BÜTÜN ESERLERİ

Sabahattin Ali

KUYUCAKLI YUSUF

cem yayınevi

KUYUCAKLI YUSUF

TÜRK YAZARLARI DİZİSİ

KUYUCAKLI YUSUF
Sabahattin Ali
Baskıya Hazırlayan: Atilla Özkırımlı

Ocak 1997 / Cem Yayınevi
Dizgi: Cem Yayınevi
Baskı: Özyurt Matbaası
ISBN: 975-406-608-X

Cem Yayınevi: İpek Sokağı No:11
80060 Beyoğlu - İstanbul
Tel: 243 05 50 / 243 20 23 • Faks: 244 15 33

SABAHATTİN ALİ

KUYUCAKLI YUSUF

P· ıya Hazırlayan
Özkırımlı

cem yayınevi

YAŞAM ÖYKÜSÜ

1907

- Gümülcine'ye bağlı Iğridere'de doğdu (25 Şubat).
- Babası, Bahriye Alay Emini Oflu Salih'in oğlu Piyade Yüzbaşısı Cihangirli Selahattin; annesi Bandırmalı Mülazım Mehmet Ali'nin kızı Hüsniye.

1914

- İstanbul'da Üsküdar'daki Füyuzat-ı Osmaniye'de ilköğrenimine başladı.
- Çanakkale, Edremit iptidailerinde okudu.

1921

- Edremit İptidaisi'ni bitirdi.
- Balıkesir Öğretmen Okulu'na girdi (Aralık).

1926

- İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'na geçti, son sınıfı burada okudu.
- Balıkesir Çağlayan dergisinde ilk şiirleri yayımlandı.

1927

- İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitirdi (21 Ağustos).
- Yozgat Cumhuriyet ilkokuluna atandı (1 Ekim).

1928

- Yaz tatilini İstanbul'da geçirdi.
- Açılan bir sınavı kazanarak Maarif Vekaleti'nce Almanya'ya gönderildi (Kasım sonları).

1930

- Almanya'dan döndü (İlkbahar).
- Yaz maaşlarını alabilmesi için Çorum'un Osmancık ilçesine (ya da Bursa'nın Orhangazi - Orhaneli) atandı.
- Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Almanca yeterlik sınavını verdi.
- Aydın Ortaokulu Almanca öğretmenliğine getirildi (24 Eylül).
- İlk toplumsal gerçekçi öyküleri Resimli Ay'da yayımlandı.
- Aynı dergide düzeltmen ve sekreter olarak çalışan Nâzım Hikmet'le tanıştı.

1931

- İhbar sonucu yıkıcı propaganda yaptığı gerekçesiyle tutuklandı. Aydın'da üç ay tutuklu kaldıktan sonra aklandı.
- Konya Ortaokulu Almanca öğretmenliğine atandı (30 Eylül).

1932

- Bir eğlenti sırasında okuduğu taşlamayla Atatürk'e hakaret ettiği Cemal Kutay ve Emin Soysal tarafından ihbar edilince tutuklandı (26 Aralık).
- Konya Asliye Ceza Mahkemesi'nce bir yıl hapse (ya da on dört ay) mahkûm edildi.

1933

- Sinop hapisanesine nakledildi.
- Memurluk kaydı silindi (29 Nisan).
- Cumhuriyet'in onuncu yılı nedeniyle çıkarılan genel aftan yararlanarak cezasının bitimine birkaç ay kala özgürlüğüne kavuştu.

1934

- Eski düşüncelerini değiştirdiğini kanıtlaması koşuluyla devlet görevine alınacağı bildirildi.
- Varlık dergisinde «Benim Aşkım» adlı Atatürk'e övgü olan şiirini yayımladı (15 Ocak).
- MEB Talim ve Terbiye Dairesi mümeyyizliğine atandı (30 Eylül).
- Dağlar ve Rüzgâr adlı ilk şiir kitabı yayımlandı.

1935

- Hüseyin kızı Aliye ile İstanbul'da evlendi (16 Mayıs).
- MEB neşriyat Müdürlüğü kalembaşlığına getirildi (25 Haziran).
- Ek görev olarak Ankara İkinci Ortaokulu Almanca öğretmenliği verildi.
- Değirmen adlı öykü kitabı çıktı.

1937

- Askere alındı. İstanbul'daki yedeksubay okulundan çavuş çıkarılacakken Seffet Arıkan'ın aracılığıyla teğmen oldu.
- Kızı Filiz doğdu (30 Eylül).
- Ses adlı öykü kitabı, Kuyucaklı Yusuf romanı yayımlandı.

1938

- Teğmen olarak Eskişehir'de görevlendirildi.
- Önce Musiki Muallim Mektebi'ne (3 Aralık), ardından Devlet Konservatuvarı'na atandı (10 Aralık). Carl Ebert'in çevirmeni, öğretmen ve dramaturg olarak çalıştı.

1939

- Savaş nedeniyle yeniden askere alındı. İstanbul'da Büyükdere'de ekmekçi kolunda görevlendirildi.

1940

- İçimizdeki Şeytan romanı yayımlandı. Türkçülerin tepkisiyle karşılandı. Yazarına karşı yıpratıcı bir yayına başlandı.

1943

- Yeni Dünya adlı öykü kitabı yayımlandı.
- Kürk Mantolu Madonna çıktı.
- İgnazio Sllone'den Fontamara'yı çevirdi.

1944

- Kendisine yayın yoluyla hakaret eden Nihal Atsız'ı mahkemeye verdi (26 Nisan). Atsız suçlu görülüp dört ay hapisle cezalandırıldı.
- Üçüncü kez askere alındı.

1945

- Cami Baykurt'la Yeni Dünya gazetesini çıkardı (1 Aralık).
- Yönetimce de desteklenen gösteriler sonucu Tan gazetesi ve bazı yayınevleri saldırıya uğradı, yakılıp yıkıldı (4 Aralık).
- Bakanlık emrine alındı (11 Aralık).

1946

- Esat Adil Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurdu (14 Mayıs).
- Şefik Hüsnü Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurdu (20 Haziran).
- Aziz Nesin'le birlikte Marko Paşa'yı çıkardı (25 Kasım).
- Her iki parti de kapatıldı (16 Aralık), yöneticileri tutuklandı.

1947

- «Topunuzun Köküne Kibrit Suyu» başlıklı imzasız (Aziz Nesin yazmıştı) yazıdan (Marko Paşa, 16 Aralık 1946) dolayı Cemil Sait Barlas'a hakaretten dört aya (10 Mart); «Biliyor musunuz?» başlıklı yazıdan dolayı da Falih Rıfkı Atay'a hakaretten üç aya mahkum oldu (25 Haziran). Yargıtaya başvurdu.
- Marko Paşa sıkıyönetimce kapatılınca Merhum Paşa (26 Mayıs), Malum Paşa (8 Eylül), Ali Baba (25 Kasım) adlarıyla çıkarıldı.
- Hasan Ali - Kenan Döner Komedisi yazısından (Merhum Paşa, 26 Mayıs) dolayı Nihal Atsız'a hakaretten dava açıldı.
- Cemil Sait Barlas'la ilgili cezası kesinleşince İstanbul cezaevine konuldu (Mayıs), sonra Üsküdar'a nakledildi.
- Hapisten çıktı (Eylül).
- «Adalet Koridorlarında» yazısı nedeniyle «adaleti tahkir» davası açıldı, tutuklama kararı verildi (14 Kasım).
- Tutuklanarak (19 Aralık) Sultanahmet'te on iki gün yattı. Duruşmadan sonra serbest bırakıldı.
- Sırça Köşk adlı öykü kitabı yayımlandı. (Daha sonra Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılacaktır).

1948

- M. Ali Aybar'ın çıkardığı Zincirli Hürriyet'teki bir yazısından (5 Şubat) dolayı kovuşturmaya uğradı.
- Bir kamyon satın alarak nakliyeciliğe başladı.
- Hapisteyken tanıdığı Berber Hasan Tural'ın bulduğu Ali Ertekin aracılığıyla yurt dışına kaçma girişiminde bulundu (31 Mart).
- Ölüsü Kırklareli'nin Sazara köyü yakınlarında bulundu (16 Haziran). Teşhis edilemedi (?).
- Kamuoyu öldürüldüğünü aylarca sonra öğrendi. İstanbul polisinin Bulgaristan'a adam kaçıran bir şebekeyi izlediği sırada yakalanan Ali Ertekin'in Sabahattin Ali'nin katili olduğu açıklandı (12 Ocak 1949). Cinayeti 2 Nisanda «milli duygularla» işlediğini söyleyen katilin sabıkalı olduğu, bir süre emniyet örgütünde görev aldığı duruşmalar sırasında ortaya çıktı.

1949

- Kırklareli Ağır Ceza Mahkemesi'nde Ali Ertekin'in yargılanmasına başlandı (30 Nisan).

1950

- Katil Ali Ertekin dört yıla hüküm giydi (15 Ekim). Aynı yıl çıkarılan Af Yasasından yararlandı.

1965

- Bütün Eserleri'nin yayımına başlandı.

«KUYUCAKLI YUSUF» ÜZERİNE

Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf'u gerek romancının bakış açısı ve gerçekliği kavrayışı, gerekse bu gerçekliğin işlenişi ve yansıtılışı bakımından Anadolu'ya açılan Türk romanının gelişim sürecinde önemli bir yer tutar. Ne salt gözleme dayanan, ne doğalcı eğilimlerin ağır bastığı, ne de tezli bir romandır Kuyucaklı Yusuf. Ama bütün bu nitelikleri de taşıyan, toplumcu gerçekçi bir üründür.

Romana zaman olarak 1903-1915 yılları arası seçilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun parçalanma sürecinin hızlandığı, 1908 Meşrutiyeti gibi siyasal değişimlerin gerçekleştirildiği ve savaşların toplumsal yaşayışı derinden etkilediği bir dönemdir söz konusu olan. Yer olarak seçilen Edremit ve yöresi, işte bu zaman diliminde, doğal, toplumsal koşulları, kasaba yaşamına özgü nitelikleriyle sergilenir. Ama betimlenen yaşama biçimi de, belli zaman dilimindeki olaylar da roman kişilerinin gerçekliklerini belirlemede kullanılırlar. Başka deyişle bireysel gerçeklik toplumsal gerçekliği değil, ikincisi birinciyi açıklamaktadır. Çünkü Sabahattin Ali'nin amacı insanı bir toplumsal ilişkiler bütünü içinde anlatmaktır. Romanın başarısı da buradan gelir.

Sabahattin Ali'nin ustalığı ayrıntıları ayıklayışta, düzenleyişte gösterir kendini. Meşrutiyet'in ilânı, Balkan savaşı, seferberlik gibi tarihsel ve toplumsal olaylar kasabanın yaşama biçimine yansıdığı oranda verilir. Ortamın yansıtılışı kişilerin gerçekliğiyle sınırlıdır. Toplumsal yapı ise olayın gelişim sürecinde belirginleşir. Bir bakıma olayın kazandığı boyutlara bağlı olarak açıklanır. Bu nedenle romanda ele alınan kasaba kesitinin toplum yapısının prototipi olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Romanı okurken dikkat edilmesi gereken nokta, Meşrutiyet yönetiminin toplum yapısını değiştiremediği, tersine bu yapıyla özdeşleştiği olgusudur. Söz gelimi kaymakam Salahattin Bey eşrafla doğ-

rudan ilişkiye girmez, bütünleşmez onlarla. Ama onların gücünü, egemenliğini kıracak bir şey de yapamaz. Evliliğinin olumsuzlukları ve kasaba yaşamı bu olguyla birleşerek ediliginleştirir onu. Giderek dramını hazırlar. Ölümünde yerine atanan yeni kaymakamsa çıkarı eşrafla işbirliğinde bulur. Denilebilir ki Sabahattin Ali'nin kişileri nesnel koşullardan, yaşadıkları ortamdan soyutlanamazlar.

Bu durum romanın şematik bir yapısı olduğu biçiminde yorumlanmamalıdır. Şakir, babası Hilmi Bey, Hacı Etem gibi ikincil kişiler tek boyutlu, toplumsal konumlarına bağlı olarak salt kötü yanlarıyla verilseler de, kötülükleri aynı zamanda kişiliklerinin doğal bir niteliği olarak belirir. Romanın eksen kişileri olan Kuyucaklı Yusuf, Salahattin Bey ve karısı Şahinde ise belli ortamların ürünü, ama bir kendilik taşıyan tiplerdir. İç dünyaları, davranış biçimleriyle bireyleşirler. Bireyleşmenin ayrıntıları öylesine iyi ayıklanmıştır ki genelleşerek gerçekliği temsil ederler. Özel'in genel'e dönüşmesidir bu. İç gerçekliğin dış gerçeklikle birlikteliği hayatın, yaşananın gerçekliğini getirir böylece. Salahattin Beyle Şahinde'nin kendilikleri kasaba ortamıyla birleşince evliliklerinin olumsuzluklarının aşılamamasıyla sonuçlanır. Dışardaki kısırlık, içerdeki kısırlığı besler, büyütür. Kasaba yaşayışının bir devlet memurunun yaşayışına getirdiği tekdüzelliktir belirleyici neden.

Ayrıca yapılan iş, bürokratik düzenin işleyişi insanın insanî özelliklerini siler. Onu kişiliksizleştirerek bir çarkın onsuz olunamayan dişlisi durumuna getirir. Başlangıçta insana can sıkıcı ya da ters gelen bu duruma yavaş yavaş alışılır, yavaş yavaş yola gelinir. «Hayata uymak, muhite uymak, hiç sivrilmemek» dertsiz yaşamanın tek çözümü olarak benimsenir. Bu benimseyiş, «Hayatı olduğu gibi kabul etmeli ve ona ne bir şey ilâve etmeli, ne de ondan bir şey eksiltmeli...» ilkesini koydurtur kişiye. «İnsan dediğin mahlûk hiçbir şeyi değiştiremez» yargısına yol açar. Salahattin Beyin çıkmazı budur. Çevreye uymak nasıl onun dramını hazırlayacaksa, uymamak da Yusuf'un yazgısını belirleyecektir.

Yusuf'un uyumsuzluğu başlangıçta yaradılışından kaynaklanıyor gibi görünür. Eşkıyanın öldürdüğü anasıyla babasının başında beklerkenki soğukkanlılığı, kaymakamın evinde daha ilk günlerde kendini gösteren umursamazlığı, içine dönüklüğü bu izlenimi uyandırır. Ama onu tanıdıkça, olaylar, çevresindeki kişiler karşısındaki davranışları, içinde bulunduğu hayatı yorumlayışı sergilendikçe, bu uyumsuzluğun insanın özüne aykırı, onu yozlaştıran, kişiliksizleştiren yaşama biçimiyle çatışmaktan kaynaklandığını anlarız. Köylülük, doğayla ilişki-

nin, içli-dışlı olmanın yarattığı kendine yeterlik, doğallık gibi kişilik-sel özellikleri kendisini çevresindekilerden ayrı, çevresine yabancı bulmasına yol açacak, «ne yaparsa yapsın, kimlerle arkadaş olursa olsun» kasaba yaşamını benimsemeyecek, «bu şehirlilere» alışama-yacaktır. «Bir sur harabesi» üzerinde büyüyen «bir yabani incir ağa-cı»dır Yusuf. Yalanın, ikiyüzlülüğün karşısındaki doğruluk, kötülüğün karşısındaki iyiliktir. Ve doğruluk yalana, iyilik de kötülüğe yenile-cektir.

Bilinçsizdir Yusuf. Kendisini çevrenin dışında tutuşu, uymamayı seçişi bir başkaldırıdır gerçi. Ama bu başkaldırı nesnel bir gerçeklik taşımaz, öznedir.

Ne yapacağını bilmediği için yeni bir olay, bir durum karşısında çokca düşünüp taşınmadan aklına ilk gelen yapar, önüne çıkan ilk çözüme sarılır. Hep doğal bir korunma, koruma içgüdüsüyle. Bu ne-denle her çözüm bir çözümsüzlüğü getirir. Başkaldırısı duygusal, bi-reysel olduğu için de koşullarını değiştiremez, ağırlaştırır. Kurtulmak istedikçe batar. Seçeneksizdir. Seçeneksizliği o ortamda yapacak hiç bir işi olmamasından, edinememesinden gelir. Kendisini dışında-ki koşullara bırakmaktan başka yapacağı bir şey yoktur. Gerçi yine uymaz, uyamaz, ama ayak uydurmaya çalışır. Bu ise onu kaçınılmaz sona doğru götürür yavaş yavaş: Yenilgiye. Bireysel gerçekliğiyle toplumsal gerçekliğin çatışması yazgısını belirler. Fethi Naci'nin de-ğerlendirmesi doğrudur: Bir tragedya kahramanıdır Yusuf.

Bu kaçınılmazlık determinist bir bakış açısına bağlanamaz. Üre-tim ilişkilerinin belirlediği toplum yapısının, sınıflaşma olgusunun so-nucudur. Daha önce de belirttiğim gibi, romanı okurken asıl dikkat edilmesi gereken, olay örgüsünün oturtulduğu toplumsal çerçevedir. Kasabadaki sivil-asker yöneticilerle bütünleşen eşrafın egemenliğidir Yusuf'un kıramadığı. Romanın önemi buradadır. Toplumsal gerçekliğin, Yusuf'un serüveni çevresinde, olayların gelişimine bağlı olarak veri-lişi, roman kişilerinin bir ilişkiler bütünü içinde işlenişi Kuyucaklı Yu-suf'u Türk romanının doruklarından yapar.

Yalnız önemli bir başka noktanın da altını çizmek gerekmekte-dir. Yusuf'un yenilgisi, Yusuf'un sonu anlamında alınmamalıdır. Na-sıl hayatında her çözüm çözümsüzlüğü getirmişse, çözümsüzlüğün çö-züme dönüşebileceğini de sezeriz. Çaresizliğinin, seçeneksizliğinin ne-denlerini biliriz çünkü. Yenilgisinin, insanın yenilgisi demek olmadı-ğını da. Yitirdiği an, özgüvenini yeniden kazanır Yusuf. İnsan olmanın onurudur onu yaşatan. İnsanı alçaltan koşullara boyun eğmeyişi, için-deki bütün yıkıntılara, bütün acılara karşın başını eğmek istemeyişi-dir. Şimdilik tek başına da olsa yeni bir hayata doğru yürüyecektir.

Sabahattin Ali'yle ilgili araştırma ve incelemelerde Kuyucaklı Yusuf'un bir üçlünün ilk kitabı olduğu belirtilir. Pertev Naili Boratav bu konudaki bilgileri şöyle özetlemekte ve düzeltmektedir: «Tahir Alangu (**Değirmen**, Varlık baskısı, s. 11), Sabahattin'in 'triloji' tasarısı hakkında şu yargıya varıyor: ... Düşünüyor, tasarlıyor, ama bir türlü büyük eserini yazmağa başlayamıyordu. Yazıp yayınlamaya karar verince de üç cilt değil, ancak üç bölümlük **Kuyucaklı Yusuf** romanı ortaya çıkabilmişti. Edremit'in kasaba hayatı, Çineli Kübra, Kuyucaklı Yusuf'un dramı, tek ciltlik bir romanın bölümleri arasında eridi.' Alangu'nun bu sözlerinden, Sabahattin Ali'nin, triloji tasarısından tamamiyle vaz geçmiş olduğu anlamı çıkar. (Alangu'ya Sabahattin Ali'nin triloji tasarısı üzerine bilgiyi veren ben idim, ama çıkarılan sonuç Alangu'nundur; bu nokta üzerinde durmak gereğini bunun için duyuyorum.) Cevdet Kudret (Varlık dergisi, sayı 663, 1 Şubat 1966), Alangu'nun bu yargısını şöyle düzeltir: 'Bu konuda Alangu'ya yanlış bilgi verildiğini sanıyorum. Benim bildiğim şu: Sabahattin Ali bir roman üçlemesi yazmayı düşünmüş ve bunun ilk cildi olan **Kuyucaklı Yusuf**'u yazmıştı. Çineli Kübra adını alacak olan ikinci ciltte dağa çıkan Yusuf'un eşkıyalık hayatı ele alınacak, bir kahraman eşkıya tipi yaratılacaktı; bunun Çineli Kübra ile ilişkisinin ne olduğunu bilmiyorum. (...) Üçüncü ciltte, dağdan inen Yusuf'un göçebe yörükler arasına katılışı (...) işlenecekti. Asım Bezirci de, incelemesinde (Sabahattin Ali, s. 153 -154), Cevdet Kudret'in verdiği bilgileri olduğu gibi aktarmıştır. Benim bilgim, Cevdet Kudret'in anlattıklarından bir tek noktada, üçüncü cildin konusunda, ayrılır. Konuşmalarımızda, Sabahattin, birkaç kere bu üçleme tasarısı üzerinde durmuştu, ama bana, üçüncü ciltte, kişilerini Ankara'ya göçürmek suretiyle, başkentin toplum yaşamını anlatmayı düşündüğünü söylemişti. Öyle sanıyorum ki üçüncü cildin konusu üzerinde romancı ya kesin bir karara varmamıştı yahut da sonunda, iki konudan birini kesin olarak seçmişti; ama ne Cevdet Kudret, ne de ben, onun son tasarısının ne olduğunu kestirecek durumda değiliz bugün.» (Filiz Ali Laslo-Atilla Özkırımlı, Sabahattin Ali, s. 288).

Gerçekten Sabahattin Ali'nin, **Kuyucaklı Yusuf**'ta rastladığımız kimi satırlardan Kübra'nın öyküsünü ayrı bir romanda işlemeyi düşündüğünü varsayabiliriz. Kübrâ'nın, ayrılırlarken kendilerini bir daha göremeyeceğini söylemesi üzerine Yusuf'un «çok iyi bildiği bir şeyi söylüyormuş kadar» kesinlikle ve karanlık birtakım duyguların etkisiyle «bel-

li olmaz... Görüşürüz...» demesi; ayrıca sonraki bölümlerde rastlanan şu satırlar bu kanıyı güçlendirmektedir: «Onu hem hayrete düşüren, hem düşündüren bir his de, Kübrâ ile tekrar ve muhakkak karşılaşacağına dair kafasında yaşayan kanaatti. Sanki yarım kalmış bir işin tamamlanması lâzımdı ve günün birinde Kübrâ herhangi bir yerde bu işi tamamlamak için karşısına çıkacaktı.»

Ama üçüncü romanın konusu üzerine elimizde böylesi bir ipucu da yoktur. Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinden Sabahattin Ali'ye yazdığı mektuplardan, Sabahattin Ali'nin ona yeni bir romanıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi verdiği anlaşılmakta, ama sözü edilen romanın **Kuyucaklı Yusuf**'la ilgisi kestirilememektedir. Yalnız bir mektuptaki şu bölüm, tasarlanan romanın kentte geçtiği izlenimini vermektedir: «Yeni romanının kanevesi ve tezi çok enteresan. Bu işi büyük bir başarıyla sona erdireceğinden eminim. İşte meselâ bunun içine Kürk Mantolu'daki küçük burjuva ailesi efradının, onları, aynen muhafaza etmek şartıyla inkişaflarını da koyamaz mıydın? (...) Sonra aynı çerçeve içine bir sağcı proleteri hiç olmazsa ikinci planda yerleştirmek kabil değil mi?» (F. A. Laslo-A. Özkırımlı, a.g.y., s. 185).

Görüldüğü gibi P. N. Boratav'ın da belirttiğince, Sabahattin Ali'nin gerçekleştirmeyi düşündüğü tasarının son olarak aldığı biçimi bilmemize, yeni bir belge bulunmadıkça olanak yok. Hele **Kuyucaklı Yusuf**'u 1931-1932 yıllarında yazdığı düşünülür, düşgücü geniş, hep yeni tasarılar geliştiren bir insan olduğu göz önünde tutulursa, bu konuda kesinlemelere gitmek ya da İbrahim Tatarlı'nın yaptığı gibi, üçleme tasarısından yola çıkarak **Kuyucaklı Yusuf**'u değerlendirmek kanımca doğru sayılamaz. Çineli Kübrâ ile Yusuf'un kesilen ilişkisinin ikinci romanda nasıl gelişeceği yolunda varsayımlarda bulunmaksa bilimsellikle bağdaşmayan bir fanteziden öte gitmez. (Sabahattin Ali, Bütün Eserleri, Sofya 1968).

Elimizdeki bilgilere göre Sabahattin Ali, kahramanı **Kuyucaklı Yusuf**'u Aydın tutukevinde bulunduğu sırada tanımış (1931), romanına da gerçek adıyla geçirmiştir (P. N. Boratav). Salahattin Beyle karısı Şahinde'nin annesiyle babasından izler taşıdığı, kimi roman kişilerinin gerçek yaşamdan alındığı da bilinmektedir. Edremit ve çevresi ise Sabahattin Ali'nin çocukluk yıllarını geçirdiği yöredir. Bütün bu veriler, romandaki gerçeklik duygusunun, anlatılanın büyük ölçüde gözlem ürünü oluşundan kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca kasaba yaşamının betimlenişindeki canlılık da sanatçının gözlem gücüne bağlanmalıdır.

Roman kitap olarak yayımlanmadan, kesintili, uzun süreli bir tef-

rika serüveni geçirmiştir. Önce Konya'da Yeni Anadolu gazetesinde 15-20 sayı tefrika edilmiş (1932), tefrika başına ödenmesi gereken paranın verilmeyişi üzerine anlaşmazlık çıkınca, Sabahattin Ali romanı kesmiştir. Daha sonra Projektör dergisinde yayımlanmaya başlamış (Mart 1936), dergi kapanınca yine tamamlanamamış; bir parçası Varlık'ta çıkmış (s. 80, 1 Kasım 1936); bütünü ancak Tan gazetesinde tefrika edilebilmiştir (9 Kasım 1936-21 Ocak 1937). Kitap olarak da aynı yıl basılmıştır (Yeni Kitapçı, 1937). Sonra sırasıyla Akba (1943), Varlık (1965) ve Bilgi (1972) yayınevlerince yayımlanmıştır. Elinizdeki bu yeni yayım beşinci basım olmaktadır.

Bu tefrika serüveni, Kuyucaklı Yusuf'un Sabahattin Ali'yi uzun bir süre uğraştırdığını, romanını sürekli kafasında taşımak zorunda kaldığını düşündürmektedir. Yakınlarının ve dostlarının birleştiği bir özelliği anımsanınca söz konusu durum ayrı bir önem kazanmaktadır. Sabahattin Ali, yapıtlarını kafasında oluşturan, sonra bir gün konunun olgunlaştığına karar verince oturup yazan bir sanatçıdır. Müsvedde yapmak alışkanlığı pek yoktur. Öteki romanlarının tefrikalarını da nerdeyse günü gününe yazdığı bilinmekte, bu durum, Kuyucaklı Yusuf'un da parça parça yazılmış olabileceğini akla getirmektedir. Eğer böyle olmuşsa, hem üçlü tasarısı, hem de kimi eleştirmenlerin ve araştırmacıların romanda buldukları boşluklar ya da fazlalıklar bu olguya bağlanabilir. İlkinden başlayarak tefrikaların karşılaştırılması bu konuda bir upucu verebilir. Ama üçlü tasarısını varsaymakla birlikte, romanın yapısında —önemli sayılabilecek— bir kopukluğun bulunduğu yargısına katılmadığımı belirtmeliyim.

Bu yeni basımda Varlık baskısını temel aldım. Nedeni de, Sabahattin Ali'nin, romanının ikinci baskısı olan Akba yayımını, romanını basımevine vermeden önce düzelttiğinin ve Varlık yayımının bu ikinci düzeltilmiş baskılara dayandığının bilinmesidir. Ayrıca elimde, Sayın Aliye Ali'nin verdiği, Sabahattin Ali'nin el yazısıyla düzeltilmiş birinci baskısı da bulunuyor. Böylece Varlık baskısıyla, yazarın düzelttiği birinci baskının metnini karşılaştırmak olanağını buldum. Doğru metnin ortaya konulabilmesindeki bu yardımlarından dolayı Sayın Aliye Ali'ye teşekkür borcumdur.

Kuyucaklı Yusuf, olayların klasik roman tekniğiyle aktarıldığı bir yapıt. Dil ve anlatım özellikleri açısından ise oldukça yalın, günümüzde de anlaşılır bir Türkçeyle yazılmış. Ama romanda sınırlı da olsa, genç kuşaklara yabancı, kullanımdan düşmüş eski sözcüklere rastlamak olanaklı. Bu nedenle, metne dokunmadan kimi eskimiş sözcüklerin karşılıklarını sayfa altında vermek gerekti. Bir kez bu yola baş vurunca

ölçüyü geniş tutmayı yeğledim. Romanın birinci basımından çok sonra doğmuş genç okurların düzeyine inmeyi amaçladım. İlk sayfalarda dipnotların çokluğunun nedeni budur. Ama bu tür sözcüklerin sayısının azlığı sonraki birçok sayfada dipnot düşülmesini gereksiz kıldı. Cümle içindeki kullanımından anlamı çıkarılabilecek sözcüklerin karşılığını vermek de sayfa altını dipnota boğmak olacağından, bundan elden geldiğince kaçındım.

Romanın sonuna **Kuyucaklı Yusuf**'la ilgili yazılardan bir seçme eklenmiştir. Bu kısa önsözde, oraya aldığım değerlendirmelerde değinilen noktalar üzerinde durmaktan özellikle kaçındım. Amacım, verilmiş yargıları yinelemek değil, okurun dikkatini romanın içeriğine çekmekti çünkü.

Gerek Sami N. Özerdim (Son Hikâyeler-Esirler, Varlık yay., 1966), gerekse Asım Bezirci ayrıntılı bir Sabahattin Ali bibliyografyası yapmışlardı. Bu, «Bütün Yapıtları» dizisinin her kitabına bir genel kaynakça koymayı gereksizleştiriyordu. Dizinin eksiksizleşmesi açısından, genel kaynakçayı ilerde yayımlanacak son kitaba bırakmayı doğru buldum. Ayrıca her kitabın sonuna eklenecek ilgili yazılardan seçmeler o yapıta ilişkin bir kaynakçayı da vermiş oluyordu.

Son söz olarak, Türk edebiyatının bu büyük ustasının yapıtlarının yeni basımlarını hazırlamaktan kıvanç duyduğumu belirtmeliyim.

Atilla Özkırımlı, 17 Aralık 1979

KUYUCAKLI YUSUF

BİRİNCİ KISIM

1

1903 senesi sonbaharında ve yağmurlu bir gecede Aydın'ın Nazilli kazasına yakın Kuyucak köyünü eşkiyalar bastılar ve bir karı kocayı öldürdüler.

Kaza kaymakamı Salâhattin Bey, Müddei-umumi[1] ile doktoru yanına alarak ertesi günü tahkikata bizzat gitti. Candarma kumandanı izinli olduğu için yanlarında bir başçavuş ve üç candarma neferi vardı.

Siyah kuzu derisi kalpaklarından (ve doktorun fesinden) renkli yağmur suları süzülüyor, şakaklarında garip şekiller çizdikten sonra çenelerinin altında birleşerek göğüslerine damlıyordu.

Yolun iki tarafındaki ıslak söğüt ve hayıt ağaçlarına düşen yağmur damlaları hafif, melânkolik bir tıpırtı çıkarıyor, atların kumlu yolda intizamsız[2] izler bırakan ayakları gıcırtılı ve ezik sesler veriyordu.

Köye yaklaştıkça yolun kenarındaki ağaçların cinsi değişti. Şimdi birçok yerlerde incir ve ceviz ağaçları, yolun kenarında koyu yeşil iki duvar gibi yükseliyor, hattâ bazı yerlerde iri cevizler tabiî bir kemer vücude getiriyorlardı.[3]

---

(1) Savcı.
(2) Düzensiz.
(3) Oluşturuyorlardı.

Bu kasvetli[4] ve şıpırtılı günde hiç ses çıkarmadan ilerliyen kafileyi görmek insana elinde olmıyan bir ürkeklik veriyordu: Yaşı otuz beşten fazla olmamasına rağmen kalpağının kenarından bembeyaz saçları görünen kaymakam en ileride, başı önüne eğili ve gözleri atının ıslak ıslak sivrilen kulaklarında, gidiyordu. Müddeiumumî sağında ve biraz acemice ve korkak, atın üzerinde sallanıyor, bir türlü ateş almayan çakmağından sigarasını yakmıya uğraşıyordu. Doktor ise kalender, gün görmüş bir adamdı. Güzel tambur çalardı; şimdi de bıyıklarından sular akarak hafif hafif ıslık çalıyor, bugünlerde çalıştığı, kemençeci usta Nikolaki'nin mahur saz semaisini tekrar ediyordu.

Arkadan gelen dört candarma, yamçılarına bürünmüş ve martinlerini sırtlarına çaprazlama asmışlardı. Yamçılar atların kasıklarına kadar uzandığı ve tüylü, siyah bir ehram halinde süvarisi ile hayvanını birleştirdiği için bir tek mahlûk gibi görünüyorlardı.

İki saat kadar sonra Kuyucağa geldiler. Çamurlu sokaklarda hiç kimseler yoktu; yalnız çıplak ayaklı küçük bir kız çocuğu elinde bir değnek ile, mütemadiyen bağıran ve çamurlu kanatlarını telâşla çarparak koşan birkaç kazı kovalıyor, onları bir bahçe çitinin alt tarafındaki ufak delikten içeri sokmak istiyordu. Atları görünce, kenardaki ekşi kokusu tâ uzaklara kadar yayılan bir gübre yığınının üzerine çıktı; değneğini ayaklarının ucuna dayadı ve büyük gözlerle geçenlere bakmıya başladı. Atlılar köşeyi dönünce kazları olduğu gibi bıraktı, elinden değneğini atarak evine koştu.

Gelenler hiç dinlenmeden, muhtarı da alarak cinayet yerine gittiler. Burası köyün kenarındaki küçük, bahçeli bir evceğizdi. İki kanatlı siyah bir kapıdan ufak

(4) Sıkıntılı, iç sıkıcı.

fakat çiçekli bir bahçeye giriliyor; iki sıra şimşir fidanlarının ve birkaç küçük kayısı ağacının arasından geçildikten sonra karşıya tahta bir merdiven çıkıyordu. Merdivenin üst başında önlerine ilk gelen odaya girdiler. Gördükleri manzara hepsinin, hattâ bu gibi şeylere alışık olan candarmaların bile tüylerini ürpertti:

Kapıdan girince sağ tarafta bir yük, onun biraz ötesinde yüksek bir konsol vardı. Konsolun üzerinde bir cam fanusun altına konulmuş eski usûl[5] bir saat, kırmızı gaz bezleriyle örtülü, abajurlu iki petrol lâmbası, sarı yaldız çerçeveli büyükçe bir ayna ve aynanın üst tarafında duvarda, kılıflariyle asılmış bir çift çakmaklı tabanca duruyordu. Karşıda, perdeleri tamamen inik olan pencerelerin önünde, bütün duvar boyunca uzanan, üzerine halı döşeli alçak bir sedir, ve sedirin köşelerinde pazen yüzlü minderlerle yastıklar, yastıkların üzerinde ise fiyango yapılmış sırma işlemeli yağlıklar vardı. Sedirle kapı arasında, ayakucu kapıya doğru bir yatak duruyor; yatağın üzerini tamamen örten ve uçları biraz da yere uzanan yorganı hareketsiz iki insan vücudu kabartıyordu.

Yatağın kenarından başlayıp odanın ortasına kadar yayılan ve orada ufak bir gölcük meydana getiren pıhtılaşmış kanlar bu odada birtakım hâdiseler olduğunu söylüyordu.

Fakat odaya girenleri dehşet içinde bırakan ne bu bir miktar kan, ne de yorganın altında görünmeden kabaran bu iki vücuttu; onlar sedirin köşesinde diz çöküp oturan ve kendilerine sabit gözlerle bakan küçük bir çocuk görmüşlerdi.

Kaymakam ıslak kalpağını biraz geriye attı, çocuğa doğru yürüdü, bu esnada doktor da yorganın kena-

(5) Tıp.

rını kaldırarak ölüleri muayeneye başlamıştı.

Kaymakam sordu:

«Sen kimsin oğlum?»

«Ben Yusuf'um!»

«Kim Yusuf?»

«Etem Ağanın oğlu Yusuf!..»

Kaymakam şaşırmış gibi suallerini kesti. Çocuk ölenlerin oğlu idi.

«Burada ne bekliyorsun?»

Eliyle ölüleri gösterdi:

«Nah, bunları bekliyorum!»

«Ne zamandan beri buradasın?»

«Akşamdan beri... Vukuâttan[6] sonra candarmaya koştum, haber saldım, sonra yine geldim. Fıkaraları nasıl yalnız bırakayım...»

«Korkmuyor musun?»

«Anamla babam, nesinden korkayım...»

«Vukuât olduğu zaman da burada mıydın?»

«Yanıbaşımızdaki odadaydım. Anam bağırınca uyandım, koştum geldim ama, imansızlar ben gelene kadar babamı da, anamı da kesmişler.»

«Sana bir şey yapmadılar mı?»

«Biri bana da saldırdı ya, aşağıdan başka biri geldi, öbürünü aldı götürdü.»

«Elinde ne var?»

Çocuk ehemmiyet[7] vermek istemiyen bir tavırla başını salladı ve elini uzattı:

«Odaya girdiğimde anam daha canlı idi. Debeleniyordu. Hemen eşkiyanın üstüne atıldım, azıcık boğuştuk, ama anacağızım depreşmez oldu, ben de yakasını bıraktım. Sonradan bir baktım, döğüşürken parmağım

(6) Olaydan.
(7) Önem.

kesilmiş. Çok acıdı, çok acıdı ama, şimdi biraz hafifledi...»

İleri doğru uzattığı sağ elinden kanlı paçavralar düştü. Başparmağının kopuk bir et parçası halinde aşağı sallandığını görünce hepsi hayret dolu bir ürperme geçirdiler.

Doktor, ölülerin üstüne yorganı tekrar çekerek çocuğun yanına geldi, kopuk parmağı tamamen kesti ve eli yıkamağa, sarmağa başladı. Çocuk bu esnada hayret veren bir itidal ve lâkaytlık[8] gösteriyor, yalnız ara sıra şiddetle dişlerini sıkıyor ve sapsarı kesiliyordu. Bu dayanılmaz acı hamlelerinden sonra, sanki zâfını[9] göstermiş olmaktan ve siyah gözlerini nemliyen yaşlardan utanmış gibi, soluk ve çok ince dudaklarına bir tebessüm geliyordu. Yüzüne hayretle bakan doktora:

«Bir şey değil doktor bey, bir parmaktan ne çıkar?» dedi.

«Bir şey çıkmaz ama oğlum, sen biraz fazla kan kaybetmişsin!»

Ve Kaymakama döndü:

«Ayakta nasıl durabildiğine hayret ediyorum.»

Bu esnada Müddeiumumî sordu:

«Bizden evvel buraya giren oldu mu?»

Muhtar atıldı:

«Ben girdim ama, herşeyi olduğu gibi bıraktım. Geldiğim zaman odayı böyle bulmuştum.»

Müddeiumumî çocuğa döndü:

«Bunları sen mi yatağa koydun?»

«A-ah... Zaten yataktalardı. Ben başlarını yastığa getirdim, yorgancağızı üstlerine çektim. Uyusun fıkaracıklar gayri. Ne yapalım?»

---

(8) Soğukkanlılık ve aldırışsızlık.

(9) Güçsüzlüğünü.

Bunları söylerken tavrında bir kalenderlikten ziyade [10] bir irade, birçok büyük ve düşünceli adamları gıptaya sevkedecek [11] bir irade görünüyordu. Çaresiz bir şey için, hem de bu kadar şehirlinin karşısında teessür göstermek her halde izzetinefsine [12] dokunuyordu.

Kaymakam tekrar sordu:

«Senin kimin kimsen var mı?»

«Bunlardan gayri kimsem yoktu!»

Çocuğun bu metaneti [13] orada bulunanların kalbini parçalıyordu. Zaten, bir felâkete sükûn ve itidalle [14] tahammül edenlerin manzarası, o felâket için ağlayıp çırpınanların manzarasından çok daha korkunç ve ezicidir. Kuru ve sabit gözlerin arkasında nasıl bir ateşin yandığı; yavaşça kalkıp inen göğsün içinde nelerin kaynadığı bilinmediği için, insan mütemedî [15] bir ürkeklik ve tereddüt içinde üzülür...

Kaymakam küçük Yusuf'un elinden tuttu, kendine doğru çekti. Gözleri yaşarmış gibiydi.

«Gel benimle öyleyse...» dedi.

«Nereye geleyim?»

«Benimle gel.. Benim yanımda kal. Ben seni baban gibi severim, olmaz mı?»

«Beni babam gibi sevemezsin ama, geleyim. Senin de kimin kimsen yok mu?»

«Var, var ama sen de gel. Benim oğlum ol. Benim hiç erkek çocuğum yok!»

Yusuf'u çenesinin altından tuttu, başını yukarıya

---

(10) Çok.
(11) İmrendirecek.
(12) Onuruna.
(13) Dayanıklılığı.
(14) Sessiz ve soğukkanlılıkla.
(15) Sürekli.

doğru kaldırdı. Fakat Yusuf silkindi ve başını çekti. Yavaş yavaş odanın bir köşesine çekildi. Tahkikat bitip hiçbir iz bulunmadan kasabaya dönülürken Yusuf da beraberdi. Köyden tedarik edilen[16] küçük bir atın üzerinde dimdik duruyordu. Yalnız gece, kaymakamın evinde yatağa yatırıldığı zaman, kendini kaybetti ve iki gün ateşler içinde sayıkladı.

2

Kaymakamın karısı Şahinde Hanım, eve bir «köylü piçinin» getirilmesinden hiç de memnun olmadı ve bunu çocuğun yanında bağıra bağıra söylemekten çekinmedi.

Salâhattin Bey, gençliğini deli gibi geçirdikten, hayatın tadılmadık zevkini bırakmadıktan sonra, birdenbire yorgunlaştığını, artık daha fazla koşacak kuvveti olmadığını görmüş, beş sene kadar evvel, bu kendisinden tam on beş yaş küçük kızla evlenivermişti.

Bizim küçük Anadolu şehirlerimizde bu müzmin[1] evlenme hastalığı daima hüküm sürmektedir. En kuvvetliler bile bir iki sene dayanabildikten sonra bu amansız mikroptan yakalarını kurtaramazlar ve kör gigi, önlerine ilk çıkanla evleniverirler.

Tabiî bu evlenmede herhangi bir müşterek[2] hayattan ziyade, erkek için evde bir kadın bulunması; kız için de «münasipçe bir kısmet» varken kaçırılmaması düşünülmüştür. Bu izdivaç mikrobu evlendikten sonra faaliyetine başlar: Evvelce birtakım emelleri olan, yükselmek, kendini göstermek, eser vermek istiyen adam-

(16) Sağlanan.
(1) İyileşmez, onulmaz.
(2) Ortak.

lara bir kalenderlik,[3] bir lâkayıtlık[4] gelir. Evde meram[5] anlatmağa aslâ imkân olmayan, seviyesi, ahlâk telâkkisi,[6] dünyayı görüşü ve itiyatları[7] büsbütün ayrı bir mahlûkla daimî bir beraberlik insanı dış hayatta da bedbin[8] yapar ve bütün insanlardan şüpheye düşürür.

Evlendikten sonra bir adamın bütün gayesi ve istikbal düşüncesi, bir kere içine girmiş bulunduğu ve şimdi mukadder telâkki ettiği[9] bu belâyı ses çıkarmadan ve dosta düşmana pek belli etmeden sürükleyip götürmek, onda herkes tarafından söylenen, fakat kimse tarafından bulunamayan meziyetler ve saadetler araştırmaktır.

Salâhattin Bey otuz yaşına kadar gençliğinin ve içindeki sönmez görünen enerjinin yardımı ile hürriyetini ve benliğini koruyabildi. Fakat insanın damarları ve sinirleri bazan iradesinden ve aklından daha kuvvetlidir ve muhayyilemiz[10] bizi iğfâl etmekte bazan birçok fettanları geri bırakır. Ve bunlar hüküm ve nüfuzu[11] ellerine aldılar mı, iş bitmiş demektir: Artık dimağımızın bu işi mantığa uydurup mâkul[12] göstermesi bir zaman meselesidir.

Salâhattin Bey oldukça güzel olan bu kızı evvelâ kendisi ile bir ayarda[13] bir mahlûk gibi değil, güzel bir

(3) Boşvermişlik.
(4) Aldırmazlık.
(5) İsteklerini, sorunlarını.
(6) Anlayışı.
(7) Alışkanlıkları.
(8) Kötümser.
(9) Alınyazısı saydığı.
(10) Düşgücümüz.
(11) Yönetimi.
(12) Akla uygun, olabilir.
(13) Aynı düzeyde.

kedi, bir kuzu gibi sevdi. Lâkin derhal anladı ki, bu kızcağız kendisini hiç de küçük, basit görmemekte, bir musavat [14] istemektedir.

Gene pek az zaman içinde tesbit etti ki bu güzel kedinin çok sivri tırnakları, bu kuzunun sert boynuzları vardır. Şahinde Salâhattin Beyden adamcağızın hiç aklına getirmediği bir şeyi: Kendisine akran muamelesi etmesini istiyordu. Tabiî derhal bir sürü tatsızlıklar, hattâ bir hayli acılıklar başgösterdi. Salâhattin Beyin bu esnada en az işine yarıyan şeyler, mantık ve akıl gibi bazan pek gülünç ve âciz oluveren büyük isimli vasıtalardı. Kapalı büyüyen ve bu şekilde bütün tabiî arzu ve ihtiyaçlarını içinde hapsetmeğe mecbur olan genç kız, gayet tabiî [15] olarak, sinirli ve mânen bozuk bir mahlûktu. Anası onu gezmiye götürürken bir saat saçlarını düzeltmiye uğraştığı halde, ne anasının, ne babasının aklına bu kafanın içi ile de bir parça meşgul olmak düşüncesi gelmemişti. Onlar işportaya konan bir elma gibi onu süsleyip temizlemişler, parlatmışlar, sonra yağlı bir müşteriye okutmuşlardı. Kız yetiştirmekten de gaye bu değil miydi?

Hakikaten, gece saat on ikiye kadar tavla ve çene attıktan sonra ciddî bir tavır alarak eve gelen ve yatakta beyaz, tombul bir vücut arayan birçok kocalar için bu çeşit karılar birebirdi. Fakat Salâhattin Bey gibi aklınca «bir aile yuvası kurmak!» istiyenler, işlerin bu şekli alıverdiğini, çok gafillik ettiklerini görünce büyük bir hayal inkisarına [16] uğruyorlardı.

Salâhattin Bey neler yapmamıştı! Eline geçirebildiği ve Şahindenin anlayacağını tahmin ettiği kitapla-

---

(14) Eşitlik.
(15) Doğal.
(16) Düşkırıklığına.

rı getirir, onun fikrini yükseltmek isterdi. Fakat bunun ilk tezahürleri,[17] karısının mânasız ve lüzumsuz yerlerde lûgat[18] kullanması olurdu, Salâhattin Bey bunları düzeltmek istedi mi, karısının «gururu» yaralanır ve derhal kızılca kıyamet kopardı.

Salâhattin Bey kızın yaşı küçük olduğunu, gözlerini dünyaya kendi evinde açtığını düşünerek onu yola getireceğini, kendisine bir arkadaş yapabileceğini zannetti durdu. Ona evlât ve kardeş muamelesi yapacak oldu ve çirkin bir alayla karşılandı; efendi ve hâkim muamelesi yapacak oldu, ya isyan, yahut da, daha ileri gidecek olursa, bayılma nöbetleri ile karşılaştı; en nihayet ona tam bir müsavat vermek isteyince de bir sürü yersiz taleplere, saçma hareketlere ve sonradan görme arzulara tahammül mecburiyetinde kaldı.

Bereket versin, Anadolu'nun bu yalnız kendisine mahsus dertleri yanında bunların gene yalnız kendisine mahsus çareleri vardır. Bunlardan en birincisi «rakı» dır.

Burada felâketzede memur içer; müflis tüccar içer; fena mahsul çıkaran eşraf içer, senelerden beri aynı köşede bırakıldığı için içerliyen zabit içer ve nihayet karısı ile geçinemiyen kaymakam içer...

Salâhattin Bey de içiyordu ve kocasının sarhoşluğu karısını herkes nazarında yavaş yavaş bir şirret ve tecrübesiz kız mevkiinden alıp bir sabır ve feragat melâikesi mertebesine çıkarıyordu...

İzdivaçlarının ilk senesinde dünyaya gelen bir kızcağız bile anası ile babası arasındaki bu geniş uçuruma bir köprü olamadı.

Doğduğu günden beri dünyanın bir acayipler di-

(17) Belirtileri.

(18) Yabancı ya da anlamı herkesçe bilinmeyen sözcükler.

yarı olduğunu ona anlatmaya çalışıyorlardı. Gece yarısı, mışıl mışıl uyurken iki sinirli el ona sarılır ve hıçkıran bir göğse bastırırdı. Çocuk anlamıyan gözlerle bu alelâcayip hareketlere bakarken, ağlamaklı bir ses kulağının dibinde vızıldamaya başlardı.

«Ah benim talihsiz kızım! Ah benim zavallı Muazzezim; benim yetim yavrucuğum. Bak, baban hâlâ gelmedi! Ah benim talihsiz, mâsum yavrucuğum!»

Çocuk bu sözlerden bir şey anlamaz, fakat hali ile, asıl talihsizliğin böyle gece yarısı uykudan uyandırılarak hırpalanmak olduğunu söylemeye çalışır, sonra daha fazla tahammül edemiyerek anasının ağlamasına daha tiz bir perdeden iştirâk ederdi.

Annesi bu sefer onu susturmak için kucağında hoplatarak odada dolaşır, sonra bahçeye çıkarak kızcağızı orada avutmak isterdi.

Bahçede karanlık yapraklı ağaçları, bunların arasından süzülüp gelen ay ışığını görünce biraz susar gibi olan çocuk, kemiklerine geçen soğukla tekrar feryada başlar, komşuları uyandırırdı.

«Sus şekerim... Sus benim bir tanecik kızım... Sus... Baban şimdi gelir... Sen ağlama benim babası sağken yetim kalan kızım. Allah bize çektirenlerin yanına komaz...»

Bu esnada komşu evlerden birinin penceresi açılır, bir kadın başı görülür ve sorardı:

«Ne o, Şahindeciğim, kızım, bey gene mi gelmedi?»

«Gelmedi teyzeciğim. Yavrucuğum da babası gelmeden uyumuyor. Akşamdan beri, baba!.. baba!.. diye çırpınır durur... Ne yapacağımı ben de şaşırdım, teyzeciğim!»

Komşu teyze, genç kadına birtakım nasihatler verdikten ve kocasına bir sürü beddua ettikten sonra çekilir... Bu esnada kapı açılarak Salâhattin Bey girer,

merdivenleri yıkıla yıkıla çıkarak kendini elbisesi ile yatağa atardı.

Odaya girip kendisini soymak istiyen karısı, sarhoşun zaten taşmıya hazır olan rikkat ve nedamet[19] hislerinin boşanmasına sebep olur, kendini bilmiyen adam, anlaşılmaz kelimeler mırıldanarak karısının ellerine sarılır, onları öper, yumrukları ile göğsünü ve beyaz saçlı başını döğmeye başlardı. Bu çok ateşli tarziye[20] şeklinden ziyadesiyle mütehassis ve müteheyyiç olan[21] Şahinde, gözyaşlarına büsbütün cereyan[22] verir; bütün bunlardan bir şey anlamıyan ve şimdi yatağın kenarına bırakılıvermiş olan küçük Muazzez de şikâyet ve sitem dolu ağlamasına devam ederdi.

3

Yusuf evin içindeki bu anlaşılmaz hallere şaşkın şaşkın bakıyordu. Anasıyla babası arasında da kavga olurdu ama, bunlara kavgadan ziyade babasının herhangi bir şeye kızıp acısını anasından çıkarması demek daha doğruydu. Çünkü zavallı kadıncağız mukabele etmek, hattâ ağzını açmak şöyle dursun, gözlerini bile kaldıramaz, sessiz sessiz ağlardı.

Yusuf bir kadının çenesini bu kadar açabilmesine hayret ediyor, bunlara tahammül eden kaymakama biraz da merhametle bakıyordu.

Kendisine karşı yapılan muamelelere aldırış ettiği yoktu. Bir evde sözü geçecek, hükmü yürüyecek yegâne adam o evin erkeği olduğuna ve bu erkek de kendisini istediğine göre, Şahinde Hanımın sözlerinin bir

(19) Acıma ve pişmanlık.
(20) Özür dileme.
(21) Duygulanan ve coşkuya kapılan.
(22) Gözyaşını arttırmak.

kıymeti olamazdı. Kendisine karşı bazan pek edepsizleşen kadına: «Karı kısmının sözüne bakılmaz, herhalde senin aklın pek yerinde olmamalı!» demek istiyen gözlerle bakar; yalnız, Salâhattin Beyin bu çenesi gevşek karıyı ne diye kolundan tutup kapı dışarı etmediğine hayret ederdi.

İlk geldiği günlerde kimseyle konuşmak istemiyordu. Havalar yavaş yavaş soğuduğu için odada oturur, iş gösterilmediği zamanlar pencereden Kuyucak dağlarına doğru bakar, bulutların arka tarafından bir şeyler görmek ister, fakat odaya birisi girer girmez derhal başını çevirerek herhangi bir şeyle meşgul olurdu.

Herkese, hattâ kaymakama bile soğuk davranırdı. Şahinde bu çocukta insanlık, his namına bir şey bulunmadığını, anası babası öldürüldüğü zamanki lâkaytlığını ileri sürerek, söyler dururdu. Hakikaten hiç kimse bu çocuğun şimdiye kadar herhangi bir münasebetle, herhangi bir hissi tezahür gösterdiğini görmemişti.

Yalnız, arasıra, karı koca kavga ederken, âdeta kin ve istihfaf[1] ile Şahinde'ye dikilen gözleri, Salâhattin Beye ilişince öyle yumuşaklaşır, öyle tatlı ve birçok şeyler söyliyen kıvılcımlarla dolardı ki, bunu gören bir adam, Yusuf'un içerisinde bizimkilere hiç benzemiyen, bizimkilerden çok daha derin ve büyük birtakım hislerin bulunduğunu zannedebilirdi.

Yusuf'un hislerini göstermekten çekinmediği yegâne mahlûk, küçük Muazzez'di.

Muazzez tombul ve boğumlu ayaklariyle odada tıpış tıpış dolaşırken Yusuf onu, dudaklarının kenarında hafif bir tebessümle takibeder, sonra dayanamıyarak

(1) Aşağılama.

kucağına alır, yavaş yavaş, âdeta kırılmasından korkuyormuş gibi, ihtimamla[2] okşardı. Küçük kız, bütün evdekiler arasında kendisiyle patırtısız, gürültüsüz meşgul olan bu çocuğa başkalarına pek göstermediği mülâyim taraflarını gösterir, onun burnunu, saçlarını çeker; Yusuf kendisini koltuklarından tutup hoplattıkça başını geriye atarak kahkahalardan kırılırdı.

Fakat bu oyunlar ve bu minimini kız, Yusuf'u açmaya, neşelendirmeye kâfi gelmiyordu. Bazen gözü pencereden Kuyucak tarafına ilişiyor, hemen kendisine bir durgunluk geliyor, çocuğu kucağından yere bırakarak düşünmeye başlıyordu. Bu sırada Muazzez de sanki her şeyi anlıyormuş gibi, hiç sesini çıkarmadan bir köşeye çekiliyor, büyük mağmum[3] gözlerle Yusuf'a bakıyordu.

Yusuf'un halleri, Selâhattin Bey naklen Edremit'e, yani Kuyucak'tan çok uzağa tâyin edilinceye kadar devam etti.

4

Yusuf ilk defa Edremit'te mektebe gitti. Fakat bu mektep devri pek uzun sürmedi.

Buraya geldikleri zaman Yusuf on yaşlarında kadardı. Sarı benizli, nahif, fakat kuvvetli ve dayanıklı bir çocuktu. Görenler onun kendisinden daha büyük birkaç çocuğu bile yıldırabileceğine imkân vermezlerdi. Halbuki, mahalle kavgalarında, her zaman karışmasa bile, karıştığı zamanlar, daima baş olur ve dört beş kişiye karşı kordu. Hasımlarını ürküten, onun kuvvet ve cesaretinden ziyade, hiç kaybolmıyan sükûneti ve ken-

(2) Özenle.
(3) Üzüntülü.

disine olan sonsuz emniyetinin her hareketinde görülen tezahürleri idi.

Mektep onu sıkıyordu. İlk zamanlarda, yani okuma öğreninceye kadar, devam eden merak ve alâkası pek çabuk kayboldu. Bir sürü «kıvırzıvır» bilgi sahibi olmak için o «bey çocukları» ile düşüp kalkamıyacağını söylüyordu. Tabiî bunlar Şahinde'nin yeni birtakım hücumlarına ve çocuğun istikbaline dair falcılıklarına yol açıyordu. Kaç defa Salâhattin Beye: «Bey, bu çocuk senin başının derdi demez miydim? İşte, adam olmaktan nasıl korktuğunu gör. İşte parmağımı basıyorum, bu çocuk ya hamal, ya yolkesici olacak... Ama sen kendin sardın başına bu derdi. Kimsede kabahat yok...» diye çatmıştı.

«Peki ama, karıcığım, ne istersin şu çocuktan? Bakalım, biraz daha büyüsün, belki biraz heveslenir. Daha köyünden ayrılalı bir sene olmadı bile... İçinde ne kadar olsa serbestlik arzusu var. Şehirlere alışamadı.»

«Sen bilirsin. Fakat bu ahlâksız mahalle piçi hep böyle kopuklukta devam ederse, ben kızımı alır giderim; sen sevgili Yusuf'unla otur ondan sonra.»

Salâhattin Bey, böyle şeylere hacet kalmıyacağını, hem artık ikide birde bu pılıyı pırtıyı toplamak tehdidinden vazgeçmesini, eğer canı pek gitmek istiyorsa, işte kapının açık olduğunu, fakat Nazilli'de reji ambar memuru olan babasının kendisini dört gözle beklemediğini biraz sertçe bir lisanla ona izah ediverir ve bunun arkasından, yarım saatten fazla süren bir ağlama ve çırpınma nöbetini yatıştırmakla uğraşırdı.

Yusuf'un tahsile karşı olan bu lâkaytlığı, Salâhattin Beyin de pek hoşuna gitmiyordu, ama çocuğun ne kadar garip tabiatlı olduğunu bildiği için, fazla ısrardan çekiniyordu. Birkaç kere soracak oldu:

«Yusuf, sen neden okumak istemiyorsun?»

«Okumak öğrendim ya! Daha ne okuyayım!»

«Canım, bu kadar yetmez. Bu dünyada birçok şeyleri bilmek lâzım!»

«Sırası düştükçe bilenlerden öğrenirim!»

«Hocadan öğrenmek daha iyi değil mi be oğlum!»

Hoca, çocuğun aklına ve gözlerinin önüne gelince dudakları elinde olmıyarak bir büküldü. Kaşlarını kaldırdı:

«Hocanın bildiği birisinin işine yarasa, kendi işine yarardı. Sen bile okudun bildin de ne oldun sanki? Benim babam bir şeycikler bilmezdi ama, evinde sözü senden çok geçerdi.» dedi ve usulca, mahrem bir tavırla ilâve etti: «Şu Şahinde anam sabahacak encek gibi dırlanır durur da bir yolunu bulup onu bile susturamazsın; ne edeyim ben senin okumanı?»

Bu sözlerin çocukça ve basit olması, onlarda oldukça hakikat bulunmasına mâni değildi; ve çocuk mantığına hitabederek bunlara mukabele etmek Salâhattin Beye çok güç geldi.

Bir müddet işi oluruna bırakmaya karar verdi. Şahinde de bütün dırıltısına rağmen bu işten pek şikâyetçi değildi: Muazzez'i her zaman Yusuf'a bırakıp istediği gibi gezebiliyor, kızı her yere götürüp başına dert etmek veya evde bırakıp gözü arkada kalmak gibi sıkıntılardan kurtuluyordu.

Böylece küçük Yusuf, bir sur harabesi üzerinde çıkan bir yabanî incir ağacı gibi, biraz sıkıntılı ve şekilsiz, fakat serbest ve istediği gibi, büyüyor, gelişiyordu.

5

Edremit, üç tarafını saran Çamtepe, İbramcaköy ve Tavşanbayırı isimli üç yamaca yaslanan büyükçe,

şirince bir kasabaydı.

İki küçük dere, kasabanın içinden ve kaldırımlı sokakların ortasından gelerek Aşağıçarşı dedikleri yerde birleşiyor, sonra biraz ilerde kasabayı yalayıp geçen Büyükçay'a kavuşuyordu.

Tepelerden birine çıkıp bakıldığı zaman, görülen manzara ender bir şeydi:

Damların yosun tutan ve kararan kiremitlerini nihayetsiz dut, erik ve iri yapraklı incir ağaçları örtmeye çalışıyor, derelerin kenarını beyazımtrak yapraklariyle uzun kavaklar, bazı yerlerde kopan bir şerit halinde ve yalnız kenar mahallelerde takibediyor; bunların arasında belki yirmiden fazla minare, bembeyaz yükseliyor ve uzaktan bakan bir göze, tıpkı kavak ağaçları gibi hafif hafif sallanıyor hissini veriyordu.

Yukarıçarşı'daki Kurşunlu Camiin iri kubbesi daima donuk bir ışıltı ile parlıyordu.

Kasabanın panoramasında, bir tablodaki kadar âhenk ve uygunluk vardı.

Bu, ağaç, minare ve kiremit kümesinin etrafını ayva ve diğer meyva ağaçlarından ve ova tarafında bağlardan ibaret açık yeşil bir çember sarıyor; onun etrafında da siyah yapraklı zeytinlerin daima kıpırdıyan halısı göz alabildiğine uzanıyordu.

Şehrin içerisi orta halli bir esnaf manzarası gösterirdi. Dar sokakların iki tarafındaki ahşap, fakat oldukça biçimli ve aşağı yukarı birbirine benziyen evlerin hepsinde muhakkak bir bahçe vardı. Bunların arasında bazan sivriliveren büyük eşraf evleri, beyaz badanaları, çifte kanatlı sokak kapıları ve ikinci katın sokağa doğru yaptığı çıkıntıdaki tozlu kalyon ve muharebe resimleri ile insana küçükken dinlediği masalları hatırlatırdı.

Salâhattin Beyin evi Bayramyeri dedikleri semt-

te, yabancı memurların oturduğu Rum mahallesi ve Aşağıçarşı taraflarından uzaktaydı.

Sokağın köşesinde olan evin arkasında büyük bir bahçe vardı. Dere, bahçenin kenarından geçer ve çocuklar ellerindeki fıçı çemberlerinin keskin taraflarını vurarak, bir karıştan daha derin olmıyan suda balık avlarlardı.

Evin ön tarafındaki meydanda mahallenin bulgur değirmeni vardı; büyük bir taş çanağın üzerinde tahta kollar vasıtasiyle döndürülen, yine taş bir yuvarlaktan ibaret olan bu değirmeni, kadınlar gülüşüp oynaşarak çevirirlerdi.

Biraz ilerde, derenin bir parça genişleyip derinleştiği yerde mahallenin büyükçe çocukları ördek döğüştürürlerdi.

Burada çocukların büyük adamlar gibi, muhtelif sınıfları, muhtelif grupları vardı ve bu tasnifte[1] büyüklerinkinden çok farklı esaslar gözetiliyordu.

En itibarlı ve en sözü geçen sınıf, kabadayı, aynı zamanda ağırbaşlı olanlardı: Bunlar olur olmaz şeyler için kavga etmezler, fakat kavga ederlerse ucunda ölüm olsa da yılmazlar. Küçük ve zayıf çocukları daima himaye, mahalledeki çocuk münazaalarını[2] güzellikle, olmazsa zorla hallederler. Yani her hususta hâkimdirler. Bunlar çok kere ortahalli veya fakir, fakat namuslu ailelerin çocuklarıdır; ya bir esnafın yanında çıraklık, yahut da babalarına yardım ederler.

Bunlardan sonra terbiyeli ve kendi halinde çocuklar gelir. Bunların hemen hemen hepsi mektebe gider ve çalışkandır. Kimseye çatmazlar. Kendilerine çatılsa bile mukabele etmezler ve yollarına giderler. Taarruz

(1) Sınıflama, bölümleme.
(2) Kavgalarını.

daha ileri giderse ağlıyarak babalarına şikâyet ederler. Fakat babalarından ziyade, birinci sınıfta zikredilen[3] «namuslu kabadayı»ların himayeleri bunları korur. Bilhassa mahallenin kadınlariyle ihtiyarlarının bunlara teveccühleri[4] vardır ve analariyle babalarının «medarı iftihar» ıdırlar.[5]

Bir de haylâz, kavgacı, insafsız kabadayılar vardır. Bunların da gözleri hiçbir şeyden yılmaz; fakat diğerleri gibi ağırbaşlı değildirler. Durup dururken, kavga, vukuât çıkarırlar, işleri güçleri ördek döğüştürmek, boncuk oynamak, yahut komşu bahçelerinden dut taşlamaktır. Mahalle bunlardan yaka silker ve uslu çocukların en yıldıkları bunlardır.

En istihfaf edilenler, yüzsüz, korkak, yılışık ve haylâz olan bir sınıftır ki, bunların çoğunu memur çocukları teşkil eder. Usulsüz bir terbiye ile evde mütemadiyen dayak yiyen, izzetinefis[6] nâmına bir şeyleri kalmıyan ve mektep kaçaklığını itiyat eden bu çocuklar, hakikî kabadayılar tarafından daima hor görülür. Diğerlerinden, birtakım istifade düşünceleriyle, yüz bulsalar bile (çünkü bunlar sırf yaranmak için evlerinden öteberi bile çalıp getirirler) ilk fırsatta terslenir ve kovulurlar. Mahalle kavgalarında ve gezmelerde yerleri yoktur.

En sonra, korkak ve suya sabuna dokunmıyan zavallı birtakım çocuklar gelir ki, kimse bunlarla meşgul olmıya tenezzül etmez; herkes tarafından rahat bırakılırlar. Çünkü bunlar, feleğin sillesini yemiş, ya boğazı tokluğuna bir nalbant veya kahveci yanında çalı-

(3) Anılan.
(4) Sevgileri.
(5) Övünme nedeni, övüncüdürler.
(6) Onur.

şan ve böylece günün onsekiz saatini işbaşında geçiren fukaralar; yahut da yazın tarlada, kışın zeytinde çalışıp anasını beslemiye uğraşan yetimlerdir; herkes bunlara merhamet ve çekingenlikle bakar.

6

Yusuf bir müddet mahallenin işlerine karışmadı. Bir kere eski ve korkunç hâtıraları kafasından atabilmiş değildi, ikincisi kendisini burada oldukça yabancı buluyordu. Buranın insanları çok şeyler biliyorlardı; kendisinin hiç bilmediği birtakım şeyler... Ve bu bilgiçlikleri her tavırlarından dökülüyordu. Bu yabanî çocuğa evvelâ ehemmiyet vermediler; fakat asıl ve hakikaten ehemmiyet vermiyenin bu yabanî çocuk olduğunu farkedince onunla alay etmek, onu kızdırmak istediler. Yusuf onların bu incelmiş alaylarından da bir şeyler anlıyamadı, fakat bir gün, kendisi hakkında yine mânasını anlıyamadığı bir şeyler söyliyen ve bu pek de Yusuf'un lehinde olmıyan sözlerle etrafındakileri güldüren Karabaşın Mehmet ismindeki bir çocuğa Yusuf birdenbire iki kuvvetli yumruk ekleştirdi. Neye uğradığını bilemiyen çocuk, ağzı kan içinde iki kere yerde yuvarlandı. Kalkıp Yusuf'a atılmak istedi, daha doğrulmaya vakit bulamadan ikinci bir hücumla yere serildi. Yusuf, etrafta ses çıkarmadan bakakalan çocukların yanından ağır ağır çekildi, eve döndü. O zamandan sonra bütün mahalle ondan çekiniyordu. O sırada birkaç arkadaş peyda etti. Bunların en başında bakkal Şerif Efendinin oğlu Ali vardı, muntazam mektebe giden ve hiç kimse ile kavga etmiyen bu çocukla evde annesinin yanında tanıştı. Yaşça kendisinden büyük olduğu halde onu korumaya, ona ağabeylik etme-

ye başladı. Ali mektepte birçok şeyler öğreniyor, bunları Yusuf'a da anlatıyordu. Yusuf bazan hafif bir tebessümle, bazan da ciddiyetle kaşlarını kaldırarak bunları dinler, fakat kat'iyyen hayret eseri göstermezdi. Âdeta bütün bu anlatılan şeyleri önceden biliyormuş gibi bir hali vardı. Dünyanın en meraklı ve hayret verecek hâdisesi bile onun lâkaytlığını izale edemiyecek[1] gibiydi. Ali buna biraz içerlese bile, ses çıkarmadan dinlediği için, memnun, anlatır, anlatır, sonra, akşamüstü onunla beraber sokaklarda gezmiye veya testileri alarak yine beraberce Çınarlıçeşmeye su doldurmaya giderdi. Kasabanın en iyi suyu olan bu çeşmenin başı, bilhassa akşam üzerleri, mahşere dönerdi; testiyi taktıkları kolun mukabil tarafına meylederek[2] ağızlarında sakız, çıplak ayaklarında nalınla gelen yetişkin kızlar; emzikli toprak bir ibrik ile ıkına sıkına gelen ve karanlığa kalınca ağlamıya başlıyan çocuklar; ellerinde iki teneke, saçları ortadan ayrılmış, beyaz önlüklü kahveci çırakları hep burada toplaşırlar, konuşurlar ve sıra kavgası ederler, sonra kaplarını doldurup giderlerdi. Mahallenin en kibar çocukları bile her akşam evin içecek suyunu buradan temin ile mükellef[3] idiler. Bu eski bir âdetti.

Yusuf bu Çınarlıçeşme seyahatlerine çok kere Muazzez'i de alırdı. Kendisi Ali ile konuşurken kız, Yusuf'un elini sımsıkı tutar, küçük ayaklariyle, bozuk yollarda, sesini çıkarmadan taştan taşa sekerdi. Yusuf ara sıra lâkırdıyı bırakıp küçük kıza doğru bakınca kız da başını ona kaldırır, güler, fakat ayağını bir taşa çarparak derhal yüzünü buruşturur, önüne bakmaya mec-

(1) Gideremeyecek, yok edemeyecek.
(2) Öteki yönüne eğilerek, kıvrılarak.
(3) Yükümlü.

bur olur, böylece Yusuf'u güldürürdü.

Bütün dışardaki arkadaşlarına rağmen Yusuf'un asla ihmal etmediği bir tek kişi Muazzez'di. Gün geçtikçe ahbaplıkları artıyordu. Bazen anası, babası küçüğe söz geçiremezler ve Yusuf'a müracaat ederlerdi.

Muazzez'in onun sözünden çıktığı görülmemişti. Birbirlerine bu kadar sokulmalarında, çok yalnız ve alâkasız bırakılmalarının da tesiri vardı. Şahinde Hanım, Nazilli'ye nazaran çok daha büyük ve «ileri» olan bu kasabada kafa dengi birçok arkadaşlar, komşular bulmuştu. Onlarla geziyor, eğleniyor, çalgı, cümbüş vakit geçiriyordu. Salâhattin Beyin ise evin semtine uğradığı yoktu. Gündüzün Hükûmet işleri, gece de rakı meclisleri, onun yüzünü çocukların, bazan haftalarca görmemelerine sebep oluyordu.

Rumelili ihtiyar bir hizmetçi, çocukların önüne bir iki kap yemek kor, ondan sonra odasına giderek uyur, onları keyiflerine bırakırdı. Zaten biraz yaramaz olan Muazzez, Yusuf olmasa evin altını üstüne getirebilirdi. Bereket versin beriki, onun oyunlarını tanzim ve idare ediyor, ona hem arkadaşlık, hem de aklının erdiği kadar mürebbilik yapıyordu.

Bu esnada seneler birer birer, ağır ağır, fakat hiç durmadan geçiyordu.

7

Yusuf'un mahalledeki diğer bir arkadaşı da Alanyalı Rüştü Efendinin oğlu Kâzım idi. Bunların evlerinin bahçeleri çok büyük olduğu için, çocuklar ekseriya burada oynarlardı. Burasının tercihinde, bahçede pek bol bulunan meyva ağaçlarının da tesiri vardı. Hele kocaman bir ekşi karadut ağacı bir mıknatıs gibi ma-

hallenin çocuklarını çekerdi. Sırf bu dutun hatırı için Kâzım ile ahbap olanlar vardı. Akşam serinliğinde ihtiyar ağacın dalları, irili ufaklı çocuklarla dolar, geniş ve yeşil yaprakların arasından kâh aşağı doğru sallanan bir bacak, kâh başka bir dala uzanmaya çalışan bir kol görünürdü. Ağaçtan inenlerin elleri, yüzleri ve gömlekleri koyu vişne çürüğü lekelerle donanır, hepsi ellerinde bir avuç dut yaprağı, bunlarla uğuşturarak lekelerini çıkarmak için tulumbanın başına koşarlardı.

Hem mektebe giden, hem de babasının manifaturacı dükkânında yardım eden Kâzım, içlerinde yaşca en büyükleri ve en hesaplıları idi. Hiçbir şeyi anafora kaptırmaz ve evinde yenilen dutun acısını, cumaları yapılan gezintilere hiçbir şey götürmeyip diğerlerinden geçinerek çıkarırdı.

Bu, cuma gezintileri de mahalledeki çocukların pek mühim eğlencelerinden biri idi. Daha perşembeden helva filân yaptırılır, cuma günü de fırına kâğıt kebabı veya güveç verilir, yahut çiy et alınarak kırda pişirilirdi. Aşçılıkta en mahirleri şube reisinin oğlu Vasfi idi. Bu çocuğu, biraz yılışık ve korkak olduğu için, pek aralarına almak istemezlerdi. Bilhassa mektep arkadaşları müzevirliğinden şikâyetçi idiler. Fakat maskaralık ederek herkesi güldürdüğü için, tahammül edilirdi. Bu da Kâzım gibi, fakat hiçbir şey mukabili olmıyarak,[1] diğerlerinin sırtından geçinirdi.

En gâni gönüllüleri Hacı Rifat'ın İhsan isminde birisi idi. Bir sene evvel babası avda kaza neticesinde vurulup ölünce (bu ölümün kaza olmayıp bir zeytinlik meselesi yüzünden araları açık bulunan Arnavut Galip Ağanın intikamı olduğunu söyliyenler de vardı) evin erkekliği ve bütün mallar bu on dört yaşındaki ço-

(1) Ama karşılığında hiçbir şey olmadan.

cuğa kalmıştı. Son zamanlarda mektebi asıyor, devam ettiği zamanlarda ise bazı delikanlılarla beraber yaptığı rakı âlemlerinden, kadın vak'alarından[2] bahsederek dinliyenlerin ağızlarını hayret ve gıpta ile açık bırakıyordu. Herkes ona, daha şimdiden, büyük bir adam gibi bakıyor, onun aralarına katışmasını bir şeref sayıyordu. İyi kalbli ve mert bir çocuk olan İhsan'ın yegâne kusuru, biraz şımarıkça ve bir hayli kavgacı olması idi. Çok kere ufak bir mesele için bütün mahalleyi diğer bir mahalle ile döğüşe sürüklediği olurdu.

Bu cuma gezintilerine, çok kere her evde bulunan kuzular da beraber götürülür, onlar bol otlu bir yerde yayılırlarken, çocukların bir kısmı yemek hazırlamak, ateş yakmak, bir kısmı da arkta yıkanmakla meşgul olurlardı. Alelâcele ve karmakarışık yenen yemekten sonra birbirini tutmıyan türküler söylenmeye çabalanır, söğüt dalından yapılan veya beraber getirilen düdükler öttürülür, yahut da yakındaki bahçelerden ham erik ve çağla çalınırdı. Ağırbaşlılar bir ağaç dibine oturarak kuzulara bakarlar, birbirlerine eşkiya ve kabadayılık hikâyeleri anlatırlardı. Bu kafileyi akşam üzeri yorgun argın, kuzuların ipine sarılan bir demet ot omuzlarda, uzun ve taze kesilmiş değnekler elde kasabaya girerken görmek ömür olurdu.

8

Uzun ve birbirine benziyen seneler ağır ağır geçtiler. Yusuf'un arkadaşları hep eski arkadaşlar, mahalle hep eski mahalle, bulgur değirmeni eski değirmen ve onu çeviren kadınlar hep eski kadınlardı. Yalnız, bul-

(2) Çapkınlıklardan.

gur serili olan çarşafın kenarında şimdi bu kadınların kirli birer çocukları oynuyordu; elleri kalınlaşmış, sesleri ve kahkahaları kalınlaşmıştı.

Yusuf, Kuyucak'tan çıkalı altı sene olmuştu. Artık oraları unutmuş gibiydi. Yalnız bu kasabanın çocuklariyle anlaşamadığı zamanlar köyündeki arkadaşlarını müphem[1] birtakım hislerle aradığı olurdu.

Bu altı seneyi, yazın kırlarda dolaşarak, yahut Salâhattin Beyin, Cennetayağı dedikleri yerde tuttuğu bağda ağaçların altına yatarak; kışın da ilk senelerde fabrikanın önündeki zeytin çuvallarının ağzından, bu çuvalları iğneliyen küçük değnekleri çalıp pirne yığınları üzerinde kazık oynıyarak, sonraları da Salâhattin Beyin aldığı küçük bir zeytinliğin silkilip toplanmasına nezaret ederek geçirdi.

Yaşı on altıyı bulmuş, gitgide konuşmayı daha az sever olmuştu. Mektebi bitirdikten sonra babasının işini eline alan Ali ile bayram yerindeki dükkânın önüne iki alçak ve arkalıksız iskemle atarlar, saatlerce hiç konuşmadan yanyana otururlardı. Önlerindeki meydanda büyük bir şadırvan vardı. Camiye gidecek ihtiyarlar burada aptest alırlardı. Şadırvanın ayağında birkaç ördek birbiri arkasına ve sallana sallana dolaşır, yassı gagalarından çamurlu suları süzerlerdi. Gölgesi bütün meydanı kaplıyan büyük çınar hiç durmadan hışıldar; biraz ilerde, Karpuzoğullarının büyük konaklarının damındaki leylek, yavrularına uçmak öğretmek ister ve garip takırtılar çıkarırdı. Burada alış-veriş ezana yakın başlar ve ondan evvel dükkâna pek az kimseler gelirdi. Böylece, bu iki sükûtu seven arkadaş, gözlerini çınarın yapraklarına veya ördeklere dikerek uzun müddet düşünebilirlerdi.

(1) Belirsiz.

Bazan kıvraklarını (siyah dimiden bir nevi yeldirme) başlarına atıp boşlukta sallanan yenlerini rüzgârda uçurarak birkaç yetişkin kız gelir ve pamukaki ile tel yaldız seçerdi. Misafirlikten dönen bir hanım kahve fincanı bakar; bir hizmetçi yarım okka tuz ile iki limon satın alır; Karpuzoğlunun torunu tuzlu fıstık isterdi.

Kış günleri biraz daha değişik ve kolay geçiyordu. Yusuf o zaman güneş doğmadan kalkar, çizmelerini ve aba ceketini giyerek işçilerden evvel zeytinliğe giderdi.

Orada erkeklerin uzun sırıkları küçük yapraklı dallara hızla vuruşlarını ve siyah kıvraklarının etekleri ni bellerine sokmuş kadınların iki kat eğilerek, soğuktan sertleşen parmaklarla yerden zeytin tanelerini toplayışlarını seyreder, yahut sırtını bir ağaca vererek yere bakardı.

Bu buruşuk yüzlü ve her sene budanmaktan şeklini kaybetmiş eğri büğrü ağaçlar, uzun bir hikâyeyi anlatan garip şekilli harfler gibiydi ve herhalde Yusuf bunların dilinden anlıyordu.

Yusuf, işçilerin dilini de herkesten iyi anlıyordu. Bazı mal sahipleri, kadınların, yanlarında getirdikleri emzikli çocuklarına meme vermelerine bile müsaade etmezlerken, Yusuf onların biraz yorulduğunu görür görmez derhal işi bıraktırırdı. Bu zavallıların halini mukadder telâkki etmekle beraber, onlara çok acıyordu. Sabah karanlığında, soğuktan büzülmüş, kollarında ufak bir ekmek sepeti ve sırtlarında çocukları ile, gülünç bir ücret mukabilinde çalışmak için kasabanın sokaklarından zeytinliklere akın eden bu sarı benizliler kafilesi, onun merakını çekiyordu. Çok kere bunlar yanından geçerken, Yusuf, içlerinden birini durdurup konuşmak arzusunu duymuştu; havadan sudan, ne olursa olsun birkaç şey konuşmak. Çünkü altı sene-

den beri kendisi gibi konuşan birine rastgelmemişti ve bu zeytin amelesinin kendisi gibi konuşacağına dair içinde müphem bir kanaat vardı.

*

Hakikaten, ne yaparsa yapsın, kimlerle arkadaş olursa olsun, alışamıyordu bu şehirlilere vesselâm... Kendisini mütemadiyen yabancı ve ayrı buluyordu. Onların işlerine akıl erdiremiyordu. Meselâ, en sevdiği arkadaşları bile onu bazan şaka olsun diye aldatırlar, hiç lüzumu yokken yalan söylerlerdi. Yusuf evvelâ içerliyecek oldu; fakat bunun herkes tarafından yapıldığını ve çok tabiî bir şey olduğunu görünce kızmaktan vazgeçti, fakat hayreti hâlâ geçmemişti: Niçin durup dururken yalan söylemek ihtiyacını duyuyorlardı?

Sonra bu fakir işçilere bu köpek muamelesini yapmaya neden lüzum görüyorlardı? Evet, Allah onları bir kere fıkara yaratmıştı, bunda kimsenin kabahati yoktu, fakat onlar böyle yaratılmışlar diye niçin tepelerine binmeli, onları adam yerine koymaktan niçin çekinmeliydi? Ya Allah bu ağaları ve ağazadeleri de fıkara yaratsaydı? Öyle ya, madem ki hepsini Allah yapıyordu... O zaman kendilerine aynı muamelenin yapılmasını istiyecekler miydi?

Allah hakkındaki düşüncesi pek ileri gitmiyor, onu her istediğini yapan korkunç bir şey olarak tasavvur ediyordu; ve şimdilik onun, pek dehşetli olduğu söylenen, gazabını ayaklandıracak bir şey yapmadığını bildiği için, kendisinden korkmak ihtiyacını da duymuyordu.

*

Muazzez on yaşına gelmişti. Birkaç sene devam edip dört sınıflı iptidaîyi[2] de bitirmişti. Şimdi annesinden ziyade bazı iyi kalbli ve alâkalı komşuların sayesinde nakış, gergef ve biraz da dikiş öğreniyor, kendisiyle akran olan kızlarla beraber terzi Mürüvvet Hanımdan ut dersi alıyordu. Fakat bu ut derslerini Yusuf pek az sonra birdenbire kestirdi, sebebini de söylemek lüzumunu duymadı. Salâhattin Bey kızı için pek lüzumlu bulduğu bu musikî derslerinin kesilmesinden memnun olmadı, fakat dikbaşlı olduğunu bildiği Yusuf'la uzun uzun çekişmeye üşendi. Şahinde de iş olsun diye bir müddet söylendi, sonra o da sesini çıkarmaz oldu: Yusuf, kimse farkında olmadan evin en sözü geçen adamı oluvermişti. Şahinde bile buna alışmıştı. Artık her şeyi tabiî buluyor ve eskiden beri hep böyle imiş zannediyordu.

Dersleri bırakmaktan asıl ve sahiden üzülen Muazzez'di. Mürüvvet Hanımın evi pek eğlenceli ve kalabalıktı. Şen, kurnaz ve çok bilmiş kızlar hep orada toplanırdı. Ne çare ki, Yusuf'a meram anlatmak imkânsızdı ve Muazzez'in bu üzüntüsünü ancak Yusuf ağabeyinin sözünü dinlemiş olmak zevki biraz hafifletebiliyordu. Yusuf'un bütün bu aksiliğinin sebebi ise, Mürüvvet Hanımın evi hakkında Hacı Rifat'ın İhsan'dan duyduğu birkaç münasebetsiz rivayetti.

9

Bu küçük şehirlerin yeknesaklığını[1] değiştiren na-

(2) İlkokulu.
(1) Tekdüzeliğini

dir hâdiselerden biri de, bayramlardı. Hele Ramazan bayramı, bir aylık bir bekleyiş ve hazırlıktan sonra geldiği için, o nisbette coşkun olurdu.

Çocukların çoğu Ramazan'da oruç tutar, namaz kılarlardı. Sahura kalkmak ayrı bir zevk, öğleye kadar uyumak ve gündüzün, biraz da yapma olan bir mahmurlukla, dolaşmak ayrı bir zevkti. Öğle üzeri Kurşunlu Camide İbradalı Salim hocanın vaızları dinlenir, ikindi mukabeleleri kaçırılmaz, akşam üzeri de gözler ve kulaklar «tepe»den atılacak topa dikilirdi. Top, şehrin her yerinden görülebildiği için, bilhassa çocuklar, meydanlara toplanarak topçunun hareketlerini uzaktan keskin gözlerle takibederlerdi. Evleri Kurşunlu Camiye yakın olanlar ise, bu caminin minaresinde elinde saatle bekliyen ve vakit gelince topçuya işaret veren müezzin Sarı Hâfız'a bakarlardı. Top patlar patlamaz, sanki sahici bir endaht[2] yapılmış da mermi aralarına düşmüş gibi, bağrışarak evlerine koşuşurlardı.

Geceleri büyüklerle sokağa çıkarlar, teraviye giderler, fakat çok kere sonuna kadar dayanamıyarak dışarı fırlarlar ve büyüklerin yokluğundan istifade ederek kahvelerde bir iki el yüzük oynarlardı. Teravi bittikten sonra ellerinde iri coplarla sokaklarda küme küme dolaşırlar, yahut Gâvur mahallesine kavgaya giderlerdi.

Bilhassa perşembe akşamlarını sabırsızlıkla beklerlerdi. Bu gece Kâdirî tekkesinde zikir olduğu için, çocuklar tekkenin etrafında dizilirler, içeri girenleri, bilhassa kadınları seyrederler, sonra da birbirlerini itekaka pencerelere yanaşarak «hünküren» dervişlere bakarlardı. İçlerinde bazı imtiyazlıları ve usluları vardı

(2) Atış.

ki, babaları ile tekkeye girmeye, hattâ bazen zikre katışmaya mezun[3] idiler. Bunlar, sebebini anlamadıkları bir gaşy ve cezbe[4] içinde, vücutlarının bütün elâstikiyeti[5] ile iki tarafa sallanırlarken, dumanlı gözlerini arada sırada yukarıya, kadınlar tarafının kafesine kaldırırlardı.

Bütün bunları takibeden bayram, sahiden bir coşkunluk ve neşe devri olurdu. Yusuf'un, şimdiye kadar daima biraz yabancı kaldığı bu şehrin cereyanına kendini kaptırması, yani bu şehirdekilerle, müspet veya menfi[6] münasebetlere geçmesi, bu şehirde asıl «yaşamaya» başlaması da böyle bir bayram gününe tesadüf eder.

Bir Ramazan bayramının birinci günü, sabahleyin namazdan dönüldüğü esnada, Yusuf, yeni yaptırdığı «şeytanbezi» elbiseleri giymiş, Şahinde'nin süslediği Muazzez'i seyrediyor ve gülümsüyordu.

Biraz sonra Alanyalı Kâzım, şube reisinin oğlu Vasfi, Vasfi'nin kızkardeşi Meliha ve Şerif Efendinin oğlu Ali gelecekti, hep beraber bir araba tutup Akçay iskelesine gitmek istiyorlardı.

Fakat bu sırada Ali geldi, Kâzım'a babasının öğle emeğinden evvel izin vermediğini, bayram sabahı öğleye kadar dükkân açmanın sair zamanın bir haftasından çok kâr bırakacağını söylediğini anlattı. Akçay gezintisi öğleden sonraya kalıyordu.

Öğleye kadar vakit geçirmek için bayram yerine gitmeye karar verdiler. Yusuf, Muazzez ve Ali, her üçü de yepyeni giyinmişlerdi. Ali'nin kavuniçi zifirden di-

(3) İzinli.
(4) Kendinden geçme.
(5) Esnekliği
(6) Olumlu ya da olumsuz.

kilmiş yakalıksız frenk gömleği ve bir kenarı ceketinin yan cebinden sarkan sırma işlemeli çevresi bugüne mahsus lükslerdendi.

Yusuf koyu yeşil şeytan bezinden elbisesi, basık ökçeli tulumbacı pabuçları ve arkaya doğru atılan fesi ile pırıl pırıl parlıyordu.

Fakat içlerinde en şıkları şüphesiz Muazzez'di. Sırtında mor atlastan ve güneşin altında pırıltısı gözleri alan bir elbise, ayağında iri tokalı rugan iskarpinler, iki örgü arkaya bırakılan saçlarının ucunda geniş, kırmızı kurdelâlar vardı.

Yaşı on üçe basan ve birdenbire güzelleşiveren Muazzez âdeta olgun ve yetişkin bir hanım kız oluvermişti. Atlas entarisinin hafifçe kabaran göğsü, bütün hicabına ve gayretine rağmen, zavallı Ali'nin gözlerini dayanılmaz bir tecessüs ve hayretle kendisine çekiyordu.

Bayram yerine doğru yürüdüler. Kuşluk vakti olmuştu. Her taraftan yükselen bir gürültü âdeta kulakları sağır ediyordu. Meydanın kenarında, üzerine tente gerilmiş sergilerin altında, Alanyalı ve Aksekili çerçiler bağıra bağıra bilezik, kurdelâ, sakız, kına vesaire satıyorlardı. Çocuklar ellerindeki şişirgen düdükleri yorulmak bilmez bir inatla öttürüyorlardı. Bir arabacı, atların yanında, elinde kamçısı: «Soğuk tulumbaya, Cennet ayağına! Soğuk tulumbaya, Cennet ayağına!» diye müşteri topluyordu. Arabanın içi küçük çocuklarla dolmuştu: Bağırışıyorlar, konuşuyorlar ve düdük öttürüyorlardı. Bu esnada müşterisini almış bir araba «vardaa!!!» diye hızla geçiyor; içindekiler bir neşe çığlığı koparıyorlar ve:

Köşe başı meyhane,
Asmadandır kapısı.
Ben gözüme almışım
On beş sene mapusu

diye hepsi bir ağızdan türkü söylüyorlardı.

Biraz daha ilerde, meydanın tam orta yerinde salıncaklar kurulmuştu ve asıl kalabalık, bunların etrafında idi. İçerisine sekiz, on kişi alan ve âdeta küçük bir odaya benzeyen salıncaklarda minimini çocuklar bin türlü çiy renkte elbiseleriyle ağır ağır sallanıyorlardı. Büyükler ikişer kişilik kayık salıncaklara biniyorlardı.

Biraz kenardan seyrettikten sonra Ali, «Hadi binelim!» dedi. Yusuf başını salladı:

«Siz binin. Benim başım döner!»

O sırada içindekileri inen bir salıncağa Ali ile Muazzez bindiler. Salıncak evvelâ hafif hafif, sonra gitgide hızlanarak uçmaya başladı. Ali iki taraftan iplere sarılmış, vücudunun bütün kuvvetiyle kolan vuruyor, Muazzez ise biraz korkak, yüzü kıpkırmızı, yerinde sıkı oturmaya çalışıyordu. Ali'nin gözleri, iki tarafına bakınmasına ve başını mütemadiyen başka istikametlere çevirmek istemesine rağmen Muazzez'in yüzüne doğru kayıyor ve derhal kendi yüzü de onunki gibi kızarıyordu. Muazzez'in bunların farkında olmadığı zannedilebilirdi. Çünkü, salıncağın yere her yaklaşışında, biraz ilerdeki bir ağaca yaslanmış duran Yusuf'a doğru gülümsüyor, başiyle işaretler ediyordu.

Bu sırada yandaki salıncak durdu ve oraya bu sefer iki yeni müşteri bindi. Bunlardan biri Hacı Rifat'ın İhsan, öbürü de fabrikatör Hilmi Beyin oğlu Şakir'di. Yusuf'un derhal yüzü bozuldu. Bu Şakir, yaşının on sekizden fazla olmamasına rağmen, kasabada herkese yaka silktirmiş bir çocuktu. Ayyaş, hovarda, ahlâksız bir şeydi. Babasının kazandığı parayı Rum orospular veya İzmirli oğlanlarla yiyor, etmediği rezâlet bırakmıyordu.

Bugün çapraz yelekli, lâcivert bir elbise giymiş, ye-

leğin üzerine yarım okkalık gümüş bir köstek takmıştı. Fesinin etrafında çok fiyakalı sarılmış oyalı bir yemeni vardı.

Hacı Rifat'ın İhsan salıncağa bindikten sonra Yusuf'u gördü, başiyle ve elleriyle selâmladı. Sonra sallanmaya başladılar. Biraz hızlanınca Şakir, dört tarafa çarpılır oldu, belli ki fena halde sarhoştu. İhsan onu biraz doğrultmaya uğraştı. Fakat o birdenbire silkinerek «Haayt!» diye bir nâra attı. Saçları yüzüne dökülerek kolan vurmaya başladı. Yusuf sapsarı kesilmişti. Şakir bütün çehresine yayılan pis bir sarhoş gülüşüyle yanındaki salıncağa, Muazzez'e bakıyor, başının şaşkın hareketleriyle, iki tarafa uçan salıncağı takibe uğraşıyordu.

Birdenbire başındaki oyalı yemeniyi çıkararak tam yanıbaşından geçen Muazzez'in salıncağına attı.

Muazzez korkak bir çığlık kopardı. Ali derhal kolan vurmayı keserek salıncağı durdurmaya çalıştı. Hacı Rifat'ın İhsan, şimdi büsbütün yıkılan Şakir'i tutmaya, aynı zamanda muvazenesi bozulan salıncağı düzeltmeye uğraşıyordu.

Yusuf salıncaktan inenlere:

«Hadi siz eve gide durun, ben İhsan'a bir iki lâf diyeceğim!» dedi.

Ali ile Muazzez biraz ilerlediler, fakat Muazzez, ne olacağını biliyormuş gibi, biraz ötede, su mahallebisi satan bir serginin arkasında durdu, Ali'yi de durdurdu.

Yusuf salıncaktan inen İhsan'a doğru yürüdü ve sordu:

«İhsan, ne istiyor bu itoğlu?»

Şakir yüzüne dökülen ve yağlı yağlı parlayan uzun saçlarını fesinin altına sokmaya çalışarak bu tarafa döndü:

«Kim ülen itoğlu?»

Elini alışkın bir hareketle arka cebine götürdü. Fakat tam bu sırada Yusuf'un pek de dayanılacak gibi olmayan yumruğunu suratına yiyerek yere yuvarlandı. İhsan iki kolu ile Yusuf'u sımsıkı sarmış, onu teskine çalışıyordu :

«Etme gözünü seveyim, Yusuf! Bak, sarhoş işte!.. Ben şimdi alır götürürüm.»

Yusuf silkindi ve yerdekine iki tekme daha savurdu, fakat derhal koşup gelen Muazzez'le Ali kendisini çekip götürdüler.

Bu sırada ayağa kalkan Şakir, onların arkasından koşmak istiyordu; fakat İhsan'la salıncakçı, kollarından tutmuşlar, bırakmıyorlar ve elinden tabancasını almaya çalışıyorlardı.

Tam o sırada Şakir'in en iyi arkadaşı Hacı Etem geldi. Sarhoşu kolundan tuttu, etraftakilere:

«Bana bırakın siz!» dedi.

Ve onu zorla yürütmeye başladı.

Bu Hacı Etem, 24 yaşlarında, güzel ve kurnaz bir çocuktu. Anası babası yirmi sene evvel Hacca giderlerken dört yaşındaki Etem'i de beraber götürdükleri için ismi böyle kalmıştı. Pek hali vakti yerinde olmadığı halde, herkesten iyi giyinir, herkesten paralı gezerdi. Bu bolluğun İhsan ve Şakir gibi birkaç zengin ve hovarda arkadaştan çıktığı ve Etem'in bunlara hem dalkavukluk ettiği, hem de eğlencelerine her iki cinsten mahlûklar tedarik edip getirerek bazı ufak hizmetler gördüğü söylenirdi. Fakat bunlar, Etem'in kabadayılığına, fiyakasına ve itibarına hiç de halel vermiş değildi. O, yine yemenili fesini kaşına eğerek dolaşır, her yerde riayet[7] görürdü.

---

(7) Saygı.

10

Şakir'in kendisine benzeyenlerden ibaret bir partisi vardı. Ne candarma, ne hükümet bunlara karışmazdı. Çünkü, parayı bolca oynatıyorlardı.

Bu grubun ekseriyetini yaşlıca hovardalar teşkil ederdi. Bunlar paralarını şurada burada yiyip bitirdikten sonra, şimdi, bu hususiaki şöhret ve tecrübelerinden ve aralarına yeni katılan ve daha ellerinde yiyecek paraları bulunan delikanlıların sahavetlerinden[1] istifade edip geçiniyorlardı.

Bunların aileler arasında da çok şiddetli nüfuzları vardı. Hepsi şehrin eski ve itibarlı ailelerinden oldukları için, bugün kibar düşkünü bile olsalar, eski nüfuzlarını devam ettirmek isterler, bunda bir dereceye kadar da muvaffak olurlardı. Çünkü herkesin aklında hâlâ falancanın ablasının düğünündeki azamet, filânca bayramda falancaların yaptığı muazzam eğlence yaşardı. Yaşlıca kadınlar bu düşkün eşraf konaklarından birine gittiler mi, orada eski âlemleri, merhum ağanın hayalini tekrar görür gibi olurlar ve hiçbir şeyin değişmediğini zannederlerdi. Bunların nazarında kızlara bulunacak en iyi ve münasip koca gene bu eşraf züğürtü serseriler, bu müflis ayyaşlardı. Hovardalıklarından, daha ziyade mâzur gören bir teessüfle bahsederler, «Biraz yaşlanınca uslanırlar, ne diyeceksin, delikanlılık!» derlerdi. Fakat bu «delikanlı»ların çoğunun yaşı kırkı aşkındı. Şehrin en iyi aileleri arasında bile bunların istedikleri zaman alamıyacakları kız yoktu. Âdeta bütün eşraf aileleri arasında ezelden beri mevcut, değişmez bir mukavele vardı ve buna, haricî şeklin[2] değişmesine, vazi-

(1) Cömertliklerinden.

(2) Dış görünüşün, koşulların.

yetin tamamen başka olmasına rağmen, daima riayet ediliyordu. Bunun için bunların herhangi bir talebini reddetmek akla gelmez ve 15-16 yaşındaki temiz, güzel kızcağızlar bu saçı kırarmaya başlamış, mânen ve maddeten çürümüş, on parasız sefihlerin kucağına atılırdı. Ekserisi pis birtakım hastalıklarla malûl[3] olan bu heriflerin evleri bundan sonra dışardan pek belli olmayan ve şiddetle saklanan facialarm yuvası olurdu. Şehir kızlarını bu felâketten biraz olsun koruyan, bu adamların, orospular arasında yaşıyarak, evlenmek arzusunu pek seyrek duymaları ve daha bu hayattan yorulup kız istemeye vakit kalmadan ya bir tabanca kurşunu ile, yahut da bir hastalık neticesinde ölmeleriydi.

Bunlar şehirdeki nüfuzlarının bir kısmını da, kendileri gibi iflâs etmeyip akıllı davranarak mevkilerini sağlamlaştırmış akrabalara borçluydular. Kimisi belediye reisi, kimisi fabrikatör olan bu adamlar, bu kopuk akrabaları ile pek yakından temasa gelmek istemezlerse de, evdeki kadınların tesiriyle birçok ehemmiyetli vakalarda onları müdafaaya mecbur olurlardı. Çünkü ya karıları böyle bir serserinin kardeşi, yahut da kardeşleri böyle bir serserinin karısıydı; ve aile düşünceleri, akrabalık rabıtaları, bilhassa kadınlar arasında, şiddetle gözetilen meselelerdendi.

İşte Yusuf'un böylelerden birine, hem de daha elindeki maddî menbaları tüketmiye vakit bulamamış birine çatması, kendisi için iyi olmayabilirdi.

Fakat şimdilik bunların herhangi bir kötülüklerini icabettirecek bir vesile zuhûr etmedi.[4] İhtimal Yusuf'un kaymakamın oğlu olması (onu burada birçokları böy-

(3) İllelli, sakat.

(4) Gerektirecek bir neden (fırsat) baş göstermedi.

le biliyordu) biraz daha ihtiyatlı hareket etmelerine ve beklemelerine sebep oluyordu.

★

Eğer Yusuf herkesi kendisi gibi zannetmese ve etrafına biraz da anlar gözlerle baksa, o bayram vakasından sonra birçok arkadaşlarının tavırlarının değiştiğini, meselâ şube reisinin oğlu Vasfi'nin kendisiyle pek gezmek istemediğini, Alanyalı Kâzım'ın dükkânına gittiği zaman, eskisi kadar riayet görmediğini sezerdi. Hepsi, Şakir'den ve onun partisinden çekiniyorlardı.

Fakat Yusuf'un aklı böyle şeylere ermediği ve arkadaşlarının kendisine karşı muamelelerine de pek kulak asmadığı için, hiçbir şeyin farkında değildi.

Taa kışa kadar hiçbir yerden hiçbir ses çıkmadı, yalnız kışın bazı vakalar, kendisiyle uğraşanlar bulunduğunu ona anlattı. Yusuf'a kalsa gene işin farkına varacağı yoktu, bereket versin hiçbir zaman ondan ayrılmayan ve yapılan teklif ve tehditlere rağmen Yusuf'u terketmeyen Ali, ona birçok bilmediği şeyleri öğretiyor, pek körükörüne yürümemesini temine çalışıyordu.

Bu vakaların en mühimi ve Yusuf'un ilerdeki hayatı üzerinde de tesiri olan bir zeytin işçisi meselesiydi.

Adamakıllı soğuk bir günde Yusuf gene erkenden zeytinliğe gitmişti. O gün işçiler arasında tanımadığı bir kadınla on iki yaşlarında kadar bir kız gördü. İşçilerin başı Köse İbrahim'i çağırarak bunların kim olduklarını sordu.

İbrahim:

«İşçi, ağam! Şakir Beygillerde çalışırlarmış, dayak

atmışlar, maiyetine gelmek isterler, boğazı tokluğuna da olsa senin yanında kalacaklarmış!»

Yusuf kadını çağırdı:

«Ne diye ağanı bıraktın da buraya geldin, yenge?»

«Dövdüler beni, ağam!..»

«Durup dururken adamı döverler mi?..»

«Dövdüler işte!..»

Yusuf anlamadığını gösteren bir tavırla omuzlarını silkti:

«Peki ama, ben ne yapayım seni? Benim işçim tamam.»

«Aman ağam, kulun olayım, beni ters yüzüne çevirme! Kızcağızımla ikimiz ortalarda kaldık!»

Yusuf, kadının yanındaki kıza baktı. Birdenbire hiç şüphesiz tüyleri ürperdi. Fakat gözlerini uzun müddet kızdan ayıramadı. İnce ve yaşına nazaran uzun boylu olan bu kızın sapsarı, insana korku verecek kadar sarı bir yüzü vardı. Fakat bu sarılık bir zayıflık ve kansızlığın verdiği renksizlikten ziyade, bir hastalıktan doğan yeşilimtrak sarılığa benziyordu. Bilhassa siyah, ince, fakat çok keskin kaşlarının gölgelediği gene simsiyah ve iri gözleri çok şeyler biliyor hissini veren görmüş geçirmiş bir bakışla ve hiç çekinmeden insanın yüzüne dikiliyordu. Soluk ve ensiz dudaklarının kenarında, gene çok «yaşamış» olanlarda görülen tecrübe çizgileri vardı. Bütün yüzünün ifadesinde bir bezginlik, hattâ daha ziyade bir nefret aksediyor gibiydi. Bu çehre ve bu bakış, Yusuf'u âdeta suçlu imiş gibi eziyor, şaşırtıyordu. Gözlerini kızdan ayırmıyarak tekrar annesine sordu:

«Siz buralı mısınız?»

«Yok, Çineliyiz!»

«Ne? Çineli mi? Aydın Çine'sinden mi?»

«Öyle ya!»

«Ne diye geldiniz buralara?»

Kadın, birkaç kelime ile, bir zaptiye başçavuşunun karısı olduğunu, kocası ile buraya geldiğini, sonra kocasının bir orospu ile kaçarak bunları yüzüstü bıraktığını, şimdi orospuyu da bırakan herifin Manyas taraflarında tütün kaçakçılığı ettiğini, fakat bunları hiç aramadığını anlattı.

Yusuf, bunların Çineli olduğunu öğrenince bir akrabasına rastgelmiş, Aydın ve Nazilli taraflarına dönmüş gibi oldu.

«Çalışın bakalım, bir kolayını buluruz!» dedi.

Kadın adamakıllı iyi işliyordu; fakat kız, akşama kadar ağaçların dibinde otururak, annesinin yanında dolaşarak, yahut zeytin silkenlere bakarak boş gezdi ve hiç kimseyle hiçbir şey konuşmadı. Akşam üzeri sepetlerini kollarına alıp giderlerken Yusuf onlara:

«Sıkılmayın bakalım, hepsi geçer!» dedi.

Kadın envai türlü dualar, teşekkürlerle Yusuf'un ellerine sarılıyor, kız ise, hiçbir harekette bulunmadan, yabancı ve soğuk gözlerle bunlara bakıyordu.

Kadın ertesi gün geldiği zaman, kızı yanında yoktu. Hastalanmış ve evde yatıyormuş. Yusuf :

«Evde kiminiz kimseniz var mı? Kim bakar hastaya?» diye sordu.

«Kimsemiz ne gezer? Yalnız yatar fıkaracık!»

Yusuf sesini çıkarmadan arkasını döndü ve yürüdü, fakat akşama kadar, evde hasta hasta yatan ve bakacak kimsesi olmayan bu kızı düşündü. Onu sert bir yer yatağında, kara gözlerini tavana dikmiş, hiç kımıldamadan yatar görüyordu.

Akşam üzeri, iş paydosundan evvel kadına kendisiyle gelmesini işaret etti. Şehre kadar hiç ses çıkarmadan yürüdüler. Hafif yağmur çiseliyor ve yoldaki araba tekerleği izlerini dolduruyordu. Aşağıçarşıyı geçtiler. Yu-

suf, Bayram yerinde Ali'nin dükkânına girdi. Biraz yağ ve pirinç tarttırdı. Başiyle kadına bunları almasını işaret etti. Tekrar beraberce yürümeğe başladılar. Kadın İbramcaköy yolu üstünde, Değirmenönü denilen bir yerde oturuyordu. Ayvalıbahçe dedikleri, etrafı çit çevrili, büyük bir bahçeyi geçtikten sonra arkası tepeye dayanmış, kerpiç bir kulübeye geldiler. Kayalık ve dik tepede çıkan bir yabanî incir ağacının dalları kulübenin damına sarkıyordu.

Ortalık daha oldukça aydınlık olduğu halde, kulübenin içi zifiri karanlıktı. Kadın ocak kılıklı bir şeyin üzerinden bir yağ kandili alıp yakmıya uğraşırken, Yusuf'un gözleri karanlığa alıştı ve köşede bir yer yatağında yatan kızı gördü.

Kız başını duvara çevirmiş, üstünü örtmeye çalışıyordu. Yusuf daha kapının önünde dururken içerde süratli bazı tıpırtılar olmuş ve sonra birdenbire kesilmişti. Şimdi kızı böyle telâşla yatakta kımıldanır görünce, nedense aklına onun şimdi, bunlar gelince yatağa girdiği düşüncesi geldi.

Kadın, kızına:

«Haydi Kübrâ, doğrul azıcık, Yusuf Ağa geldi!» dedi.

Kız başını çevirdi. Yusuf'a doğru baktı. Sonra yavaşça doğrularak sırtını duvara dayadı ve yorganı göğsüne çekti. Siyah saçları omuzlarına dökülüyor ve bu, onları geriye atmaya uğraşıyordu. Omuzlarına kadar çıplak olan kolları soğuktan diken dikendi.

Yusuf odanın bir köşesine çekilip yataktaki kıza uzun uzun baktı. Kız da hiç başını çevirmeden buna bakıyordu. Bir müddet sonra Yusuf yorulduğunu hissetti ve gözlerini odada dolaştırmaya başladı.

Bütün ev, zemini toprak bir odadan ibaretti. Eşya namına Kübrâ'nın yatağı, yatakla ocağın arasında du-

ran ufak bir tahta sandık ve bir de yatağın önüne serili duran eski bir kilim parçası vardı. Ocak başında iş görmeye çalışan kadın ikide birde tahta sandığı açarak içinden bir toprak tencere veya bir avuç tuz alıyordu. Üstü toprak olan tavanın isli kalaslarında birkaç koçan mısır sallanıyordu. Kübrâ'nın yatağının üst tarafında, duvarda bir delik ve bu delikte kireçle sıvanmış bir cam parçası vardı: Herhalde bu, pencere vazifesini görecekti; fakat içerisi görünmesin diye sıvanan kireç, ışığın da pek azını içeri bırakıyordu. Yusuf'un gözleri tekrar kıza ilişince onun hep kendisine baktığını gördü. Bir şey söylemek lüzumunu duyarak:

«Çok hasta mısın?» dedi.

«Değilim!»

«İyi öyleyse!»

Tekrar sükût başladı.

Ocakta çorba pişirmeye çalışan kadının tıpırtısından başka bir ses yoktu; bir de toprak dama düşen yağmur damlalarının boğuk sesi...

Bu sırada dışarıda hafif ayak sesleri oldu, evin civarında biraz dolaştı, sonra kireçli pencerede birdenbire bir insan başı belirdi. Kadın ile kızı da bunun farkına varmışlardı. Birbirlerine bakıştılar. Yusuf derhal yerinden fırladı; kapıya koştu; fakat kadın arkasından yetişerek onu kolundan yakaladı:

«Aman oğlum, mahalle kızanlarıdır; her zaman böyle bakarlar; sen otur, rahatına bak!»

Yusuf gene eski yerine gidip oturdu. Dizlerini dikip çenesini üstüne dayadı ve kollarını da dizlerinin alt tarafından kavuşturdu. Bu sefer kıza olsun, kadına olsun, çabuk çabuk, gözlerini kıpıştırarak bakıyordu.

Nihayet uzun bir beklemeden sonra çorba hazırlandı; kadın bunu çinko bir tasa doldurduktan sonra sandıktan aldığı tahta bir kaşıkla birlikte kızına uzattı.

Kız çıplak kollarını yorganın altından çıkararak tası tuttu ve birkaç kaşık aldı. Fakat birdenbire tası da, kaşığı da elinden fırlatıverdi. Annesi şaşkın gibi kızının üstüne koştu. Çocuk onu iki eliyle ve şiddetle iterek yorganların üstüne kapandı ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Beyaz, fakat kirli bir gömleğin altındaki vücudu şiddetle sarsılıyordu.

Anası da olduğu yerde kalmış ve gözlerinden yaşlar süzülmeye başlamıştı. Birden olduğu yerden kalktı, Yusuf'a koştu, onun ellerine sarılarak:

«Git ağam, buralardan git. Biz senin başını nâre yakacaktık!» dedi.

Yusuf kadını hafifçe iterek oturttu ve çok sâkin bir sesle:

«Anlat bakalım derdini yenge, ağlamayı bırak da anlat!» dedi; ve o zaman kadın, tüyleri ürperten hikâyesini anlatmaya başladı.

11

Dışarda yağmur biraz daha artmıştı ve tavandan gelen boğuk sesler daha hızlanmış ve daha çabuklaşmıştı. Ocağın üstündeki yağ kandili titriyor, cızırdıyor ve yalnız kendisini aydınlatıyordu. Yatağın önündeki devrilmiş çorba tası ve tahta kaşık olduğu gibi duruyor ve kimse onlara el sürmüyordu.

Yusuf yatağın kenarına oturmuştu. Önüne bakıyor, hikâyesini arasıra ağlama nöbetlerile kesen kadını dinliyordu. Kız yatağın bir köşesinde, yorganların arasına gömülmüş, duruyor, hiç ses çıkarmıyordu.

«Sana hepsini ne diye anlatıp başını ağrıtayım, ağam!» diye kadın başladı: «Yerimizden ayrılmasak başımıza bu işler gelmezdi, ama ne diyeceksin? Kaderde

yazılı imiş; Allahın yazdığını kul bozamaz ki. Erkeğim beni alıp buralara gelmek isteyince ben gitmem dedim, ayak diredim. İlle ve lâkin, o da erkek, lâfına daha çok karşı koyamazsın ki!.. Hem o eskiden, daha Çine'den çıkmadan, melâike gibi adamdı. Ona buralarda ne ettilerse ettiler. İçirdiler, sarhoş ettiler. Evinden, çocuğundan soğuttular. Ne diyordum? Kalktık, güzelim Çine'mizi bıraktık; buralara geldik. İlk önceleri burada da iyiydi. Gün günden kocam değişmeye başladı. Eve geç gelir oldu. Bazen bir hafta uğramaz, sorduğumda: 'Takipte idim!' derdi. Ama ben onun takipte filân olmadığını bilirdim. Arasta'da pabuççu bir Yunus Ağa vardı, o haber verirdi: Havran'a, yahut Frenkköyü'ne gidip avrat oynatırlarmış. Bir gün yine takipten geliyorum, dedi, ama bu sefer pek bitkin, pek sarı idi. Ben de inandım. Girdi yatağa yattı. Uyur gibi yaptı. Uyumadığı besbelliydi; yatakta iki yana döner, gözlerini aralar, bana bakardı. Üç kere kendini tutamadı, derin derin, of çekti. Yanına sokuldum: 'Bir şeyin mi var, Seyit Efe!' dedim. Candarmaydı ama, Çine'de hep efe derlerdi. Zaten efeleri, zeybekleri de pek sever, pek korurdu. Dinarlı Kara Mehmet'i iki takipte yakalamış, yine salıvermişti. Bunu bana 'kimseciklere söyleme, beni asarlar ha!' diye and verdirip öyle anlatmıştı. 'Seyit efe!' dedim, 'neye kasavet ediyon? Neyin var çok şükür Allaha?' O hiç sesini çıkarmadı, gözlerini büsbütün sıktı, uyuyor gibi yaptı; ama yüzü kıpkırmızı kesilmişti; göğsü yorganı kaldırıp indiriyordu. Seyidimin derdi büyüktü ama, neydi? Bana neden diyivermiyordu?

«Akşama doğru kalktı. Kübrâ mahalle mektebine gidiyordu o zamanlar, babası Kur'an okumasını öğrensin demişti de... Ne diyordum? Akşama doğru kalktı. Kübrâ'yı sordu. Bu vakte mektep kalmaz ama, bir bakayım dedim. Değirmenönüne kadar gittim. Yine ma-

halle kızları ile oyuna daldı ise babasından dayak yer, diye içim titriyordu. Baktım, değirmen önünde yok. Rukiye Mollanın evine kadar uzandım, hani mektep orasıydı da... Orada da yok: 'Şimdi çıktı, eve gitti!' dediler. Rukiye Mollaya un eleyivermiş de geç kalmış. Pek de bilirdi kızcağızım böyle şeyleri. Şimdi her şeyleri bıraktı. Vah benim karabahtlı kızım! Vah benim...»

Kadın bir gözyaşı selinde boğulur gibi ağlayıp dövünmeye başladı. Kübrâ başını kaldırarak anasına baktı, fakat bir şey söylemeden ve en küçük bir harekette bile bulunmadan başını tekrar yorganların arasına soktu. Bu sefer de onu teskine filân çalışmayarak susmasını bekledi. Kadın biraz sonra gözlerini kolunun yenine silerek tekrar anlatmaya başladı. İlk zamanlarda sözlerini hıçkırıklar kesiyor ve bir şey anlaşılmıyordu:

«Eve döndüğümde bir de ne göreyim?: Kübrâ kapının dışında oturmuş, 'Baba! Baba!' diye ağlar... Ah, dedim, Seyit efe dövdü çocukcağızı yine! 'Kızım, ne diye ağlıyorsun?' dedim. 'Ben babamı isterim!' dedi.

«Şaşırdım kaldım. Evin içine girdim, baktım Seyit efe yok, Kübrâ'ya sordum, kız ağlamaktan iki yana bakacak halde değil. Biraz susunca anlattı: Eve gelince babası kucağına alınış, dört bir yanından kızı şapır şapır öpmeye başlamış; kız, babasının yüzüne bakınca korkmuş: 'Baba, hasta mısın? Neyin var? Ne diye ağlarsın?' demiş.

«Ya, koca adam çocuk gibi ağlarmış. Ben halbuki karısı oldum olalı gözünden yaş geldiğini görmemiştim. Seyit efe kızını bir daha, bir daha bağrına basmış, sonra dolaklarını sarmış, duvardan martinini almış, gözlerini çevresine kurulayıp yürümüş gitmiş. Bir baktım kızın göğsü bağrı açık: 'Ne oldu?' dedim. 'Babam giderken boynumdan muskamı aldı, kendi boynuna taktı!' dedi. Ağlamaktan katılıyordu zavallı.

«Aman kızım, ne diye ağlarsın? Takibe gitmiştir, muska ona uğur getirir de çabuk döner inşallah! dedim, ama benim gözlerimden de yaş seller gibi akıyordu. Kız: 'O gelmez artık!' dedi. 'Nereden biliyorsun?' dedim. 'Gidişinden belliydi!' dedi. Sahiden de o gün bugündür Seyit efenin yüzünü görmedim. Daha ertesi günü evi gelip aradılar. Sordum, sordum bir şey diyivermediler. Gittim, o zamanlar sakallı bir kaymakam vardı, ona çıktım. Kim olduğumu söyleyince acırmış gibi yüzüme baktı: Hatun, kocanı biz de arıyoruz. Kaşıkkıran dedikleri Hayriye'yi almış, kaçmış. Ama kabahat sende: Kocanı zaptetmesini bilmemişsin... Artık ondan sana hayır gelmez. Başının çaresine bak! dedi.»

Kadın uzun müddet durdu, kızına baktı, tekrar başladı:

«Bu olmasa hiçbir şeyi tasa etmezdim, lâkin babası gidince kızcağızım elime bakar oldu. O zamana kadar da bolluk içinde değildik ama, şükür Allaha darlık da görmemiştik. Seyit efeciğim gideceği güne kadar bir şeyimizi eksik etmemişti. Gittikten sonra bile on beş gün evimizdeki bulgurumuz, yağımızla geçindik. On beş gün sonra kapta kacakta ne varsa tükendi. İki gün, üç gün aç oturduk. Kızcağızım sesini çıkarmazdı ama, onun bu sessizliği, bu melilliği benim yüreğime büsbütün dokunurdu. Bir sabah: 'Anne, dedi, başım dönüyor, yataktan kalkamayacağım...' evlâtcağızım açım dermanım yok demiyordu da başim dönüyor diyordu. O zaman aklım başımdan gider oldu. Eyvah, dedim, kızım gözümün önünde ölüp gidecek... Sen daha ne duruyorsun, a karı, dedim, evlâdın mum gibi sönüp gidiyor da sen daha ne duruyorsun? Hemen kıvrağımı sırtıma aldım, sokağa fırladım. Bizim komşu pabuççu Yunus Ağa olanı biteni haber almış, bize gelirmiş. Yolda rastladım; adam yüzüme bir baktı, her şeyi anladı.

Kolumdan tutup: 'Aman kızım, dedi, dünya bu, beterin beteri var. Kendini topla da akıllı uslu çalış. Maşallah elin kolun tutuyor, hem kendini, hem kızını Allahın izniyle nâmerde muhtaç etme!' Adamcağız nurlu yüzlü bir ihtiyardı. Bana her zaman nasihat verir, yol gösterirdi. Bu sefer de onu önüme Allah çıkarmıştı. 'Yunus ağa, dedim, nerede çalışayım, ben burada garibim, kimseyi tanıyıp bilmem, kim bana iş verir?' Azıcık düşündü. 'Bizim ihtiyar bir şeyler diyordu, fabrikacı Hilmi Beyler bir kadın mı ararlarmış ne imiş, gel bir eve kadar gidelim!' dedi. Yürüdük. Evlerine vardık. Sahiden dediği gibiymiş. Hilmi Beyler orta hizmetine bakacak bir kadın ararlarmış. Yunus ağanın karısı hemen kıvrağını giydi, beni yanına aldı, beraber gittik. Hilmi Beyin hanımı şişman, her yanı incili, elmaslı bir hanımdı, Yunus ağanınki başımdan geçenleri anlattı. Meğer öbürleri de bu işi duymuşlarmış. Hanım: 'Erkek kısmına inan olur mu hiç?' dedi. 'Sen şimdi çalış da kendi elinin emeğiyle yaşa. Burada kocanın evinden daha çok rahat edersin!' Hanım biraz kibirliceydi ama, iyi kalpliye benziyordu. Bana kalsa, kocacığımın evi olsaydı da daha az rahat olsaydı. Ama ne yaparsın? El evinde çalışmak ne kadar güç gelse, kızımın hatırı için yapacaktım... Neyse, uzatmıyalım, hemen ertesi günü Hilmi Beylere taşındık. Kübrâ ile bana küçük bir oda verdiler. Ne yalan söyliyeyim, iş biraz ağırcaydı ama, karnımız tok, sırtımız pekti. Ne de olsa insan yavaş yavaş alışıyordu. Kendi kendime: 'Şurada gayretle çalışıp kendimi efendilere beğendirirsem ömrümün sonuna kadar otururum. Kızcağızımı da namuslu bir esnafa verirsem içim büsbütün rahat eder. Kimbilir, damat belki çok hayırlı çıkar da beni de yanına alır, ben de el evinde çalışacağıma, kızımla damadıma saçımı süpürge ederim; onların çocuklarına bakarım!' dedim. Ar-

tık bütün ümidim Kübrâ'daydı.»

Kadın kendini tutmak için çok çalıştı, fakat gözyaşları ondan daha kuvvetli çıktılar ve o bu sefer sessiz sessiz, yaşlarının yarısını içine akıtarak ağladı.

Tam bu sırada hiç beklenilmeyen bir şey oldu ve kadının hikâyesini yarım bıraktırdı.

Dışarda yağmur damlalarının boğuk sesi arasında bir ayak tıpırtısı peyda oldu, kapıya yaklaştı ve hızlı hızlı vurdu.

Kadın birdenbire sapsarı olarak yerinden fırladı; kapıya gidip sordu:

«Kim o?»

«Aç, aç, benim!»

Yusuf derhal Hacı Etem'in sesini tanıdı.

«Açsana be!»

Kadın yavaşça kapıyı açtı. Dışarda, yağmur sularının altında, sırtında gocuğu ile Hacı Etem göründü. İçeriye doğru bir adım attı, fakat Yusuf'u görür görmez derhal geriledi. Herhalde onu bu vakitte burada göreceğini ümid etmiyordu.

Fakat kendini çabuk topladı. Gülerek:

«Akşamlar hayır olsun, Yusuf efe!» dedi, sonra ona başka bir nazar bile atmadan kadını yanına çekerek bir şeyler söylemek istedi.

Daha ağzından birkaç kelime çıkmamıştı ki, kadının yüzü değişti. Ellerini yumruk yapıp ona doğru uzatarak bağırmaya başladı:

«Daha ne istiyorsunuz benden? Ha? Daha benden ne istiyorsunuz? Hacı Etem, söyle bakayım ne diye geldin buraya? Haber almaya geldin değil mi? İşler nasıl gidiyor, yolunda gidiyor mu diye haber almıya geldin! İşler hiç yolunda değil Hacı Etem! Dolapları iyi çeviremedik. Belâyı bu delikanlının başına sardıramadık. Ne yapalım, daha sizin kadar kansız olamamışız. Daha bu

işlerin acemisiyiz. Öyle öldürecek gibi ne yüzüme bakıyorsun? Yok, bana kızma! Benim hiç kabahatim yok. Ben belki işi sonuna kadar götürürdüm, fakat şu kızı görüyor musun? O dayanamadı. O kahpeliği bu kadar ileri götüremedi. Her şeyleri meydana vurdu. Kızım beni utandırdı. Anasına ders verdi. Allah beni affetsin. Bu mâsum kızcağız, (siz ne derseniz diyin, o mâsumdur, onun yüreği mâsumdur, yüreciği temizdir) ya, bu kızcağız bana ne büyük günaha girdiğimi anlatıverdi. Bak, ağlamaktan boğulacak. Beğeniyor musunuz yaptığınızı? Allah bunu yanınıza bırakır mı sanıyorsunuz? Bu çocuğun âhı sizi iflâh eder mi? Bak, Hacı Etem, bak: Yüreğin ezilmez mi senin bunları görünce? Bir de sıkılmadan gelip ne olduğunu mu soruyorsun? Bir şeycikler olmadı. Bu delikanlıya bir şeycikler yapamayacaksınız. Hiç olmazsa, bunu bize yaptıramayacaksınız. Kasabanın meydanına çıkıp ümmeti Muhammede bağıra bağıra her şeyleri söylerim, her şeyleri diyorum, anlıyor musun? Helbet bize de inanan iki müslüman bulunur. İsterseniz ondan sonra bizi öldürün, yapmadığınız bir bu kaldı, onu da yapın! Ama ben daha önce kızımı alır, Aşağıçarşı meydanına gider, her şeyi anlatırım. En katı yürekliler bile Kübrâ'nın yüzüne bir bakınca merhamete gelirler de sözlerime inanırlar...»

Kadın sözünü bitirmeden Hacı Etem birden kolundan yakaladı, kıvırdı ve iki büklüm olup bağıran kadına şiddetli bir tokat yapıştırdı. Kübrâ keskin bir feryat koparark yerinden fırladı ve o tarafa koştu; fakat Yusuf daha evvel koşmuş, bir eliyle herifi boğazından yakalamıştı. Yumruğunu vurmak için öbür elini kaldırdı, birden iki eli de havaya kalktı, bir inilti çıkardı, sallandı ve arka üstü yere yıkıldı.

12

Kaymakam Salâhattin Bey, evvelce de söylediğimiz gibi, gündüzleri biraz ağırca olan işiyle, geceleri de içkisiyle meşguldü ve yaşayıp gidiyordu. Memlekette münasebette bulunduğu adamlar az ve seçmeydi. Uzun memuriyetlerin tecrübesi, yerlilerin kendisi gibi memurlarla niçin ahbap olduklarını ona öğretmişti. Tongaya basmayı pek sevmediği ve namuslu kalmak niyetinde olduğu için ziyafetlere, dâvetlere pek aldırış etmez, çok itimat ettiği, hukuk mezunu birkaç avukat ve bazan da ceza reisi ile sessiz sessiz içmeyi tercih ederdi.

Bu avukatlardan Hulûsi Beyin Tavşanbayırı'nda büyük, güzel bir evi vardı. Evin bahçesi Edremit'te bir taneydi. Etrafı şimşir ağaçlariyle çevrilmiş, çakıl döşeli yollar buraya ufak bir park manzarası veriyordu. Evin tam önünde bir asma çardağı, ufak ve fıskiyeli bir havuz vardı. Akşamları bu havuzun kenarına bir tahta masa çıkarılır, üzeri patlıcan salatası, balık tavası vesaire ile donatılır, rakı şişeleri bir kenara dizilirdi. Kış günleri ise bu masa içerde bir odada hazırlanır, Edremit'te pek de lüzumu olmayan mavi bir çini soba yanar ve rakı burada içilirdi.

Oldukça serin bir kış gecesi Salâhattin Bey, ceza reisi ve birkaç avukat, Hulûsi Beyin evinde toplanmışlardı.

Epeyce kafayı tuttukları sırada kapı çalındı, içeriye fabrikatör Hilmi Bey ile Hacı Etem girdi.

Bu Hilmi Bey, Edremit'in eski eşraf ailelerinden birine mensup, kibarca bir adamdı. Vaktiyle Midilli idadisinden mezun olduğu için, oldukça okumuş yazmışlardan, memleketin tahsillilerinden sayılır ve hürmet görürdü. Fakat hürmetin asıl sebebi, sonu gelmiyecek kadar çok olduğu rivayet edilen servetiydi. Muhakkak ki,

Edremit'te ondan çok zeytini olan yoktu. Fakat asıl, nakit parasının sayısını Allahın bildiği ve bunları saymak için vakit yetmiyeceğinden Hilmi Beyin altınlarını şinikle[1] ölçtüğü söylenirdi.

Bunlarda biraz hakikat bulunması lâzımdı. Çünkü şöyle böyle bir servet, baba ile oğulun bitip tükenmez israfına yetmezdi.

Bu adamın oğlu ile münasebeti memlekette oldukça kuvvetli bir dedikodu menbaıydı. Çünkü Hilmi Bey, Şakir'in hareketlerini düzelteceği, onu yola getireceği yerde, aynı şeyleri kendisi de, hattâ çok kere oğlu ile beraber yapar, İzmirli, Midillili veya yerli Rum çocukları ile yazın Cennetayağı, kışın hamam âlemleri tertip eder, avuç avuç para saçardı. Bunları gören Şakir'in niçin daha ileri gitmediğine hayret edebilirdi.

Oğul ile baba arasında bazı gizli meseleler mevcut olduğu ve ikisinin birbirine bazı sırlarla bağlı bulunduğu da şehirde dolaşan lâflardandı.

Bu akşamki gelişinde herhalde bir sebep olacaktı. Avukat Hulûsi Beyin pek sıkı fıkı ahbabı olmadığına göre, onun bu tesadüfî gibi görünen ziyareti pek de mânasız sayılamazdı. Hacı Etem'le beraber gelmesinde de muhakkak bir maksat gizliydi.

Bir müddet meclise iştirâk etti. Birkaç kadeh aldı. Fakat buraya ayık geldiği için bu kadehlerin pek tesiri görülmedi. Küçük gözleriyle, hiç durmadan odadakileri süzüyordu.

Bir aralık ceza reisine:

«Bir iki el çevirelim istersen, ne dersin?» dedi.

Ceza reisi çok namuslu, halkperest bir adam olduğu halde, kumara biraz yüzü yoktu. Büyük oyunlara girmese bile, şöyle bir iki saatlik bir parti çevirmekten kendini alamazdı.

(1) Tahıl için kullanılan bir ölçek.

«Siz bilirsiniz. Ufaktan bir şey yaparız!» dedi.

Rakı masası kaldırıldı. İçeri daha küçük bir masa getirildi. Üzerine pike bir örtü örtüldü ve kâğıtlar ortaya çıktı.

Burada oynanan oyunlar nadiren poker, hemen hemen her zaman da otuz bir dedikleri bir oyundu. Fakat bu akşam Hilmi Bey gülerek:

«Reis Bey, bir kılıç keser misin sen bu gece!» dedi.

«Bırak Allah aşkına, hapisane oyunudur o!»

«Hepsi kumar değil mi canım, uzun işe girmektense ayakta birkaç el çevirirız... Maksat vakit geçsin!»

«Sen bilirsin!»

Gülüşerek masanın etrafına toplandılar. Kendi şanlariyle mütenasip olmıyan bu oyunu yarı şaka telâkki ediyorlardı.

Hilmi Bey kâğıtları kardı. Yanında duran kaymakama sordu:

«Ne vereyim beyefendi?»

Kaymakam şaşırdı:

«Aman beyim, ben oyun filân oynamam. Hele bu kılıç mıdır nedir, bilmem bile!»

«Bilinecek tarafı yok, beyefendi, şimdi öğrenirsiniz!»

Birkaç kelime ile oyunu tarif etti.

«Fakat ben oyun oynamam.»

Ceza reisi sokuldu:

«Aman iki gözüm, çiylik etmesene! Bir el çevirelim de dağılalım!»

Salâhattin Bey güldü:

«Canım, benim oynamadığımı sen de bilirsin!»

Hilmi Bey:

«Oyun deyip de büyütmeyin beyefendi, şunun şurasında maksat eğlenmek!.. Ne vereyim?»

Salâhattin Bey önüne bir gümüş çeyrek çıkardı:

«Şuna bir dokuzlu verin!»

Hilmi Beyin elleri süratle işlemeye başladı ve biraz sonra dokuzlu Salâhattin Beyin önüne düştü. Hilmi Bey derhal cebinden iki çeyrek çıkarıp atarak:

«Buyurun! Kâğıtları da alın, şimdi siz vereceksiniz!» dedi.

Yarım saat sonra oyun kızışmış, sesler kesilmiş, çehrelerden tebessüm giderek, onun yerine bir heyecan ve hırs ifadesi gelmişti.

«Bir papaz, iki liraya!»

«Bir üçlü, fitimize!»

Gibi sözler işitiliyor ve çabuk çabuk, birbiri arkasından yere atılan iskambiller acayip hışırtılar çıkarıyordu.

Masanın kenarına konan ayaklı bir lâmba sarı ışığını ancak oyuncuların halkasına veriyor ve odanın diğer tarafları sessiz bir loşluğa dalıyordu. Masanın kenarındakilerin iri gölgeleri duvarlarda garip ve kocaman mahlûklar gibi mübalâğalı hareketler yapıyordu.

Köşedeki camekânlı duvar dolabının ön sahanlığında birkaç kadeh, yarım karafa rakı, biraz pastırmalı yumurta ve biraz da turşu, uzun zamandır el sürülmeden bekliyordu.

Bir müddet evvel oraya kadar gidip bir kadeh atan, sonra meze dolu ağzıyla tekrar masa başına gelerek oyuna iştirâk eden keyif ehillerinde pek yerlerinden kımıldanacak hal kalmamıştı.

Birdenbire sararan çehreleri, titriyen elleriyle, acınacak bir hal almışlardı. Kâğıtları tararken yarısını döküyorlar, tekrar toplayıp karıştırıyor ve bu sefer de, kesmek için yanlış birisine uzatıyorlardı.

İkide birde elleri ceplerine gidiyor, karılarının çeyiz getirdiği güzel örme keseler çıkıyor, yine eller titriyerek, içinden para alınıyordu.

Hulûsi Bey ile diğer iki avukat pek fazla ziyanda değillerdi. Kendileri büyük söylemiyorlar, büyük söyliyene de kâğıt açmıyorlardı. Ceza reisi de, biraz fazla içeri kaçmış olmakla beraber, şimdilik olduğu yerde duruyor ve daha fazla vermemiye çalışıyordu. Asıl zararda olanlar Hilmi Bey ile Salâhattin Beydi.

Salâhattin Bey rakının tesiriyle kendini şaşırmış, cebindeki bütün parayı verdikten başka Hilmi Beye de elli altın kadar borçlanmıştı. Hiç kendini bilmez gibi oynuyor, bütün acemi kumarbazlarda görüldüğü gibi, asabî ve çılgın bir oyunla talihi kendine çevirmek istiyordu. Bir kere kaybetti mi ikinci defa demin kaybettiğinin iki mislini ve üçüncü defa ikincide kaybettiğinin iki mislini koyuyordu. Böylece ziyanı, aklı başında olduğu zaman düşünmekten bile korkacağı bir miktara çıkıyordu.

Bütün parayı alan Hacı Etem'di. Yüzünde ciddî bir ifade ile ve asla konuşmadan para sürüyor, yahut kâğıt yapıyordu. Önünde çok bir para yoktu. Bu oyunda kazanılan paranın ortada tutulması şart olmadığı için, Etem aldığı sarı liraları cebine koyuyor ve önünde birkaç mecidiye bırakıyordu.

Hilmi Bey de hiç ses çıkarmadan, dudaklarının kenarında donup kalan kibar bir gülüşle kaybediyor ve Salâhattin Beyin önü boşalıp zavallı adam bitkin, sarı bir halde iskemlenin arkalığına yaslanınca:

«Ben vereyim beyefendi!» diyerek önüne bir avuç lira koyuyordu.

Hulûsi Bey ve diğerleri (ceza reisinden mâada) bu işte bir sakatlık olduğunu sezmiş gibiydiler. Fakat ortada gözle görülen bir şey olmadan üstüne belâyı dâvet etmek doğru değildi. Şimdilik oldukları yerde tutunabilmeyi kâr sayıyorlardı. Hiç birinde sarhoşluktan eser kalmamıştı. Hulûsi Beyin gözleri Salâhattin Beye mer-

hamet ve imkânsızlık içinde bakıyor ve Hilmi Beyin gözleriyle karşılaşmamıya gayret ediyordu. Bir şey yapmıya imkân yoktu: Oyunu bırakmak tekliflerini Salâhattin Bey şaşkın, fakat sert bir el işaretiyle reddetmiş ve Hilmi Bey de:

«Bırakın canım, oynasın Beyefendi! Belki çıkarır. Bak, biz de zarardayız, yarım mı bırakalım oyunu?» deyince, herhangi bir şey yapmak büsbütün imkânsız olmuştu.

Lâmbanın sarı ışığı altında kaymakamın yüzü olduğundan daha uzun görünüyordu. Gümüş gibi beyaz saçları demet demet şakaklarına dökülüyor ve kirli bir renk alıyordu. Sakalları birkaç saat içinde uzamış, uzun parmaklı ellerinin üzerinde mor damarlar peyda olmuştu. İçerisi ve kenarları kanlanan gözleri etrafa bakıyor, fakat hiç bir şeyin farkında değilmiş hissini veriyordu. Bakışları birkaç kere, kendisine sitemli gözlerle bakan Hulûsi Beye tesadüf etti. Rengi kaçmış dudaklarının kenarında şaşkın ve mânasız bir tebessüm belirdi ve başını önüne çevirir çevirmez derhal silindi. Oyun sabah ezanları okunurken bitti: Salâhattin Bey kendisine Hilmi Beyin uzattığı bir avuç parayı eliyle ve bitkin bir tavırla iterek:

«Yeter!» dedi.

Yerinden kalktı ve kalkarken iskemleyi devirdi, kapıya doğru birkaç adım gittikten sonra döndü:

«Size borcum ne kadar?»

Hilmi Bey masanın üstündeki tütün paketini aldı, arka tarafındaki dağınık rakamları topladı ve:

«Üç yüz yirmi lira!» dedi. Sonra hafif bir tebessümle ilâve etti:

«Ehemmiyeti mi var, Beyefendi, kumarbazın kumarbaza senede beş kuruşu bile geçmezmiş; bir gün yine toplanır telâfi ederiz.»

13

Salâhattin Bey ertesi gün vazifeye ancak öğleden sonra gidebildi. Yüzü hâlâ sarı ve traşlıydı. Evde Şahinde ile şiddetli bir kavga etmiş ve zihni büsbütün karışmıştı. Dairede avukat Hulûsi Beyi kendisini bekler buldu. Hazin hazin gülerek:

«Görünmez kaza işte buna derler iki gözüm...» dedi. «Duracak zaman değil. İşin çaresine bakmalı!»

«Çaresine bakılacak tarafı mı var? Elimdeki zeytinliği satsam ve bir senelik maaşımı kırdırıp buna ilâve etsem yine yetmez; 320 altın bu... Bitti Hulûsi Bey, her şey bitti. Düşün ki buradan tası tarağı toplayıp gitmek bile mümkün değil, burada kalıp sefil ve kepaze olmaya mahkûmum. Üç senede, beş senede, elbet ödemeye çalışacağız!»

İçeri eshabı mesalihten[1] birkaç kişi girdiği için sözü kestiler. Kaymakam birdenbire bunların arkasında Hacı Etem'in yüzünü görür gibi oldu ve şaşırdı. Etem, diğerlerini iterek öne doğru sokuldu ve kaymakamın önüne bir kâğıt sürdü.

Salâhattin Bey kâğıda bir göz atınca sapsarı oldu; eli titremiye başladı. Yavaşça sordu:

«Neden icabetti bu?»

«Hani beyim, aklınıza bir şey gelmesin... Lüzumu da yoktu ya, âdettir de onun için; siz bir imza buyurun!»

Kaymakam önündeki kâğıda titrek bir imza attı ve Hacı Etem gözlerini Hulûsi Beyinkilerle karşılaştırmamaya çalışarak süratle çıktı.

Kaymakam diğerlerinin kâğıtlarını da, bir kere göz bile gezdirmeden, imzaladıktan sonra yavaşça Hulûsi Beye döndü:

---

(1) İş sahiplerinden.

«Dün akşamki para için bir senet imzalattılar!» dedi.

«Niçin imzaladınız?»

«Ne yapayım? Hem görmüyor musun, ne biçimsiz zamanda geldi. Muhakkak kerata bir sattir içerisinin dolmasını beklemiş. Her şey bitti dedim ya sana!»

«A iki gözüm, senin bu Hilmi Beye bir kötülüğün dokunmuş değildir. Senden intikam almak istemesine filân imkân yok. Herhalde başka bir maksatları olacak. Ya senden mühim bir çıkarları var, yahut da başka bir şey. Hilmi Bey senden bu üç yüz bilmem ne kadar lirayı alamıyacağını pek iyi bilir. Kaymakam beyi kendisine borçlu etmek zevki için de bu kadar paraya kıyamaz. Dur bakalım, bir müddet bekliyelim. Herhalde bir kokusu çıkacak. Sen yalnız aklını başına topla ve hiç itidalini kaybetme. Dünyada düzelmiyecek iş mi olur?»

Salâhattin Bey bu gibi sözlerin ona teselli vermekten uzak olduğunu ima eden bir tavırla başını salladı.

Akşam eve döndüğü zaman Şahinde, kendisini gülerek karşıladı. Bir iki saat evvelki kavgadan sonra bu fevkalâde iltifat onu hayrete düşürdü.

Şahinde onu kolundan tutarak kulağına fısıldadı:

«Ayol sana mühim havadislerim var!»

«Hayrola!»

«Sorma, bugün bize Hilmi Beyinkiler geldi. Ama öyle senin bildiğin gelişlerden değil, âdeta şöyle görücüye gelir gibi bir şey!»

«Ne görücüsü? Kimin için?»

«Kimin için olacak a bey, gelinlik kızın olduğunu unuttun mu?»

«Muazzez için mi geldiler? O daha çocuk, demedin mi?»

«Ne çocuğu, ilâhi Salâhattin Bey, ben sana vardı-

ğım zaman kaç yaşındaydım?»

«Benim şimdilik kimseye verilecek kızım yok. Gelenlere böyle söylersin. Hem bu işlere sen pek karışma?»

«Karışmaz olur muyum? Anası değil miyim? Neyse, bağırıp durma; ben zaten, babasiyle görüşeyim demiştim. Fakat herhalde kızı yirmisine kadar evde tutup kocakarı yapmıya niyetin yoktur.»

Salâhattin Bey odasına gidince uzun uzun düşünerek bu iki günün vukuatını birbirine bağlamıya, onlara mâna vermeye çalıştı. Bir şeyler sezer gibi oluyor, fakat içinden çıkamıyordu. Eğer Hilmi Bey, Muazzez'i oğluna almak istiyorsa neden önce dün akşamki gibi bir plâna lüzum görüyordu? Doğrudan doğruya isteyemez miydi? Şehrin zengin ve asîl bir ailesinin oğlu, herhalde reddedileceğini düşünerek babasını böyle yollara sevketmiş olamazdı.

Fakat ertesi gün Şakir'i şuradan, buradan soruşturunca niçin evvelâ kendisinin eli ayağı bağlanmak istendiğin anladı.

Hulûsi Bey de havadisi duyunca yüzünü buruşturdu:

«Bak bu hiç aklıma gelmemişti,» dedi. «Yazık olacak kıza!»

«Ne diye yazık olacakmış? Ben öylesine kız filân vermem!»

«Onlar da herhalde senin böyle diyeceğini düşünmüşlerdir. Ne diye akşam sana üç yüz lira verdiler? Hem dur bakalım, bu daha bir şey değil; onlar bir dolap çevirmeye başlamasınlar yoksa, bu hiçtir. Bu parayı sana Edremit'i bırakıp gidemiyesin diye verdiler. Üst tarafı için başka tedarikleri[2] olacağını tahmin ediyo-

(2) Hazırlıkları.

rum. Yalnız bir şeye aklını ermiyor: Şakir; zevkinde, safasında bir serseriydi; evlenmek aklına nereden geldi acaba?»

Salâhattin Bey tekrar düşünmeye daldı. Kızını kendine anlatılan şekilde bir ite vermek mecburiyetinde kalacağını aklı almıyordu.

Hulûsi Bey:

«Maamafih, belki de bu, Şakir'in delice heveslerinden biridir. Yarın öbür gün geçer. Şimdilik işi mümkün olduğu kadar uzatmıya bak. Kaçamaklı cevaplar ver; belki bıktırıp bu işin arkasını bıraktırırsın. Üç yüz lira meselesine gelince, dediğim gibi bunu senden alamıyacaklarını bilirler. Hem sen ne zaman olsa onlara lâzımsın. Sonra Hacı Etem demek Şakir demektir. Hilmi Beyden çıkan para pek yabancı yere gitmedi ki!»

Salâhattin Bey de şimdilik işi savsaklamayı en uygun çare buldu.

Yusuf'a hiçbir şey açmamayı tercih etti. Deli oğlan gidp bir taşkınlık yapar, kendini tutamayıp bir vaka çıkarır, işi düzelmez bir hale sokardı. Bayramda Şakir'le ikisi arasında cereyan eden hâdiseyi de bir parça bildiği için, Yusuf'un bu işten haberi olmasını şimdilik münasip bulmadı.

Böylece on, on beş gün kadar bir zaman geçti ve tam bu sıralarda Yusuf'u bir gece eve getirdiler. Getirenler Yunus Ağa isminde ihtiyar bir pabuççu ile 35 yaşlarında, perişan kıyafetli bir kadın ve onun yanında mütemadiyen Yusuf'un sarı çehresine bakan ve durmadan ağlıyan hasta kılıklı bir kızdı.

Bu kızla anası, o gece ve ondan sonraki geceler Yusuf'un başucundan ayrılmadılar ve kaymakamın evinde kaldılar.

14

Yusuf'un yarası ağır değildi. Kasığının yanına, baldırına saplanan bıçak onu on beş, yirmi gün yatağa bağlamaktan başka bir şey yapamıyacaktı.

Salâhattin Bey, hattâ Şahinde onu bu halde görünce şaşırdılar. Bilhassa Salâhattin Bey kendisi için Yusuf'un ne kadar kıymetli olduğunu o zaman anladı. Günde birkaç kere eve uğrıyarak yukarı, onun yanına çıkıyor, gülerek:

«Bak kerataya,» diyordu. «Daha bu yaşta efelik yapmıya kalkıyor. Ne kadar olsa serde Aydınlılık var, değil mi? Ee, sen şu işin aslını bize ne zaman anlatacaksın?»

Sonra başiyle diğerlerinin göremiyeceği bir işaret yaparak bu kadınla kızın kim olduklarını sormak istiyordu.

Fakat Yusuf bir şey söylememekte ısrar ediyor ve kendisine çok sorulduğu zaman başını yorgun bir tavırla duvara doğru çeviriyordu.

Kübrâ ile annesi evde tabiî birer hizmetçi oluvermişler, diğerlerini kendilerine bu gözle bakmıya alıştırmışlardı. Bunun için, herkesin tecessüsünü fazla gıcıklamıyorlardı. Ama şehirde bu meselenin duyulduğu ve birçok rivayetlere meydan verdiği muhakkaktı.

Hilmi Bey ile Şakir'in bu Kübrâ meselesinden biraz fazla telâşa düştükleri, hattâ hiç tetiğini bozmıyan Hacı Etem'in bile bugünlerde suratı asık olduğu söyleniyordu. Yusuf'un Kübrâ'ların evinde yaralandığı da gizli kalamamıştı. Buna da bin türlü mâna verenler vardı.

Salâhattin Bey de, hariçten kulağına gelen bu ha-

vadislerle iktifaya[1] mecbur oluyordu. Kendi evinde olan biten işler hakkında dışardan duydukları ile kanaat etmek, adamcağıza güç geliyordu ama, Yusuf'tu bu, işlerine pek akıl ermezdi...

Fakat böyle şuradan buradan duyduğu rivayetlerle asla iktifa etmiyen birisi vardı: Muazzez!

Muazzez her şeyin aslını öğrenmek istiyor, fakat biraz olsun iyileşmeden Yusuf'a sormaya cesaret edemiyordu. Kadın vakayı pek kısa anlatmıştı:

«Kızım hastaydı, Yusuf Ağamız pirinçle yağ aldı, hatır sormıya geldi. Sağ olsun, zaten pek merhametlidir. Tam çıkıp giderken karanlıkta birisi fırlayıp bir bıçak soktu; herhalde herif, Yusuf Ağayı benzetti. Yoksa ne geçmişi olacak ki?..»

Muazzez sordu:

«O gece Kübrâ hasta mıydı?»

«Ya, yatakta yatardı!..»

«Peki, Yusuf vurulunca ikiniz de onunla birlikte geldiniz, hasta kız yağmurda sokaklarda dolaştı da bir şey olmadı mı?»

«Ah kızcağızım, biz alışkınız böyle şeylere; az mihnet mi çektik? Kızımızın korkudan bir şeycikleri kalmayıverdi. Yusuf Ağasını pek severdi.»

Fakat bu lâflar Muazzez'i tatmin etmekten uzaktı. Nihayet daha fazla dayanamadı. Bir gün Yusuf'un yattığı odaya gitti, yatağının kenarına oturdu ve sordu:

«Yusuf ağabey, söyle bakayım artık; bütün bu işler ne demek oluyor? Sonra kim bu kız? Bu Kübrâ?..»

Burada hiç sebepsiz yüzü kızardı ve önüne baktı.

Yusuf:

«O da bir Allahın garibi, Muazzez,» dedi. «O da çok

(1) Yetinmeye.

çekmiş, yüzüne bir baksana!»

Muazzez çocukça bir konuşkanlıkla atıldı:

«Biliyorum Yusuf ağabey. Fakat tuhaf bir hali var. Yaşı benden küçük olduğu halde beraber olduğumuz zamanlar bir çekingenlik, ne diyeyim, bir üzüntü duyuyorum. Hem görsen, beni ne kadar seviyor. Bazan durup dururken koşup boynuma sarılıyor, yanaklarımı filân öpüyor. Seni de çok seviyor herhalde?.. Birkaç kere senin odanın kapısında içeriyi dinlerken gördüm. Beni görünce ayıp bir şey yapmış gibi önüne bakarak hemen aşağı indi. Fakat dedim ya, bir türlü ona yakınlaşamıyorum. İstesem bile yapamıyorum. Ne acayip şey değil mi?»

Yusuf cevap vermedi. Yorganın üzerinde uzanan eliyle oynamakta olan Muazzez'e dalgın dalgın bakıyordu. Ona daha fazla bir şey söylenemiyeceğini anlıyan Muazzez, başka bir şey söylemek ister gibi bir hareket yaptı, fakat cesaret edemiyerek durdu. Nihayet biraz daha tereddüt ettikten sonra, sabredemedi:

«Biliyor musun, Yusuf ağabey,» dedi, «beni istediler!»

Bu sözü o kadar açık ve kısa olarak nasıl söylediğine kendisi de şaşıyormuş gibi gözlerini açarak Yusuf'un yüzüne baktı. Öteki derhal yatakta doğrulmuştu, sordu:

«Kim?»

«Hilmi Beyin oğlu Şakir için istediler. Annesi geldi... Benden gûya saklıyorlar ama, şehirde bilmiyen de yok...»

«Babam ne demiş?»

«Babamın pek gönlü yok. Yalnız annem istiyor galiba! İki günde bir ya annem onlarda, ya onlar bizde. Hilmi Beyleri pek zengin diyorlar. Anneme de daha şimdiden hediyeler filân vermiye başladılar. Sonra...»

Sağ elini Yusuf'a doğru uzattı. Kolunda çok ince işlemeli iki altın bilezik vardı.

«Bunları da Şakir Beyin annesi bana verdi!»

Yusuf kıpkırmızı kesildi. Muazzez'i elinden tutup bağırtacak kadar sıkarak sordu:

«Desene, iş bu kadar ilerledi ha? Demek sana şimdiden gelin göziyle bakıp bilezikler filân veriyorlar! Allah versin, senin de canına minnettir. Zengin diye ağzının suyu akıyor, baksana!..»

Muazzez bu sözleri hiç beklemiyormuş gibi kıpkırmızı olarak ayağa kalktı. Gözleri yaşarmış gibiydi. Dudakları titriyerek, birkaç kere:

«Yusuf ağabey!» dedi.

Sonra bileğinden altın bilezikleri şiddetle çıkararak yorganın üstüne attı.

Yusuf elinin yanına düşen bu iki halkayı parmaklarının arasında ezdi, büktü, sonra ufak bir külçe halinde odanın bir köşesine fırlattı.

Muazzez bu sefer adamakıllı ağlıyarak yatağın bir kenarına oturmuştu. Yusuf onu ellerinden tutarak yavaşça kendine çekti; ağzını onun saçlarına yaklaştırarak kulağına:

«Sana çok daha iyi kocalar bulunur, Muazzez. Ne yapacaksın elin serserisini?» dedi. «Sırası mı böyle şeylerin şimdi? Hem sen o Şakir Beyin ne mal olduğunu bilmezsin. Böyle bir adam için ağlanır mı?»

Muazzez başını hızla çekti. Gözlerindeki yaşlar kurumuştu. Anlamak istemiyen bir ifade ile, hiçbir şey söylemeden, Yusuf'un yüzüne baktı. Bu bakışlarda hem hayret, hem sitem, hem de biraz dargınlık vardı.

Yusuf devam etti:

«Kızım, sen de gençsin, tabiî akranlarını görünce senin de için çekecek. Hele böyle Şakir gibi hovardaları kadın kısmı nedense pek beğenir, sonunda da başı-

nı taştan taşa vurur. Sen de böyle çocuk gibi düşünme de, biraz ağırbaşlı ol. Hayırlı bir kısmet çıksın hele! Seni evde koyacak değiller ya, helbet birisine verecekler. Anan olacak karı seni ne diye ikide birde Hilmi Beylere götürür ki?.. Çocuk değil misin, helbet evin şatafatı gözünü alacak. Neyse, sen akıllı kızsın, bu kadar sabırsız olma!»

Yusuf daha fazla söyliyemedi. Muazzez'in yüzü onu korkuttu ve şaşırttı. Genç kızın iri gözlerinin içi ateş gibi yanıyor, dudaklarının kenarı, tokat yemiş gibi titriyordu.

Ağlıyamıyacak kadar çok ıstırap çektiği, şiddetli bir buhran geçirmek üzere olduğu görülüyordu. Fakat böyle bir şey olmadı. Muazzez yavaşça yatağın kenarından kalktı, ağır ağır, başı önde dışarı çıktı ve Yusuf hiçbir şey anlamadan arkasından bakakaldı.

15

Şakir, bayram günü Yusuf'la kavga ettikten sonra, sarhoşlukla:

«O kızı, karı diye alıp evime götürmezsem, anam avradım olsun. Şakir'in kim olduğunu belletmeli o yabancının Yusuf'una!» diye yemin etmişti.

Bu sözleri Şakir'in her zamanki sarhoşluk palavraları zannedenler yanıldılar. Her yerde ve daima hükmünü yürütmiye alışmış olan bu şımarık delikanlı, herkesin içinde yediği yumruğun acısını bir türlü unutamıyor ve ancak Muazzez'i almakla Yusuf'a tam bir mukabelede bulunabileceğini zannediyordu. O zaman Yusuf'a dönüp:

«Bu muydu benden sakladığın kız? İşte onu evime avrat diye götürüyorum!» diyecekti ve başka bir şey istemiyordu. Babası evvelâ bunu dinlemek bile istemedi.

Oğluna bir memur kızı almayı, (bu memur kim olursa olsun) aklından bile geçiremezdi. Fakat Şakir'le bir odaya kapanarak yaptıkları uzun bir münakaşadan sonra razı oldu. Nedense bu baba - oğul birbirlerinin sözünden çıkamıyorlardı. Hattâ Hilmi Beyin oğluna karşı biraz da çekingence bir hali vardı. Çok kere şiddetle muhalif olduğu şeyleri böyle bir hususî ve gizli münakaşadan sonra kabul ederdi.

Sonra bu meselede pek fazla ısrarı da lüzumlu bulmadı. Bir kaymakam, bazan zengin bir eşraf kızından daha çok işe yarıyabilirdi. Ve ihtimal Şakir konuştukları zaman babasına bu izdivacın aynı zamanda lüzumlu olduğunu da ispat ederek onu kandırmıştı. Fakat ikisi de, nedense, doğrudan doğruya kızı istemeden evvel Salâhattin Beyin elini ayağını bağlamayı muvafık buldular. Bunu belki işi süratle bitirmek için yapmışlardı. Salâhattin Beyin müteredditi cevaplarından memnun olmıyarak, kat'î bir neticeye varmak teşebbüsünde bulunmaları da, bu işte beklemeyi pek istemediklerini gösteriyordu.

Bilhassa Yusuf'un yaralanması ve Kübrâ ile annesinin kaymakamlara taşınmaları onları daha çabuk olmıya sevketti. Memleketin bütün sözü geçen takımı seferber hale gelerek Salâhattin Beyi sıkıştırmaya başladı. İlk zamanlarda rica ve kandırma yolu tutan bu adamların sözleri Salâhattin Beyin mütemadi redleri karşısında yavaş yavaş bir tehdit kılığı alır oldular. Zavallı adam, işin bu şekile gireceğini düşünmemişti. Memleketi asıl idareleri altında bulunduran bu adamların karşısında bir hükûmet memurunun ne kadar az kıymeti olabileceğini; bir kaymakamın, aşağı yukarı, kendisine itibar edilen, fakat işlerine engel olmıya baş-

(1) Kararsız, oyalayıcı.

layınca derhal tüydürülen bir kukla olduğunu bildiği için, vaziyetten tamamen ümidi kesmiş gibiydi. Elde bulunan bir tek çare, yani burayı bırakıp gitmek, Hilmi Beyin elinde o senet kaldıkça imkânsızdı. Halbuki bu vaziyette biraz daha beklemek memleketteki nüfuzlu kimselerin müştereken kendi aleyhine harekete geçmelerine, azline, en sonunda kepaze olmasına bile yol açabilirdi.

İçkinin zayıflattığı sinirleri, daha fazla tahammül edemiyecek gibi görünüyordu. Yavaş yavaş başka türlü düşünmeye ve kendi kendine sormaya başladı: Bu kadar ısrarın mânası neydi? Şakir'in bu işten vazgeçmeyip bilâkis daha fazla üstüne düşmesi, ondaki bu arzunun geçici bir heves olmadığını gösteriyordu. Bu kadar kuvvetle bir şeye sarılan bir adamın, zamanla kendini ıslah etmesi, hiç de olmıyacak şey değildi. Hattâ ihtimal Şakir'in, yaşadığı kirli hayata karşı duymaya başladığı nefret ve iğrenme, ona bir aile hayatı kurmak arzusunu vermişti. Bütün bunlara mukabil kendisinin ortaya sürdüğü sebepler ve itirazlar ne kadar mânasızdı! Şakir'in yaptıklarını, aynı şekilde ve bu kadar ileri giderek olmasa bile, gençliğinde kendisi de yapmamış mıydı?

Düşündükçe şimdiye kadar aldığı tavırları mânasız buluyor ve kendisini de, başkalarını da boş yere sıkıntıya soktuğunu zannediyordu. Avukat Hulûsi Bey de eski itirazlarında o kadar ısrar etmiyor:

«Sen bilirsin, hayırlısı ne ise o olsun!» diyordu.

Adamcağız bu şehirde oturduğunu ve bu şehirden ekmek yiyeceğini unutmamak mecburiyetindeydi.

Nihayet bir gün Salâhattin Bey, işi Yusuf'a da açtı; bir akşam yemeğinden sonra onu bir kenara çekerek:

«Yusuf!» dedi. «Muazzez artık evlenecek çağa gel-

di; kendisini isteyenler de var. Ben sana şimdiye kadar açmadım ama, sen herhalde dışardan duymuşsundur: Hilmi Beyin oğlu Şakir!.. Senin bununla aranın iyi olmadığını biliyorum. Fakat mesele kardeşinin saadeti meselesidir. Evvelâ ben de bu işe taraftar değildim, ben de bu Şakir Beyi pek edepsiz biri olarak tanıyordum. Fakat sözlerine itimat ettiğim birçok kimseler, onun aslında hiç de fena bir delikanlı olmadığını; yalnız, gençliğin ve bazı fena arkadaşların tesiriyle, biraz taşkın ve biçimsiz bir hayat geçirdiğini söylediler. Ama şimdi, Muazzez'i istedikten sonra, herhangi bir hafifliğini gören yok. Birçokları: 'Şaşıyoruz bu ele avuca sığmayan delikanlının nasıl böyle usiu uslu durduğuna!' diyorlar. Demek ki çocuğun mayasında iyi taraflar varmış. Sen de tabiî ufak bir geçmişten dolayı bu işe karşı komazsın!»

Salâhattin Bey bu sırada Yusuf'un kendisini dinlemiyerek perdenin püsküllerini saç örgüsü gibi örmekle meşgul olduğunu gördü. Canı sıkılarak derhal sözünü kesti.

Yusuf perdenin kenarını bırakıp ona döndü:

«Sen kararını vermişsin, bana bunları ne diye anlatıyorsun?» dedi. «Kızın babası sensin, onu benden çok düşünmen lâzım. Bana ne?»

«Aman Yusuf, böyle söyleme! Muazzez'i benden çok senin düşündüğünü bilmez miyim? Sen ona hem ağabeylik, hem babalık yaptın. Ne yalan söyliyeyim, ona anasının bile senin kadar emeği geçmemiştir. Şimdi 'Bana ne?' filân diye ters cevaplar vermenin sırası mı? Bak, ben seninle akran gibi konuşuyor, danışıyorum. Eski hıncını filân bir tarafa bırak, bu işte bir fenalık görüyorsan söyle. Niçin bunun lâkırdısını bile etmek istemiyorsun? Bildiğin bir şey mi var?»

«Bildiğim, bu Şakir'in bir it olduğudur. Böyleleri-

ne kız filân verilmez!»

«Yusuf, ben de böyle düşünüyordum. Fakat hemen kestirip atmak doğru mu ya? Herkes Şakir'in artık adamakıllı değiştiğini söylüyor.»

«Neden değişti dersin?»

«Neden olacak, uslanmaya, adam olmaya niyetli de ondan!»

«Sen gene öyle zannet!»

«Ya neden uslandı?»

«Korkudan!.. Himi Beyle Şakir'in sen bugünlerde nasıl dokuz doğurduklarını bir bilsen! Ben bir şeyler olduğunu seziyordum ama, pek içinden çıkamıyordum. Bereket versin Ali, biraz gözümü açtı. Bana Şakir Beygillerin bugünlerde biraz işkilli olduklarını çıtlattı. O da sağlam bir şey bilmiyor, hep şurdan burdan duyma, ama ateş olmıyan yerden duman çıkmaz. Duyduklarımın onda biri doğru olsa, böyle bir adama değil kız, selâm bile verilmez...»

«Bunlar büyütülmüş, yahut uydurulmuş vakalardır. Bunlara bakıp hüküm verilir mi?»

Yusuf bu mesele üzerinde fazla konuşmaktan sıkılıyormuş gibi başını çevirdi.

«Bildiğinizi yapın!» dedi. «Bana sordunuz da onun için söyledim!»

Salâhattin Bey de Yusuf'un bu şekilde hareket etmesine sinirlenmiş gibiydi:

«Tabiî bildiğimi yapacağım. Yalnız sen de bildiğini söylesen, böyle mânasız homurtuları bıraksan daha iyi edersin.»

Yusuf omuzlarını silkti...

Salâhattin Bey daha fazla dayanamadı; yerinden kalkan ve odadan dışarı gitmek isteyen Yusuf'u kolundan tutup hızla çekti. Yüzü sapsarı olmuştu. Kısık ve bazan titreyen bir sesle:

«Hepiniz birlik olup beni öldürmeye mi niyet ettiniz?» dedi. «Bütün şehir, evimin içindekiler de dahil olduğu halde, hep birden bana hücum etmeye, beni mahvetmeye mi karar verdiniz? Yusuf! Sen bari bana neler çektiğimi anlıyacak, bana acıyacaktın. Çıldıracağım be oğlum, anlamıyor musun?.. Çıldıracağım. Bu hal biraz daha devam eder, herkes bana karşı cephe almağa başlarsa ya başımı alıp kaçacağım, yahut da kafama bir kurşun sıkacağım. Muazzez'i Şakir'e vermiyelim diyorsun, değil mi? Âlâ! Bunu ben de istemiyorum... Fakat ne yapalım? Bir akıl biliyorsan söyle de onu yapayım. Yalnız, benim artık daha fazla uğraşmağa takatim kalmadı. İşi daha fazla sürüklemek, bir sürü kurnaz ve insafsız kurtlarla uğraşmak, onlara her gün ayrı bir bahane bulmak, onların şimdi pek de saklı olmıyan tehditlerini anlamamazlıktan gelmek ve hepsine güleryüzle, kibar kibar cevaplar vermek artık elimden gelmiyor. Ben de insanım Yusuf, ben de etten ve sinirden yapılmış bir mahlûkum. Bana da biraz acıyın canım!..»

Adamcağızın dudakları titriyordu. Yusuf'un içi bu adama karşı duyduğu sonsuz bir merhamet ve sevgi hissiyle ezildi. Kendini tutmasa, onun boynuna sarılacak ve yanaklarını şapur şupur öpecekti. Fakat sadece:

«Kolayına bakarız, baba!» dedi. «Yalnız, sen bu heriflerin ne mal olduğunu anlamak istersen, bizim Kübrâ ile anasına bir sor. Onların epeyce şeyler bildiklerini sanıyorum!..»

«Kübrâ ile anasının Hilmi Beylerle ne alâkası var?»

«Bilmem! Fakat galiba bizim zannettiğimizden daha fazla alâkaları olacak!»

16

Yusuf, Kübrâ ile anasını odaya çağırdı. Bunlar, içeride Salâhattin Beyi görünce bir irkildiler. Yusuf:

«Bana anlatırken yarım kalan bir hikâyeniz vardı,» dedi. «Onu şimdi baştan anlat; babam da duymak istiyor!»

Salâhattin Bey, kadına oturmasını söyledi ve sonra:

«Bize açıkça anlatmakta bir beis yok!» dedi. «Sizin hikâyenin Hilmi Beylerle alâkası varmış, halbuki bu Hilmi Beyin oğlu Şakir, şimdi bizim Muazzez'i istiyor; ben razı olmak üzereyken, Yusuf, Hilmi Beylere dair sizin bir şeyler bildiğinizi, bunları öğrenmeden, karar vermek doğru olmadığını söyledi. Baş taraflarını bana biraz anlatmıştı. Siz asıl Hilmi Beylerle alâkası olan şeylerden bahsediniz. Yalnız galiba bu vakalar daha ziyade Kübrâ'ya ait olacak?»

Ana-kız, beklemedikleri bu sözler ve sualler karşısında biraz, cevap vermeden durdular. Kübrâ başını önüne eğmiş, yere bakıyordu. Salâhattin Bey ona döndü:

«Kübrâ, kızım, Muazzez senin kardeşindir. Onun iyiliğini herhalde sen de istersin?.. Bunu düşün de ne biliyorsan, ne oldu ise bize söyle, olmaz mı?»

Kübrâ yavaşça, başını bile kaldırmadan:

«Yazık olur, Muazzez'i onlara vermeyin!» dedi.

«Pekâlâ ama, kızım, bunun sebebini de söyleyiverin. Ne diye Hilmi Beylerin evini bıraktınız? Eğer kavga filân edip ayrıldınızsa niçin Yusuf'un maiyetine girinceye kadar onların zeytinliğinde çalışıyordunuz?»

Anası cevap verdi:

«Çalışmayıp ölelim mi a beyefendi, bize ettikleri işten sonra onların emri altında çalışmayı kim isterdi?»

Kadın yine ağlamıya başladı. Yusuf eskidenberi, böyle ikide birde ağlayıveren insanlara kızardı. Fakat bu kadının gözyaşları o kadar hakikî, o kadar içten gelmeydi ki, görenlerin onun tessürüne iştirâk etmemelerine imkân yoktu.

Salâhattin Bey yerinden kalktı. Kübrâ'nın çenesinden tutarak başını yukarı kaldırdı. Gözlerinin içine baktı:

«Az şeyler çekmemişsin sen, küçük!..» dedi, «fakat her şey geçer. Her şey unutulur. Kendini bir felâketin içinde kaybetmenin mânası yoktur. İnsan birazcık da kalender olmalıdır!»

Bu sözleri Kübrâ'nın anlıyamıyacağını düşünerek devam etmedi. Fakat Kübrâ verdiği cevapla, kelimeleri değilse bile söylenilen sözün ruhunu kavradığını gösterdi, dedi ki:

«Hiç geçmiyen, hiç unutulmıyan şeyler de var, beyefendi! Ölünceye kadar insanın sırtından atamıyacağı şeyler de var...»

Kaymakam, şimdi yalnız Muazzez meselesi için değil, doğrudan doğruya bu kızın macerasını merak ettiği için sabırsızlıkla sordu:

«Fakat kızım, bana her derdinizi niçin açıkça söylemiyorsunuz? Size karşı bir fenalık yapıldı ise, onu cezalandırmak kaymakam olduğum için de vazifemdir!»

«Onlara kimsenin kudreti yetmez!»

Salâhattin Bey, «Benim kudretim yeter!» diyecekti, fakat bunu lâf olsun diye söylemek bile elinden gelmedi. Bilhassa, kendisinin ne kadar aciz ve ehemmiyetsiz kaldığını son günlerin vukuatı açıktan açığa göstermişti. Herhangi bir palavra artık gülünç olmaktan başka bir işe yaramazdı.

Kübrâ'nın anası:

«Biz ahımızı almayı Allaha bıraktık. O, bunları ifl âh etmez inşallah!» dedi.

Yusuf kadına döndü:

«Hadi bakalım, sen şu hikâyeyi anlat. Babam da söyledi ya, Muazzez'in meselesi için Hilmi Beylerin içyüzünü öğrenmek lâzım!»

«Ben nasıl anlatayım? Bende artık anlatacak yürek mi kaldı? Kızım, Kübrâ; sen başına gelenleri söyle! Utanma kızım, senin ne taksiratın[1] var, yapanlar utansın!»

Kübrâ uzun müddet başını kaldırmıyarak düşündü, sonra karar vermiş gibi başını salladı. Gözlerinin içi, uzun müddet açlık çekenlerde görülen bir parlaklıkla, kinle etrafa bakıyordu. Yalnız Yusuf'a tesadüf edince biraz yumuşar gibi oldular.

«Annem anlatmıştı,» diye söze başladı. Sesi hafif ve ürkek çıkıyordu. «Hilmi Beylerin evinde orta işine filân bakıyorduk. Ben her sabah yukarı kata çıkar, yatakları toplardım. Bir gün Şakir Beyin odasına girdim. Kuşluk vaktiydi. Kalkıp gitmiştir sanıyordum. Bir de baktım, yatakta... Geri gidecek oldum, meğer uyanıkmış, girdiğimi duymuş. Başını çevirmeden: 'Su getir, kız!' diye bağırdı. Aşağıya koştum, bir kupaya taze su koyup götürdüm. Bir yudumda içti. Akşamdan kalma olduğu besbelliydi. Bardağı geri verirken yüzüme bir baktı, bir daha baktı: 'Sen ne zamandan beri bizdesin?' dedi. 'Beş seneye yakın!' dedim. Kendi kendine: 'Anam da hep malın gözünü bulur, ama bize göstermez!' diye söylendi. Tam çekilip gidecektim, kolumdan yakaladı, çekti. 'Ne yapıyorsun Şakir Bey!' dedim, yatağın içine çekerek: 'Şimdi görürsün!' dedi. Şaşırdım, aklım başımdan gidiyordu. Bir silkindim, kendimi dışarı attım.

(1) Günahın.

Şakir Bey yataktan çıkıp doncak arkamdan koştu ama, tutamadı. Bu kılıkta odadan dışarı da çıkamıyordu. Neyse, ben kendimi aşağıya, anamın yanına zor attım. Anam beni nefes nefese görünce sordu: 'Aman kız, ne bu halin?' dedi. Ben utancımdan olanı biteni anlatamadım. 'Koşa koşa indim de ondan!' dedim. 'El evinde koşmaya sıkılmıyor musun? Boyun boyuma geldi, daha akıllanacağın yok!' diye uzun uzun söylendi. Ben gayrı Şakir Beye görünmiyeyim diye bucak bucak kaçardım. Odasına çağırdığında kapıyı ardımda hep açık bırakırdım. Ama Şakir Bey artık pek evden çıkmaz olmuştu. Şurda burda yolumu keser, her bir yanımı sıkıştırmaya kalkardı. Ben de korkudan sesimi çıkarmaz, debelenip elinden kaçmaya bakardım. Bir gün, beş gün yakamı bırakmadı. Bir türlü anama bir şeyler diyemiyordum. 'Bu vakite kadar ne diye söylemedin!' der de büsbütün kızar diye korkuyordum. Ama Şakir Beyin halleri de dayanılır gibi değildi. Sabahları kuşluk vaktine kadar yataktan çıkmaz, türlü mahna[2] bulup beni çağırtırdı. Anama birkaç kere: 'Yukarı işine sen bak da ben senin yerine mutfağa gireyim!' dedim. Anacağızım kimbilir ne anladı, bana: 'Aman kızım, ben sağ oldukça senin elini bulaşığa sokmam inşallah!.. Bana acıdığından bunu söylüyorsan yazık. Anan senin için her şeyleri yapar!' dedi.

«Fıkara kadın, bilmezdi benim neler çektiğimi... Gün geçtikçe Şakir Bey işi azıttı. Evde başkaları da duyup bir şey sanacak, beni de, anamı da evden kovacaklar diye yüreğim titriyordu. En nihayet Şakir Bey de bu işten bıkmış gibi yakamı bıraktı. Ben: 'Eh, dedim, biraz başım dinlenecek.' Çünkü, artık beni gördüğü yerde öteme berime dokunmuyor, yalnız kötü kötü ba-

(2) Bahane sözcüğünün halk arasında kullanılan biçimi.

kıp geçiyordu... O zamanlar bahar vaktiydi. Evde cümbüş, kıyamet gidiyordu. Bir gün hanım, beni yanına çağırdı. 'Cennetayağı'ndaki bağa eşya taşınıyor, arabalarla git de öteberiyi yerleştir!' dedi. Günahı boynuna, bir şeyden haberi var mıydı, bilmem? Anam da sabahtan beri Yunak'ta, çamaşır başındaydı. Gittiğimden haberi olmadı. Ben bağı pek severdim. Vişne zamanı da gelmişti. Sevine sevine koştum; arabadaki yatakların, kilimlerin üstüne oturdum. Arabacı deli bir oğlandı, atları sürer, arabayı devirecek gibi koştururdu. Hem korkudan iki yanıma sarılır, hem de keyfimden bağırırdım. Bağ, Cennetayağı'nın tâ öbür başındaydı. Soğuktulumba'yı geçtik. Bahçelerin arasına daldık. Yoldan su geçiyordu. Arabanın tekerleri yarısına kadar suya gömülüp gittiğinden, şıpır şıpır sesler çıkarıyordu. Arabacı da iyice coşmuş, türkü çağırır dururdu. En sonunda bağa geldik. Ben hemen atladım. Vişnelerin dibine koştum. Dalları tutup aşağı eğerek yemeye başladım. Arabacılar eşyayı indirene kadar vişneye doyarım diyordum. Biraz sonra bizim deli arabacı: 'Kübrâ, biz gidiyoruz, gel topla eşyaları!' diye bağırdı. Ben de vişne dalını bırakıp eve seğirttim. Eşyalar darmadağınık duruyordu. Yazın yarısı bu bağda geçeceği için, her şeyleri getirmişlerdi. Sepetlerin içinde, bakır tencerelerden kırmızı biber kutularına kadar, her bir şey vardı. Ben hem eşyayı evin içine taşıyor, hem de türkü çağırıyordum. Bugün gibi aklımda: Musa Çavuşun kaçırdığı Şadiye için bir türkü yakmışlardı:

Aman beyler yoldan geldim yorgunum
Şadiye Hanımın cilvesine vurgunum

Diye, işte onu söylüyordum.
«Yukarı katta koca bir halıyı odaya sürüklerken

merdivenleri birisi çıkmaya başladı. Yüreğim hop diye ağzıma geldi. Odanın öbür başına kaçıp sofaya doğru baktım: Sırıtıp gelen Şakir Beyi gördüm...»

Salâhattin Bey ve Yusuf kımıldadılar. Kübrâ onlara bakarak sustu. Yüzü fevkalâde mânasız bir ifade almıştı. Son sözler ağzından bir plâktan geliyormuş gibi ruhsuz ve kapalı çıkıyordu:

«Şakir Bey hep öyle sırıtarak kapıya kadar geldi. Ben bağırıp dışarı fırlamak için iki adım yürüdüm. Aklım büsbütün başımdan gidecekti. Bu sefer de merdivenden Hilmi Bey çıkıyordu.»

Salâhattin Bey yerinden fırlayıp bağırdı:

«Babası mı?»

«Babası... O da sırıtıyordu. Aman anacağım, ben dünyada bunların sırıtması kadar kötü şey görmedim...»

Kız, yüzünde hep o taş kesilmiş ifade ile olduğu gibi anasının kucağına kapandı. Hiç kımıldamıyordu. Eğer ağlıyorsa, bu pek garip bir ağlayıştı.

Yusuf da yerinden kalktı... Odadan çıkmak için yürüdü, tam kapıdayken Kübrâ'nın annesinin sesini duyarak geriye baktı. Kadın kaymakama doğru boynunu uzatmış, boğuk boğuk:

«Kızım pencereye koşmuş, yarı beline kadar dışarı sarkmış, ama aşağı düşmeden oğlan eteğinden yakalamış... Dışarıda, bahçe kapısının içindeki kuyunun taşında, Hacı Etem oturup çomak yontarmış!» diyordu.

İKİNCİ KISIM

1

Birkaç gün sonra bir kuşluk vaktiydi. Şakır şakır yağmur yağıyordu. Yusuf gocuğuna bürünmüş, hızlı adımlarla Aşağıçarşı'dan geçerken Hacı Etem'e rastgeldi. Beriki, bunu görünce yolunu değiştirecek oldu, fakat Yusuf onu önledi:

«Gelsene azıcık!» dedi.

Hacı Etem eliyle tabancasını yokladı ve bir adım ileride giden Yusuf'un hareketlerine dikkat etmeye başladı.

Yusuf ellerini arkasına kavuşturmuş, hızlı hızlı gidiyordu. Yolun kenarına gelince bir dükkân çatısının altına sığındı; Hacı Etem'in yüzüne bakmadan:

«Babamdan aldığınız senet yanında mı?» dedi.

Bir kavgaya, bir hesap sormaya hazırlanan, fakat bu suali hiç beklemiyen Hacı Etem:

«Bende senet ne gezer, beyin kendisindedir,» dedi ve ilâve etti: «Ne olacaktı ki?»

«Akşamüstü al da Çınarlı Kahveye gel... Parayı ödiyeceğim!..»

Hacı Etem bu sefer kendi karnına bir bıçak yemiş gibi sarardı. Hele bunu hiç beklemiyordu.

«Nereden ödiyeceksin?»

«Üstüne vazife mi? Senedi getir, parayı vereceğim!»

Ve arkasına bakmadan Soğuktulumba tarafına yürüdü; zeytinliğe gidip akşama kadar işçilere göz kulak oldu.

Hacı Etem kahvede pastıra oynamıya gitmek için evden çıkmıştı, fakat Yusuf'la karşılaştıktan sonra hemen döndü, Hilmi Beylerin evine giderek iki saat kadar kaldı.

Baba oğul, onlar da böyle bir şey beklemiyorlardı. Salâhattin Beyin bir iki günde 300 lirayı bulabilmesine imkân yoktu. Kaymakamın, hepsi memur olan arkadaşları da kendi gibi züğürttü. Yerlilerden ise böyle bir fedakârlığı, hem de karışık bir işe girmek suretiyle, yapmak isteyecek kimse bulunamazdı. Bu işte bir oyun olması ihtimalini en akla yakın buldular. Hilmi Bey senedi Hacı Etem'e verirken:

«Gözünü aç da kâğıdı kaptırma... O oğlanı pek gözüm tutmuyor!..» dedi.

Halbuki akşam üzeri camları nefesten buğulanan Çınarlı kahveye, arkasında iki de adamiyle birlikte giren Hacı Etem'i, Yusuf ayakta karşıladı; ondan senedi alınca, karşısındakinin beklediği gibi, yırtmaya veya kaçmaya kalkacağı yerde, güzelce katlayıp cebine koydu ve gocuğunun cebinden büyükçe bir meşin kese çıkararak beyaz boyalı demir masanın üzerine altınları saymıya başladı.

Üç yüz yirmi lira tamam olunca yine karşısındakinin yüzüne bakmadan ve bir şey söylemeden kapıya gidip yağmurun içinde kayboldu.

Kahvede bulunup, bu manzarayı görünce, tavlalarını bırakarak o tarafa sokulanlar, ağızlarının kenarında ahbapça sırıtmalarla Hacı Etem'e bakıyorlar ve o, liraları avuçlayıp cebine doldururken aptal bir bakışla

dudaklarını yalıyorlardı.

Kahvenin kapısı tekrar aralandı ve içeri Şakir girdi. Hacı Etem'in etrafında toplananlar onu görünce yerlerine dağıldılar ve ikisini yalnız bıraktılar.

Şakir kapıya yakın bir masaya gitti, tahta iskemleyi külhanbeyce bir tavırla çekip altına aldı. Hacı Etem de karşısına geçti. Evvelâ ikisi de bir şey söylemediler. Şakir bir müddet kahvenin içini süzdü: Oldukça geniş olan salon, adamakıllı kalabalıktı. Uzun ve beyaz bıyıklarını oynata oynata bir köşede Rumca muhabbet eden Giritlilerin sesi buradan duyuluyordu. Daha ileride, kahve ocağına yakın bir yerde, dört, beş at cambazı küçük mikyasta[1] bir kavgaya başlamışlardı. Tavanın ortasında sallanan büyükçe bir lâmbanın ışığı, müşterilerin başlarını aydınlatıyor ve festen keçe külâha, kalpaktan kefiyeye kadar belki yirmi çeşit serpuş, rüzgâr vurmuş bir çiçek bahçesi gibi dalgalanıyordu. Kahve ocağını müşterilerden ayıran, üst kısmı raflardan müteşekkil tahta bölmede sıra ile dizilmiş nargileler ve dikine konmuş sarı bakır tepsiler parlıyor ve bir kenarda, kabzeleri kadifeli kırmızı marpuçlar sallanıyordu.

Esmer duvarlarda başları taçlı, göğüsleri kat kat incili şişman Acem güzelleri duruyor ve mütemadiyen kımıldıyan bu insan başı bahçesini seyrediyordu. Bunların karşı sırasında diğerleri gibi renkli taş basması iki «Otello» sahnesi vardı. Bunlardan biri, yere eğilip Desdemona'nın düşürdüğü mendili alan Yago'yu, diğeri de muhteşem bir yatağa serilen Desdemona ile, hançeri kendi gırtlağına saplamak için kolunu kaldıran ak sakallı, kıskanç zenciyi gösteriyordu.

Fakat Şakir, ömrünün yarısını geçirdiği bu kahve-

(1) Ölçüde.

de, bu anlattığımız şeylere bakmıyor, sadece Hacı Etem'in daha evvel söze başlaması için gözlerini etrafta dolaştırıyordu.

Nihayet onun da sustuğunu görünce gözünün birini kapayıp başını salliyarak: «Ne var, ne yok?» demek istiyen bir işaret yaptı.

Hacı Etem, bunu bekliyormuş gibi hemen:

«Fena!» dedi.

«Parayı verdi mi?»

«Tastamam!..»

«Ne haltedeceğiz?»

«Bilmem?»

«Sen bir çare düşünmedin mi?»

«Vallahi zor iş. Aralıkta benim başım da nâre yanacak. Bana kalırsa kızı buralardan aşırmaya bakmalı, kaçırmalı?»

Şakir, gözleri parlıyarak ona doğru eğildi:

«Babam?.. Bu işe onu razı edebilir misin?»

Hacı Etem: «Bu ne biçim lâf,» der gibi Şakir'in yüzüne baktı:

«Canı isterse... Yoksa üçümüz birden damı boylarız!..»

Şakir, karşısındakinin sözlerini artık dinlemiyordu. Bir şey düşünmeye dalmıştı. Yavaşça sordu:

«Hemen bu işi yapabilir miyiz?»

«Kolay değil... Nereye götürürüz?..»

Şakir onun sözünü kesti:

«Bizim yaylâya,» dedi. «Ben götürürüm...»

Hacı Etem canı sıkılmış bir tavırla ve yan yan ona baktı:

«Ya anasını ne yapacağız?..»

Şakir onun ne demek istediğini pek anlıyamadı:

«Anasını mı? Evinde otursun anası... Bana ne... Bana kızı lâzım!»

Hacı Etem'in yüzü büsbütün içerlemiş bir ifade aldı:

«Sen kimi diyorsun, Allah aşkına!»

«Kaymakamın kızını...»

Hacı Etem altına alıp oturmuş olduğu sağ ayağını yere indirdi ve eliyle bir şey fırlatıp atar gibi bir işaret yaptı:

«Bırak Allahını seversen, Şakir Bey... Hep keyfinin havasındasın. Ben, şu başımıza sardığımız derdi, Kübrâ mıdır, nedir, onu söylüyorum. Sen sevdalılık peşindesin. Öbür işi temizlemezsek başımıza gelmedik belâ kalmaz. Hele şimdi kaymakam, kendini serbest bulunca var kuvvetiyle bize dayanacaktır. Memlekette kepaze olduğumuza mı yanarsın? Mahkemelerde süründüğümüze mi yanarsın...»

«Hani sen o işi düzenlemiştin ya!»

«Senin dünyadan haberin yok, Şakir Bey... Senin gözünü mü boyadılar, nedir? Düzene koyduk dediğin iş yüzünden az daha ben sizden evvel damı boylıyacaktım. Biz belâyı Yusuf'un başına sardıralım derken, kahpenin kızı mostrayı meydana vurdu, ne edeceğimi şaşırdım. İşin içine bir de bıçak oyunu girdi. Bakalım ne olacak. Bütün ümidim şu paradaydı, onu da ödedikten sonra, herifin bizden ne korkusu olacak? Hele şu yere bakan oğlan, şu Yusuf yok mu, onun hesabını da görecek zaman gelir helbette. Bütün açmazlar onun başının altından çıkıyor. Üç yüz yirmi lirayı nereden denkleştirdi, bilemedim, gitti? Yol mu kesti dersin?»

Şakir, ifadesiz gözlerle ona baktı:

«Peki, Muazzez ne olacak?.. O meseleyi ne yapacağız?» dedi.

Hacı Etem yerinden kalktı. Şakir de doğruldu. Kapıya doğru yürüdüler. Dışarda yağmur azalmıştı. Kapının önünde birbirlerinden ayrılırlarken Hacı Etem:

«Senin gözünü sevda bürümüş, Bey...» dedi. «Sen bir İzmir'e git de, gönlünü eğle!»

2

Yusuf 320 lirayı yol keserek tedarik etmemişti.

Kübrâ, başından geçenleri anlattığı gün, akşam üzerine doğru, Yusuf, evden çıkmış, Şerif Ağanın oğlu Ali'nin dükkânına gitmişti.

Karanlık dükkâna girer girmez Ali, ona doğru koştu:

«Aman Yusuf, ne oldun?» dedi.

Yusuf, o zamana kadar yüzünde görülmemiş bir heyecanla, fasulya çuvallarından birine ilişti. Ali'ye uzun uzun ve dikkatle baktıktan sonra, ağlar gibi bir sesle sordu:

«Siz, ne biçim insanlarsınız?..»

Bu sözlerde bir sualin bütün talepleri, anlıyamamanın bütün isyanı toplanmış gibiydi. Ali şaşırdı ve durakladı:

«Ne oldu, Yusuf!»

Tam bu sırada içeri giren bir müşteri Ali'den Tosya pirinci istedi. Müşteriyi savdıktan sonra Yusuf'un yanına gelen Ali, onun tekrar kendini topladığını farketti. Şimdi dudaklarında hep o lâkayt ve herşeyi bilen tebessüm vardı. Bir türlü anlıyamadığı, bir türlü içlerine karışamadığı ve bunu zaten asla istemediği bu insanlarla arasında çelik bir duvar gibi yükselttiği bu tebessüm, onun müracaat ettiği son çareydi. Kendini bu şehrin korkunç akıntısından, ancak, etrafında ördüğü bu soğuk duvarla kurtaracağını sanıyordu. Ruhuna bir gülle gibi düşen ve orasını darmadağınık eden Kübrâ'nın hikâyesini ve onun akislerini bu duvarın içinde

saklamalıydı. Zaten saklamasa ne yapabilirdi? Kendi dili ile bu insanların dili arasında herhalde pek büyük farklar olacaktı, onlar Yusuf'un sözlerinden bir şey anlamıyacaklar ve o, anlattığı ile kalacaktı. Sonra insan ancak her hususuna akıl erdirebildiği şeyleri söylemeliydi, halbuki Yusuf birçok şeylerin niçin yapıldığını ve nasıl yapılabildiğini hâlâ anlıyamıyor, bunları belki ömrünün sonuna kadar da anlıyamıyacağını müphem bir şekilde hissediyordu. Onun için ömrünün bu en azaplı, en fırtınalı ânında gene, sükûnetini aldı ve Ali'ye sadece duyduğu vakayı anlattı.

Ali hiçbir şey sormadan sonuna kadar dinledi. Yalnız, Yusuf'un sözünü bitirmesine yakın, yüzü kıpkırmızı oldu.

Bir müddet sustular. Sonra Ali:

«Ben bu kadarını düşünememiştim,» dedi. «Sandığımdan daha aşağılık adammış bunlar. Demek ki babanı borçlu etmekten maksatları buymuş. Bir yerden kokusu çıkarsa baban vasıtasiyle önlemek isteyecekler herhalde... Şakir de Muazzez'i bu yoldan elde etmek niyetinde...»

«Babamdan artık hayır yok... Ne yapacağını bilmiyor...»

Ali bir müddet tereddüt ettikten sonra, dayanamadı:

«Muazzez'in bu anlattıklarından haberi var mı?» dedi.

«Bilmem... Nerden haberi olacak...»

«Şakir'e gitmek istiyor mu?»

«O ne bilecek... Aklı erer mi...»

Ali'nin gözleri parladı:

«Ermez olur mu? Yalnız Şakir'in ne mal olduğunu öğrenirse herhalde adını bile anmaz, değil mi?»

Yusuf mükâlemenin[1] nereye gittiğini anlıyamadı sadece omuz silkti.

Ali bir şeyler söylemek istiyor, fakat bir türlü beceremiyordu. Birkaç kere ağzını açtı, sonra tekrar sustu. Yusuf dalgın dalgın bekliyordu. Bir aralık gülümsiyerek:

«Beni de işin içine karıştırmayı istediler desene...» dedi.

«Hangi işin?.. Ha, şu bıçak meselesi değil mi?.. Aşkolsun kıza, ne biçim kız bu, ben hiç görmedim.»

«Sorma... İnsan bakamıyor bile... Fakat onda bir şeyler var. O kız böyle kalmaz, muhakkak bir şeyler yapacak... Evde onu gördükçe ürküyorum...»

Ali tekrar kafasının içinde dolaşan mevzuya dönmek için:

«Herhalde baban parayı ödemeli!..» dedi.

Yusuf ancak birkaç saniye sonra intikal ederek:[2]

«Nasıl öder?» diye cevap verdi. «Neyle öder?..»

O zaman Ali, birdenbire, kendisinin bile şaştığı bir cesaretle:

«Ben vereyim...» dedi.

Yusuf ağır ağır, karşısındakinin gözlerinin içine baka baka:

«Muazzez'i sen mi istiyorsun?» dedi.

Ali, gene kıpkırmızı olarak önüne baktı. Yusuf yerinden kalkıp Ali'nin omuzuna vurdu:

«Bu dünyada karşılıksız hayır işlenmediğini öğrendim de onun için sordum,» dedi. «Ne kızarıyorsun? Bu işi ben de münasip bulurum. Babama bu akşam açayım... Herhalde razı olacaktır... Yalnız sen kendi babanı nasıl yola getirip bu kadar parayı alacaksın?»

(1) Konuşmanın.

(2) Kavrayarak.

Ali: «Aldırma,» dedi. Yusuf dükkândan çıkıp giderken yanına sokulup:

«Bizim büyükanne altın küpüdür, benim bir sözümü iki etmez, babamın da ruhu bile duymaz,» diye fısıldadı.

Hakikaten Ali'nin anneannesi Edremit'in meşhur simalarındandı. Genç yaşında küçük bir kız çocukla dul kaldığı halde babasından ve kocasından kalan malları tek başına idare etmiş, ayağına mestlerini giyip aylarca zeytinlerinin başında dolaşmış, İstanbul'a ve İzmir'e yağ satmış, nihayet kızını oldukça fakir bir delikanlı olan Şerif Efendiye, Ali'nin babasına verince, biraz istirahate çekilmişti. Artık malları, damadı ile torunu idare ediyordu. Fakat ihtiyar Ganimet Hanımın bir köşecikte sarı liraları bulunduğu, hattâ bunların, «Kefen param buradadır, cenazemi bununla kaldırınız!» diye gösterdiği, fakat başucundan ayırmadığı yeşil boyalı küçük meşe sandıkta durduğu söylenirdi. Yüzünü hiç kimsenin görmediği bu servetin bazı parçaları, akrabalardan biri evlendiği veya bir çocuk sünnet olduğu zaman bir çift elmas küpe, bir dizi inci veya mavi boncuklu bir «Maşallah» halinde kendini gösterirdi.

Evlerinin alt katındaki alçak tavanlı ve loş odada bir köşe minderine oturarak hiç durmadan okuyup kınalı elleriyle tesbih çeken, üç ayları tutan, günde bilmem kaç rekât nafile namazı kılan ve damadına bile başörtülü çıkan bu kadının Ali'ye karşı büyük bir zaafı vardı. Ali, kendisine gidip derdini anlattığı zaman: «Git oğul, bende o kadar para ne gezer!» dediği halde, yatsı namazını kıldıktan sonra usulla Ali'nin odasına gitmiş:

«Al, babana bir şey duyurma!» diyerek Ali'nin yerde serili duran yatağının başucuna büyükçe bir kese bırakmıştı.

Bu sırada Ali, odanın öbür ucunda yere diz çökmüş,

önünde küçük bir rahle,[3] beş numara bir lâmbanın ışığı altında, veresiye defterlerini temize çekiyordu. Ninesini görünce kurşun kalemi ile kocaman defteri elinden fırlatarak boynuna sarılmak için ona doğru koştu, fakat ihtiyar kadın eliyle «sus» diye işaret ettikten sonra, geldiği gibi sessiz adımlarla ve uzun eteklerini eşiklerde sürüyerek dışarı süzüldü.

Ali sabahı zor etti ve ertesi gün, akşamın alacakaranlığına kadar, Yusuf'u bekledi. Zaman geçtikçe ümidi kırılıyor ve dükkânda dört tarafa gidip geliyordu. Arasıra başını kapıdan dışarı uzatarak yola bakıyor, sonra kendini oyalamak için tekrar veresiye defterlerine sarılıyordu. Bu esnada aklı büsbütün başka yerlerde dolaşıyor ve kendisini güvey esvaplariyle ata binmiş olarak veya düğün günü arkadaşlariyle beraber alay havası oynarken görüyordu. Sonra birdenbire Yusuf'un hâlâ gelmediğini hatırlıyor, içi burkuluyor, kafasının içinde müsbet ve menfi ihtimaller, birbirini kovalıyan dalgalar halinde çalkanıyordu.

Birkaç kere, dalgınlıkla, müşterilerin sirke şişesine az kaldı gazyağı dolduracaktı. Akşama kadar belki beş altı veresiyeciyi deftere yazmayı unuttu ve düşüncelerinin sonunda birkaç kere gözleri yaşardı: Bazan tatlı, bazan acı hayallerle...

Ortalık adamakıllı karardıktan sonra büyük bir ümitsizlik ve yorgunluk içinde dükkânı kapamaya başladı. İndirdiği tahta kepenklere kol vurup kilitledi ve ağır ağır evin yolunu tuttu.

Bayram yeri camiinin önünden geçerken içerde hızlı hızlı namaz kıldıran imamın sesini duydu. Kısa fasılalarla secdeye varanların patırdısı dışardan işitiliyordu.

---

(3) Eskiden kullanılan bir çeşit küçük masa.

Biraz daha yürüdükten sonra çivitli kireçle badana edilmiş olan ev göründü. Bahçe duvarının üstünden iri bir incirin dalları sokağa doğru uzanıyordu. İçeri girip avludaki tulumbada yıkandıktan sonra, yemek yemeden, yukarı kata, kendi odasına çıktı, beyaz patiska örtülü ve halı yastıklı mindere uzanarak düşünmeye başladı.

«Bir bakkala da kız verecek değiller ya?» diyordu. «Beş on kuruş paramız var diye biz de kendimizi adamdan sayıyoruz... Koskoca kaymakam bu...»

Kalkıp konsolun üstünde birbiri üstüne yığılı duran kitaplardan birini aldı. Bu, mektep zamanından kalma bir dördüncü sınıf kıraatıydı. Arasıra, akşamları, böyle kâh bir riyaziye[4] kâh bir tarih kitabını eline alır, belki elli defa okuduğu yerleri bir daha gözden geçirirdi. Dünyada mektep kitabından başka bir şey okunabileceğini bilmiyordu. Büyük annesinin arasıra diğer ihtiyar kadınlarla beraber okuyup ağlaştığı Muhammediye'yi[5] sıkıcı buluyor, şube reisinin oğlu Vasfi'de pek bol bulunan, iki sütun üzerine basılmış, tercüme romanları da pek anlamıyordu. Onun kıraat[6] ihtiyacını bu mektep kitapları karşılıyordu.

Fakat bu akşam birkaç parçasını gözden geçirdiği kıraat kitabı da onu sıktı ve tekrar mindere otururak kafesli pencereden dışarı bakmaya başladı.

İçinde tekrar tatlı ümitler uyandı. Muazzez'in, yavaşça oda kapısını açarak, elinde tepsi ile içeriye girdiğini ve kendisine kahve getirdiğini farzetti. Bütün yüzünü memnun bir tebessüm kapladı. Genç kızı karşısına oturtarak onunla düğünlerine, yüzlerce testi zeytinyağına ve Aşağıçarşı'da açacağı mağazaya dair tatlı tatlı konuştu.

---

(4) Matematik; 5. Mesnevi türünde yazılmış, öğretici, dinsel nitelikli bir yapıt. Yazıcıoğlu Mehmet'indir (Ölm. 1451); 6. Okuma.

Sabahleyin, aynı minderin bir köşesinde ve boynu ağrımış olarak uyanınca, içinde hâlâ uykuya daldığı zamanki tatlı hisler yaşıyordu. Hakikate biraz geç döndü ve içini çekerek doğruldu.

Aşağıda zeytinyağına ekmek banarak ve yarım çanak pekmez içerek kahvaltı ettikten sonra, dükkânın anahtarını duvardan aldı ve sokağa çıktı. Artık boş ümitleri kafasından atmıya çalışıyor ve kendini avutmak için Kazdağı eteklerinde bir köyde bulunan amcasına gitmeyi düşünüyordu.

Birdenbire yüreği genişleyip göğsünün duvarlarına çarpar gibi oldu. Kendi evlerinin sokağını dönünce, öteki köşeden Yusuf'un geldiğini görmüştü. Yolun ortasında durarak yalvaran gözlerle ona bakmıya başladı.

Yusuf yaklaşınca âdeti olduğu üzere elini arkadaşının omuzuna koydu, yüzü gülüyordu, fakat bu gülüşte biraz da karşısındakini küçük gören bir ifade vardı:

«Babam razı oldu gibi,» dedi. «Anam biraz mırın kırın ediyor.»

Ali bir şey söylemiyor, Yusuf'un söylediklerini duymamış gibi, onun yüzüne, soran gözlerle bakıyordu. Yusuf büsbütün güldü:

«Ne o yahu, Muazzez'i sana yapacağız işte... Başka çare var mı?»

Ali bu sözdeki alayı, hattâ belki de hakareti farketmedi. Kısık bir sesle:

«Muazzez ne diyor?» dedi.

«Onun daha haberi yok. Anası bugün söyliyecek.»

Sonra sokak ortasındaki bu muhabbeti kısa kesmek istiyormuş gibi bir hareket yaptı, başını havaya kaldırdı, dişlerinin arasından ve çabuk çabuk:

«Hadi, sen paraları ver!» dedi.

Ali kendine tamamiyle mâlik olsa ve Yusuf'un haline dikkat etse, muhakkak hayret eder, belki de çok müteessir olurdu. «Hadi paraları ver!» derken bunu hiç de bir arkadaş, hattâ alelâde bir yabancı gibi söylemiyor, sanki bu sözleri tükürüyordu. Fakat Ali kendinde değildi. Anlıyamadığı birtakım karışık, belki de tatlı hislerin içinde yüzüyordu. Elini dalgın dalgın pantalonunun cebine soktu ve oldukça ağır bir keseyi çıkararak karşısındakine uzattı. Yusuf onu yerden bir taş alıyormuş gibi hızla ve bütün avuciyle yakaladı ve kaşlarını çatarak:

«Alış-veriş tamam, değil mi?» dedikten sonra koşar gibi çabuk adımlarla uzaklaştı.

3

Bugünün akşamında Yusuf, Çınarlı Kahvede Hacı Etem'e 320 lirayı teslim etmiş ve senedi geri almıştı. Kahveden çıkınca yağmurun altında sokaklarda dolaştı. Çizmeleri topuklarına kadar çamura batıyor ve ayağını kaldırdığı zaman bıraktığı çukura kirli sular doluyordu.

Karanlık ve dar yollarda, ellerinde cam fenerlerle, komşudan dönen kadınlara ve birkaç sarhoşa rastladı. Yavaş yavaş kasabanın dışına kadar uzanarak Büyükçay'ın kenarına geldi. Uzun bir tahta köprü dereyi bu noktada aşıyor ve Havran'a, Kemer'e gidecek arabalar bunun üstünden geçiyordu. Köprünün iki tarafında büyük çınarlar vardı. Hafiflemiş olan yağmur tekrar hızlandığı için Yusuf bu çınarlardan birinin altına sığındı. Tahta köprü iki tarafta taş rıhtımlara dayanıyor ve köpürerek gelen çamurlu sular bu rıhtımın önünde gürültülü bir anafor yapıyordu. Bulutların göstermediği

bir ay ortalığa pek hafif bir ışık dağıtıyor ve iri yağmur damlaları derenin yuvarlanan sularına düşerek orada küçük ve hemen kaybolan halkalar bırakıyordu.

Yusuf sırtını büyük çınarın gövdesine dayıyarak gözlerini gecenin içine dikti. Derenin öte yakasındaki ağaçlar; şehre doğru uzanan ve üzerindeki su birikintileri yer yer parlıyan çamurlu yol; zaman zaman alçalıp koyulaşan ve yükselip açılan bulutlar, birbirlerine karışmış, birbirlerinin içinde kaybolmuş gibi görünüyorlardı. Sanki tabiatta bu anda müstakil hiçbir şey yoktu. Yusuf kendini de bu muazzam ve yekpare geceye yapışık sandı ve korkuyla ürperdi. Islak ellerini yüzünde dolaştırdı. Kirpiklerinden yanaklarına yağmur suları süzülüyordu. Yaptığı hareketler ona hiçbir yere bağlı olmadığının şuurunu verdi. Hattâ yavaş yavaş etrafından ne kadar ayrı olduğunu, ne kadar uzak olduğunu hissetmiye başladı. Bir an içinde deminkinin tamamiyle aksi olan bir yalnızlık duygusiyle sarsıldı. Etrafına baktığı zaman ağaçların, bulutların, derenin kendisinden hızla uzaklaştığını sezer gibi oldu. Kasabanın bazı evlerinin pencerelerini aydınlatan hafif ve sarı bir ışık, Yusuf'un ıslak gözlerinde yıldızlanıyor ve dalgalı bir su üzerine bırakılmış gibi oynuyordu.

İki eliyle arkasındaki ağacın kabuklarına sarıldı. Parmakları soğuk yarıkların arasına girdi. Elini hemen geri çekti ve göğsüne götürdü. Göğsünün içinde, bu asırlık ağacın kabuğu gibi, yarıklar bulunduğunu sandı ve gırtlağına kadar bir ateşin çıktığını hissetti. Aman Yarabbi, ne kadar yalnızdı...

Yalnız, gökyüzündeki yıldızlardan çayın dibindeki çakıllara, doğu tarafından kopup gelen bulutlardan batı tarafındaki denize kadar uzanan ve yayılan bu kocaman gecenin içinde, yapayalnızdı. Düşüncelerini hangi istikamete koşturursa koşturursun, karşısına kimse

çıkmıyordu. Şu anda bu koskoca dünya üzerinde kendisini düşünen bir tek kişi bile mevcut olmadığına o kadar emniyeti vardı ki, acı bir kabadayılıkla kendisi de hiç kimseyi düşünülmiye lâyık bulmuyor; fakat bundan, sebebini anlıyamadığı bir üzüntü duyuyordu. Acaba onu sahiden hiç düşünen yok muydu ve o hiç kimseyi düşünmemekte, kendini yalnız bulmakta bu kadar haklı mıydı? Bu ihtimal onun gerilmiş olan sinirlerini biraz gevşetti. Sırtını ağaçtan ayırdı; derin bir nefes aldıktan sonra, kasabaya doğru yürümiye başladı.

★

Eve gelince cebindeki anahtarla kapıyı açıp içeri girdi. Aynı zamanda kiler ve sandık odası vazifesini, zamanına göre de misafir odası işini gören taşlıkta Kübrâ ile anası yatıyorlardı. Yusuf'un girdiğini gören kadın, yukarı kata giden merdivenin alt basamaklarından birinde duran idareyi alıp fitili yükseltti. Yusuf eliyle, rahatsız olmamasını işaret ederek sessizce yukarı çıkmak istedi, fakat yerde bir hasırın üzerine serili yatakların yanından geçerken Kübrâ'nın iri ve parlak gözlerinin kendisine baktığını farketti. Kadının elinden idareyi alırken sordu:

«Daha uyumadınız mı?»

«Hanımı bekliyoruz...»

«Hanım nerede?»

«Esma kadını aldı, telgraf müdürlerine gitti. Çalgı çalıp eğleneceklermiş. Geç geleceğiz dedi.»

Esma kadın, evde kâhyalıktan ahçılığa kadar birçok işler gören Rumelili emektardı.

Yusuf tekrar sordu:

«Babam da gelmedi mi?»

«Hayır, gelmedi... Öğleyin yemeğe de gelmemişti!»

«Muazzez?»

«Küçük hanım yukarda... Biraz evvel yattı...»

Yusuf elinde idare ile tahta merdivenleri gıcırdata gıcırdata çıkmıya başladı. Yukarı kata gelince biraz durdu, idareyi odaya mı götürsem, burada mı bıraksam diye düşündü. Şahinde henüz gelmediği için, bırakmıya karar verdi ve merdiven başındaki sahanlığa doğru bir adım attı.

Fakat birdenbire, «A!..» diyerek yerinde kaldı. Karşı odanın kapısı açıktı ve Muazzez orada ayakta durmuş, Yusuf'a bakıyordu.

Çıplak ayaklarında mercan terlikler ve sırtında yakası, kolları ve eteği fistolu beyaz ve uzun bir gecelik vardı. İki kalın örgü halindeki saçlarını arkasına bırakmıştı. Dudaklarında acı bir tebessüm vardı ve ağlamış gibiydi.

Yusuf pek tabiî hissini veremiyen bir lâkaytlıkla:

«Ne o kız? Yatmadın mı?» dedi.

«Seni bekledim!»

«Ne var ki?»

«Bir diyeceğim var!»

«Yarını yok mu bunun?»

«Bu akşam söylemek istemiştim.» Biraz tereddüt ettikten sonra ilâve etti:

«Dinlemiyeceksen gideyim!»

Yusuf idareyi öbür eline alarak Muazzez'i kolundan tuttu:

«Gel bakalım, oturup konuşalım!» dedi.

Muazzez'inkine bitişik olan Yusuf'un odasına girdiler.

Bir kerevetin üstünde serili duran yatağa yanyana oturdular. Muazzez derhal, mukaddeme yapmadan[1]

(1) Giriş yapmadan, doğrudan doğruya.

sordu:

«Ağabey, beni kaça sattınız?»

Yusuf afalladı ve kızın yüzüne baktı.

Muazzez tekrar etti:

«Daha doğrusu beni kaça sattın?»

«Ne demek istiyorsun?»

«Ne mi? Bugün annem hepsini anlattı... Babamın borcundan tut da...»

«Peki ne olmuş? Nesi var Ali'nin? Beğenemedin mi?»

«Bunu bana sormak şimdi mi aklınıza geldi? Kimseyi beğenmediğim yok, fakat ben Ali'ye filân gitmem, bunu da bilmiş olun!»

Yusuf mükâlemenin çok sert bir üslûpla devam ettiğini ve bunda biraz da kendi kabahati olduğunu düşünerek mülâyim[2] bir sesle ve yarı şaka:

«Yoksa gönlün hep o Şakir'de mi?» dedi.

Muazzez yerinden fırladı. Kolları soğuktan diken diken olduğu halde yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

«Bana bir daha böyle şey söyleme Yusuf ağabey... Böyle şey söyleme...»

Yumrukları sıkılmıştı ve her tarafı titriyordu.

Yusuf içinde hafif bir ürperme duyarak sordu:

«Peki, kimi istiyorsun öyleyse?..»

Muazzez kendini daha fazla zaptedemiyerek ağlamaya başladı. Başını önüne eğmişti ve gözlerinden yaşlar birbiri arkasına süzülerek göğsüne damlıyordu. Yusuf onu kolundan tutup çekerek tekrar yatağın kenarına oturttu ve yavaş, tatlı bir sesle sordu:

«Söylesene, kimi istiyorsun?»

Muazzez yaşlı gözlerini Yusuf'a dikerek haykırdı:

---

(2) Yumuşak.

«Hiç kimseyi... Anlamıyor musun... Hiç kimseyi...»

Ve gözlerini uzun müddet onun gözlerinden ayırmadı. Yusuf da ona bakıyor ve idarenin titrek ışığı vuran yüzünde yer yer ürpermeler oluyordu. Elini yavaşça uzatarak genç kızın saçlarını okşadı. O zaman Muazzez bu işareti bekliyormuş gibi doğruldu, Yusuf'un ellerini avuçlarının içine alarak:

«Kimi istiyorum, anladın mı?» dedi.

Yusuf alt dudağını ısırarak ağır ağır başını salladı:

«Anladım!»

Muazzez hayatında ilk defa Yusuf'un iri kahverengi gözlerinde yaşlar parladığını gördü.

★

Yarım saat kadar hiç konuşmadan yanyana oturdular. Her ikisi de soğuktan titriyor, fakat hiçbiri ufak bir hareket yapmaya cesaret edemiyordu. İlk defa Yusuf doğruldu ve Muazzez'in omuzuna dokunarak:

«Haydi yat!» dedi.

İkisi de ayağa kalktılar, Muazzez'in odasına gittiler. Genç kız yatağına girdikten sonra Yusuf başucuna oturdu. Gene bir şey konuşmuyorlardı. Yalnız delikanlı arasıra elini uzatıp yataktakinin saçlarına dokunduruyordu. Fakat gayet yavaş yapılan bu hareketleri Muazzez'in hissettiği şüpheliydi.

Biraz sonra odayı muntazam nefes sesleri doldurmaya başladı ve o zaman Yusuf, gürültü çıkarmamaya gayret ederek, doğruldu, ayaklarının ucuna basarak dışarı çıktı.

Gözleri yarı kapalıydı ve bir rüyada olduğunu sanıyordu. Bunun için, merdivenin son basamaklarına gelip oturmuş olan ve Muazzez'in odasından çıkıp yanın-

daki odaya gidinceye kadar kendisini büyümüş gözlerle takip eden Kübrâ'yı görmedi.

Bir müddet odanın ortasında ayakta durup bekledi. Bulutlar yükseldiği için ortalık biraz daha aydınlanmıştı. Pencerenin yanındaki sedire gidip oturdu. Dışarı bakmaya başladı. Seyrekleşen, kimisi gümüş gibi beyazlaşan ve kimisi hâlâ simsiyah alçaklarda dolaşan bulutlar birbirlerini kovalıyorlardı.

Yusuf gözlerini bunlara dikti ve sabaha kadar böyle bekledi.

4

Birer gece fasıla ile, başka başka odalarda ve bir minder üzerinde, aynı kızı düşünerek gecelemiş olan delikanlılar, anlattığımız gecenin ertesi günü, öğleye doğru buluştular. Yusuf, Ali'nin dükkânına gitti. Gayet sâkindi, yapmıya mecbur olduğu işin ne kadar ağır olduğunu bilmiyor değildi. Zihninde işi çabuk kestirip atacak bir cümle hazırlamıya uğraşıyordu: «Kız razı olmuyor; senin işin sarpa sardı» tarzında bir şey söylemek ve mümkün olduğu kadar az izahat vermek niyetindeydi. İlk işiteceği sözün:

«Demek beni böyle dolandırdınız?» demek olacağını biliyor ve daha bunu düşünürken vücudunun ter içinde kaldığını hissediyordu. Bayram yerine gelince Ali'nin dükkânına sapacağı yerde karşı taraftaki kahveye girip camın yanına oturdu. Günün bu vaktinde kahve tenhaydı. Kendisinin biraz ötesinde iki ihtiyar geniş ve üzeri hasır örtülü peykenin üzerine bağdaş kurmuşlar, elleri çenelerinde, düşüne düşüne dama oynuyorlardı. Yusuf gözlerini Ali'nin dükkânına dikti. İçeriye iki müşteri girmişti. Onlar çıkarken Ali'nin yüzü bir an kadar kapıda göründü. Yusuf onunla karşı karşıya gelmiş

kadar heyecanlandı. Hiçbir şeyden haberi olmıyan bu çocuğa gidip: «Biz senin paranı aldık ama, kızı sana veremedik, onu da kendimize alıkoyduk!..» demek herhalde kolay değildi. Ali'nin birçok taraflarının hâlâ çocuk olduğu muhakkaktı. Böyle bir darbeye bir erkek gibi dayanabilecek miydi acaba? Yusuf'u en çok korkutan, Ali'nin bağırmayıp, hakaret etmeyip, ağlaması ihtimaliydi. Böyle bir şey olursa ne yapacağını bir türlü tâyin edemiyor ve mütemadiyen oturduğu yerde sallanıyordu. Havalar soğuk olduğu için, kepenklerinin yarısı kapalı duran şu karşıki dükkânın önünde, biraz sonra dünyanın en büyük fenalığını yapacağı insanla beraber oturduğu yaz günlerini hatırladı. Arkadaşının pembe ve tombul yüzünü, bir şey anlatırken iki elini birden havaya kaldırarak işaretler yapışını görür gibi oldu.

Birdenbire yerinden fırladı. Burada daha fazla beklerse hiçbir şey yapamadan geri döneceğini anladı. Halbuki, bugün bu işi temizlemiye mecburdu. Yoksa, arkadaşına yaptığı fenalığın genişliği günden güne artacaktı. En doğru hareket, gitmek, bu işin olmıyacağını söylemek ve karşısındakinin pek haklı olarak fırlatacağı hakaretleri sessizce kabul etmekti.

Kahveden çıktı ve sert adımlarla meydanın karşı tarafına doğru yürümiye başladı. Yerler kuru olduğu halde, koyu bir balçığın içinde yürüyormuş gibi ayakları ağırlaşıyor, toprağa yapışıyordu. Boğazının adamakıllı kuruduğunu hissetti.

Bu sırada dükkânın önüne gelmiş ve Ali, onu görmüştü. Oturduğu üstü minderli arkalıksız hasır iskemleden fırlıyarak Yusuf'a doğru koştu, onu iki elinden yakalıyarak içeri çekti, boynuna sarılarak:

«Yusuf'um,» dedi, «Yusuf'um... Göreceksin ne düğün yapacağım... Annem pek sevindi, babam da ses çı-

karmadı... Yaşasın bu dünya be!..»

Yusuf, arkadaşının kollarından sıyrılarak ona bakmıya başladı ve birdenbire içinin karmakarışık olduğunu farketti. Korktuğu başına gelmişti. Ali ağlıyordu. Pembe ve ayva tüylü yanaklarından yaşlar yuvarlanıyor ve o bunların arkasında gülmiye çalışıyordu. Yusuf'un yanına sokuldu, yan yatmış bir pirinç çuvalının üzerine ikisi de oturdular. Ali gözyaşlarını elinin tersiyle silerek:

«Artık Muazzez'in haberi var, değil mi?» dedi.

«Var!»

«Ne diyor, Yusuf, Allah aşkına söyle... Kim bilir, o belki beni beğenmez... Ama sen söyle Yusuf, ben kötü adam mıyım? Ben Şakir gibi miyim?.. Muazzez senin sözünden çıkmaz, Yusuf! Sen ona beni anlatırsın... Olmaz mı? Sen benim dünyada en iyi arkadaşımsın... Bu işi sen yaptın, sonuna kadar sen götüreceksin. Bak, şimdi sana doğrusunu söyliyeyim, tâ küçükken, beraber Çınarlıçeşme'ye, bayramlara gittiğimiz zamandan beri içimden böyle şeyler geçerdi ama, olacağını bir türlü aklım kabul etmezdi. Bu iş senin sayende oldu. Anamın başı için söylüyorum Yusuf, artık sen benim için babamdan, kardeşimden ilerisin...»

Elini tekrar onun omuzuna koydu. Saadetinden titriyordu:

«Yarın, öbür gün anam gidip istiyecek, nişanı, düğünü de gene onlar konuşacak... Ben hiç birine karışmıyacağım, ama dedim ya, bir düğün yapacağım, Edremit'te kırk yıl söylenecek.»

Birdenbire aklına gelmiş gibi:

«Yahu, haberin yok mu? Bizim Hacı Rifat'ın İhsan da evleniyor, iki haftaya kadar düğünü var. Çoruk'tan gelin getiriyor. Dehşetli âhenk yapacakmış!» dedi.

Yusuf'un kulağına böyle bir şey çalınmıştı. Başını salladı.

Ali gülerek:

«Hele bir o düğününü yapsın da görelim, sonra biz de bizimkini yaparız...» dedi.

Yusuf ayağa kalktı... Öteki onun kolundan tutarak:

«Ne o, gidiyor musun?» dedi. «Peki git, ama Muazzez'e benim için söylemeyi unutma... Elinden gelen her şeyi yap, onu bana ısındır!!..»

Yusuf biraz düşündükten sonra:

«Peki,» dedi ve eve döndü.

★

Ömrünün bu en güzel gecesini, ömrünün bu en korkunç gününün takibetmesi mi mukadderdi? Neydi bu içinden çıkılmaz meseleler? Neydi bu mavi göğe veya sevgili bir yüze bakmayı zevk olmaktan çıkaran hisler ve üzüntüler?.. Yusuf bunlara alışık değildi. Vaziyeti onu o kadar sıkıyordu ki, bir arşın eninde ve boyunda bir kafesin içine kapatılmış gibi, çırpınmak arzusu duyuyordu.

Kalbinin derinlerinde yerleşen bir saadet hissi şimdi ona, mevcut fakat erişilmez bir şey gibi görünüyor ve onun hırsını daha çok arttırıyordu.

Hayatta hiçbir şey ona kıymetli görünmemiş, peşinden koşmak, erişmek, sahip olmak arzusunu vermemişti. Etrafına daima bir yabancı göziyle bakmış, hiçbir yere bağlanmak arzusu duymamış, bu yalnızlığının gururu içinde, memnun olmağa çalışmıştı. Şimdi ilk defa bir şey istiyor, hem de korkunç bir şiddetle istiyordu. Fakat niçin bu istek bir imkânsızlıkla beraber gelmişti? Niçin hayatının bu en büyük arzusunu, şim-

diye kadar belki yine içinde, fakat en gizli yerlerde saklı duran bu arzuyu, hapsedildiği yeri parçalıyarak ortaya çıkar çıkmaz, öldürmiye mecbur kalıyordu?.. Niçin? Kimin için?..

Ali gözünün önüne geldi ve dudakları yarı merhamet, yarı istihfaf[1] ile büküldü. Bir an içinde arkadaşını adamakıllı aptal ve basit buldu. Onun birkaç sene evveline kadar mektep kitaplarından, birkaç seneden beri de patates, yahut zeytinyağı fiyatlarından başka bir şeye aklı ermediğini düşündü. Uzun senelerini onunla yanyana geçirdiği halde, bu çocuğu hiçbir zaman, uğrunda bu kadar büyük bir fedakârlığı yapacak derecede sevmediğini anladı. Zaten Yusuf, senelerden beri hiç kimseye karşı kalbinde muhabbet beslemiyor ve bir insanı sevebilmesi için ona hayran olması lâzım geldiğini anlıyordu. Hürmet ve takdir hisleri beslemediği, hattâ tepeden baktığı ve küçük gördüğü insanları nasıl sevebilirdi? Salâhattin Beyi bir parça seviyorsa, buna sebep; Yusuf'u çok kızdıran aczinin yanındâ, bu adamın harikulâde denecek kadar iyi bir kalbe mâlik olmasıydı.

Zaten Şahinde kadar mânasız, dırdırcı, ne yaptığını bilmez bir kadına peygamberce bir sabır ile tahammül eden bu adam, Yusuf'u ilk günden beri hayrete düşürüyordu.

Halbuki Muazzez'e karşı olan hisleri büsbütün başkaydı. Onu hariçte bir mevcut, yabancı ve başka bir insan olarak düşünmüyor, kendinin bir parçası; kolu, gözü ve yüreği olarak tasavvur ediyordu. Burada beğenmek veya beğenmemek, sevmek veya sevmemek, hayran olmak veya küçük görmek bahis mevzuu olamazdı; çünkü böyle şeyleri bir kere bile kafasından geçirmiş değildi. Muazzez'e dair içinde uyanan ve şu-

(1) Aşağsama.

uruna varan his, onun kendisinden koparılması ihtimaline karşı duyduğu müthiş bir acı oldu.

Fakat şimdi birbiri arkasından yuvarlanıp gelen ve önüne geçilmez bir şekilde inkişaf eden[2] bir hâdiseler zinciri ona en umulmıyacak şeyi yaptırmak istiyordu. Yusuf, kendisini içten içe kaynatan bütün isyan hamlelerine rağmen boyun eğeceğini, ne bilgisinin, ne de kuvvetinin, ona yardım etmiyeceğini biliyordu.

Müphem bir düşünce şeridi halinde kafasından bunlar geçer ve o, elleri ensesinde, mindere arkası üstü uzanıp gözlerini tavana dikerken, hafifçe oda kapısı gıcırdadı. Yusuf hemen doğruldu. İçeri girenin Muazzez oduğunu görünce ayağa fırlıyarak ona doğru yürüdü.

Muazzez'in kalbi patlıyacak kadar hızlı atmıya başlamıştı. Fakat Yusuf onun boynuna sarılacağı, yüzünü gözünü öpeceği yerde, yanından geçerek kapıya gitti, orada arkasına döndü, kendisine hayretle bakan kıza:

«Ben dışarı gidiyorum, acele bir işim var!» dedi.

«Yusuf!..»

«Yarın, öbürgün Ali'nin anası sana görücü gelecekmiş. Göreyim seni, kaymakam kızı olduğunu belli et!..»

«Yusuf!..»

«Annenin sözlerine de pek kulak asma. Ali kötü çocuk değildir. Parası var, malı da var. Ahlâkı da mazbut...»

Son cümleleri söylerken Yusuf'un yüzünü zehirli bir tebessüm kaplamıştı. Bunu farkeden Muazzez bir adım geriledi; bir şey demek için ağzını açtı, fakat diyemedi. Birkaç kere daha gayret etti, fakat bu sefer de gırtlağından ancak anlaşılmaz birkaç ses fırladı. Bir şey-

(2) Gelişen.

ler söyledim zannettiği halde, kelimeler ağzının içinde kalmışlar ve dışarı çıkamamışlardı.

Yusuf'un kafası zonk zonk atıyordu, fakat hep o kendine hâkim tavrıyle, yalnız daha sıcak, genç kıza sokuldu:

«Sus kızım, bunun böyle olması lâzım!» dedi.

5

Anlattığımız vakalardan beri iki hafta geçmiş, bu müddet zarfında Yusuf eve pek az uğramış, zamanını daha çok zeytinlikte geçirmişti. Gece yarısından sonra geliyor, şafakla beraber gidiyordu. Muazzez'le karşılaşmak istemediği belliydi. Bir müddet evvel Ali'nin annesi Muazzez'e görücü gelmiş, «düşünelim» cevabını almıştı. Bunun burada bir muvafakat olduğu malûmdu. Artık söz kesilmiş demekti. İki taraf da mümkün olduğu kadar ağırdan almış olmak için sual ve cevapların arasını uzatıyorlar, birbirlerine pek seyrek gidiyorlardı. Fakat Ali'lerin evinde nişan hazırlığı başlamış, hattâ nişanda gönderilmesi âdet olan baklava tepsisini örtecek kırmızı gaz boyaması bile bir kenara ayrılmıştı.

Salâhattin Bey, 320 liranın ödenmesinin sinirlerine verdiği gevşeklik içinde, her şeyle alâkasını kesmiş gibiydi. Mütemadiyen ve sabahlara kadar düşündüğü günlerin acısını çıkarmak için olacak, kafasının mutlak surette boş kalmasına gayret ediyor ve evde kendisine sorulan en basit şeylere bile omuz silkmekle mukabele ediyordu.

Şahinde Hanım, eskisi gibi komşu komşu dolaşıp gevezelik etmekte, «âlem»ler yapmaktaydı. Araya giren soğukluğa rağmen Hilmi Beylere bile gidip geliyor, yalnız burada, Muazzez'in başkasına sözlü olduğunu asla ağzına almıyordu. Fakat başka yerlerde: «Daha da

bir kararımız yok ama, bilmem ki... Dalmadı pek zengin diyorlar... Ahlâkı da melek gibiymiş!» diyerek Ali'nin senasında[1] bulunmaktan geri kalmıyor ve bu sırada ondan «damat» diye bahsederek, işin pek iptidalarda bulunmadığını anlatmak istiyordu.

Fakat tek başına bir şey becerecek kadar aklı olmadığı ve Salâhattin Bey ile Yusuf da bu son günlerde kendi havalarında gezdikleri için nişan hazırlığı filân yapıldığı yoktu.

Bu vaziyetten en çok sıkılan ve ne olduğunu, ne olacağını bir türlü anlıyamıyan Muazzez, her sabah ve her akşam Yusuf'u tek başına bulup konuşmıya karar veriyor, fakat bazan cesaretsizliği, bazan da Yusuf'un yorgunluktan bitkin bir halde eve gelip derhal yatağa girişi yüzünden bunu bir türlü yapamıyordu. Birkaç kere, annesinin ve babasının evde olmadığı akşamlar, Yusuf'u geç vakite kadar bekledi, o gelince önüne çıkıp:

«Yusuf ağabey...» diye söze başlıyacak oldu.

Yusuf derhal onun sözünü keserek:

«Daha yatmadın mı Muazzez?» dedi. «Kış günü bu kıyafette sofaya çıkılır mı? Koş yatağına, ben de bugün çok yoruldum, hemen yatacağım!»

Genç kızın cevap vermesini beklemeden odasına girdi.

İlk zamanlarda Yusuf'a karşı müthiş bir hiddet, hattâ kin duymaya başlıyan, sonra yavaş yavaş bu kızgınlığı büyük bir teessüre çevrilen Muazzez, son zamanlarda Yusuf'un halinden korkmıya başlamıştı. Herhalde ağabeyisi, göründüğü kadar sâkin olmıyacaktı. Bir akşam, gene başlamak üzere olan bir mükâlemeyi[2] kesmek için, sert sert cevaplar verirken birdenbire elini

(1) Övgü.
(2) Konuşmayı.

uzatarak Muazzez'in yanağını okşamış, Muazzez bu elin sıtmalı gibi titrediğini farketmişti. Bazan kızın sözlerini hiç kesmeden, belki on dakika ve daha fazla dinliyor, gözlerinde anlıyan, hattâ aynı şeyleri hisseden ışıklar yanıyor, fakat karşısındakinin sözü biter bitmez, sanki hiçbir şey dinlememiş ve rüyadan uyanıyormuş gibi, kuru, yabancı, mânasız bir cevap veriyor ve hemen uzaklaşıyordu.

Onun bu hallerini gördükçe zavallı Muazzez'in perişanlığı daha çok artıyordu. Bütün gününü evde yalnız geçirdiği için, kendi kendini dinlemiye alışmıştı. Durup dururken ağladığı, sonra hafif bir tebessümün dudaklarına yayıldığı oluyordu.

Kübrâ ile anası ise evde iki hayal gibiydiler. Kendilerine lüzum olmadığı zaman yok oluyorlar ve arandıkları zaman, sanki havanın içinden, birdenbire beliriyorlardı. Onlar da sinirlerinin uzun süren bir uyanıklığını dinlendirmek için Salâhattin Bey gibi, manevî bir uykuya dalmışa benziyorlardı.

Kübrâ biraz toplamış olmakla beraber, yüzünün hasta sarılığını hâlâ muhafaza ediyordu. Birkaç kere, gündüzleri, yukarı kata, Muazzez'in yanına çıkmış, yapayalnız bir odada bir mindere yüzükoyun yatarak düşünen genç kızla bir iki lâf etmek istemişti. Fakat birbirlerine söyliyecek bir şey bulamadılar ve sıkıntılı bir sükût içinde uzun zaman yüzyüze bakıştılar.

Bugünden sonra, Muazzez, Kübrâ'dan büsbütün kaçar oldu. Sebebini bilmediği halde, bu kıza karşı içinde bir kızgınlık var gibiydi. Bir insana en muhtaç olduğu bu zamanlarda bile, aklına bir kere olsun Kübrâ gelmemiş ve o, bunu arayınca da ona ısınamamıştı. Isınmak şöyle dursun, birbirlerine susarak bakışırlarken onun gözlerinde kendisini ısırmak istiyen parıltılar sezer gibi olmuştu. Mümkün olsa gündüzleri bu evden

kaçacak, yahut bir köşeye saklanacaktı.

Bereket versin, evde kapalı kalan ve ehlî bir hayvan halinde, fakat çok daha maksatsız büyüyen kızların hepsinde olduğu gibi, onda da, vücudunu ve kafasını hiçbir şeyle meşgul etmeden, hiçbir şey düşünmeden ve hiçbir şey yapmadan saatlerce, günlerce, belki aylarca, senelerce beklemek kabiliyeti vardı ve içini yakan düşüncelerden bitap bir hale gelince, bu mutlak hiçliğin kucağına atılıyordu.

6

Bir tesadüf, daha doğrusu bir felâket, birdenbire her şeyi değiştirdi.

Hacı Rifat'ın İhsan bir haftadan beri düğün yapıyordu. Bir çarşamba akşamı âhenk ve coşkunluk son haddine varmıştı. Çayiçi denilen mahalledeki evin avlusu kadınlarla ve kapının önündeki meydan erkeklerle doluydu.

Hepsinin başları hacı yazmasiyle örtülü kadınlar, avlunun kenarında sıralanmış ve oturmuşlardı, ev halkından bir kısmı ile, samimî ve teklifsiz misafirler yukarı kata çıkan merdivene dizilip aşağıyı seyrediyorlardı. Oldukça soğuk havaya rağmen, belki de yaklaşmakta olan baharın verdiği bir cesaretle, düğün açıkta yapılıyordu. Avlunun ortasındaki taşlıkta birkaç Çingene karısı, ellerinde zilli teflerle kısa tempolu oyun havaları çalıyorlardı. Mahallenin genç kadınları ve kızları önlerine bakarak ve sarı çetik pabuçlu ayaklariyle kısa adımlar atarak bu kasabaya mahsus oyunlar oynamaktaydılar.

Gelin; başında, sıra sıra altın ve incilerle yüklü bir fes taşıyor ve ince bir tül arkasına, iki demet sarı tel

yanaklarının üstünden göğsüne uzanıyordu. Onu bu günün hürmetine bir tahta iskemleye oturtmuşlardı. Şaşkın ve ağlamış gözlerle arasıra etrafı süzüyor, fakat daha ziyade önüne bakarak, ihtimal bu sıkıntının biteceği dakikayı bekliyordu. Kolları ellerini örtecek kadar uzun olan ve etekleri yerde kat kat biriken vişne çürüğü kadifeden dallı elbisesi yüzüne hafif bir pembelik veriyor ve avlunun bir köşesinde yanan çıraların ışığı nemli kirpiklerini zaman zaman parlatıyordu. Yanıbaşında oturan anası, mütemadiyen üstlüğü ile gözlerini siliyor ve ikide birde gelip kulağına bir şeyler söyliyen, oğlan tarafına mensup kadınlarla konuşuyordu.

Birkaç kere gelini de oyuna kaldırdılar. Çingene kadınların tefleri birdenbire seslerini yükseltti, kısa mısralı şarkılar ağızlardan daha mâna, hattâ daha şehvet dolu olarak dökülmiye başladı. Ortaya çıkınca bir müddet ne yapacağını şaşırmış gibi bekliyen gelin, yavaş yavaş, âdeta donukluktan çözülüyormuş gibi, kımıldadı. Etekleri zeminin iri, siyah taşları üzerinde ileri geri birkaç hareket yaptıktan sonra, sıçramıya benziyen küçük hamlelerle avluyu dolaşmıya başladı.

Altın işlemeli iri dalları çıraların ışığında parlıyan kalın kadife elbiseye rağmen, vücudunun henüz çocukluktan çıkmıyan nahifliği belliydi. Bol yenli kolları ancak göğsünün altına kadar kalkıyor ve parmakları işitilmiyecek kadar hafif şıkırdıyordu.

Başından sarkan tüllerin altında, ince ince beline kadar uzanan saçları, vücudunun hareketlerine uyarak sallanıyordu; yarı kapalı gözleri hep yerdeydi. Oyluklarını saran enli gümüş kemer, kalçalarının hafif ve âhenkli hareketlerini meydana vuruyor ve bu sırada ışık oyunları yapıyordu. Bütün raks, gelinin, vücudunun muhtelif yerlerini, belli belirsiz, fakat görülmemiş

bir âhenkle ve birbirinin içinde kaybolarak, hareket ettirmesinden ibaretti.

Kenarda dizili duran ve memnun bir tavırla başlarını sallıyan kadınlar ve onların yanıbaşlarında bağdaş kurup uslu uslu oturan çocuklar, sanki gelinin hareketlerinden en ufak bir noktayı kaçırmaktan korkuyorlarmış gibi, dikkatle bakıyorlardı. Merdivenin altındaki bir tahta anbarın üstüne ilişen İhsan'ın annesi bile, hizmetçilere emir vermeyi bırakmıştı, tasvip eden gözlerle oyunu takibediyor ve aslan oğluna lâyık bir gelin aldığını düşünüyordu.

Dışarıda erkeklerin yaptığı âhenk ise hiç bu kadar sâkin ve ağır değildi. Geniş ve tozlu meydanın kenarlarına dikilen sırıkların üzerinde demir ıskaralar vardı ve bunların arasına sokulan çıralar, meydanı oldukça aydınlatıyordu. Bir kenarda mevki alan iki davul ile iki zurna ve bir klârnetten ibaret çalgı heyeti, bir an bile durmadan, ardı arası kesilmez havalar çalıyor ve zurnacıların şişirilmiş birer kursak gibi gerilen yanakları yağlı yağlı parlıyordu. Kenarlara dizilmiş olan ağaç kütüklerinin üzerinde kasabanın ileri gelen delikanlılarının hemen hepsi mevki almıştı. Mavi çuha elbiseli kabadayılardan, neftî şeytanbezi giymiş efendilere kadar, İhsan'ın bütün dostları gelmişlerdi. Az çok herkes sarhoştu ve İhsan bir elinde koca bir binlik,[1] öbüründe teneke bir maşrapa ile dostlarını dolaşmaktan geri kalmıyordu.

Esmer yüzünde mânasız bir yorgunluk ifadesinden başka bir şey yoktu. Ter damlalariyle ıslanan ince ve seyrek bıyıkları, arkadaşlarının önünde, şaşkın bir gülüşle sanki daha seyrekleşiyordu.

Arkaya doğru attığı oyalı yemenili fesi, başının yan

(1) Eskiden rakının konduğu büyük şişe.

taraflarındaki siyah kıvırcık saçlarla ortasındaki us tura ile kazınmış yeri meydana çıkarıyordu. Kafasının içinde, bu akşam arkadaşlarına iyi hizmet etmek, onları iyi eğlendirmek düşüncesinden başka bir şey yoktu, bunun için zurnalar biraz duracak olsalar, derhal küfürleri savurarak o tarafa koşuyor, fakat zavallı çingenelerin pek çabuk boşalan iri rakı şişelerini, adamlarına mütemadiyen doldurtmayı da unutmuyordu.

Çalgıcılar alay havası çalınca, kütüklerin üstünden hemen beş, on kişi kalkıyor, arka arkaya dizilerek ağır ve ölçülü adımlarla meydanda dolaşıp oynamıya ve ellerini başlarının üstünde birbirine yaklaştırıp tekrar yanlarına bırakmıya başlıyorlardı. Bazan parmaklar iyi şakırdasın diye toprağa sürülüyor ve ağızlarından bir sarhoş geğirmesini müteakip yüksek perdeden bir nâra fırlıyordu.

Ali, daha erkenden gelmiş ve bir köşeye oturmuştu. Pek sarhoş değildi. Çiylik olmasın ve İhsan'ın hatırı kalmasın diye iki yudum rakı içmişti. Orta yerde dizlerini toprağa vurup dönen iki arkadaşına, keyifli gözlerle bakıyor; kendi düğününde her şeyi daha iyi yapabilmek için, etrafına dikkat etmekten de geri kalmıyordu.

İhsan, birkaç kere gelip, Ali'nin yanına oturdu:

«Ee, nasılsın bakalım, senin düğün ne zaman?» dedi.

«Etme canım, daha ortada bir şey yok!»

İhsan, sitemli bakışlarla onu süzdü:

«Bizden de mi saklı? Gücendim doğrusu, Ali!!..» dedi.

Öteki cevap vermeden İhsan yerinden fırladı. Ali, onun gittiği yere bakınca, birkaç kişi ile birlikte gelen Şakir ile Hacı Etem'i gördü.

Şakir her zamanki gibi sarhoştu ve Hacı Etem'in

koluna girmişti. Ayağında, paçalarının düğmeleri çözük. hâki bir kilot pantalon, sırtında lâcivert bir ceket ve yelek vardı.

Oturanlar, yeni gelenlere aralarında bir yer açtılar. İhsan onları karşıladı ve itibar etti. Şakir kendisine uzatılan rakı dolu maşrapayı yakaladı, kaşlarını havaya kaldırarak dikti, sonra yüzünü buruşturarak avucunun içiyle ağzını sildi. Hacı Etem, cebinden leblebiyle üzüm çıkararak uzattı ve İhsan'ın adamlarından biri, büyük bir çinko sahanın içinde, turşu yetiştirdi.

Bu aralık Şakir'in gözü birdenbire, kendisinden beş altı adım ötede oturan Ali'ye ilişti. Derhal etrafındakileri dirsekleriyle iterek olduğu yerde serbestleşti, sonra başını yukardan aşağıya ve sağdan sola gezdirerek müthiş bir nâra attı.

Oradakilerden birkaçı, işi derhal çaktılar ve Hacı Etem kendi kendine:

«Sardık başımıza belâyı!» dedi.

Çünkü, ortada gûya henüz bir şey olmadığı söylenmesine rağmen, Ali'nin Muazzez'i alacağına kasabada olmuş bir iş diye bakılıyordu. En ziyade Şahinde Hanımın inkâr tarikiyle [2] ilân ettiği bu havadis, daha ilk günlerden beri Şakir'in kulağına da gelmişti. Hacı Etem'le ikisi, Yusuf'un 320 lirayı nereden edindiğini derhal anlamakta da güçlük çekmediler. Hacı Etem, bu oğlana güzel bir oyun oynamak niyetindeydi ve bir fırsat bekliyordu. Halbuki Şakir, olmuş bitmiş saydığı emellerini suya düşüren, her şeyi bırakıp peşinde koştuğu kızı, birkaç yüz sarı lira sayınca, elinden alıveren rakibini görür görmez, köpürmüştü. Gûya kime söylediğini belli etmiyerek, fakat yarı yarıya Ali'ye bakarak, küfürler savuruyor ve:

(2) Yoluyla.

«Aman Şakir Bey, sana yakışmaz, ağır ol, dinin hakkı için!» diye kendisini teskine çalışanları omuzlariyle iterek:

«Bırakın beni, ben yakarım!..» diye bağırıyordu.

Ali de derhal işi farketti; bir belâ çıkmasın diye gitmeyi düşündü, fakat ondan sonra Edremit'te kimsenin yüzüne bakmaması icabederdi. Bu kadarını yapamıyacağını anladı ve aldırış etmemiye çalışarak yerinde kaldı.

Şakir gitgide azıyordu. Bir kere aklı Muazzez'e saplanmıştı, mütemadiyen onu görüyor ve nazarları Ali'ye iliştikçe hakikaten içinde kaynar sular köpürüyormuş gibi oluyordu. Bu korkak, bu miskin bakkalın kendisi gibi bir fabrikatör oğluna, bir beye üstün tutulmasına aklı ermiyor ve bütün bunların mesuliyetini bu anda Ali'de buluyordu.

«Benden kabadayısı varsa, çıksın bu meydana!» diye bağırdı.

«Yok ağam, senden üstün yiğit Edremit'te ne gezer!» diye etraftan hemen cevap verdiler...

«Benim yediğim yemişe elini kim sürecekmiş bakayım?..»

Gene etraftan atıldılar:

«Kimin haddine düşmüş, Şakir Bey?.. Sen keyfine bak...»

Ali, yerinde rahat oturamaz oldu. Şakir, boynunu iki tarafa kıvırarak, gözleri kapalı, bağırıyordu:

«Böylesi varsa, kanını içerim!»

«İçeriz, Şakir Bey, sen rahat ol!..»

Bu sırada davul zurna tekrar bir halay havası çaldı. Gitgide muvazenelerini kaybeden bacaklar, yerde sürüklenip toz çıkararak, birbiri arkasına dolaşmıya başladılar. İkide birde oynıyanlar duruyor, bellerden tabancalar çıkarak havaya dört, beş el sıkılıyordu.

Şakir, etrafındakileri iterek ortaya atladı ve oynıyanların arasına katıldı. İpekli Halep işi kuşağı çözülmüş, yerde sürünüyor ve ayağına dolaşıyordu. Sol eliyle onu beline sokuşturarak, oynamıya başladı. Zorla ayakta duruyor ve olduğu yerde dönüyordu. Dizlerini yere vurmak için eğildiği sırada yüzüstü tozlara yuvarlandı ve güçlükle doğruldu. Gözlerini açamıyor ve etrafa göz kapaklarının arasındaki bir çizgiden bakıyordu.

Bir aralık Ali'nin önünde olduğunu hissetti. Ona dönerek dimdik durmaya çalıştı. Yüzünün adeleleri ve dudaklarının kenarı sinirli sinirli oynuyordu. Hep o yarı kapalı gözlerle, kaşları alnına doğru gerilmiş, meydan okuyan bir tavır aldı. Ali de doğrulmuştu; sapsarı yüzüyle karşısındakine bakıyor ve şu anda Şakir'i değil, etraftaki arkadaşlarını, bir korkaklık yaparsa onların ne diyeceğini düşünüyordu.

Şakir hafif bir silkindi. Oyuncular halkasının ortasına girmiş bulunan bir davul ile bir zurna bu tarafa yaklaşmıştı. Davulcu kamburunu çıkararak var kuvvetiyle tokmağı vuruyor, zurnacı ise, bütün vücudiyle oyuna iştirâk ediyormuş gibi, kıvrıla kıvrıla üflüyor ve çalgının ağzını bazan oynıyanlardan birine, bazan da, büsbütün coşarsa, dimdik gökyüzüne çeviriyordu.

Şakir oyuna devam ederek birkaç adım ilerledi. Bu sırada seyircilerden ve oynıyanlardan bir kısmı silâhlarını çekmişler, birbiri arkasına havaya sıkıyorlardı. Şakir de elini sol tarafına attı, lâcivert ceketinin altından iri bir Smith - Wesson tabancası çıkararak yıldızlara doğru üç el sıktı.

Sonra sanki bu ağır silâhı taşımaktan yorulmuş gibi, kolu ağır ağır aşağıya indi, Ali'nin hizasına gelince durdu, dimdik uzandı ve daha aşağı inmedi. Şakir'in biraz evvel açılmıyan gözleri şimdi yusyuvarlaktı ve

biraz dışarıya fırlamış gibi görünüyordu. Başı biraz sağa eğildi ve gözü namlunun hizasına gelince iki defa arka arkaya tetiği çekti.

Bütün bunlar: Tabancanın çıkıp, havaya sıkılması ve sonra Ali'ye doğru uzanması bir nefes alımı kadar bir zamanda olmuştu ve birçokları ancak silâh sesi üzerine başlarını o tarafa çevirdiler.

Ali kurşunları yiyince başını geri atmış ve oturduğu kütükten aşağı, toprağın üstüne, süzülüvermişti.

Meydanda bulunanların hepsi, oynıyanlar, davulcular, zurnacılar, rakı içenler, artık sızmıya başlamış bulunanlar, birbirine girmişti. Herkes yerde yatanın başucuna koşuyordu. İhsan diz çökmüş, Ali'nin başını ellerine almıştı. Yanında ayakta duranlardan birine başiyle işaret etti, o eğilip yaralının göğsünü açtı. Kurşunlar dört parmak ara ile sol tarafa girmişlerdi. Siyah birer delikten ibaret olan bu yaralardan pek az kan geliyordu. İhsan başını kaldırarak etrafındakilere baktı. «Gördünüz ya, gitmiş!» demek istiyordu. Oradakilerden biri, bilgiç bir tavırla:

«Bırakın yakasını gayri... Allah rahmet etsin!» dedi.

Hep birden:

«Allah rahmet etsin!» dediler.

Ancak bundan sonra akıllarına Şakir geldi.

Başlarını çevirip baktıkları zaman, onun hâlâ orada, ateş ettiği yerde durduğunu, tabancayı tutan sağ elinin ölü gibi aşağı sallandığını ve diğer eliyle de, kendisini götürmek, kandırıp kaçırmak isteyen Hacı Etem'le diğer adamlarını uzaklaştırmaya çalıştığını gördüler.

7

Sokağın başından iki candarma ile genç bir candarma çavuşu belirdi. Hürriyetin ilânından beri oldukça kendilerini gösteren bu devlet kuvvetlerine karşı halk, eski zaptiyelere yaptığı gibi lâubalilik gösteremiyor ve bir tanesi bir yerde görününce herkes işine gücüne gidip üstüne iş açmamayı tercih ediyordu.

Bu sefer de onların görünmesiyle meydanın boşalması bir oldu. Yolları tutmıya koşan candarmalar, şahit yazmak için ancak dört beş kişiyi orada alıkoyabildiler.

Bu şahitlerden ikisi, adlarını candarmalardan birine yazdırdıktan sonra, belediye doktoruna ve Ali'nin babasına gönderildiler.

Ve Şakir, koluna giren bir candarma ile birlikte, ağır ağır yürümiye başladı. Hacı Etem kargaşalık sırasında birdenbire ortadan kayboluvermişti.

Tavşanbayırı'nın eteklerindeki karakola kadar hiçbiri ağzını açıp bir şey söylemedi. Pembe boyalı ahşap binaya girince şahitlerle Şakir sofada kaldı. Çavuş, odasına girerek kâğıt kalem hazırladı. Şakir'in elinden alınan kocaman, toplu tabanca masanın üstünde uzanıyordu.

İlk önce içeri çağırılan Şakir ifade verecek halde değildi. Şaşkın ve hâlâ sarhoştu. Çavuşun verdiği tabakadan kalın bir cigara sarmıya çalışıyor, fakat titrek parmaklarının arasından cigara kâğıdı mütemadiyen kayıyordu. Çavuş önündeki kâğıtlara, duvardan alıp masanın üstüne koyduğu aynalı, küçük lâmbanın ışığında, katilin ancak hüviyetini yazabildi. Sonra kapının yanında bekliyen candarmaya:

«Al götür; şahitlerden biri gelsin!» dedi ve arkasına yaslanarak esnedi. Şakir, ayaklarını sürükliyerek,

kapıya gitti, fakat dışarı çıkarken Hacı Etem'le göğüs göğüse geldi: Bu, sanki Şakir'i görmemiş, yahut onu tanımıyormuş gibi, başını bile çevirmeden çavuşa doğru yürüdü:

«Nasılsın bakalım, Cemal Çavuş?» dedi ve sonra başını sallıyarak ilâve etti:

«Yazık oldu aslan gibi delikanlıya, billâhi... Çok yazık oldu!..»

Cemal Çavuş genç ve meslekte yeni bir candarmaydı, fakat Hacı Etem'in buraya Ali'ye yanıp yakılmak için gelmediğini anlamıyacak kadar da saf ve acemi değildi. Şüpheli gözlerle karşısındakine baktı.

Hacı Etem, dışarı çıkmayıp kapıda bekliyen ve lâkayt gözlerini kendisine diken Şakir'i göstererek:

«Bu oğlana anası yatak yorgan gönderdi, onları getirdim. Yolunuyor zavallı kadın; pek perişan oldu.»

Sonra Şakir'e dönerek:

«Git yatağını ser de uyu... Sabah ola hayır ola... Bir kazadır oldu artık... Dikkatsizlik ettin. Sarhoşlukta insan daha çok sağına soluna bakmalı!» dedi.

Şakir bu sözlerin mânasını düşünerek yavaş yavaş dışarı çıktı. İçerde Hacı Etem'le Çavuş yalnız kalınca bir müddet sustular. Sonra çavuş gözlerini Hacı Etem'e çevirerek: «Ne var?» der gibi bir işaret yaptı.

Öteki susmakta ve derin derin düşünmekte devam ediyordu. Nihayet uzun hesaplar yapıp yekûnunu toplamış gibi başını silkti:

«Ne olacak bu oğlanın hali?» dedi.

«Allah bilir!.. Bir de Koca Reis bilir!»

Koca Reis dediği, Ağır Ceza, o zamanki ismiyle Mahkeme-i Cinayet Reisiydi. İriyarı ve oldukça yaşlı bir adam olduğu için halk, daha doğrusu mahkemeye işi düşenler, ona bu adı takmışlardı.

Hacı Etem hafifçe tebessüm etti ve karşısındakine

mânalı gözlerle bakarak:

«Koca Reis ne edecek ki? Bir kazadır oldu. İşde tasmim,[1] tasavvur[2] yok. Cinayet değil...»

Çavuş eliyle işaret ederek:

«Yapma canım!» dedi. «Bu kadarını bize bari anlatma... Şahitler dışarda. Şimdi hepsine soracağım...»

«İki gözüm; elmas çavuşum, bir beni dinle de sonra şahitlerini çağır!.. Zaten ben de şahit sayılırım. Hem oradaydım, hem de sarhoş değildim!..»

Yerinden kalkıp çavuşun masasına gitti. Ellerini kavuşturup oraya, Cemal Çavuş'un önüne dayandı; başını ileri uzatarak yavaş sesle, fakat hiç durmadan ve cümleleri birbiri arkasına sıralıyarak birçok şeyler söyledi, bu meyanda, Ali'nin ölümünün bir kaza eseri olduğuna çavuşu ikna etti. Sonra doğrularak gitmiye hazırlandı. Bu sırada gözleri, masanın kenarında duran iri Smith Wesson tabancaya ilişti.

«İki gözüm,» dedi, «bu iş bir kaza... Fakat bu kazayı Şakir'in yaptığı muhakkak mı?»

Cemal Çavuş bu kadarını anlamıya, deminki mükâlemenin ve onun sonunda masanın üstüne bırakılan ufak bir torbacığın kâfi olmadığını bildiren bir baş silkmesi ile cevap verdi.

O zaman Hacı Etem elini ceketinin sağ cebine atarak bir küçük torba daha aldı, masanın üstüne, diğerinin yanına bıraktı. Sonra pantalonunun cebinden ufakça bir Brovning tabancası çıkarıp çavuşa uzattı. Karşısındaki hayretle silâhı alıp bunun ne demek olduğunu sorarken, Hacı Etem masanın üstündeki iri, toplu tabancayı beline yerleştirdi.

Cemal Çavuş hep o sükûtî ve anlayışlı tavriyle kar-

(1) Önceden karar verme; (2) Tasarlama.

şısındakini süzüyordu. Dışarı çıkarken arkasından seslendi:

«Bir falso verip benim de başımı belâya sokmayın... İşinizi sağlam tutun!»

«Sen merak etme... Müsaade et de dışarda şahitlere birer cigara vereyim.»

Çavuş tekrar gülümsedi ve masanın üstündeki torbacıkları ceketinin iç cebine yerleştirdi; elinde tuttuğu Brovning tabancayı da, çekmecelerden birini çekerek, oradaki kâğıtların üstüne bıraktı ve gözü kilitleyip anahtarı yanına aldı.

Odadan dışarı çıkan Hacı Etem, dördü de oturdukları sıranın üstünde uykuya dalmış bulunan şahitleri dürterek uyandırdı. Hepsine birer tutam kaçak tütün ikram ederek havadan sudan ve Ali'yi kimin öldürdüğünden bahsetti.

Bu şahitlerin üçü, gelinin geldiği Çoruk köyündendi. Hacı Etem'in öğrettiği şekilde şahitlik ederlerse mahkemeye daha az gelip gideceklerini ve başlarına daha az belâ sardıracaklarını düşünerek başlarını tasvip ile sallıyorlardı. Dördüncüsü davulcu çingenelerden biriydi. Hem candarma eline düştüm diye korkudan titriyor, hem de bu işten ne vurabileceğini hesaplıyordu. Fakat Hacı Etem, Çavuş'a gösterdiği eliaçıklığı bunlara da göstermek niyetinde değildi. Onun için elini davulcunun omuzuna koyarak:

«Ülen çingene,» dedi. «Ben de oradaydım, bütün vukuatı gördüm. Her şey benim anlattığım gibi oldu. Eğer başka türlü ifade verip yalancı şahitlik edersen, leşini sererim!»

Davulcu oturduğu yerden kalkıp elini bağrına basarak: «Aha namusum hakkı için dediğin gibi ifade vereceğim... Ama bizim kışlak buraya uzaktır. Gelip gitmesi güç olur. İşler yüzüstü kalır, onun için telâşe edi-

yorum!» dedi.

Hacı Etem ona bir tutam daha tütün uzatarak kalktı, karakoldan çıktı ve gecenin bu vaktinden sonra Hilmi Beylerin evinin yolunu tuttu.

Çavuşun yanına giren şahitler hep aynı şeyi söylediler:

«Bir şey görmedik, bir şey duymadık! Herkes içip oynuyor, keyfine bakıyordu. Bir aralık Ali aman diyip yere yıkıldı. Meğerleyim vurulmuş...»

Hepsi ifadelerinin altına parmak bastılar. Sonra onlar da karakoldan çıkıp üçü bir tarafa, biri başka tarafa, yollarına gittiler.

Cemal Çavuş nöbetçi olduğu için, geceyi orada geçirecekti. Odanın bir köşesinde duran yayları bozuk kanapeye uzanarak, kaputunu sırtına çekti. Şakir, candarmaların koğuşundaki iki katlı tahta kerevetlerden birinin alt kısmına yatağını sermiş ve yatıp uyumuştu. O kadar derin bir uykudaydı ki, ne, saatte bir koğuşa girip nöbet değiştiren candarmaların gürültüsü, ne de dışarda, kapının önünde dolaşan nöbetçinin, sokağın taşlarında çın çın öten, nalçalı ayakkaplarının sesi onu uyandıramıyordu.

8

Muhakeme uzun sürmedi. Zaten Şakir, tevkifinin haftasında müstantik[1] tarafından serbest bırakılmıştı. Bu bir haftanın da ancak gündüzlerini, onu da müdür odasında oturup cigara içmek ve nizamiye kapısının yanındaki küçük bahçede aşağı yukarı dolaşmak suretiyle, hapishanede geçirdi. Geceleri evine bı-

(1) Sorgu yargıcı.

rakılıyordu. Gûya gizli olarak yapılan bu müsaadeyi kaymakam, müddei-umumî ve ceza reisine kadar herkes biliyor ve bir şey demiyordu. Çünkü başka türlü olmasına imkân yoktu. Bu böyle gelmiş, böyle gidiyor ve kasabanın başında bulunanların aklı bile, hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat [2] fikrine rağmen, Hilmi Beyin oğlunun sahiden hapsedilebileceğini kabul etmiyordu. Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi; bir Hilmi Beyin oğlu, adam öldürse bile, onlarla bir tutulamazdı. Değil böyle mahkûm olacağı şüpheli kimseler, on beş seneye mahkûm edilmiş eşrafzadeler bile, cürümlerinin cezasını çok kere yarı yarıya evlerinde çekiyorlardı. Hapishanede kaldıkları zamanlar, valinin veya bir adliye müfettişinin nadir [3] ziyaretine münhasırdı. [4] Bazan aksi bir karakol kumandanı veya hapishane müdürü geliyor, birkaç gün, o da kendini göstermek ve göz yıldırmak için, sertlik yapıyor, fakat bazı mahpusların dışardaki akrabaları gelip kendisiyle konuştuktan sonra, her şey eski şekline aydet ediyordu. Zaten ilk yapılan sertlik de, bir «pahalıya satılmak» manevrasından başka bir şey değildi.

İşte Şakir, içlerine düşeceğini sandığı mahpusları, iç avlu ile nizamiye kapısını birbirinden ayıran yüksek tahta parmaklığa yüzlerini dayıyarak sessiz sessiz dışarı bakışırlarken gördü; bu da ancak bir hafta sürdü.

Sonra muhakeme safhaları başladı. Fakat müstantik, Şakir'in bu katilde alâkasını tesbit edemedikten sonra, muhakemece yapılacak iş kalmamıştı.

Yalnız Ali'nin babasının uğraşması işi biraz uzattı. Şerif Efendi, o gece düğün yerinde bulunanlardan üç

(2) Eşitlik.
(3) Az görünen, seyrek.
(4) Bağlıydı, ziyaretiyle sınırlıydı.

beş kişiyi şahitlik etmiye kandırmıştı. Bunlar ilk celsede vakayı gördükleri gibi anlattılar ve Şakir'in tabancayı Ali'ye doğrulttuktan sonra nişan bile aldığını söylediler. Fakat bunların bir kısmı sonraki celselerde, kimbilir neden, yavaş yavaş ifadelerini değiştirdiler, pek sarih [5] olmıyan birtakım kem-kümlere boğuldular.

Diğer şahitler, bu meyanda karakolda ifade veren ilk dört şahit, bir şeyden haberleri olmadığını, o gece herkesin coşup havaya silâh attığını ve bu gürültü arasında Ali'ye kimin kurşunu değdiğini kestiremiyeceklerini ileri sürdüler.

Şakir'in avukatı Hâmi Bey oldukça zengin ve Hilmi Beyle de uzaktan akrabaydı. Meslekdaşları arasında biraz tuhaf bir şöhreti olan bu adam, kasabanın en çok iş yapan dâva vekiliydi. Keskin ve gür bir sesi, kandırıcı bir mantığı vardı. Aldığı dâvaların hemen hemen hepsini kazanıyor, fakat bunun için bazan pek temiz denemiyecek yollara saptığı oluyordu. Onun fikrince, nasıl harpte kazanmak için her vasıta meşrû ise, adalette kazanmak için de mümkün olan her çareye başvurmakta beis [6] yoktu. İfade değiştirtmek, cürmü başkasının üstüne atmak, yalancı şahit bulmak, beş on kuruş mukabilinde bir zavallıya: «Bu işi ben yaptım!» dedirtip, o işi asıl yapanı kurtarmak gibi şeyler, Hâmi Beyin her gün tatbik ettiği ince usullerdi.

Fakat Şakir'in dâvasında zekâsını pek fazla sarfa vesile olacak vaziyetler zuhûr etmedi. Hacı Etem herşeyi yoluna koymuş ve avukata iş bırakmamıştı.

Reis, Ali'yi Şakir'in öldürdüğünü biliyordu. Zaten bunu bilmiyen de yoktu. Fakat bu bilgiden daha mühim olan şeyler vardı: Şahitler, deliller...

---

(5) Açık, belirgin; (6) Sakınca.

Bunlar hep Şakir'in lehineydi veya öyle tertip edilmişti.

Kaymakam Salâhattin Bey ise, ileride anlatacağımız haller yüzünden, bu işle hiç meşgul olamadı.

Ali'nin babası muhakemede bağırıp:

«Dâvacıyım, kana kan isterim!»

Dedikçe, reisin yüreği parçalanıyor, fakat bir şey yapamıyacağını düşünerek:

«Adaletten emin olunuz!» demekle iktifa ediyordu.

Çünkü Şakir'in katil olduğunu ispat edecek delillere mukabil, ortada daha büyük ve müsbet bir delil vardı ki, bu bütün şahit ifadelerini, bütün ithamları çürütüyordu.

Bu bir doktor raporuydu. Bu rapora nazaran, maktûl Şerif oğlu Ali'nin sol göğsünden çıkarılan kurşunlar, büyük çaplı ve ham kurşun atan bir tabancadan endaht edilmişti.

Halbuki muhakemede mevcut olan ve zabıt varakasına nazaran, vaka mahalline candarma yetiştiği esnada Şakir'in hâlâ elinde bulunan tabanca, küçük bir Brovning'di.

Bu rapor meselesi ortaya atılmadan evvel ifadeleri alınan şahitler, Şakir'in Ali'ye sıktığını söyledikleri tabancanın cinsini tâyin edememişlerdi. Şerif Ağa sonradan bunların ifadelerini değiştirtip:

«Biz Şakir'in elinde büyük, toplu bir tabanca gördük!» dedirtti ise de, bu ifadeler bir işe yaramadı.

Şakir kendisine o gece hakkında sorulan bütün suallere:

«Bilmem, sarhoştum, bir şeyden haberim yok!» diye cevap veriyordu.

«Ali ile bir geçmişin var mıydı?»

«Ne gezer? Mahalle bir komşuyuz. Ne geçmişimiz olacak?»

«Peki, bak ona kurşun sıkarken görenler var!»

«Yanlış, ben kimseye silâh doğrultmadım. Havaya sıktım!»

Bu cevapları verirken yüzü: «Eee, artık sıkıyorsun, kes bakalım!» diyen bir ifade alıyor, kaşının biri kalkıyor ve dudakları aşağı doğru çekiliyordu.

Hâmi Bey, bu kadar açık bir hakikati müdafaa mecburiyetinde kaldığından dolayı hayret ediyormuş gibi bir tebessümle söze başlıyarak meseleyi bir kere daha hulâsa etti. Evvelâ Şakir'le Ali'nin dostluğundan, çocukluktan beri aynı mahallede beraber oynadıklarından tutturup, ortada düşmanlık doğuracak bir meselenin asla geçmediğini, hele birbirlerini öldürmeyi düşündürecek sebeplerin mevcudiyetini tasavvura bile imkân olmadığını söyledi.

Hakikaten Muazzez meselesi muhakemede bir kere bile ağıza alınmamıştı. Çünkü hiçbir taraf kaymakamı işin içine karıştırıp kızdırmak istemiyordu. Sonra, Muazzez'i istemek meselesi kadınlar arasında yayılmış bir iş olduğu ve Şerif Ağa bile karısını muhakemede şahit dinletecek kadar ileri gidemediği için, hiçbir taraf bu noktayı eşelemiyordu.

Bütün hâdiseleri bilen Reis, Hâmi Beyin, muhakemenin tavanını gürleterek:

«Maktûl Ali ile müvekkilim, birbirlerine düşman olmak şöyle dursun, bir tehlike karşısında birbirlerini kurtarmak için ölmeye koşacak kadar samimî ve fedakâr iki dosttular,» diye söylenmesini sonuna kadar dinlemek mecburiyetindeydi.

Hâmi Bey, vaka gecesini anlatmaya başlayarak o gece herkesin sarhoş ve neşeli bir halde havaya tabancalar sıktığını, bu serseri kurşunlardan ikisinin zavallı

Ali'yi yere sermiş bulunduğunu, ortada bir cinayet değil, bir kaza mevcut olduğunu söyledi. Ve şöyle devam etti:

«Fakat bu kazanın faili Şakir Bey değildir. Çünkü hükûmet tababetinin *fethi meyit* [8] neticesinde verdiği rapor, *sebebi katil* [9] olan silâhın evsafını kat'î olarak tâyin etmiştir ve bu evsaf, müvekkilimin kullandığı tabancaya asla tevafuk etmemektedir. [10]

«Yüksek hâkimlerim! Burada tesadüfün ve ilâhî arzunun bir cilvesine daha şahit oluyoruz; bir kaza oluyor ve bir vatan çocuğu ölüyor. Bu kâfi bir felâket! Artık başka bir felâkete yol açmak istemiyen tesadüf, adaletin elini yanlış bir yere sevkederek, hiçbir kasdı olmıyan zavallı hakikî mücrimin bu arada unutulmasına sebebiyet veriyor...»

Müdafaanın sonuna doğru Reis'in yanında oturan iki âza uyumıya başladılar. Şerif Efendi, oğlunun katilinin göz göre göre temize çıktığını seyretmemek için ayakta durduğu köşeden sıyrılıp dışarı çıktı ve içini çeke çeke evine gitti.

Şakir de oturduğu iskemlede uyukluyordu. Hâmi Bey sözünü bitirdikten sonra reis, muhakemeyi başka güne bıraktı ve o gün kararın okunacağını söyledi. Bu karar, herkesin beklediği gibi, beraetti.

9

Kaymakam Salâhattin Beye üzüntülü günleri atlattıktan sonra geldiğini söylediğimiz gevşeklik geçici bir şey değildi ve günden güne artıyordu: Kendisinde kalb hastalığı başlamıştı.

---

(8) Otopsi; (9) Cinayet aracı; (10) Uymamaktadır.

Otuz yaşından beri kendini azar azar hissettiren ve onu gitgide uzun yol yürümekten, merdiven çıkmaktan menetmiye başlıyan ve bazan, rakıyı fazla içtiği zamanlar, ona sıkıntılı bir gece geçirten bu hastalık, birdenbire artıvermişti. Kendisi evvelce bunu ciddiye almıyor, büyükçe yorgunluk ve heyecanlardan sonra herkeste görülen bir haldir, diyordu. Son senelerde, Edremit'te, hayatı oldukça sâkin geçtiği ve evi yokuşsuz bir yerde olduğu için tamamen unutmıya başladığı bu ârıza, birkaç ay evvel birdenbire, bir gece yarısı, müthiş bir çarpıntı ve yürek sıkıntısı ile onu yatakta yakalamış, bir daha da bırakmamıştı.

Ali'nin öldürüldüğü günlerdeydi. Evin boğucu sessizliği ve mânasızlığı, Yusuf'un itimatsız ve kendisinden kaçan tavrı, Muazzez'in günden güne artan durgunluğu ve nihayet Şahinde'nin ardı arası kesilmiyen dırdırları onu boğulacak hale getirmişti. Hükûmete uğramayı ise düşünmek bile istemiyordu. Öğle yemeğini evde yedikten sonra pardesüsünü giyerek sokağa fırladı. Kasabanın şimâl tarafına doğru bir gezinti yaptı.

İbramcaköy'den sonra önüne çıkan zeytinlikler arasında, ayakları çamurlara saplanarak yürüyor ve bu civarda bulunduğunu duyduğu, fakat yerini kat'î olarak bilmediği bir pınarı arıyordu. Kocaman bir çınar ve güzel bir havuz bulunduğu söylenen bu mesire yeri kendisine pek methedilmişti, bu ânda birdenbire içinde beliren bir merakla orayı bulmıya niyet etti.

Zeytinliklerin arkasında yükselen yamaçlarda, ortalara doğru, yer yer ağaç kümeleri vardı; bunların bir kısmı henüz çıplaktı, bir kısmı ise açık yeşil bir yaprak örtüsüne sarınmaya başlamıştı. Fakat söylenen pınarın hangisi olduğunu kestirmeye imkân yoktu. En yakın gördüğü birisine doğru ilerledi.

Zeytinlerin arasında da tek-tük erik ve kayısı ağaçları vardı ve bunlar da tatlı pembe çiçeklerle donanmışlardı. Yanlarından geçerken insanı emsalsiz bir koku kucaklıyor ve sarhoş ediyordu.

Salâhattin Bey, vücudunun her tarafından kalbine doğru bir mayiin,[1] gençleştirici, kuvvet verici bir şeyin koştuğunu hissetti. Ciğerlerinin en son köşesini şişirecek kadar geniş bir nefes aldı ve tabiatla beraber kendisinin de canlandığını zannetti. Etrafında her şey hayata yeniden doğuyordu: Koyu yapraklarını her zaman muhafaza eden zeytinlerin gölgelediği, çamura benziyen topraktan yer yer otlar fışkırmıya başlıyor, söğütlerin yapraksız ve ince dalları açık bir yeşile bürünüyor ve tek-tük tomurcuklar, yakında bu ince dalları saracak yapraklardan haber veriyordu.

Karşıdaki tepenin eteklerinde birçok zeytinlikler vardı ve bunlar dağa tırmandıkça, alt kenarları taş duvarlarla beslenmiş terasalar halinde yükseliyorlardı. Kaymakam bunlardan birkaçını atladı; bu sırada elleri, duvarların dibinde bir ikinci duvar gibi uzanan böğürtlen dikenleriyle, yer yer çizilip kanadı.

O, kumral tüylü ve mor damarlı elinde ince bir çizgi halinde beliren ve derhal kuruyan kanlarla birlikte, vücudunu senelerden beri kemiren bir zehirin de dışarı çıkıp uçtuğunu sandı. O kadar içi geniş ve tazeydi.

Birkaç seddi daha atladıktan sonra aşağıda, düzlükteyken gözüne aldığı ağaç kümesine geldi. Burada pınar filân yoktu, kocaman bir ceviz ağaciyle, nisbeten genç iki çınar, dallarını birbirlerine yaslamışlar, derin bir uykudan uyanmak hulyaları kuruyorlardı. Salâhattin Bey, hemen cevizin dibine oturdu. Son yokuş onu

(1) Sıvının.

oldukça yormuştu. Kalbi bir tokmak gibi göğsüne vuruyordu. Fakat içindeki hayat ve gençlik hisleri bu yüzden azalmadı. Başını arkasına dayayıp bir müddet hızlı hızlı nefes aldıktan ve pardesüsünün altında terinin kurumaya başladığını hissettikten sonra, tekrar doğruldu ve ovaya bakmıya başladı.

Her taraf, yıkanmış gibi parlak ve aydınlıktı. Gökyüzünü kaplıyan ve güneşi örten bulutlar karşıdaki dağların tepelerine kadar uzanıp orada sis halinde yerleşiyor ve ovanın üzerinde gitgide yükseliyordu. Güneş olmadığı halde ortalık o kadar aydınlık ve temizdi ki, Salâhattin Bey, karşı dağların sislere yakın yerlerindeki köyleri bile seçiyordu.

Başını sağ tarafına çevirince denizi gördü. On kilometre kadar uzanan ağaçlı ve bahçeli bir araziden sonra başlayan bu deniz, bulutların arasından yer yer fırlayan güneşin altında kâh parlıyor, kâh kararıyordu. Çok uzaklarda, ufka yakın bir yerde, tamamen sislere gömülü Midilli adası vardı. Herhalde şimdi oraya yağmur yağıyordu.

Salâhattin Bey başının dönmiye başladığını farketti. Bu kadar geniş, güzel ve sıcak bir tabiatın ortasında kendini şaşırmış gibiydi. Fakat gözlerini tekrar etrafta dolaştırırken, aşağıda mor bir duman tabakasiyle örtülmiye başlıyan kasabayı gördü ve irkildi. Oraya, o küçük ve çukur yere gidip gömülmek mecburiyeti ona pek acı geldi. Fakat bunun üzerinde düşünmekten korkarak, çabuk adımlarla derhal aşağı inmeye başladı.

İçinde biraz evvelki genişlikten eser kalmamıştı. Sadece bir yorgunluk ve başında bir zonklama duyuyordu.

Kasabaya yaklaşınca birkaç sığırtmaca rastladı. Önlerine kattıkları beş on sıska öküzü bağıra çağıra bir araya toplamak istiyorlardı. Çamurlu yolda insanın

burnuna rütubetli ve ekşi bir gübre kokusu vuruyor ve oralardaki birkaç basık evin bacasından etrafa reçineli çam odunlarının dumanı yayılıyordu. Daha çok karanlığa kalmamak için çamurlu yollarda hızlı hızlı yürüdü. Hava kapalı ve nemli olduğu halde soğuk değildi. Pardesüsünün içinde adamakıllı terliyor ve vücudunu bir ateş kaplıyordu. Eve gelir gelmez soyundu, sırtına bir hırka alarak tulumbada yıkandı. Sonra odasına çıkıp yatağına uzandı.

Yarım saat sonra kendisini yemeğe kaldırdılar. Alt katta, sokak üstündeki bir odada kurulan yer sofrasına, karısı ve kızı ile birlikte oturdu.

Bir şey söylemiş olmak için:

«Yusuf gene yok mu?» diye sordu.

Şahinde, hiçbir fena maksadı olmadan, yalnız hep o dilini alıştırdığı ifade tarzı ile, cevap verdi:

«Ne zaman var ki?»

Kaymakam sorduğuna pişman olup sustu.

Muazzez önüne bakarak:

«Yusuf ağabeyim son günlerde eve uğramaz oldu. Bilmem nesi var?.. Siz de kendisiyle hiç konuşmuyorsunuz...» dedi.

Kaymakam omuzlarını silkti. Artık bu dünyada hiçbir şeyin kendisini fazla alâkadar etmediğini anlatmak istiyordu.

Kenarda, sofra bezinin üstünde duran çinko hoşaf tasını alıp ortaya koydu. Üçü birden içmeye başladılar.

Loş odada demir kaşıkların kâseye dokundukça çıkardığı hafif şıkırtıdan başka ses yoktu. Yemek böylece bitti. Bir kenara çekilen kaymakam, Muazzez'e:

«Şuradan bana bir kitap ver!» dedi.

Muazzez içinde kahve takımı ile çamaşır mandalı torbasının da bulunduğu bir dolabı açarak orta gözde üstüste yığılı duran kitaplardan en kalınını çekti ve ba-

başına götürdü.

Salâhattin Bey, yaslandığı duvarda, başının üstündeki bir çivide asılı duran lâmbanın ışığı altında eski ve sararmış sayfalara göz gezdirmeye başladı. Bazı yaprakları kopup fersudeleşen[1] ve kalın siyah cildinden tamamen ayrılmış bulunan bu kitap, Servet-i Fünun mecmuasının eski senelere ait bir kolleksiyonuydu.

Kaymakam, sayfaları birbiri arkasına çevirirken, bu mecmuanın yazılarını içer gibi okudu. Ve şimşir üzerine oyulmuş «çeşmeye giden kız» tasvirlerinin altındaki şiirleri ezberlediği zamanları hatırladı.

Yarım saat sonra odasına çekildi. Şahinde ile Muazzez de erkenden yattılar...

Gece yarısına doğru Şahinde yanıbaşındaki yatakta boğuk öksürükler duyarak uyandı:

«Ne oluyorsun, bey!..»

Bir inilti cevap verdi ve Şahinde sofadan idareyi almaya giderken kocası boğuk bir sesle:

«Kolonya şişesini de getir!» dedi.

Kadın ayaklarına terliklerini zor geçirip dışarı fırladı. Merdiven başından idareyi alıp paldır küldür aşağı indi. Sokak üstündeki odadan kolonya şişesini aldı, hizmetçi kadını, Kübrâ'nın anasını eliyle dürterek uyandırdı:

«Kalkın ayol, beye bir şeyler oluyor!..» diye bağırdı ve yine patırdı, gürültüyle yukarı fırladı. Odaya girdiği zaman Salâhattin Beyi yatakta oturmuş ve arkasına bir yastık alıp duvara yaslanmış buldu...

Karısı içeri girince kaymakam başını kaldırdı, üzgün bir yüzle :

«Bu ne gürültü yahu, sessiz sedasız bir iş yapmak bilmez misin sen?» dedi.

---

(1) Yıpranan.

Onu doğrulmuş gören karısı oraya, ayak ucuna çöküp hüngür hüngür ağlamaya başladı...

Uyanan ev halkı, kapının önüne toplanmışlar, merakla içeri bakıyorlardı. Yalnız Muazzez uyanmamıştı.

Kaymakam eliyle:

«Gidin!» diye bir işaret yaptı.

Hepsi dağıldılar.

Biraz durduktan sonra karısına döndü:

«Haydi sus da yat... Bir şey yok... Ver şu kolonya şişesini... Biraz çarpıntı geldi... Fenalaşıyorum sandım. Bugün çok yol yürüdüm de ondan mı nedir, bilmem!.. Önce çok fena oldu... Birisi göğsüme çökmüş, gırtlağıma basıyor sandım. Şimdi hafifledi... Yatsana efendim, ne ağlıyorsun?»

Karısı sürünerek ona doğru sokuldu. Gözleri kıpkırmızıydı.

Başını kocasının dizine koydu ve fasılalı olarak hıçkırmakta devam etti...

Kaymakam yorgun gözlerini önüne, kucağında yatan bu başa çevirdi. İçini hazin bir hâtıra kapladı. Bu buruşmaya başlamış ve ağlamaktan kızarmış çehrenin arkasında taze bir genç kız yüzü görür gibi oldu ve o anda ilk evlendiği gecenin ümit ve sevinç dolu hislerini tekrar yaşadı. Bu belki bir saniye, belki de daha az sürdü. Ondan sonra içini derin bir merhamet kapladı. Bütün kızgınlığına ve uzun senelerin verdiği bir istihfaf duygusuna rağmen, gördü ki karısı bu anda samimî idi ve kendisine bir şey oluyor diye sahiden korkmuş, sahiden telâş etmişti. Bu korkunun arkasında daha esnafça düşünceler aramak biraz insafsızlık olurdu.

Uzun senelerden beri insanlardan bu kadarcık bir alâka bile görmemiye alışmış olan kaymakam, ellerini karısının ıslak yüzünde dolaştırdı. Sonra onun başını yavaşça kaldırıp yastığına koydu. Kendisi de uzandı ve

hemen, bir kuyu kadar boş ve karanlık bir uykunun içine yuvarlandı...

Fakat bu nöbetler sık sık gelmeye ve bazen uzun sürmeye başladı. Belediye doktoru uzun senelerden beri Edremit'teydi ve ihtiyarladıkça pansuman yapmayı bile unutmuştu. Kaymakam ona hiçbir şey sormadı. Bu sırada Balkan Harbinde yaralanıp tepdilhava[2] için babasının yanına, Edremit'e gelen bir doktor yüzbaşısına kendini muayene ettirdi. Bu genç, uzun uzun düşündükten sonra, sübaplarda iltihaptan, daimî sükûnetten, tok karnına yatmamaktan filân bahsetti.

Salâhattin Bey bu tavsiyelere riayet ettiği halde kısa zamanda ve pek belli şekilde çökmekten geri kalmadı... Gözlerinin altı şişmiş, yanakları sarkmış, yüzü daima yorgun bir ifade almıştı... Konuşurken arasıra durup bütün dişlerini gösterecek şekilde ağzını açarak sık sık nefes alıyordu.

Şakir'in muhakemesi bu zamanlara tesadüf ettiği için, kaymakam bu işle pek meşgul olamadı. Zaten pek dört elle sarılmadığı bu hayata karşı alâkaları daha çok azalmışa benziyordu. Yoksa eline geçen fırsatı kaçırmak istemez, Kübrâ meselesini de ortaya atarak, Hilmi Beylere tam bir darbe indirirdi. «Kafaları ezilecek yılanlar!» dediği bu baba oğulu mahvetmek için daha münasip bir vesile zuhûr edemezdi.[3]

Fakat o, bunu yapmadı, hattâ Yusuf'u çağırıp hiç bir işe karışmamasını, ortaya yeni meseleler çıkarmamasını ve kendisini uğraştıracak, heyecanlandıracak şeylere meydan vermemesini rica etti.

Bunun için dört ay kadar süren muhakeme esnasında kaymakam ve ailesi bu işe, yabancı bir şehir sâ-

(2) Hava değişimi.

(3) Bir fırsat baş gösteremezdi; bulunamazdı.

kinleri kadar bile alâka göstermedi.

Ailenin diğer üç ferdi, hatta bu cinayetten içten içe memnundular. Şahinde bir bakkala kız vermediğine seviniyordu, Yusuf hem bir yükten kurtulmuş gibi kendisini serbest sanıyor, hem de, derinden derine üzülüyordu. Muazzez ise, artık gönlündekileri açığa vurabileceğini düşünerek memnundu.

10

Halbuki Yusuf ona bu fırsatı vermedi. Vereceğe de benzemiyordu.

Ali'ye karşı girdiği taahhüdü yerine getirmek için Muazzez'i feda etmiş ve Muazzez'in kendisine: «Kimi istiyorum, anladın mı?» dediği akşama ait bütün hâtıraları kafasından silip atmıya uğraşmıştı.

En küçük teferruatına kadar dimağına yerleşmiş olan bu hâtıraları oradan çıkaramayacağını çabuk anladı, fakat bunun üzerinde düşünmeyecek, muhakemeler yürütmeyecek kadar kendisine hâkim oldu.

Hislerini uyuşuk bir körlüğe alıştırmak üzere olduğu sırada cinayet yapıldı. Yusuf bunu duyunca evvelâ inanamadı. Bu tesadüften korktu. Sonra yavaş yavaş eski donukluğuna döndü. Kendisinin de vuzuhla[1] anlıyamadığı birtakım düşünceler kafasında dolaşıyor ve onu üzüyordu:

Hem Ali'nin ölüsüne, hem Muazzez'e karşı kendini müşkül vaziyette buluyordu.

Hem Ali'nin ölüsüne, hem Muazzez'e karşı kendini müşkül vaziyette buluyordu.

Nefsine karşı yaptığı büyük fedakârlığın gururu,

(1) Açıklıkla, belirgin olarak.

şimdi bir ölünün mirasına konmayı ona küçüklük gibi gösteriyordu.

Muazzez'e gidip:

«Bana gel, ben gerçi seni bir iş uğrunda feda ettim, benim için bu kadar az ehemmiyetin vardı; şimdi bu engel kalktı, başka bir mühim mesele çıkıncaya kadar sana bağlıyım!» demek de herhalde pek kolay bir şey değildi.

Bunları kendisine karşı da izah edemediği için, eski kapalılığında devam etmeyi yegâne çare olarak kabul etti; eskisi gibi eve hemen hemen sade yatmaya geliyor, sair zamanlarını dışarıda, zeytinlikte veya kırlarda geçiriyordu.

Son zamanlarda kendi üzerinde düşüncelerini çoğaltmış ve gitgide bir çıkmaza saplanmıştı: Neydi? Ne olacaktı?

Bugün babalığı ona bir şey söylemiyordu, hiçbir zaman da söylemezdi. Fakat bu sükût, kendisinin garip bir vaziyette olmasına mâni değildi. Kaymakamın evlâtlığı otuzuna kadar boşta gezip hazır ekmek yemekte devam mı edecekti? Ondan sonra?

Hangi sanatı öğrenmişti? Hayatta ne iş tutabilirdi? Senelerce evvel, mektebi bıraktığı sıralarda bir aralık zihninden çıraklığa girmek, kunduracı, terzi, helvacı olmak gibi şeyler geçmişti. Ustaların zulmüne dair dinlediği hikâyeler, şahidi olduğu vakalar onu bu fikirden çabuk vazgeçirdi. Daha sonraları zeytinlik ve harman işleri (zeytinliğin yanındaki iki dönümlük tarlayı üç seneden beri Yusuf ektirip biçtiriyordu) onu oyaladı. Fakat işte bugün koskoca bir delikanlıydı ve bir baltaya sap olmak icabediyordu. Hangi baltaya?

Bir de bu vaziyette Muazzez'e dair hayaller kurmaya kalkmıştı ha? Ne yüzle? Babalığının ekmeğini iki kişi birden yemek için mi? Öyle ya, Muazzez'i aldıktan

sonra kızın nafakası tamamen kendisine ait olacak, babasiyle bir alâkası bulunmayacaktı.

Günlerce, aylarca düşünüyor, aklına işe yarar bir fikir gelmiyordu. Bu hal kaç sene sürebilirdi?

Çok kere başını alıp gitmek, Balıkesir'de, Bandırma'da bir ağanın yanına arabacı, yahut işbaşı girmek istedi. Halbuki böyle yaparsa babasını, Muazzez'i, hattâ Şahinde'yi üzmüş olacaktı. Buna ne hakkı vardı. Adamın kendisine geçen emeklerine böyle onu sebepsiz yere bırakıp gitmekle mi mukabele edecekti?

Başka bir yol, başka çare lâzımdı. On seneden beri içlerinde yaşadığı halde bir türlü alışamadığı bu insanların arasında onun da sağlam bir yeri olmalıydı. Yalnız kendisine dayanan, yalnız kendisinin olan bir yeri...

Ancak ondan sonra başka şeyler düşünülebilirdi. Belki kendine göre bir kızcağız da bulur, etrafında akıp gittiğini gördüğü hayat nehrine o da katılırdı.

★

Yaz adamakıllı gelmiş, Edremit gündüzleri tamamen boşalmaya başlamıştı. Herkes tarlalarda, bağlarda, Cennetayağında, Arkbaşlarında, ayva bahçelerinde vakit geçiriyor ve rütubetli bir sıcaktan boğulan kasabaya akşam üzeri dönüyordu.

Kaymakamın evi eski sessizliğini muhafaza ediyordu. Salâhattin Bey günden güne zayıflamakta, Şahinde Hanım ise komşu ziyaretlerinden ve gezmelerden geri kalmamaktaydı.

Son zamanlarda bu eğlencelere, artık boyu ile beraber olan kızını da götürmeye başlamıştı.

Evde kapanıp düşünmekten bunalacak hale gelen Muazzez de bundan memnundu.

Böylece belki Yusuf'u kendisiyle tekrar meşgul olmaya sevkedilebileceğini karanlık bir şekilde ümit ediyordu.

Sonra gittiği yerlerdeki akranlar, hemen hemen her gün tekrarlanan udlu ve şarkılı âlemler, gıdıklayıcı sohbetler onu oyalamıyor da değildi.

Birkaç kere Hilmi Beylere de gittiler. Yusuf'un bu aileden hoşlanmadığını, hele arkadaşı Ali'nin ölümünden sonra büsbütün kızacağını bildikleri için bu ziyaretleri evde söylemediler.

Salâhattin Beyin hastalığı ve Yusuf'un evden gitgide uzaklaşması Şahinde'yi tamamen başıboş bırakmıştı.

Kocasına ilk nöbet geldiği zaman gösterdiği alâka da zamanla bir alışkanlığa çevrildi. Artık onu senelerden beri hep hastadır sanıyordu. Bazı geceler zavallı adam yatakta inlemeye, boğuk boğuk nefes almaya ve eliyle kalbini tutarak öksürmeye başlayınca Şahinde yarı uyku halinde kolonya şişesini uzatıyor, yahut, daha ağır hallerde, «Askeriye doktoru»nun verdiği ilâçtan bir kaşık içiriyor veya lokman ruhu koklatıyordu.

Kaymakamla son günlerde hakikaten meşgul olan, Yusuf'tu. Çok kere akşam üzerleri hükûmete gidip babasını aşağıda bekliyor ve onunla beraber eve dönüyordu. Bu esnada işlerden, kasabaya ve mahsul vaziyetine ait havadislerden bahsediyorlardı.

Hiç konuşmayan Yusuf'un, böyle tek-tük de olsa, söz söylemesi Salâhattin Beyi hayrete düşürüyor ve o, Yusuf'ta bir değişiklik başladığını seziyordu.

O kendine güvenen ve dünyaya meydan okuyan tavırdan Yusuf'ta eser kalmamış denilebilirdi. Konuşurken gözlerini insana dikip sert sert ve «Söyliyeceğin bu mânasız şeyler miydi?» demek isteyerek bakmıyor, hattâ çok kere, yarım bıraktığı bir sözü karşısındakinin ta-

mamlamasını, yani sonuna kadar götüremediği bir düşünceyi toparlamakta kendisine yardım edilmesini bekliyordu.

Eskiden kimseye bir şey sormaz, sesini çıkarmadan sadece dinlerken, şimdi soruyor, birçok şeyleri öğrenmek istiyordu. Merakını tahrik eden şeyler daha ziyade günlük hayata ve muhitindeki insanlara taallûk eden[2] malûmattı. Yusuf'ta yavaş yavaş yabancılık kayboluyor ve etrafına katışmak temayülleri beliriyordu.

Salâhattin Bey bunları gördükçe hem seviniyor, hem de içini garip bir hüzünün kapladığını hissediyordu. Eski Yusuf'a çok alışmıştı. Onun mütehakkim,[3] dikbaşlı ve söz anlamaz hali kendisine daha sıcak geliyordu. Boynu bükük, müteredditi,[4] mahçup delikanlıyı bir türlü ciddiye alamıyordu.

Fakat kafası bu değişmenin sebeplerini araştıracak halde değildi. Bu söylediğimiz hisler aklından şöyle bir geçiyor ve derhal unutuluyordu; o kadar ki, aynı şeyleri bir başka sefer düşününce, ilk defa farkediyorum sanıyor ve yeniden üzülüyor, seviniyor veya hayret ediyordu.

Resmî işlerini uzun senelerin verdiği itiyatla yapıyor, bunların bir kısmını, pek bunalırsa, tahrirat kâtibine bırakıyor ve eve gidip sokak üstündeki loş odanın bir minderine uzanıyor ve hayatını teşkil eden boş seneleri gözünün önünden geçiriyordu.

Gözünü yumduğu zaman bir sürü dağ, fundalıklı bayır, kerpiç, ahşap veya kârgir evli kasaba ve bir sürü de insan görüyor, fakat bunların hiçbiri onun alâkasını çekemiyordu. Hayatının bütün hâtıraları lüzumsuz ve

(2) İlişkin.
(3) Hükmünü geçiren.
(4) Kararsız.

mânasızdı. Ömrünün her vakası olmasa da olabilir, hayatına her giren insan girmese de olabilirdi. Bütün mazisinde kendisine «Ah, neden böyle yaptım?» veya, «Ah, niçin şöyle yapmadım!» dedirtecek bir şey bulamıyordu; ve bu, ömrünün pek tatlı geçtiğinden değil, sadece, ömrünün her kısmına şu anda pek lâkayt olduğundandı.

Hayattan ne istiyebilirdi? Doğmuş, büyümüş, okumuş, devlet hizmetine girip memleketi dolaşmış, ihtiyarlamış, evlenip kavga ve dırıltı içinde bir hayat geçirmiş ve nihayet bu hale gelmişti... Herkes başka türlü mü yaşıyordu sanki? Başka türlü nasıl yaşanabilirdi? Zevkse, ömründe o da eksik değildi. Memuriyetle dolaştığı muhtelif şehirlerdeki birkaç canayakın dost ile yaptığı içki âlemleri bugün bile tekrar istenilecek şeylerdendi. Bekârlığında fırsat düştükçe gönül eğlendirmekten geri kalmamış, bazen bir ermeni hizmetçi ile, bazen bir zaptiyenin dul karısı ile de olsa, tatlı günahlar işlemiş ve hele yolu İstanbul'a düştükçe, Venedik ve Timoni sokaklarının kaldırımlarını aşındırmıştı. Bir hayat başka türlü olacak değildi ya?

Şimdi gözlerini kaparsa hiçbir şeye yanmıyacaktı. Düşünüyor ve ayrılmaktan büyük bir üzüntü duyacağı bir şey tasavvur edemiyordu. Kızı bile onu bu dünyaya bağlamıyordu. Bunda bir lâkaytlıktan ziyade, mukadderata sessiz bir mutavaat[5] vardı. Madem ki hiçbir şeyi değiştirmeye iktidarı yoktu, her şey evvelden çizilen bir yolda yürüyecekti, o halde aklıbaşında bir insan, olanları tebessümle seyredip sırasını beklemeliydi.

Yalnız Salâhattin Beyi azıcık düşündüren bir mesele vardı: Kendisi ölürse Muazzez'in hali ne olacaktı? Böyle bir vaziyette Yusuf'un Şahinde ile geçinip evde ka-

(5) Boyun eğme.

lacağını tahmin etmiyor, ona şimdiden bu hususta vasiyette bulunmayı da istemiyordu. Ah, ölmeden evvel evlâdının namuslu birine vardığını görse ve gözleri arkada kalmasa, o zaman bu yorgun hayattan ayrılmayı, hattâ biraz istiyecekti de... «Benim için yapılacak ne iş kaldı ki?» diyordu. «Yerimizi boşaltsak da dünyaya yeni geleceklere yer açsak...»

Fakat Şahinde'ye bir türlü güvenemiyor ve kızını onun elinde bırakıp gideceği için biraz da telâş ediyordu. Ne olurdu, artık hiçbir işiyle alâkadar olmak istemediği bu dünyadan bu işi de temizleyip gitseydi?

Fakat nasıl? Muazzez'i kim isteyebilir, kim alabilirdi? Ona göz koyup almaya kalkanların hali meydandaydı. Şakir Bey ise, elini, kolunu sallayıp serbest serbest ortalıkta dolaşıyordu. Bir kurşun da kendisi yemek isteyen kabadayı her zaman bulunmazdı.

Sonra ismi bu kadar çok geçen, uğruna vukuat çıkan bir kıza pek iyi bir gözle bakılmıyordu. Burası ufak yerdi.

Salâhattin Bey dünya ile alâkasını böyle erken kesmese ve hayata daha şimdiden biraz yabancı olmıya başlamasaydı, belki başka bir yere naklini ister, kızına orada münasip bir kısmet arardı. Fakat hasta adam her şeyin kendiliğinden gelmesini bekliyor, hiç bir harekete geçmeyi düşünmüyordu.

11

Şahinde'nin kendine göre biraz da kurnazlığı vardı ve Muazzez için Edremit'te evlenme yollarının, bir tek çare müstesna, kapanmış olduğunu farkediyordu. Bu bir tek çare, onun eskiden beri istediği şeydi: Muazzez'i Şakir'e vermek...

Kübrâ hikâyesinden haberi olmayan Şahinde'nin bunu öğrense bile fikrini ne dereceye kadar değiştireceği tâyin edilemezdi. Fakat ne Yusuf, ne Salâhattin Bey, artık bu meseleyi tekrar eşelemeye lüzum görmüyorlar, Şakir işinin tamamen kapanmış olduğunu sanıyorlardı. Bu meselede Şahinde'nin planları olması ve kendi kendine işler çevirmesi ihtimali hiçbirinin aklına gelmiyordu.

Halbuki Şahinde, Salâhattin Beyin artık uzun zaman başlarında kalamayacağını, kendi kendine itiraf etmese de, seziyor ve ondan sonra da ayakta durabilecek çareler arıyordu.

Bir zeytinlik ile yanındaki bir tarla üç kişiyi senenin bir ayında bile doyurmazdı. Yusuf'un eline bakmak ise, hepsinden ağırdı. Bu mağrur ve dik kafalı oğlanın ekmeğini yemek ve onun emri altında olmak Şahinde'nin tahammül edemiyeceği şeylerdendi. Hem bakalım Yusuf, kendi ekmeğini kazanabilecek miydi? Hiç bir iş tutmayan ve boşta gezen bu «evlâtlığa» yüz suyu dökmektense, aslan gibi bir damat bulup köşeye kurulmak herhalde çok daha akıllı işiydi.

Şakir'in serseriliği, sarhoşluğu artık unutulmuş gibiydi. Fakat bunları unutturan hâdise, yani onun bir adam öldürmüş olması, Şahinde'ye hiç de korkunç görünmüyordu.

Belki bu şehirde adam öldürmenin biraz şerefli ve kahramanca bir şey gibi telâkki edilmesi, belki de bu katlin kendi kızı için olduğunu bilmesi, ona Şakir'i daha sıcak gösteriyordu.

Sonra Şakir'in annesiyle arasında günden güne artan ve hudutlarının tamamiyle çizilmesi güç olan bir dostluk onu bu aileye bağlamaktaydı.

Hilmi Beylerin konağının ihtişamı, kendisine ana ve oğuldan tekrar yağmıya başlıyan hediyelerin cazibesi

de bu yaklaşmada ayrıca âmil[1] olmaktaydı.

Fakat Muazzez, bu sefer iki üç ay evvelki kadar kararsız ve annesine tâbi değildi. İçinde kendisini idare eden, ona hareketlerinin ana istikametlerini gösteren ve günden güne büyüyen bir ihtiras vardı.

Yusuf'un kendisine karşı gösterdiği soğuk tavırdan doğan infial,[2] zamanla azalıyor, yerini, Yusuf'un böyle yapışının sebeplerini anlamak isteyen bir meraka bırakıyordu. Çocukluğundan beri hayatta en yakını olan Yusuf, her yerde, her zaman kendisine destek olan Yusuf ve nihayet o akşam kendisine o kadar içten bakan ve onu o kadar iyi anlıyan Yusuf, şimdi Muazzez'i hiç sebepsiz unutmuş olamazdı. Ondan bu kadar ısrarla kaçmasında bile bir fevkalâdelik vardı.

Bu düşüncelere rağmen genç kız, annesiyle birlikte gezmekte devam ediyordu. Birkaç kereler de Hilmi Beylere gittiler. Muazzez burada kendisine karşı yapılan muameleye yabancı olmadığını hissetti. Son vakalardan evvel, Şakir Beyin kendisini ısrarla istediği ve reddedileceğini aklına getirmediği sıralarda, bu evde yine böyle candan karşılanıyor, hanım tarafından öpülüp yanına oturtuluyor, her ziyaretten bir hediye ile ayrılıyordu.

Tekerrür eden bu gönül avlama usulleri nedense onu bu sefer sıkmaya başladı.

Sırf evde yalnız kapanıp kalmamak, düşünmeye mecbur olmamak için annesine arkadaşlık ediyor, fakat Hilmi Beylere gitmek istemiyordu.

Hele bir gün Cennetayağı'ndaki bağa davet edilip orada, uzaklarda dolaşan ve gözlerini kendisine diken Şakir Beye rastlayınca, bu aileden büsbütün soğudu, içi-

(1) Etken.
(2) Kızgınlık, içerleme.

ni bir ürperme kapladı ve korkmaya başladı.

Bu hayata daha fazla tahammül edemiyecekti. Annesinin zevk aldığı şeylerden hoşlanmıyor, gittiği yerlerdeki akranlariyle ise artık konuşacak lâf bulamıyordu.

Hayal ve düşüncelerle dolu ve yalnızlık içinde geçen bir hayat, bu on beş yaşındaki kızı, kendi yaşındakilerden ayrı yapmıştı. O, şimdi bir kadın gibi düşünüyor, dertlerine tek başına çareler arıyordu.

Bir şeyler yapmak, artık her şeye bir son vermek lâzımdı. Bunu nasıl yapacağını tasarlarken bir gün evde Yusuf'la karşılaştı. Belki haftalardan beri onu yakından görmemişti. Yüzünün sarılığı, Muazzez'i korkuttu. Bütün söylemeye hazırlandığı şeyleri unutarak:

«Yusuf ağabey, sana ne olmuş?» diye sordu.

«Ne var kızım?»

«Benzin pek sararmış... Hasta mısın?»

«Değilim... Babama üzülüyorum. Sonra yalnızlık. İşsizlik... Can sıkıntısı!..»

«Babam nasıl?.. Son günlerde iyice, değil mi?»

Yusuf, kızın, «Babam nasıl?» diye bu kadar tabiî bir şekilde soruşuna güldü:

«Yatağa düşmüyor...» dedi. Sonra kendi kendine söylenir gibi ilâve etti:

«Belki de düşmiyecek!»

«Ne demek istedin?»

Yusuf tekrar güldü. Lâfı değiştirerek:

«Annen nerede, gene gezmekte mi?» diye sordu.

«Evet!»

«Sen neden gitmedin?»

«Canım istemedi...»

Biraz bekledikten ve Yusuf'un yüzüne dikkatle baktıktan sonra, kelimelerin üzerinde durarak tekrar etti:

«Canım istemedi!»

Bu konuşma sırasında Yusuf, sokak kapısının yanında ayakkaplarını giymeye uğraşıyor, Muazzez de yanında, ayakta duruyordu.

Genç kız, onun gitmekteki acelesini seyrederken, birdenbire içinden gelen bir teessürle:

«Ama, belki bir gün canım istiyecek!» dedi.

Yusuf, hemen doğrularak sordu:

«Neyi?»

Muazzez omuzlarını silkti.

Yusuf tekrar sormak ve ısrar etmek için ağzını açtı, sonra vazgeçerek arkasını döndü. Kapıyı aralayıp sokağa çıktı.

12

Güneş tam tepedeydi. Yusuf nereye gitmek istediğini, evden niçin çıktığını unutmuştu. Şu anda kafasında bir tek düşünce vardı: Kaçmak, evden uzaklaşmak, oraya dönüp Muazzez'e şu suali sormamak: «Neyi canın istiyecek, neyi?»

Biraz yavaşlarsa kendine hâkim olamayıp geriye koşacağını hissediyor ve daha hızlanıyordu. Bir müddet sonra kendini kasabanın cenup tarafındaki kırlarda buldu. Oyalanmak için etrafına baktı. Bütün tarlaları, bahçeleri, hattâ zeytin ağaçlarını teker teker tanıyordu. Göğsünün bir düğmesini çözdü. Müthiş bir güneş ortalığı kavuruyor ve cırcır böcekleri feryatlarını mütemadiyen arttırıyordu. Yusuf gözleri yarı kapalı ve terliyerek yürüdü. Bir aralık burnuna zeytinlerin vakur kokusuna benzemiyen bir koku geldi. Gözlerini açtı. Bu bir incir ağacı idi. Zaten iki ağacın kokusu onu eskiden beri çok sarsıyordu: Ceviz ve incir...

Cevizin koyu, acaip, biraz da attarların sattığı ıtriyata benziyen bir kokusu vardı. Bu tatlı, lâtif bir ko-

kuydu. İncirin kokusu ise hiç güzel değildi. Lüzucî,[1] yapışkan ve ağır bir kokuydu. İnsan güneşte incirin sütünün ve usaresinin tebahhur ettiğini[2] ve bu kokunun oradan geldiğini sanıyor ve nefes aldıkça burun delikleri sanki yapış yapış oluyordu.

Gözlerini tekrar yumarak yürüdü. Terden sırsıklamdı. Yerler o kadar sıcaktı ki, ayakkaplarının köselelerini bile geçerek tabanlarını yakıyordu. Koyu zeytin yapraklarını bile şeffaf yapan bir aydınlık vardı: Gözleri kör eden, etrafı birbiriyle kaynatan, karıştıran bir aydınlık... Güneş sanki ışığını kova ile yeryüzüne döküyordu.

Biraz daha yürüyerek kurumuş bir dere yatağına geldi ve burada bin bir türlü nebat ile karşılaştı: Ufak çınar ve söğüt fidanlarının dalları birbiriyle karışıyor, hayıt ağaçlarının ekşi kokusu etrafa yayılıyor, zakkum fidanları erguvan renkli çiçeklerle parlıyor ve kımıldıyor ve sararmış sazlar, dikenler, kamışlar, yabani naneler, vahşî ayva fidanları birbirinin içinde kayboluyordu. Ve bütün bunların etrafında çakıl taşları ve kum vardı. Bu taşlar bile sıcaktan kavrulmuş ve büzülmüşe benziyorlardı. Yusuf dere yatağındaki bu nebat mahşerine sokuldu. Bir kertenkele hızla kaçtı ve birkaç ağustos böceği sustu. Sonra tekrar başladılar. Yusuf gömleğinin yakasını çözdü ve ceketini çıkardı. Ağzını açarak bitkin, harap, nefes almaya uğraşıyordu. Yere uzandı. Başını koymak için fidanların kökündeki çakılları attı ve biraz nemli, serin kum bulabilmek için orayı eşeledi. Fakat her şey kuru ve ateş gibiydi. Biraz rutubet bulmak için belki iki arşın kazmak icabedecekti.

---

(1) Arapça olan bu sözcük de yapışkan anlamında. Burada cıvık, sıvaşan biçiminde alınabilir.

(2) Buharlaştığını.

Ellerini gözlerinin üstüne kapıyarak arka üstü yattı. Güneş yaprakların arkasından bile gözleri kamaştırıyordu. Yusuf kafasında uğultular hissetti. Şimdi kelime kelime hatırlıyamadığı bir cümle, içeri girmek için başının etrafında dolaşıyordu. Muazzez ne demişti? «Belki bir gün canım istiyecek!» mi demişti... Bu kadar katî mi söylemişti? Yoksa: «Belki canım isterse!» mi demişti. Bu daha çok bir dehdide benziyordu ve sarih bir mânası yoktu. «Böyle söyledi ise bir şey değil!» diye düşünüyor, fakat Muazzez'in böyle söylemediğini de gayet iyi biliyordu. Kafasına sokmak istemediği lâflar etrafında mukayeseler yürüttüğünü farkedince içerledi. Bir an için bütün beyninin durmasını istedi. Bunu o kadar şiddetle ve candan istedi ki, gözleri yaşardı. Kendi kendisi ile hızlı konuşmamak ve bağırmamak için bir eliyle ağzını kapatıyordu. Bir aralık hiç bir şey düşünmez gibi oldu ve içinin hafiflediğini hissetti. Fakat biraz sonra kendini, ağzının içinde «Ne olacak? Ne olacak?» diye mütemadiyen mırıldanırken yakaladı.

Olduğu yerde doğruldu. Ayağa kalktı. Elleriyle, üstüne yapışan kumları silkti. Buralarda durmakla kendini avutamayacağını anladı. Meselenin fevkalâde ehemmiyetsiz ve düşünmiye değmez olduğunu tekrarlıyor, «eve gidip kendisiyle konuşayım... Ne demek istedi acaba?» diye söyleniyordu. Fakat adımları gitgide süratlendi ve kasabaya âdeta koşarak girdi. Bir evden bir eve giden iki kadın durup ona baktılar. Yusuf bunun farkına vararak yavaşladı ve etrafına bakına bakına yürümeye başladı. Sokaklar tenha idi. Birkaç küçük çocuk kapılarının eşiğine oturmuş sütlü mısır yiyorlardı. Daha ilerde, bir sürü boş oduncu eşeğinin kımıldamadan bekleştikleri meydanda, çocukların, ellerinde bol yapraklı kavak dallariyle, eşek arısı kovaladıklarını gördü. Vakur bir vınlayışla uçan arının arkasından avaz avaz

bağrışarak koşuyorlar ve yaklaştıkları zaman kavak dalını savurup hayvanı sersem ediyor ve yere düşürüyorlardı. Ondan sonra hepsi birden oraya toplanıyor, içlerinden en cesaretlisi ceketinin kenariyle arıyı yakalıyor ve onun kısa fasılalarla her istikamete doğru fırlayan ve tekrar içeri çekilen iğnesini koparmaya uğraşıyordu. Bu sırada bazan arı ölüyor, bazan da iğnesi çıkarılarak ayağına bir tire bağlanıyor ve uçuruluyordu. Bir avcılığın bütün zevklerini ve tehlikelerini toplayan ve her defasında birkaç çocuğu gözleri görünmiyecek şekilde yüzü şiş olarak evine yollayan bu oyun, yaz mevsiminin en mühim eğlencelerindendi ve ancak, arasıra oradan geçen ve kızdırılmış bir arının hücumuna uğrayan büyüklerin müdahalesi ile yarıda kalır, birkaç çocuğun, dayak yedikten sonra ağlayarak evine gitmesiyle sona ererdi.

Yusuf ağır ağır meydanı geçti. Hain mahalle çocuklarının hücumuna uğrayan ve en güvendiği silahı usta parmaklar tarafından koparılan arıya karşı büyük bir merhamet hissediyordu. İçini bir hüzün kaplamıştı. Kendini eve götüren sebebi unutmuş gibiydi. Birkaç sokak saptıktan sonra da kulağına çocukların bağırışı geliyordu.

Bütün sokakları, bütün evleri, kaldırım taşlarına ve duvarların sıvası dökük yerlerine kadar tanıyordu. Yalnız bu sefer pencere kanatlarının biraz daha yamulmuş, bazı evlerin çiy bir boya ile boyanmış olduğuna dikkat etti. Köşe başlarında hep o ıslak ve yosunlu su mukassimleri[3] vardı.

Eve yaklaşınca yüreği hızlı atmaya başladı. Ne yapmak için geldiğini, Muazzez'le ne konuşacağını bir

(3) Sözlük anlamı ayıran, bölen. Burada, birikinti ya da bir birikintiden arta kalan ıslaklık olabilir.

türlü hatırlıyamıyordu. Bir sürü perişan düşünce başının içinde sallanıyor, birbirini çaprazlayıp dolaşıyor, fakat bu, onlardan hiçbirini yakalayamıyordu.

Kapıyı yavaşça çaldı, bu anda hemen kaçıp gitmek istedi; fakat kapı açıldı.

Yusuf Kübrâ'nın sarı yüzünü görünce biraz kendini topladı. İçeri girerek lâkayt bir tavırla sordu:

«Muazzez yukarda mı?»

«Küçük hanım dışarı gitti!»

Yusuf anlıyamadı:

«Küçük hanım ne yaptı?»

«Dışarı gitti!»

«Nereye?»

Kübrâ'nın annesi de sokulmuştu:

«Girsene içeri, Yusuf Ağa,» dedi. «Küçük hanımı annesi geldi aldı!»

Yusuf ayakkaplarını çıkararak taşlığa girdi. Sol tarafa, sokak üstündeki odaya doğru baktı. Minderin üstünde Muazzez'in basma entarisi atılmış duruyordu. Taşlığın öbür başına, bahçe kapısına doğru yürüdü. Tulumbadan su çekip oluğu eliyle tıkıyarak kana kana içti. Testilerdeki suyun bu vakitte onu kandıracak kadar soğuk olmasına imkân yoktu.

Eliyle ağzını kurulayarak kenardaki yeşil tahta sandığa oturdu. İçinde bulgur, tarhana, erişte torbalarının durduğu bu sandıktan etrafa hafif bir küf kokusu yayılıyordu. Zaten bu serin taşlığın kış yaz en hâkim kokusu bu küf kokusu idi. Bir kenarda üstleri tahta kapaklarla örtülü duran zeytinyağı küplerinden, yukarı kata çıkan merdivenin alttan görünen çürük tahta basamaklarından, çivitli duvarlardan, üstüste yığılmış birkaç şilteden ve bahçe kapısının yanındaki tulumbadan mütemadiyen bir küf kokusu fışkırmakta ve ortalığa yayılmakta idi.

Yusuf derin bir nefes aldıktan sonra, kendi kendine söyleniyormuş gibi, sordu:

«Nereye gittiler?»

Kübrâ'nın annesi bir müddet tereddüt ettikten sonra:

«Vallahi bilmem ki... Galiba şeylere gittiler... Hilmi Beylere...» dedi.

Yusuf oturduğu yerde ileriye doğru uzanarak:

«Hilmi Beylere mi?» diye sordu. Bu sözler ağzından ıslık gibi çıkmıştı.

Kadın yerinden kalkıp Yusuf'a sokuldu.

«Yusuf Ağa,» dedi. «Bilmem ama, bu hanım meram anlamıyacak galiba. Küçük hanımı da kendine benzetecek. Bu kadar vukuattan sonra Hilmi Beylere günaşırı gidip geliyor, bu da yetmezmiş gibi kızı da götürüyor.»

«Her zaman mı gidiyorlar... Ne zamandan beri gidiyorlar?»

«Her zaman değil... Hanım hiç arasını kesmedi ama, küçük hanım gitmiyordu. Son günlerde anasına uydu. Bu iki midir, üç müdür, bilmem ki...»

«Anası gidelim deyince Muazzez bir şey demiyor mu?»

«Bu sefer demedi. Bundan evvel bir kere gördüm, hanım ille gidelim diyor, kız da istemem anacığım, bırak beni kendi halime diyordu. Sonra annesinin çenesine dayanamayıp söylene söylene gitmişti. Bu sefer sen çıktıktan biraz sonra anası geldi. Muazzez yukarda hırslı hırslı şarkılar söylüyordu. Herhalde sana mı gücenmişti, nedir. Anasını görünce nereden geliyorsun diye sordu. Hanım Hilmi Beylerden, dedi, bağa gideceğiz, seni almaya geldim, dedi. Kız yerinden fırladı, peki, hemen gidelim, hiç durmayalım, çabuk anneciğim, çabuk, dedi. Yırtınarak soyundu. Pembe seten fistanını giydi, yeldirmesini, başörtüsünü zor takınıp dışarı fırladı. Ana-

sı bile onun bu kadar coşmasına şaştı... Gittiler işte... Ne edelim Yusuf Ağa, Hilmi Beylerin ne olduğunu sen ben biliriz ama bunlara öğretemeyiz. Parası olanın ırzı da tamam, namusu da!»

Yusuf yerinden kalktı. Ter içinde kaldığını farkederek kollarını ve sırtını kımıldattı. Uzun bir müddet ayakta bekledi. Bir şey düşünmüyor, kendini toplamaya çalışıyordu. Kapıya doğru ağır ağır yürüdü. Gözleri sert ve korkunçtu. Kararını vermiş bir insan tavriyle acele etmeden ayakkaplarını çekti. Ensesine doğru kaymış olan kalpağını eliyle öne doğru itti. Kapıyı açtı.

Bu anda Kübrâ yerinden fırlayarak ona doğru koştu:

«Yusuf, dur!» diye bağırdı.

Deminden beri hiç ağzını açmamış ve lâfa karışmamıştı. Yusuf annesiyle konuşurken, gözleri Kübrâ'ya iliştikçe başını çevirmiş ve üzerinde her zaman garip bir tesir yapan bu kızın mevcudiyetinin farkına varmamaya çalışmıştı. Buna rağmen o arkasından: «Dur!» diye bağırınca zihninden şimşek gibi bir şey geçti ve yalnız şimdi değil, bu eve geldiğinden beri, hattâ ilk gördüğü günden beri Kübrâ'nın kendisine hep büyük ve şaşmaz gözlerle baktığını hatırladı.

Sırtına, bilhassa tepesine batmanlarla yük oturtulmuş gibi bir ezilme duydu. Kendisinden sakladığı ve bu anda kendisinin de adamakıllı bilemediği bir şeyler vardı. Bu kızla aralarında konuşulmadan, düşünülmeden, hattâ yüz yüze bakılmadan bir macera geçmiş gibiydi. Bunun ne olduğunu düşünemiyor, sadece beş dakika evvel bir yabancı, uzak bir insan sandığı bu kızın baş döndürücü bir süratle kendisine doğru koştuğunu, yaklaştığını hissediyordu. Bir eliyle aralık duran kapıyı tutarak ve sırtını kol demirine dayıyarak sordu:

«Ne oluyor?»

Kübrâ kapının yanına gelmişti. Boğuk ve yavaş bir sesle:

«Ne diye gidiyorsun Yusuf ağa?» dedi. «Ne yapacaksın gidip de...»

Yusuf karşısındakine bakarak başını salladı. Kız tekrar mırıldandı:

«Kendine yazık edeceksin... Senin yolun orası değil...»

Yusuf bu yarım ve mânasız cümleleri tamamiyle anlamış gibi cevap verdi:

«Doğru. Gitmesem benim için daha iyi olacak... Fakat lâzım!»

Kübrâ küçük vücudundan beklenmiyecek bir sertlikle başını silkti. Bir adım çekildi. Yusuf bu anda karşısındakinin gözlerinde, ona ilk defa zeytinlikte rasladığı zamanki batıcı bakışları gördü ve kendini o zaman da olduğu gibi suçlu hissetti. Sonra elinden bir şey gelmeyeceğini anlatmak isteyen bir tavırla omuzlarını silkti.

Kübrâ:

«Git!» dedi. «Ben de gideceğim. Biz de gideceğiz. Artık dayanamıyacağım!»

Sonra arkasına döndü:

«Hadi ana, hazırlan, gidelim!»

Kadın olduğu yerde taş kesilmiş gibi duruyordu. Kapının yanında konuşulanları duymamış, fakat orada fevkalâde şeyler cereyan ettiğini anlamıştı.

Kübrâ tekrar Yusuf'a döndü:

«Bizi bir daha görmeyeceksin Yusuf...» dedi.

Yusuf çok iyi bildiği bir şeyi söylüyormuş kadar katiyetle ve karanlık birtakım hislerin sevkiyle cevap verdi:

«Belli olmaz... Görüşürüz...»

Yavaşça kapıyı araladı ve dışarı sıyrıldı. İki ayaklı taş merdivende bir müddet durduktan sonra yürüdü.

13

Yusuf ne yapacağını bilmiyordu. Bugün her şeyin başka bir çehre alacağını, bir şeyler olması lâzım geldiğini seziyor, fakat sarih ve kati hiçbir şey düşünemiyordu. Ne yapacaktı? Eliyle tabancasını yokladı. Sonra bu hareketini çocukça bularak güldü. Kendini zorlamadan aklına eseni yapmaya karar verdi. Aşağıçarşıya doğru yürüdü. Yolda rasgele düşünüyordu: Hilmi Beyin bağına gitmeli, fakat ya Şakir de orada ise... Ya bir kaza yaparsam? O zaman hiçbir şey düzelmiş olmayacaktı. Çarşıdan yıldırım gibi geçti. Bugün buradan üçüncü defadır böyle yarı koşarak geçiyordu. Kahvedekilerin bir kısmı ona hayretle baktılar. Biraz daha aşağılarda, arabacı dükkânlarının bulunduğu meydanda birkaç yaylı duruyordu. Onları görünce olduğu yere mıhlanmış gibi kaldı. Birdenbire ve bir çivi gibi beynine saplanıveren bir fikir şimdi oraya yerleşiyordu. Ancak bir iki dakika sonra kendini topladı ve yüzünde kendinden emin, rahat bir gülüşle yaylılardan birine giderek sahibinden arabayı birkaç saat için kiraladı. Arabacıya: «Cennetayağı'na gidip geleceğim, belki biraz da kalırım!» demişti. Kendisini tanıdığı için hiçbir şeyden şüphelenmiyen arabacı atların boynundan yem torbalarını çıkardı, oturacak yerin altına koydu. Kayışlarını taktı ve terbiyeleri,[1] bu sırada arabaya atlamış olan, Yusuf'a uzattı.

Yusuf yaylıyı Soğuktulumba'ya kadar ağır ağır sürdü. Fakat ondan sonra kamçıya sarılarak atları dört-

(1) Dizginleri.

nala kaldırdı. Sabırsızlıktan bayılacak gibiydi. Arabadan ve atlardan daha çabuk gitmek ister gibi öne uzanıyordu. Bozuk ve taşlı yollarda boş ve havaleli araba tehlikeli sallantılar yapıyordu. Cennetayağı'nın bağları arasından geçen dar ve çukur yol kupkuru idi. İlkbaharda bir dere gibi su ile dolu olan sokakta şimdi yer yer ısırganlar vardı ve bunlar dörtnala koşan atların nallarına çarparak kopuyor, savruluyorlardı.

Yusuf hızlı hızlı nefes alıyordu. Sanki evden buraya kadar koşarak gelmişti. Bu sırada yolun öbür ucundaki bağda dolaşanları gördü. Arabayı oraya kadar sürmek, ortalığı telâşa verebilirdi. Terbiyelere sarılarak hayvanları durdurdu. Yere atladı ve kenardaki yüksek yaya kaldırımına çıkarak hızlı hızlı yürüdü. Bu kısa fakat yorucu koşmadan sonra atlar, oldukları yerde, kımıldanıyorlar ve kaşanıyorlardı. Yusuf Hilmi Beyin bağına yaklaşınca çitin kenarına sinerek ilerlemiye başladı. Eli tabancasındaydı. Etrafta kimseler yoktu. Güneş eski sıcaklığını kaybetmiye başlamıştı. Vakit ikindiye yaklaşıyordu. Fakat insanlar, deminki müthiş sıcağın gevşekliğini henüz üzerlerinden atamadıkları için, sokuldukları yerlerden çıkamıyorlardı. Yalnız Hilmi Beyin bağındaki köşkten şarkılar ve gürültüler geliyor ve bağda iki kadının dolaşıp üzüm yediği görülüyordu. Yusuf bunların Muazzez'le şube reisinin kızı Meliha olduklarını seçti. Henüz yarı koruk olan bu üzümleri yemek için bu sıcakta yaşlı başlı kadınların güneşe çıkmayacakları tabii idi.

Yusuf bağı saran çitin etrafını dolaştı. Bütün ağaç diplerini ve kuytu yerleri gözleriyle uzaktan araştırdı. Köşkün içindekilerle bağdaki iki kızdan başka ortalıkta kimse görünmüyordu. Buna kanaat getirdikten sonra bağın parmaklık şeklinde tahtalardan yapılmış kapısına döndü. Eliyle kapıyı itti ve içeri girdi. Bağda dola-

şanlar tahta kapının alt ucunun yerde sürünerek çıkardığı sesi duymuşlar, bu tarafa bakıyorlardı. Yusuf kısık bir sesle:

«Muazzez!» dedi.

Genç kız şaşırmıştı. Yanında bir şey anlamadan duran Meliha'ya bakıyor, sonra başını etrafına çevirerek gûya birini arıyordu. Bu tereddüdü pek az sürdü. Hemen kendini topladı. Arkadaşına:

«Sen yiye dur, ben bakayım... Yusuf Ağabeyim gelmiş, babama bir şey mi oldu acaba?» dedi.

Derhal bulduğu bu yalana kendisi de inanmış gibi içi cız etti ve hakikaten Yusuf'un buraya babasına ait fena bir haberle gelmiş olmasından korktu. Bağın çapalanmış topraklarında ayakları asma çubuklarına takılarak koşarken her adımda telâşı artıyor ve tiril tiril titriyordu. Ağzından birkaç kere «Babacığım... babacığım!» sözleri fırladı. Yusuf'un yanına yaklaşınca onun yüzünden ve duruşundan korktu. Fakat ağabeysi:

«Ne diye buraya geldin Muazzez?» diye sorunca derin bir nefes aldı. Demek babasına bir şey olmamıştı. Yusuf'u buraya getiren diğer bir sebepti. Başka zaman olsa onun hiddetinden korkardı. Fakat şimdi gözlerini iki türlü sevinç yaşartıyordu: Hem deminki telâşının yersiz olduğunu düşünerek müsterih oluyor, hem de Yusuf'un buraya kadar sırf kendisi için, Muazzez için gelişinden anlatılmaz bir memnunluk duyuyordu. Mâsum bir çehre alarak:

«Ne var Yusuf Ağabey...» dedi. «Ne olmuş buraya gelmekle? Yalnız değilim ki, annem de var.»

Yusuf Muazzez'in yüzüne dik dik bakarak:

«Neden geldin diyorum, Muazzez,» dedi. «Annen ne yaparsa yapsın, sen niçin geliyorsun!»

Muazzez şimdi karşısındakini biraz üzmek, onu anlamamış görünmek istiyordu. Aylardan beri Yusuf'un

kendisine yaptıklarına, böyle küçük bir mukabelede bulunmaktan kendini alamıyordu ve bu arzusunda, şu anda duyduğu ve gitgide artan bir saadet hissinin ve bir neşenin çok tesiri vardı. Kendini zaptetmese Yusuf'un boynuna atılacaktı. Fakat kaşlarını çatarak sordu:

«Ne yapayım Yusuf Ağabey? Bütün gün evde mi kalayım? Bir parçacık olsun eğlenmek benim hakkım değil mi?»

Yusuf başını önüne eğmişti. Buraya gelmiş olduğuna şu anda müthiş pişmandı. Eski hiddeti geçmiş, yerini, kötürüm eden bir teessüre bırakmıştı. Bir an evvel buradan gitmek istiyordu. Başını kaldırmadan:

«Peki, ne yaparsan yap!» dedi ve arkasını dönmek için bir harekette bulundu.

O zaman Muazzez onun yanına sokularak:

«Yusuf!» dedi.

«Ne?»

«Yusuf... Neden geldin buraya?»

Öteki cevap vermedi. Öyle ya, neden gelmişti buraya?

«Buraya benim için mi geldin?»

Ayıp bir şeyi itiraf eder gibi kızararak başını salladı:

«Evet!»

Karşısındakinin yüzüne bakınca Muazzez'in yüreği hopladı. Yusuf'un çehresi bu anda aynen o akşam kendisine «anladım» dediği zamanki ifadeyi almıştı.

Muazzez birdenbire:

«Haydi Yusuf, gidelim!» dedi.

Yusuf, gene kıpkırmızı, peki demek ister gibi başını salladı.

«İçeri gidip yeldirmemi alayım...»

Yusuf hemen onu bileğinden yakaladı:

«Bırak, istemez, yürü benimle!» dedi.

Genç kız:

«Hiç olur mu Yusuf... Annem ne der... Dünya âlem ne der?»

Yusuf onu kolundan tutup bağdan dışarı çıkararak:

«Kimse bir şey demez,» dedi. «Deseler de bir şey çıkmaz...»

Muazzez ilerde duran arabayı görünce Yusuf'un yüzüne baktı:

«Bununla mı döneceğiz?» dedi.

«Evet!»

«Peki, bırak da başörtümü filân alayım. Hemen gelirim...»

Sonra siyah ve çocuk gözlerini karşısındakine dikerek fısıldadı:

«Yoksa gelmem diye mi korkuyorsun?»

Yusuf başını salladı:

«Gelirsin... Biliyorum...»

«Öyleyse neden bırakmıyorsun?»

Yusuf avucunda tuttuğu bileği sinirli bir hareketle sıkarak:

«Lüzumu yok!» dedi. Sonra, dudakları titreyerek, ilâve etti:

«Ne olursa olsun, artık seni hiç bırakmıyacağım!»

Arabanın yanına gelmişlerdi. Yusuf genç kıza, arabaya binerken, yardım etti; yan kapıların muşamba perdelerini kapattı ve kendisi ön tarafa atladıktan sonra:

«Biraz geride otur, görünme!..» dedi.

Sonra kamçıyı eline aldı ve arabayı sürdü. Bir bağın arkasından dolaşarak yola çıktılar. Şube reisinin kızı Meliha bağda tek başına üzüm yemeğe devam ediyor, yalnız arasıra başını kaldırarak Muazzez'in nerede olduğunu görmeye çalışıyordu.

Yusuf atları dörtnala kaldırmıştı. Genç kız yaylının iç taraflarında bir köşeye büzülmüş ve elleriyle iki tara-

fına sarılmış, düşünüyordu. Araba taşlara çarparak fırlayınca veya hızla dönünce: «A! A!» diye hafif bir ses çıkarıyor ve sonra susuyordu. Birdenbire içini endişeler kaplamıştı. Bu yolculuğun sonundan korkuyor gibiydi. Nereye gidiyorlardı? Tabiî eve... Acaba hakikaten eve mi? Muazzez Yusuf'un yüzünü arkadan ve pek az görebiliyor, fakat bu çehrede neler olduğunu tamamen biliyordu.

Kızkardeşini alıp eve dönen bir insanın yüzü böyle olmazdı. Hiç böyle olmazdı. Bu yüz Muazzez'in şimdiye kadar görmediği bir şeydi. Her adalesi donmuş ve ileri fırlıyarak deriyi germiş gibiydi. Muazzez bunun böyle olduğunu görüyormuş kadar iyi biliyordu.

Sonra Yusuf'un sırtı da acaipleşmişti: Bazan büyüyerek arabanın ön tarafını tamamen kapatıyor ve içerisi kapkaranlık oluyordu, zifiri karanlık. Bu esnada Muazzez hiçbir şey görmüyor ve haykırmak istiyordu... Yusuf'un yalnız sırtı değil, kalpağının altından çıkan kısa kesilmiş siyah saçları, kıpkırmızı yanan kulakları da büyümüştü. Muazzez bu saçların kalınlaştığını ve uzadığını görüyor, kulaklarından alevler fışkırdığını sanıyordu.

Bir aralık Yusuf yerinden fırlar gibi oldu. Dışarıyı görmiyen Muazzez korktu. Yusuf elindeki kamçıyı şiddetle savuruyor ve atlar deli gibi koşuyordu. Muazzez arkadaki muşamba perdeyi aralayarak baktı. Yolun döndüğü yerde bir süvarinin kaybolduğunu ve bunun Şakir'e benzediğini gördü. O zaman içerisi annesine karşı büyük bir istihfaf hissiyle doldu. Demek kendisinin bağda olduğu bu oğlana haber verilmiş ve o da hemen atına atlıyarak bağın yolunu tutmuştu. Olduğu yerden yavaşça öne doğru giderek Yusuf'un bütün vücudunu kucaklamak ve onun alev gibi kulaklarına:

«Ben razıyım Yusuf, beni ne yaparsan yap, fakat bir

dakika bile bırakma!» demek istedi. Bu anda araba dik bir bayırı tırmandı. Genç kız tekrar muşambayı kaldırınca Soğuktulumbada olduklarını gördü:

«Yusuf, nereye gidiyoruz!»

Diye bağırdı. Çünkü kasabaya gidecek yerde atlar sağa dönmüş, Havran yolunu tutmuştu.

Yusuf sesini çıkarmadı, başını bile çevirmedi, atları sürmekte devam etti. Fakat Muazzez artık korkmuyordu. Arabanın ağzını kapıyan vücut ona tükenmez bir emniyet hissi veriyordu.

14

İki tarafı zeytin ağaçlariyle duvarlanmış olan yol birkaç yüz metrede bir hafif kıvrıntılar yaparak uzanıyordu. Adamakıllı alçalmış olan güneş ağaçların tepelerini kıpkırmızı aydınlattıktan sonra yolun bir kenarına vuruyor, fakat yavaş yavaş oradan da çekilerek, ağaçların gövdelerinde, yukarıya doğru yükseliyordu.

Eğri büğrü, kambur zeytinler, kâh arkaya yaslanmış, kâh yana eğrilmiş ihtiyar gövdeleriyle, dalları ve yaprakları olmasa, bir mezarlığı andıracaktı. Fakat yeni yeni çıkmıya başlıyan bir akşam rüzgârı minimini ve sert yaprakları hışırdatıyor ve sanki bu ihtiyar gövdeler canlanıyor, vücutlarındaki bir sürü kovuğu birer göz gibi kullanarak etrafa bakınıyordu.

Beyaz ve ince bir toz bulutunu arkasında bırakarak ilerliyen araba hep aynı sürati muhafaza ediyor ve onun bu çılgınca koşusu etrafın ağır kımıldanışları ve fısıltıya benziyen sesleri ile tezat teşkil ediyordu.

Yusuf hep ileri bakmakta ve kenarlardaki ağaçların daireler yaparak uzaklaştığını, yolda rasgeldiği köylülerin telâşla eşeklerini bir kenara çektiklerini farketme-

mekte idi. Bir aralık terbiyeleri çekerek arabayı yavaşlattı. İki tarafı tarlalık olan bir yere gelmişlerdi. Etrafına bakındı ve birkaç adım ötede sağa sapan yolu görünce hayvanları oraya sürdü.

Bu yol Burhaniye üzerinden Ayvalık'a kadar gidiyordu. Atları tekrar dörtnala kaldırdı. Yarım saat sonra yolun iki tarafında kavak ve söğüt ağaçları başladı. Ortalık adamakıllı kararmıştı. Yollarda kimseler yoktu. Burhaniye'ye girdikleri zaman camiin ve birkaç kahvenin ışıkları yakılmıştı. Yusuf kasabayı boylu boyunca ve hiç durmadan geçti. Önüne geniş ve kuru bir dere çıktı. Atlar bileklerine kadar kuma batıyorlar ve ter içindeki vücutlarını müthiş bir gayretle geriyorlardı. Yusuf yere atlıyarak hayvanların başını tuttu ve ağır ağır bu kumlu sahayı geçti. Burada bir müddet bekleyip atları dinlendirmek istedi. Oturduğu yerin altındaki yem torbalarını çıkarıp baktı. İçlerinde epeyce arpa vardı. Çeki kayışlarını söktükten ve atları kaşanmıya bıraktıktan sonra, torbayı başlarına geçirdi. Ancak o zaman arabaya yaklaşarak içeri bakmayı düşündü.

Yan taraf perdelerinden birini açıp başını içeri uzatınca evvelâ hiçbir şey seçemedi. Sade zifirî bir karanlık gördü. Yavaş yavaş, gözleri alıştıkça, arka taraftaki keçelerin arasına sokulmuş bir şekil farketti. Kollarını dirseklerine kadar kapının içine sokup yaslanarak:

«Muazzez!»

Diye fısıldadı.

«Yusuf!»

Bir hışırtı oldu ve Muazzez'in pembe seten elbisesi bu tarafa yaklaştı. Hava hâlâ sıcak olduğu halde kız titriyordu. Yusuf:

«Üşüyor musun?»

Diye sordu:

«Hayır, neden üşüyeyim!»

«Korkmuyor musun?»

Muazzez, biraz durduktan sonra, katî bir sesle:

«Hayır!» dedi.

Nereye gidiyoruz, diye sormuyor, artık bunu merak da etmiyordu. Yusuf da bir şey söyliyecek halde değildi. Kafası bomboştu. Bugünün öğleden sonrasında birbirini kovalıyarak geçen vukuat, onu sersem etmişti. Dimağında, bu anda, hayvanların ter kokusundan başka bir şey yoktu... Kulakları hâlâ, bozuk yollarda yaylının çıkardığı seslerin ve şimdi bile atlar kımıldadıkça öten çıngırağın akisleri ile, uğulduyordu. Tozdan bembeyaz kesilen kaşlarını kaldırarak gülümsemiye çalıştı. Arabanın kapısına yaklaşmış olan Muazzez'in koluna başını dayıyarak bir müddet derin derin nefes aldı. Nerdeyse uyuyacaktı. Bu sırada Muazzez kendini tutamıyarak sordu:

«Daha gidecek miyiz, Yusuf?»

«Biraz daha gidelim bakalım, belki bir köye geliriz... Ben buraları bilmiyorum!...»

Muazzez: «Niçin Burhaniye'de kalmadık?» diye soracaktı, vazgeçti. Niçin orada kalmadıklarını ve niçin daha ileri gittiklerini Yusuf'un da bilmediğini seziyor ve bir cevap aratarak onu üzmeyi istemiyordu.

Artık yavaş yavaş ay yükseliyor ve arabanın üstünden aşarak ön tarafta sesli sesli yem yiyen hayvanların kulaklarını aydınlatıyordu. Daha ilerdeki köprü, onun arkasındaki ağaçlıklar ve en geride uzanan deniz birdenbire canlanmış, mat beyaz bir ışık birdenbire her şeyi yeni bir hayata atmıştı. Bu, gündüzkünden çok farklı bir hayattı ve buraya ancak biraz evvelki karanlığı aştıktan sonra varılıyordu. Kızgın güneşin altında boğulur gibi uzanan ve yaşamakta olduğunu ancak ışık vasıtasiyle belli eden tabiat, yarım saat kadar süren bir karanlık esnasında derhal başka bir ruh almıştı. Bu sefer can-

lılığını hafif kımıldanışlarla ve her mevcudu bir tül gibi kaplıyan hayat dolu bir nefesle meydana vuruyordu. Dere yatağının kenarındaki dikenlerin arasında Ağustos böcekleri ötüyor, arasıra kımıldıyan atların ayakları arasında çekirgeler sıçrıyordu. Akşam üzerine doğru çıkan ve denizden gelen rüzgâr hiç artmamış olduğu halde, şimdi gündüzkünden daha çok belli idi. Bütün sesler birbirlerinden daha kolaylıkla ayrılıyor; daha net, daha tatlı, daha anlaşılır oluyordu.

Yusuf arabanın kapısında, kolları içeride ve başı mütehiş bir yorgunlukla Muazzez'e yaslanmış, hiçbir şey söylemeden bekliyordu. Muazzez bazan çenesini yavaşça Yusuf'un başına dokundurarak onun ter ve toz kokan saçlarını teneffüs ediyor, bazan da gözlerini arabanın ön tarafına çevirerek dışarı bakıyor, ay ışığında kımıldıyan ağaçları ve üzerine gümüş pullar serpilen denizi gördükçe hayretle gözlerini kırpıştırıyordu.

Yemlerini bitiren atlar sıkılmış gibi başlarını sallamıya ve torbaları savurmaya başladılar. Yusuf:

«Gidelim!» dedi.

Hayvanları tekrar koştu. Torbaları arabanın içine bıraktı. Yerine atlıyarak kamçıyı şaklattı.

Muazzez tekrar arkaya, karanlık köşeye çekilmişti. Bulunduğu yere yerleşmiye çalışıyordu. Arabanın zeminini örten çulun altına sadece biraz kuru ot serpilmişti. Bir kenarda ikiye kıvrılmış bir çift keçe duruyordu. Muazzez onları çekip altına aldı. Ağır ve keskin bir koku neşreden bu keçeler terli zamanlarında hayvanların sırtına konurdu. Muazzez elbisesinin ve ellerinin yapış yapış olduğunu farketti.

Bütün bunlar ona çok tabiî geliyordu. Tekrar dışarı bakmaya başladı. Bu sefer ay sol taraftan vuruyor ve Yusuf'un dizginleri tutan ellerini aydınlatıyordu. Hayvanların koşumlarındaki pirinç kısımlar, kıymetli birer

mücevher gibi temiz parıltılar saçıyordu. Arabanın ağzını yarı yarıya kapıyan Yusuf başını biraz sağa eğmişti. Muazzez bu şekilde onun yüzünü adamakıllı görüyordu: Kulağı ve saçları karanlıkta kalmış, sol yanağı, alnının bir kısmı ve burnu mermer gibi beyaz bir ışığa bürünmüştü. Ancak ucunu görebildiği kaşlar hafif ürpermelerle kımıldıyordu. Muazzez onu hiç bu kadar güzel görmemişti. Uzun uzun baktı ve sonra sessiz sessiz ağlamaya başladı. Elini yüzüne kapatıyor ve yaşlarını avuçlarına akıtıyordu. Yusuf onun ağladığını görmemeliydi. Bu kadar büyük bir saadeti onu verene göstermek doğru değildi. Bunu, kendine de izah edemiyerek, hissediyordu.

Yolu yalnız arabanın çıngırağının sesi dolduruyordu. Hayvanların ayak sesleri bile bu devamlı nağmelerin içinde kaybolmakta idi. Bu sefer ağır ağır ilerliyen atların sırtı, üzerlerindeki koşumlarla birlikte, türlü türlü kıvrıntılar ve ışık oyunları yapıyordu. Üstleri aydınlık ve yeşil bir deniz gibi dalgalanan zeytinlerin altı karanlıktı, yalnız bazı yerlerde ok gibi bir ziya huzmesi[1] yaprakların arasından toprağa ve köklere kadar uzanıyordu.

Biraz dik bir sırtı tırmandılar, önlerine bir iniş geldi. Bunun tâ ilerdeki ucunda deniz görünüyordu. Etrafta çam ağaçları belirmiye başlamıştı. Yusuf Kozak veya Pelitköy taraflarına yaklaştıklarını tahmin etti. Fakat görünürde köy filân yoktu. Ne yapacağını, nereye gideceğini tayin edemiyerek arkasına döndü ve arabanın içine doğru yavaş sesle sordu:

«Muazzez, daha gidelim mi?»

«Bilmem? Nereye gideceğiz?»

«İstersen burada kalalım... Yarın düşünürüz!»

(1) Işık demeti.

«Kalalım!»

Yusuf terbiyelere asıldı. Hayvanlar hemen durdu. Bulundukları yerin sol tarafında çamlarla örtülü bir bayır yükseliyor, sağlarında ise gene çamlı bir sırt, aşağıya, belki bir kilometre uzakta yatan denize uzanıyordu. Yusuf arabayı bu tarafa, çamların altındaki bir düzlüğe sürdü; atları arabadan sökerek her birini birer ağaca bağladı; yolun kenarından getirdiği bir kaç iri taşı tekerleklerin önüne koydu. Sonra başını içeri uzatarak:

«Gelsene Muazzez... Dışarısı serin değil... Üşümezsin!» dedi.

Gündüzkü boğucu sıcak kalmamakla beraber, gece fazla serinlik getirmiş değildi. Çamların arasından görünen deniz donmuş kadar hareketsizdi.

Muazzez aşağı atladı. Gözlerini oğuşturuyordu: Belki uykudan, belki de karanlıktan geldiği için.

Ayakları çam iğnelerinin üstünde kayarak biraz ilerlediler, devrilmiş bir kütüğün üzerine yanyana otururak uzaktaki denize bakmıya başladılar. Burada, önlerinde ağaçsız bir saha bulunduğu için, bakışları hiçbir şeye takılmadan ufka kadar uzanabiliyordu. Toz, saman, beygir, gübre ve ter kokusiyle bunalan başlarını şimdi tatlı ve sarhoş edici bir çam kokusu sarıyordu. Yarı tıkalı burun delikleriyle, bu kokuyu sonuna kadar içmek için, derin derin nefes alıyorlar ve arasıra birbirlerine bakıyorlardı.

Bu saatlerin bir daha geri gelmiyeceğini, karanlık bir his, ikisine birden tekrar edip duruyor ve aynı zamanda, saadetlerinin gölgesiz olması için, dimağlarının bu andan başka hiçbir şeyle meşgul olmaması lâzım geldiğini onlara fısıldıyordu. İkisi de ne bir saat önceyi, ne de bir saat sonrayı düşünmüyorlardı. Bütün hislerden ve düşüncelerden daha kuvvetli olan ve insanı hayatında ancak birkaç defa idaresi altına alan tabiî ve hâkim

bir duygu şimdi ikisini de avcunun içine almıştı. Bu anda etraflarındaki ağaçlar, karşılarındaki deniz kadar bu kuvvete tâbiydiler. Bir tek üzüntüleri, bir tek istekleri yoktu. Hattâ her istediğine nail olanların iç sıkıntısı da onlardan uzaktı. Saadetin bu kadar tamam ve mükemmel oluşu ikisini de şaşırtmış gibiydi. O kadar ki, birbirlerine söyliyecek tatlı sözler bile bulamıyorlar, sadece derin derin nefes alarak gülümsüyorlardı. Uzun müddet böylece bekleştiler. Bir aralık Muazzez'in başı Yusuf'un omuzuna düştü: Uyumuştu. Yusuf onu kollarına alarak arabaya götürdü.

Atlar bağlı oldukları ağaçlara başlarını sürtüyorlardı; ayaklarının altındaki kuru çam iğneleri kırıldıkça çıtırdıyor ve aşağı doğru kayıyordu.

İri ve yüksek çamların yukarılarında kıpırdamalar oluyor, bir sincap daldan dala atlıyordu.

Yaylı arabanın boşluğa doğru uzanan oku hafif hafif sallanıyor ve içinde bulunan iki genç insanın nefesleri kuru ot ve keçe kokularına karışıyordu.

ÜÇÜNCÜ KISIM

1

Muazzez'in uzun zaman geri dönmediğinin farkına varan Meliha üzüm yemeği bırakarak içeri koştu ve Şahinde'ye Yusuf'un gelip Muazzez'i çağırdığını ve herhalde beraber gittiklerini söyledi.

Şahinde'nin ilk aklına gelen şey, Salâhattin Beye bir şey olması ihtimali idi. Telâş ile yerinden fırladı. «Aman gideyim... Beye bir şey mi oldu acaba? Yarabbim sen koru!» diye söylenerek telâşla çarşafının üstünü aldı. Muazzez'in kendisine haber bile vermeden gitmesi ona garip gelmiyordu. Hattâ belki merakını arttırıyor ve meseleyi gözünde büyütüyordu. Aşağı indiği zaman bir hizmetçi Muazzez'in yeldirmesinin ve başörtüsünün burada kaldığını söyledi. Şahinde ancak o zaman biraz şaşırarak:

«Amanın, bu kız deli mi oldu, nedir?» diye dövündü.

O esnada atını sürerek bağa giren Şakir, Yusuf'u bir araba ile şehre dönerken gördüğünü söyledi. Arabanın içinde Muazzez'in bulunduğunu farketmemişti. Şahinde kızının yüzü gözü açık olarak şehirden geçmiye-

ceğine memnun olmakla beraber, daha çok şaşırdı. Demek Yusuf arabayla gelmişti, demek mesele bu kadar mühimdi. Şu halde niçin kendisine haber vermemişlerdi. Yoksa Yusuf artık onu aile efradından saymıyor muydu. Bu «yabanın köylüsü» kendisini en itibarlı ahbaplarının yanında böyle garip vaziyette bırakmıya nasıl cesaret ediyordu?

Köşke bitişik ahırda samanların üstüne uzanıp uykuya dalmış olan yanaşmayı kaldırarak arabayı koşturdular. Şube reisinin hanımı da dönmiye karar vermişti. Bu hâdise toplantının tadını kaçırmıştı. Üstü açık ve tek atlı arabanın içine bir kilim ve onun üzerine bir şilte kondu, bunlar da bir halı ile örtüldü. Şahinde, şube reisininki ve kızı, hizmetçilerin yardımı ile, arka taraftan arabaya binerek şemsiyelerini açtılar ve kır at tırıs adımlarla yola düzüldü.

Kasabaya yaklaştıkça Şahinde'nin merakı artıyordu. Bir şey düşündüğü ve tahminlerde bulunduğu yoktu, sadece bir korku hissediyor ve eve gidince karşılaşacağı manzaranın ne olacağını bilmediği halde, ev aklına geldikçe ürperiyordu.

Şube reisininkiler Aşağıçarşı'da indiler. Şahinde mavi şemsiyesini yüzüne tutuyordu. Kaldırımlarda müthiş bir gürültü çıkararak ilerliyen yaysız arabada adamakıllı sarsılarak Çayiçini ve Bayram yerini geçti; evine geldi. Eteklerini toplayıp kendi başına atlamaya kalkıştı, fakat beceremediği için yanaşmanın gelip elinden tutmasını bekledi, sonra kapının önündeki iki ayak taş merdiveni çıkarak hızlı hızlı tokmağı vurdu.

İçerden hiç bir ses çıkmadı. Şahinde tekrar tekrar çaldı; cevap vermiyorlar ve açmıyorlardı. Alelâde zamanlarda bile bir şeyi başından sonuna kadar düşünemiyen kafası merak ve heyecandan ve bilhassa tarif edilmez bir korkudan inmeli bir hale gelmişti. Kapıda du-

rup aptal gözlerle sokağa veya evin üst katına doğru bakıyor ve hiç bir şeye karar vermiyerek bekliyordu.

İhtiyar Rumelili hizmetçi bir haftadan beri gelininin yanına gitmişti, fakat evde Kübrâ ile anasının bulunması lâzımdı. Sonra Yusuf ile Muazzez bağdan araba ile dönmüşlerdi. Eve gelmeyip nereye gidebilirlerdi?

Birkaç kere daha sıkı sıkı tokmağı vurdu. Karşı taraftaki evlerden birinin kafesi kalkarak saatçi Rakım Efendinin hastalıklı karısının sapsarı ve alnı çatkılı başı göründü:

«Şahinde Hanım, boşuna çalma, evde kimse yok!»

Şahinde Hanım: «Ne biliyorsun?» demedi, hattâ bunu düşünmedi bile. Bütün işi pencerede oturup mahallenin ahvalini kafes arkasından kontrol etmek olan bu kadının verdiği malûmat muhakkak doğru idi. Sadece sordu:

«Nereye gittiler?»

«Kübrâ ile anası kollarında bir bohça ile çıkıp gittiler, ama nereye gittiklerini bilemedim!»

«Kollarında bir bohça ile mi?»

«Öyle ya... Bir daha dönmiye niyetleri yok ellâlem!»

Şahinde derhal kendini unutup dövünmiye başladı:

«Amanın, müslümanlar! Evimi soyup da mı gittiler nedir? Hanım, ellerinde sedefli bir çekmece de var mıydı?»

«Görmedim komşu, belki bohçaya tıkmışlardır.»

«Bizim Yusuf ile Muazzez de gelmediler mi?»

«Gelmediler komşu, ikisi beraber miydiler ki? Sen kızın ile gitmemiş miydin?»

Ortada mühim birtakım meseleler döndüğünü hisseden komşular da kafesleri kaldırmışlar, mükâlemeye iştirâke başlamışlardı. Saatçinin karısı merakından ken-

disi sualler soruyordu. Şahinde cevap verdi:

«Beraber gittim... Şeylere... Bir ahbabın bağına gitmiştik... Yusuf gelip kızı almış, buraya dönmüş. Halbuki evde yoklar... Babalarına bir şey mi oldu diye merak ettim ama, baksana, ortalıkta öyle bir şey yok... Şimdi de çocukları merak ediyorum!»

Komşulardan biri dayanamıyarak sordu:

«Kız giderken sana haber vermedi mi?»

«Ya, haber vermedi işte... Ne oldu bunlara anlamadım!»

Her şeyi kolayca tefsir ediveren[1] komşular bu sefer düşünmiye dalmışlardı ve herhangi bir tahminde bulunamıyarak sadece Şahinde'ye sualler soruyorlar ve zaten perişan bir halde olan kadını büsbütün şaşkına çeviriyorlardı.

Nihayet soracak sualı kalmıyan ve Şahinde'nin daha fazla sokakta durmasına lüzum görmiyen saatçinin karısı:

«Baksana Şahinde Hanım!» dedi. «Kapının önünde ne bekliyorsun? Kübrâ'nın anası giderken anahtarı pencerenin kenarına bıraktı!»

Şahinde aptal aptal karşısındakinin sarı yeşil yüzüne baktı. Bu yüzde vazifesini yapmış bir insanın sükûnetinden başka bir şey yoktu. Şahinde söyliyecek söz bulamıyarak başını çevirdi, anahtarı alıp kapıyı açtı ve içeri girince taşlığın bir kenarına çöküverdi.

Kımıldıyacak halde değildi. Şişmanca vücudunu hafif bir ter kaplamıştı. Çarşafını eliyle iterek başını açtı. Taşlıkta bir fevkalâdelik yoktu. Kübrâ ile anasının yatakları kenarda dürülü duruyor ve üzerlerini her zamanki gibi bir kilim örtüyordu. Yalnız hep bu yatakların kenarında duran bohçaları yoktu. Şahinde bu kadınla

(1) Yorumlayıveren.

kızın bu eve niçin geldiklerini ne kadar az düşündü ise, şimdi niçin gittiklerini de o kadar az düşünüyordu. Her şeyden evvel yorgundu. Arasıra: «Muazzez'i bu oğlan nereye götürdü acaba?» diyor, fakat biraz sonra: «Acaba bu karılar giderken bir şeyimi alıp götürdüler mi?» diye üzülüyordu. Bu üzüntü, onu yerinden kaldırıp eşyasına baktıracak hale gelmeden, kayboluyor ve yerini boş bir gevşekliğe bırakıyordu.

Vakit geçtikçe korkusu arttı. Salâhattin Bey de hâlâ gelmemişti... Bu gece gene geç vakitlere kalırsa çıldırırdı. «Komşulardan birine gidip orada yatarım!» diyordu. Fakat kocası gelince kapıyı açacak ve kendisine izahat verecek birinin evde bulunması lâzımdı. Ne de olsa, gelecek olan bu evin erkeği idi ve Şahinde'de onu sokakta bırakacak kadar cesaret yoktu. Sonra, merakının ancak Salâhattin Bey tarafından giderilebileceğine, onun her şeyi anlatacağına dair içinde bir kanaat beliriyordu. Şimdi gözleri kapıda ve yüreği çarparak her dakika onu bekliyordu. Akşam olmuş, ortalık kararmaya başlamıştı. Lâmbayı yakmak için yerinden kalkarak sokak üstündeki odaya gitti. Sonra buraya niçin girdiğini unutarak pencereye yaklaştı ve sokağa bakmıya başladı. Sıcak günün sonunda sokaklarda beliriveren bir kalabalık, dört tarafa gidip geliyor, kimisi koltuğunda birkaç pide, kimisi elindeki kâsede biraz tahin pekmez ile evine dönüyordu. Alnını kafese dayıyarak dışarısını seyreden Şahinde köşe başından kocasının görünüvermesini bekliyordu. Bu anda başka hiç bir isteği yoktu. Her şeyi unutmuştu. İçinde sadece müthiş bir korku ve tükenmez bir bekleyiş vardı. Herhangi bir mesele üzerinde durup düşünmiye alışmamış olan kafası, yükünü atmak için bir insana muhtaçtı ve Şahinde Salâhattin Beyi, farkında olmadan, yalnız bunun için: herhangi bir

şeyi düşünmiye mecbur kalmaktan kurtulmak için, bekliyordu.

Ortalık adamakıllı kararmıştı. İhtiyarlar tesbihleri ellerinde akşam namazından dönüyorlardı. Şahinde minderin üstüne büzülmüş oturuyor, mahallenin çocuklarından birini çağırıp hükûmete göndermeyi, Salâhattin Beye haber verdirmeyi akıl edemiyordu.

Kolunu pencerenin kenarına dayamış ve başını, yorgunluktan bitkin bir halde, onun üstüne yatırmıştı. Gözleri karıncalanıyor, başı zonkluyordu.

Bu aralık yorgun ve ağır adımlar kapıya yaklaştılar. Şahinde yerinden fırlıyarak dışarı koştu. Salâhattin Bey gelmişti. Daha ayakkaplarını çıkarırken karısı onun omuzundan tutarak:

«Bey, Yusuf'u, Muazzez'i gördün mü?» diye sordu.

«Ne münasebet? Yusuf bugün bana uğramadı... Muazzez evde değil mi?»

«Aman bey, başımıza gelenleri sorma!»

«Ne oldu? Beni telâşa düşürme!»

«Çocuklar yok... Evdeki karı ile kızı da bohçalarını alıp gitmişler!»

«Kübrâ mı?»

«Ya, ikisi de... Bir haber bile bırakmamışlar. Kimbilir, evi de soyup mu gittiler nedir. Ben telâşeden dört tarafa bakamadım... Seni bekledim!»

«Yusuf nerede?.. Muazzez, nerede?»

«İşte anlatıyorum ya, canım... Muazzez benimle gelmişti!..»

Şahinde birdenbire durdu. Bugün Muazzez'le birlikte nereye gittiğini Salâhattin Beye söyliyemiyeceğini hatırladı. O anda başka bir yalan da bulamıyarak kekeledi. Bereket versin kaymakam ona dikkat etmiyor, başı önünde sık sık nefes alarak sadece dinliyordu. Karısının sustuğunu biraz geç farketti ve:

«Anlatsana canım!» dedi. Taşlıkta duruyor ve gözleri yarı kapalı dinliyordu. Şahinde kısık bir sesle:

«Ne bileyim ben, bey?» dedi. «Muazzez'le ben Cennetayağında bir ahbaba gitmiştik. Yusuf bir yaylıya binip gelmiş, kızı almış. Ben ilk evvelâ seni rahatsızlandı sandım ama, eve gelince hiç kimseyi bulamadım. O karılar anahtarı pencereye bırakıp savuşmuşlar...»

Ancak şimdi ortada ciddî bir mesele olduğunun farkına varan kaymakam:

«Yusuf ne zaman Hilmi Beylerin bağına gelip Muazzez'i almış?» diye sordu.

Karısı hemen cevap verdi:

«İkindi sıralarında...»

Sonra, birdenbire düştüğü bir korkuya mağlûp olarak, yalvarır gibi mırıldandı:

«Hilmi Beylere gittiğimizi nereden biliyorsun bey?»

Kaymakam omuzlarını silkti. Nereden bildiğinin o da farkında değildi. Cennetayağı, Yusuf, Muazzez, Kübrâ isimleri bir arada kulağına gelince bugün gidilen yerin Hilmi Beylerin bağı olduğu kanaati kafasında belirivermişti. Bu o kadar tabiî olmuştu ki, karısına kızmayı bile akıl etmiyor, yalnız gitgide artan bir merakla:

«Nereye gitmişler?... Nasıl haberin olmaz yahu? Sen ne biçim mahlûksun?»

Diye söyleniyordu. Fakat karısından işe yarar bir cevap almak imkânı yoktu. Rabıtasız konuşuyor ve sözleriyle daha ziyade Salâhattin Beyin zihnini karıştırıyordu. Kaymakam ne yapmak lâzım geldiğini düşünmek için bir müddet sustu. Bu esnada evin sessizliği ona bir rüzgâr gibi çarptı. Gözlerini açıp etrafına bakındı: Karşısında perişan bir tavırla titriyen karısından başka bir şey göremedi. Karanlık taşlığa, bahçekapısı tarafından, beyaz bir ışık vuruyordu. Demek ay oldukça yükselmişti ve çocuklar hâlâ dönmemişlerdi.

Onların bir daha dönmemek ihtimali göğsünü bir bıçak gibi çizerek boğazına kadar çıktı. Bu evde onlar olmadan oturmak, bu karşısındaki şişman ve zavallı mahlûkla yalnız kalmak ihtimali onu yerinden sıçrattı:

«Nerede kaldılar bunlar... Nereye gittiler bunlar!» diye hiddetle bağırdı.

Karşısındaki ürkek bir hıçkırıkla cevap verdi.

«Bilmem ki!»

O zaman kaymakam süratle ayakkaplarını giyerek dışarı fırladı. Karanlık ve bozuk kaldırımlı sokaklarda ayaklarını taşlara çarparak ilerledi. Hükûmet binasına gelince candarmayı karakola yollayıp bölük kumandanını çağırttı.

2

O gece takibe çıkıp muhtelif semtlere dağılan altı candarma, ilk iş olarak, kasabaya yarımşar, birer saatlik köylerde güzel bir akşam yemeği yediler. İki tanesi aynı köyde geceyi geçirmeye karar vererek odaya birer yatak serdirdiler; diğer dördü yemekten sonra atlarına atlayıp bir müddet daha gittiler ve ancak geç vakit vardıkları köylerde kalıp uyudular.

Burhaniye tarafına giden candarma geceyi Edremit'e yarım saat mesafede bulunan Frenkköy'de geçirdikten ve sabahleyin güneşin doğup oldukça yükselmesini bekledikten sonra, öğleye doğru, Burhaniye'ye geldi ve camiin yanındaki bir kahveciden, akşam Ayvalık tarafına doğru bir arabanın geçtiğini öğrendi.

Hayvanını ve kendini yormıya hiç niyeti olmadığı için kahvede oturup yarım saat dinlendi. Bu esnada, bitişik handaki hizmetkârlardan birini, atını gezdirip kaşandırmıya memur etti. Çizmelerini çıkarıp önündeki de-

mir masaya dayıyarak yün çoraplarının içinde parmaklarını oynattı ve ancak kendisini hafif bir uykunun bastırmak üzere olduğunu anlayınca doğrularak gerindi ve hancının hizmetkârına:

«Ülen, getir hayvanı!» diye bağırdı.

Çizmelerini tekrar çekti. Hayvanın boynunu okşadıktan sonra kolanları sıktı. Dizginleri yakalıyarak yüksek Çerkes eyerinin üstüne atladı. Başka zamanlarda oldukça haşarı olan beyaz kısrak bu sıcakta adamakıllı uslanmışa benziyordu. Boynunu önüne uzatarak kaldırımların üzerinde tıkır tıkır yürümiye başladı.

O gün akşam üzeri Ayvalığa varan candarma, yolun yarısında at üstünde uyumuş, diğer zamanlarda da silâhını ensesine koyup ellerini iki tarafından geçirerek memleket türküleri tutturmuştu.

Uğradığı köylerde muhtarlara, bir oğlanla bir kız görüp görmediklerini sormuş ve menfi cevap almıştı. İşini bitirmiş olmanın verdiği bir vicdan istirahati ile Ayvalık karakolunda uzanıyor ve biraz dinlendikten sonra şehri dolaşmıya çıkmayı ve bütün ahalisi Rum olan bu kasabanın güzel kızlarını gözden geçirmeyi düşünüyordu.

Burhaniye'den ayrılıp deniz tarafına doğru ağır ağır atını sürerken karşılaştığı bir yaylı araba, candarmanın hiç gözüne çarpmamıştı. Bunu pek tabiî görmeliydi, çünkü arabanın içinde kimse yoktu ve hayvanları, sarı mintanlı genç bir köylü sürüyordu.

Bu köylü, arabayı biraz hızlı sürerek Edremit'e geldi. Aşağıçarşıdan geçmek üzere iken oradaki bir nalbant dükkânından fırlıyan bir adam koşarak hayvanların dizginlerine yapıştı; avaz avaz bağırmıya başladı:

«İn aşağı, keratanın oğlu, arabamı nereye götürüyorsun!»

Köylü hemen yere atladı. Mahçup fakat kendinden

emin bir tavırla cevap verdi:

«Araba senin mi? Al öyleyse, ben de seni bulup malını geri vermiye geldim. Bunu da al! Yusuf Ağa yolladı, hakkı geçtiyse helâl etsin dedi!»

Silâhlığından bir kese çıkararak içinden bir lira aldı, karşısındakine uzattı.

Arabacı «helâl olsun» diye uzaklaştı. Bu esnada orada birdenbire beliren iki candarma köylüyü yakalıyarak hükûmete götürdüler.

Sarı mintanlı delikanlı, bir köylü için en korkunç şey olan bu yolculuk esnasında bile, gülümsüyordu. Hattâ kendisini kaymakamın karşısına çıkardıkları zaman da korkmadı, sadece:

«Candarmaya hacet yoktu beyim, zati ben de size geliyordum!» dedi.

Salâhattin Bey yerinden kalkarak ona sokuldu:

«Nerden geliyorsun?» dedi.

Genç adam kahverengi gözlerini karşısındakine çevirerek:

«Yerimi nideceksin, bey?» dedi. «Beni Yusuf Ağa ile kızın gönderdi!»

«Ne yapıyorlar?»

«Bizim imam bu sabah nikâhlarını kıydı. Ellerinden öperler. Bunu diyivermek için beni buraya saldılar!»

Kaymakam bir müddet durakladı, sonra yüzüne bir tebessüm gelerek:

«Yusuf bizim kızı kendine nikâh mı etti?» diye sordu.

«Allah gönüllerine göre versin bey; kızın yiğit delikanlıya düştü.»

«Başka bir şey söylemediler mi?»

«Yok, söylemediler! Siz merakta kalmıyasınız diye beni gönderdiler. Arabayı da sahibine ulaştırdım!»

«Dönüp gelmiyecekler mi?»

«Dönecceğe benzemezler ama, Allah bilir!»

Kaymakam çok ısrar ettiği halde, isminin İsmail olduğunu öğrendiği delikanlıya hangi köyden olduğunu söyletemedi. Oğlan iki üç hafta köye dönmiyeceğini, buradan Havran'a gidip oradaki eniştesinde kalacağını söylüyor ve Yusuf'la Muazzez'in kendi köylerinde olmadığını yeminle temin ediyordu.

Kaymakam nihayet başka bir şeye karar vermiş gibi ısrarı kesti. İsmail'i karşısına oturtarak onunla uzun uzadıya konuştu.

Edremit'e dönmezlerse hem kızının hem Yusuf'un perişan olacaklarını, ikisinin de ellerinden bir iş gelmediğini, Yusuf'un zaten yabancı olmadığını ve kendisinin bu nikâha muhalif bulunmadığını, «şartolsun», «dinim hakkı için» gibi büyük yeminlerle anlattı. Hiç kimseye haber vermeden ikisinin beraberce köye gitmelerinin en iyi çare olduğunu ve babaları ayaklarına gittikten sonra çocukların inadetmiyeceklerini, mümkün olduğu kadar açık bir şekilde karşısındakine izah etti. İsmail bütün bu lâflardan pek bir şey anlamamakla beraber, karşısındaki adamın hiçbir fena maksadı olamıyacağını sezmişti. Koskoca kaymakam tek başına köye gitmeyi isteyince diyecek lâf kalmıyordu.

«Gidelim kaymakam bey, nasıl emredersen?» dedi.

Salâhattin Bey hemen bir araba hazırlattı ve çocukları aramaya gittiğine dair eve haber yolladı. «Komşulardan birini çağırıp evde yatırsın!» dedi.

Ezanla beraber yola düzüldüler.

★

Geldikleri yer, Kozak civarında, çamlar arasında bir Tahtacı köyü idi. Vakit gece yarısına yaklaşmıştı. İs-

mail arabayı iki katlı bir kapının önünde durdurdu. Aşağı atlıyarak kapıyı yumrukladı. Biraz sonra kanatlar açıldı. Uykudan gözlerini uğuşturan bir delikanlı atları içeri avluya aldı ve yere indikten sonra bacaklarını geren kaymakama şaşkın şaşkın baktı.

İsmail sordu:

«Misafirler yattılar mı?»

«Yattılar herhalda!»

«Kapıyı vur da Yusuf Ağa gelsin biraz!..»

Bu sözler üzerine hemen yukarı koşan delikanlının arkasından seslendi:

«Gel bakalım, daha önce bize ışık tut!»

Öteki bu sefer tahta merdivenleri atlıyarak indi ve mehtaptan aydınlanan avlunun öbür başındaki odalardan birine girerek elinde bir çıra ile geri geldi. İki kanatlı kapının yanındaki odayı açtı; çırayı götürüp ocağa koyduktan sonra dışarı fırladı.

Kaymakam ile İsmail içeri girdiler.

Zemini toprak olan odanın bir kenarında hasırlar ve kilimler serili idi. İsmail ocağın yanında dürülü duran bir şilteyi kilimin üstüne sererek kaymakama yer gösterdi ve kendisi diz çöküp hasırın üstüne oturdu.

Bu sırada içeri Yusuf girdi. Herhalde daha yatmamıştı. Çıranın ışığında yüzü sarı ve adamakıllı zayıflamış görünüyordu. Gidip babasının elini öptü. Kaymakam onu yanına oturttu ve biraz bekledikten sonra:

«Nedir bu yaptığın Yusuf?» dedi.

Sesinde ne bir şikâyet, ne bir sitem vardı. Sadece soruyor ve öğrenmek istiyordu.

«Başka çare kalmadı baba!..»

Yusuf'un sesi dümdüz ve sertti.

İkisi de sustular. Başka bir şey konuşmıya hacet kalmadığını, birbirlerini anladıklarını hissettiler.

Hasırın üzerinde diz çöken İsmail doğruldu. Kay-

makama:

«Yoruldun bey!» dedi. «Biraz acı su getireyim mi?»

Kaymakam gülerek:

«Getir!» dedi.

Bu Alevî köylerinin daha geniş mezhepli, daha samimî ve daha temiz olduğunu uzun memuriyet seneleri ona öğretmişti. Nahiye ve köyleri dolaşmıya çıktığı zamanlar buralarda kalmayı tercih ederdi. İsmail «Acı su getireyim mi?» diyinceye kadar bir «Kızılbaş» köyünde olduğunu nasıl farketmediğine şaştı. Oğlanın açık, cesaretli ve kendine güvenen tavrından bunu anlamalıydı.

Küçük bir testi içinde gelen rakıdan birazını bir toprak taşa dökerek içti. Önüne bırakılan ve bu köyün çamlarının mahsulü olan fıstıklardan birkaç tanesini ağzına attı. Midesine inen bu «acı» suyun birdenbire yorgunluğunu aldığını, tatlı bir zindelik verdiğini farketti. Gözleri parlıyarak Yusuf'a döndü:

«Yarın sizi Edremit'e götüreceğim!» dedi.

«Ne yapacağız Edremit'te?»

«Burada ne haltedeceksiniz?»

«Zeytinlik işlerinden, tarladaki buğday satışından kalma üstümde on iki sarı liram var. On dörttü, birini Edremit'e, arabacıya yolladım, birini de burada bozdurdum. Ayvalığa gidip bu para ile bir hayvan, bir de araba alacağım, işliyeceğim. Kazanırsam atları çift yapar, belki arabayı da yaylıya çeviririm.»

«Gevezelik etme... Muazzez öyle yaşamıya alışık değil... Parmak kadar kızı kime emanet edip işe gideceksin... Ayvalık'ta sana ekmek verirler mi? O şehirde müslüman barındırdıklarını duydun mu hiç?»

«Dikili'ye giderim, İzmir'e giderim... Olmazsa Balıkesir'e giderim!»

Salâhattin Bey ikinci tası da yuvarladı; rahat bir

tavırla arkasına yaslanarak Yusuf'a sordu:

«Edremit'in suyu mu çıktı? Dön oraya, ben sana yaylı da alırım, at da alırım, hattâ belki başka iş de bulurum!»

Yusuf cevap verecekti, Salâhattin Bey eliyle işaret etti, onu susturdu ve:

«Bırak cevap vermeyi!» dedi.

Sonra başını ona doğru uzatarak ilâve etti:

«Ben buralara kadar keyfimden mi geldim? Beni nasıl yalnız bırakacaksınız? Kızımdan ve senden ben bunu mu beklerdim? Beni Şahinde'nin eline bırakıp nasıl gidersiniz? Bu son günlerimde sizden başka kimim var? Keyfin isterse Yusuf, siz dönmezseniz ben de kalırım, sen kazanacağın para ile hem karını hem beni beslersin!..»

Yusuf şaşırdı; fakat kaymakamın şaka söylemediğini ve bu sözlerin sarhoşluktan evvel düşünülmüş şeyler olduğunu anladı.

Kendisi istediğini yapmakta hür olsa bile, bu adamdan kızını ayırmıya hakkı yoktu. Yalnız, içini kemiren son bir düşünceyi daha fazla saklıyamadı:

«Bize orada ne gözle bakarlar kimbilir!» dedi.

«Ne gözle bakacaklarmış? Siz nikâhlı değil misiniz? Ayıp mı, günah mı bu? Ben de razı olduktan sonra kimseye lâf düşmez!»

Yusuf:

«Siz bilirsiniz!» dedi.

Salâhattin Bey bu cevabı bekliyormuş gibi doğruldu. Bir tas daha dikti, dili biraz ağırlaşarak:

«Hadi git yat!» dedi. «Ben de yorgunum. Sabahleyin erken kalkın, beni de kaldırın.»

Yusuf doğruldu. Tekrar babasının elini öperek dışarı çıktı. Yukarı odaya serilen bir yatakta Muazzez her şeyden habersiz uyuyordu. Yusuf elbiseleri ile yatağın

başucundaki mindere gidip oturdu. Tahta parmaklıklardan giren ay yatağa, genç kızın yüzüne kadar uzanıyordu. Yusuf yavaş yavaş yürüyen bu ışığa ve bu gölgelere bakarak oturduğu yerde uyudu.

İsmail aşağıdaki odada kaymakama bir yatak sermiş ve çekilmişti; Salâhattin Bey de soyunmadan bunun üzerine uzandı ve sönmiye yüz tutan çıranın ışığında donuk bir kırmızılıkla parlıyan rakı testisine gözlerini dikti. Bir şeyler düşünmek istiyor, fakat başının etrafında dolaşan fikirleri bir türlü yakalıyamıyordu. Yavaşça gözleri kapandı ve horultulu bir uykuya daldı.

3

Hayat umulduğundan daha çabuk eski halini aldı. Edremit'e döndükten bir hafta kadar sonra kaymakam evde yakın dostlarına bir rakı içirdi ve kadınlar üst katta kendi aralarında eğlendiler. Bu şekilde Yusuf'la Muazzez'e bir düğün yapılmış oldu. Üst katta, sokak üstünde bulunan Yusuf'un odası yeni gelin ve güveğiye tahsis edildi. Burası pembe atlas yorganlı bir yatakla ve sırmalı yastıklı minderlerle süslendi. Perdeler sırma işlemeli yağlıklar ile bağlandı, kapının karşısına gelen duvarın kenarına bir konsol, bir ayna, bir masa saati ve iki karpuzlu lâmba kondu.

Yusuf, başına kalpak yerine kırmızı bir fes, ayaklarına tulumbacı pabucu yerine yanları lâstikli bir potin giydi. Hâki kilotunu da ütüsüz, lâcivert ve düz bir pantolonla değiştirdi. Artık kılık kıyafeti bir efendiden farksızdı.

Şahinde bir felâket saydığı bu hâdise karşısında korkusundan ağzını açmıyor, kızıyle olsun, damadiyle olsun pek az konuşuyordu. Evde bulunduğu zamanlar ar-

tık büsbütün nadirdi ve Yusuf onun yüzünü görmediğine müteessir değildi. Yaşlandıkça düzgüne merak saran, saçlarını acaip otlarla boyayan, kaşlarına çatma rastık çeken ve ahbaplariyle dostluğu yavaş yavaş dedikodulu bir hal almıya başlıyan bu kadın, hattâ hiç eve gelmese daha iyi olacaktı.

Bazı akşamlar kollarında bileziklerini şakırdatarak eve dönen Şahinde'nin sesini duyunca, Yusuf'un midesi bulanır gibi oluyor ve Muazzez'i yanına çağırarak aşağı bırakmıyordu.

Babası olmasa bu evde bir dakika durmıyacak, herhangi bir işe sarılarak karısını ve kendisini geçindirmeye bakacaktı. Fakat o akşam köyde babasına karşı girdiği manevî taahhüt,[1] onu buraya bağlıyordu.

Eskisi gibi hâlâ boş ve işsizdi. Harmanlar kaldırıldığı için tarlava da uğradığı yoktu. Bazı günler sabahtan akşama kadar evden çıkmıyor, kâh bir nakışla meşgul olan Muazzez'i seyrediyor; kâh babasının kitaplarını karıştırıyordu.

Evde böyle karısiyle yapayalnız kaldığı günler ara sıra Kübrâ'yı hatırlıyordu. Gittiklerinden beri haklarında hic bir haber alınmıyan bu ana kız, Yusuf'un hayatına girdikleri kadar ânî olarak oradan çekilip gitmişlerdi. Yüzü sarı ve bakışları üzücü olan bu kıza karşı neler hissetmiş olduğunu bir türlü tahlil edemiyen Yusuf onu her hatırladıkça tekrar üzülüyor ve halledilmemiş bir ukdenin[2] peşinde koşan dimağının yorulduğunu hissediyordu.

Onu hem hayrete düşüren, hem düşündüren bir his de, Kübrâ ile tekrar ve muhakkak karşılaşacağına dair kafasında yaşıyan bir kanaatti. Sanki yarım kalmış bir

(1) Yükümlülük.
(2) Düğüm, sorun.

işin tamamlanması lâzımdı ve günün birinde Kübrâ herhangi bir yerde bu işi tamamlamak için karşısına çıkacaktı.

Bunların saçma olduğunu bildiği halde kendini düşünmekten alıkoyamıyor ve bazan saatlerce oturduğu yerde dalıp gidiyordu.

Hâlâ Yusuf'a karşı içinde biraz korku besliyen Muazzez, böyle zamanlarında ona sessizce yaklaşır, yanına oturarak kocasının yüzüne merak ve biraz da endişe ile bakardı. Şimdiye kadar içinde neler olup bittiğini asla anlamadığı bu başı, çıldırasıya seviyordu. Kafasının tam ortasında, saçlarının bir daire yaptığı yerden ensesine doğru inen harikulâde muntazam bir hat, Muazzez'de hiç durmadan sarılıp öpmek arzusu uyandırıyordu. Kocasının çok geniş olmıyan, biraz çizgili alnı, hiç çukur yapmadan bu alınla birleşen burnu ve daima birbirine sımsıkı yapışmış duran dudakları Muazzez'de korkuya benzer hisler uyandırıyor ve bunun için genç kadın çok kere hiç sebep yokken ağlıyarak kocasına sarılıyor ve onun yüzünü rasgele ve çılgınca öpmiye başlıyordu.

Yusuf kendine mahsus belli belirsiz tebessümü ile karısını okşuyor ve içinden bir şeyler söylüyormuş gibi, kapalı dudaklarını oynatıyordu.

Böyle ağlama hamlelerinden birinde Muazzez hıçkırıklar arasında:

«Yusuf!... Yusuf!... Ben senden korkuyorum!» diye mırıldandı.

Bu sözlerden birdenbire irkilen delikanlı karısını omuzlarından tutarak kendinden uzaklaştırdı. Dikkatle onun yüzüne baktı.

Kapakları birer kelebek kanadı gibi çırpınan bu gözler, bu biraz aşağı sarkarak titriyen dudak ve bu bir çiçek kadar taze yüz ona müthiş bir hüzün verdi. Göğ-

sü daralıyordu. Bilinmiyen bir yerden bir felâketin geleceğinden eminmiş gibi onu kendine çekerek sımsıkı sarıldı. Göğsünde hıçkıran baş ve kollarında titriyen vücut onu tutuşturuyordu. Dudaklarını ısırarak odanın karanlık duvarlarından birine gözlerini dikti ve saatlerce böyle kaldı.

Bir meçhulden korkarak boğulur gibi olduğu bu gecelerin hâtırasını bir daha zihninden silemiyor, gitgide daha karanlık, daha konuşmaz oluyordu. Halbuki mâsum bir çocuk uykusundan sonra sabahleyin gözlerini açan Muazzez, kaygusuz tebessümlerle kocasına bakıyor ve bir kuş gibi evin içinde dört tarafa sekiyordu.

Onun bütün gün hiç durmadan işler icadedip kâh bahçede, kâh içerde meşgul olduğunu görmek, Yusuf'u bir parça oyalıyordu. Artık bu evde bir hanım olduğunu hisseden Muazzez, gitgide bunayan Rumelili hizmetçiye âdeta iş bırakmıyor; yemek pişirmiye, çamaşıra bile yardım ediyordu.

Erkenden kalkıyor, kollarını ve boynunu açık bırakan beyaz geceliğiyle aşağıya koşuyor ve Yusuf'a pekmez, tulum peyniri ve ev ekmeğinden ibaret bir kahvaltı getiriyordu. Kalın iki örgü halinde arkasında sallanan kumral saçları, koşarken uçuyor; pembe ve yuvarlak topukları, ökçesiz ve ayağına biraz büyük gelen terliklerinin içinde mini mini duruyordu. Uzun geceliğinin altından ayak bilekleri görünüyor ve bir yere oturduğu zaman, sarı, seyrek ve ince tüylerle kaplı muntazam bacaklarının alt kısımları meydana çıkıyordu.

Muazzez odanın sokak tarafı boyunca uzanan sedire bir peşkir seriyor, üzerine, bakır bir tepsi içinde getirdiği kahvaltıyı koyuyor ve Yusuf'u çağırıyordu. O zaman mindere yan oturup ayaklarını aşağı sallıyarak karşılıklı yemeğe başlıyorlardı.

Yusuf bu esnada hep karısına dikkat ediyordu. Mu-

azzez beyaz ve zayıf elleriyle ekmeği yakalar, ortasından kırarak yarısını kocasına uzatırdı. Bazan terlikleri ayağından çıkarıp parmaklarına takar ve farkında olmadan oynamıya başlardı. Yusuf onun uzun parmaklı, ince ve sarıya yakın beyaz ayaklarına dalar, senelerden beri türlü köselelerin içine girip çıktığı halde bunların nasıl olup da, bir tüyle bile dokunulmamış kadar ince derili, muntazam ve güzel kaldığına hayret ederdi.

Bu ne kadar güzel bir çocuktu yarabbi ve Yusuf onu ne kadar çok seviyordu.

Kadın dedikleri şey hakkında hiç bir fikri olmıyan delikanlı, karısına insanların üstünde bir mahiyet[3] veriyor, kalbinde günden güne kuvvetlenen bir aşkı âdeta dinî bir his gibi tefsir ediyor[4] ve bütün düşünce ve hareketlerinin bu mihver etrafında dönmesi lâzım geldiğini hissediyordu. En uzak devrelerinden beri bir dakikası bile onsuz geçmiyen hayatının, Muazzez olmadan bir hikmeti bulunabileceğini tahmin etmiyordu. Onu kaybetmek tehlikesi beliren zamanları, hattâ onu eliyle kendinden uzaklaştırdığı günleri hatırladıkça şaşıyor:

«Ben bunu nasıl yaptım?» diye kendine soruyordu.

Muazzez de Yusuf'u hemen hemen aynı hislerle sevmekteydi. Onun aşkında da esas âmil,[5] diğerinin «lüzumlu» bir şey olması, onsuz hayatın tasavvur edilmesine bile imkân bulunmamasıydı.

Bir zamanlar birbirlerinden ayrılmak, birbirlerini kaybetmek ihtimalinin korkusunu çekmiş olmasalar, belki de birbirleri için ne kadar kıymetli olduklarını hâlâ bilmiyeceklerdi. Hayatları o kadar birbirinin için-

(3) Nitelik.
(4) Yorumluyor.
(5) Etken.

de kaybolmuş, birleşmişti. Belki o zaman evlenmeyi de düşünemiyeceklerdi; çünkü buna birbirlerini kaçırmamak için en son çaredir diye müracaat etmişlerdi.

Bunun için; hayatlarının beraberliği dünyanın en tabiî, en kendiliğinden anlaşılır, en basit bir işi olduğu için, birbirlerine söyliyecek uzun boylu lâfları da yoktu. Aralarında günlerce birer cümlelik mükâlemelerden başka bir şey konuşulmadığı olurdu.

Cuma günleri hep beraber bir ahbabın bağına gidildiği ve erkekler bir tarafa, kadınlar bir tarafa ayrılıp kendi aralarında âlemlere başladıkları zaman ne Yusuf'un, ne de Muazzez'in bulundukları yerle bir alâkaları olmuyordu. Muazzez söylenen sözlere bir gülümsemeyle mukabele ediyor, Yusuf ise kimsede bir şey söylemiye hal bırakmıyacak kadar tutuk duruyordu.

Böyle zamanlarda tarif edilmez bir asret onları birbirine çekerdi. Etraflarına yabancı olduklarını hissettikleri nisbette birbirlerini aralar, bu kısa müddet esnasında içlerinde günlerce anlatmakla bitmiyecek şeylerin toplanıp biriktiğini sanırlardı. Halbuki ilk fırsatta birbirlerini arayıp bulunca ikisi de eski sükûtlarında devam ederler, yanyana oturarak veya ağaçların altında dolaşarak beraberliklerinin tarif edilmez saadetini duyarlardı.

Konuşmıya ne lüzum vardı? Bütün güzel lâflardan ve hoş insanlardan sıkılan bu mahlûkları, birbirlerinin sessiz mevcudiyeti, yorgunluk verecek kadar doyuruyordu.

Birbirleri için ne kadar tabiî ve lüzumlu iseler, etrafları için o kadar garip ve mânasız olduklarını karanlık bir şekilde hissetmiyor değillerdi. Hislerinin şiddeti ve dünyalarının ayrılığı cihetinden yapayalnız olduklarını, birbirlerine söylemeden biliyorlar ve bunun uzun zaman devam etmesinin ne dereceye kadar muhtemel ol-

duğunu korku ile düşünüyorlardı. Hiç bir yerden öğrenilmiş olmıyan ve tabiatın henüz kendisine bağlı bulunanlarda uyanık tuttuğu bir his onlara, hayatın bütün kalabalığından ve müşterek yürüyüşünden ayrılmanın dehşetini fısıldıyordu. Bunun için, ancak her şeyle alâkalarını keserek kendi dünyalarına döndükleri zaman rahat ediyorlar, muhitle temasta bulunmıya mecbur olunca fena hissikablelvukuların[6] altında ezilmiye başlıyarak sıkılıyorlar ve kaçmak istiyorlardı.

Yaşlı erkeklerin lâfları, şakaları, zevkleri Yusuf'a gülünç ve mânasız geliyor, gençlerin sonsuz boşluğu onu yabancılaştırıyordu. Bütün gayretine rağmen, rakıyı içip avaz avaz bağırmakta veya arkadaşlarına bıçak çekmekte bir zevk bulamamış, altmışaltı ve tavla oynamayı bir türlü öğrenememişti.

Muazzez ise bir zamanlar kendini oyaladığını zannettiği şeylerin çocukça bir merak ve tecessüsten başka bir şey olmadığını görüyordu. Arkadaşları onun yanında:

«Rasime'nin düğünü ne diye bahara kalmış?»

«Yavuklusunun orospulardan aldığı çıbanlar daha kapanmamış da ondan!»

Diye konuştukça, can sıkıntısından içini çekiyor ve zilli bir tef refakatinde ince seslerle söylenen ve günde beş on defa tekrar edilen oyun havaları artık onu eğlendirmiyordu.

Yusuf'un ve Muazzez'in hayattan bir tek istekleri vardı: Beraber olmak...

Şimdilik beraberdiler.

4

Fakat bu ne kadar böyle devam edecekti? Hayatla-

(6) Önsezi.

rında değişmesi icabeden bir şey olduğu muhakkaktı. Hasta babanın ekmeği daha ne kadar yenebilirdi? Şahinde'nin gitgide bir yılan gibi parlamıya başlıyan gözlerinin kamçısı hiç Yusuf'un üzerinden eksilmiyecek miydi?

Ne yapmalı?

Son aylarda mütemadiyen kafasını dolduran ve bir türlü cevabı verilmiyen bu sualin gene beyninde zonklamıya başladığını hissediyordu. Bastığı yerin ayaklarının altında sıkı durduğunu hissedememek, hemen yola çıkılacakmış kadar eğreti bir hayat yaşamak ne azaplı şeydi? Şahinde gibi bir kadına: «Kazık kadar herif evde oturup ekmeğime ortak oluyor!» dedirmek uzun müddet çekilebilir miydi?

Yusuf hayatında bir gün bile kendinden şüphe etmemişti. Dünyada her şeyi yapabileceğine inanıyor, gelecek günlerden korkmuyordu. Onu üzen bugündü. Devam etmemesi icabettiği halde sürüp giden bu hayat, onun nefsine olan itimadını da kemiriyor ve içinde şüpheler uyandırıyordu. Bazan kendi kendine:

«Niçin ben hiç bir şey değilim?»

Diye sorar ve buna kandırıcı bir cevap bulup veremezdi.

Kendisinin dünyaya bir iş için geldiğini müphem bir şekilde hissediyor, fakat bu işin ne olduğunu bilmiyor ve etrafında kendisine «bu benim işim!» dedirtecek bir şey göremiyordu.

Yusuf bunları tahlil edecek seviyede olmamakla beraber, «yerini bulamama»nın azabını bütün teferruatiyle duymakta idi. Bu his herhangi bir işsizliğin verdiği can sıkıntısı veya endişeye benzemiyor, insanı gözle görülür bir şekilde eziyor ve yavaş yavaş, hayatta lüzumsuz olduğu kanaatini uyandırıyordu. Kendinde her şeyi yapabilecek kuvveti görmek, sonra yapılacak hiç bir

şey bulamamak... Tükenmek bilmez bir sabırla bir meçhulü beklemek... Nihayet bütün bunları sisli bir havadaki ağaçlar gibi belli belirsiz, karışık bir şekilde hissetmek... Bu, uzun zaman dayanılır şeylerden değildi.

Salâhattin Bey de Yusuf'un ne kadar üzüldüğünü seziyor ve bunun sebeplerini bir dereceye kadar tayin de ediyordu. Alevî köyünde Yusuf'la konuşurken söylediği gibi, bir çift atla bir yaylı araba almayı düşündü. Fakat kızını bir arabacı karısı yapmıya Şahinde'yi razı edemezdi ve bunu kendisi de pek istemiyordu. Birdenbire evin içini saadetiyle dolduruveren, ince vücudu ve pembe yüzüyle babasını kapıdan karşılayarak onu bu yaşlı demlerinde bir gençlik havası içine atan kızını daha münasip bir yaşayış içinde bırakıp gitmek emelinde idi.

Yusuf'u da bir arabacı olarak tasavvur edemiyor, fakat ne kadar uğraşsa başka bir şey olarak tasavvur etmiye de muvaffak olmıyordu. Uzun zaman bu halin devam etmesini doğru bulmadığı için bir gün anî bir karar verdi, damadını kendi yanına, kaymakamlığa tahrirat kâtibi olarak tayin ettirdi.

Evvelâ mülâzımlık[1] şeklinde olan bu tayini bir müddet sonra asalete çevirmeyi düşünüyordu. Bir iş bulduğunu Yusuf'a bütün muamele bittikten, Balıkesir'deki mutasarrıflıktan cevap geldikten sonra bildirdi.

Yusuf evvelâ şaşırdı. Böyle bir şey senelerce düşünse aklına gelmezdi. Babasının kendisine bu yolda bir şaka yapmıyacağını bilmese inanmıyacaktı.

İlk söylediği söz, teşekkür yerine:

«Ben ne okuma yazma bilirim ki bu işi yaptın?» demek oldu. Babası gülerek cevap verdi:

«Bildiğin yeter, üst tarafını orada öğrenirsin!»

(1) Stajyerlik.

«Sen bilirsin baba... Ben gayret ederim ama...»

«Elinden yazı yazmak geliyor, ilk zamanlar ben söylerim, sen yazarsın, sonra yavaş yavaş alışırsın. Bizim tahrirat kalemindekiler iyi insanlardır, sana yardım ederler.»

Yusuf sesini çıkarmadı. Artık hiç bir şey ona yapılamıyacak gibi görünmüyordu. Dünyanın en zor ve karışık işi bile bu bekleyişten daha kolay ve aydınlıktı.

Muazzez kocasının hükûmete memur olduğu havadisini duyunca sevincinden çıldıracaktı. Yusuf'un boynuna atıldı ve ona saatlerce sualler sordu.

«Ne zaman başlıyacaksın?»

«Kimin yanında çalışacaksın?»

«Maaşın ne kadarmış?»

«Ah gelsem de seni kalemde görsem!»

«Akşam üstleri öteki memurlarla beraber dönersin değil mi?»

«Yazacağın şeyleri bana da getirip okur musun?»

Yusuf'un cevap vermesini beklemeden aklına gelen başka bir şeyi soruyor,

«Ha, söylesene!» diye onun çenesini tutup sarsıyor, biraz sonra yerinde hoplıyarak:

«Artık hep efendilerle gezip dolaşacaksın ha? Sakın onlarla kavga etme?» diyordu.

Salâhattin Bey hemen ertesi günü Yusuf'u yanına alarak hükûmete götürdü. Kendininkine bitişik bir odaya soktu, pencere yanındaki bir masayı gösterdi ve içerde bulunan diğer iki kişi ile onu tanıştırdı.

Bunların ikisi de yaşlı başlı adamlardı. Kaymakamı görünce doğruldular ve diz kapaklarına kadar inen cübbe bozması ceketlerinin önünü kavuşturdular. Birisi teneke çerçeveli gözlüğünü çıkarıp eline aldı ve Yusuf'a işaret ederek:

«Buyur otur, efendi oğlum!» dedi.

Salâhattin Bey gülerek:

«Göreyim seni Hasip Efendi!» dedi. «Bizim damadı az zamanda öyle bir yetiştir ki, kaleminden kan damlasın!..»

«Sayenizde inşallah, Beyefendi!»

«İstidatlı delikanlıdır ha, kalem tutmaya pek alışık değildir ama, bakmayın!»

Eliyle mütemadiyen başındaki kalıpsız, yağlı fesi düzelten öteki ihtiyara döndü:

«Nuri Efendi, sen de himmet et de bizim Yusuf'a acemilik çektirmiyelim!» dedi.

Nuri Efendi ağzının içinde bir şeyler yuvarladı; fakat ne söylediği anlaşılmadı. Yusuf lokanta masasına benziyen ve dokundukça sallanan masanın başına geçti, Salâhattin Bey ona:

«Bir diyeceğin olursa bana gel Yusuf!» dedi ve çıktı.

Yusuf'un başı döner gibi oldu, gözlerini kapadı, iskemleyi yakaladı ve el yordamiyle oturdu.

Nerdeydi? Buraya ne yapmıya gelmişti? Karşısındakiler kimdi? Bütün bunların cevabı kafasından uçup gitmişe benziyordu. Gözlerinin önü sisleniyor ve kirpiklerinin arasından önündeki masayı görüyordu.

Fakat bunun üzerinde, güneşli bir havada bir su birikintisinde parlıyan yağ lekelerine benzer, bin bir renkli halkalar vardı; hayretle gözlerini açtı ve renkli halkalar hemen kayboldu. Senelerden beri silinmemiş. rendelenmemiş ve yer yer mürekkep lekelerine bulanmış olan masanın üzerinde beyaz ve yuvarlak bir hokka, tuzluğa benziyen bir rıhdan ve uçları kırılmış iki kamış kalem duruyordu. Yusuf elini uzatıp bunlardan birini aldı ve oynamaya başladı. Birdenbire bu ince kamışın parmakları arasında dağıldığını gördü. Korkuyla etrafına bakındı ve avucundakileri sımsıkı tuttu. Bu odada

her şey ona, bilmediği bir dinin mabedine giren bir adam gibi, anlaşılmaz ve korkunç görünüyordu. En ufak bir hareketinin bu mukaddesata bir tecavüz ve hakaret olacağını sanıyor, kamış kalem parçalarının avucunu yaktığını hissediyordu. Hasip Efendi yerinden kalkıp Yusuf'un yanına gelerek masasının üstündeki kamış kalemi aldı, açtı, tırnağına bastırıp denedikten sonra:

«Al evlâdım, biraz elini alıştır... Bey pederiniz bir şey verirse yazarsınız!» dedi.

Fakat bey peder o gün bir şey vermedi; akşama doğru kapıdan başını uzatıp Yusuf'u çağırdı. Beraber eve döndüler. Salâhattin Bey yolda kendi kendine söyleniyormuş gibi:

«Bu iş sana göre değil ama, ne yapalım?» dedi. «Biliyorum, canın sıkılacak, fakat insan yavaş yavaş alışır. Gördün ya, kimsenin bir iş yaptığı yok. Mesele o odanın içinde beş on saat oturuvermekte... Lüzumsuz gibi görünür ama, bunsuz da dünya dönmüyor. Öyle ya, herhalde böyle boş oturmanın da bir hikmeti var. Bir bakarsın, hükümetteki işlerin hepsini eli kalem tutan iki kişi bile çevirir dersin. Lâkin o kalabalık olmasa âlem birbirine girer. Mesele memurların yaptığı işte değil, onların mevcut olmasında. Şimdi sen o tozlu odada oturdukça kendi kendine: «Benim burada ne lüzumum var?» diyeceksin! Yanlış!.. Mademki sen bir kere hükümet kapısından içeri adımını attın, artık lüzumlusun. Sen olmasan muhakkak bir yerde bir aksaklık çıkar... Bunları işkembeden atıyorum sanma, bir zamanlar ben de başka türlü düşünüyordum; her şeyi aklımla halletmeye kalkıyordum. Fakat artık dünyada bir tek şeye inanıyorum: O da tecrübe. Sana söylediğim şeyleri otuz seneye yaklaşan bir hayat bana öğretti. Sen de yavaş yavaş yola gelirsin. Benim şurada üç günlük ömrüm kaldı; aklında bulunsun diye bunları söylüyorum. Hayattan

fazla şeyler bekleme. Dünyada her felâketin içinden en az zararla sıyrılmanın yolu hayata uymak, muhite uymak, hiç sivrilmemektir. Geçen gün ceza reisi bir kitap verdi. Şöyle karıştırdım. Derin bir şey. İsmi Âmak-ı Hayal,[2] senin anlıyacağın, hayalin dibi. Orda yazıyor: Bir gün Allah peygamberleri çağırıp sormuş, saadet nedir? demiş. Her biri kendilerine göre cevap vermişler. Musa: Arzı Mev'uda gitmektir; İsa: Bir yanağına vurana ötekini uzatmaktır; Buda: Hayatta hiçbir arzusu olmamaktır yollu şeyler söylemiş. Sıra bizim Muhammed'e gelince: «Saadet hayatı olduğu gibi kabul etmektir...» demiş. Ne doğru söz! Hayatı olduğu gibi kabul etmeli ve ona ne bir şey ilâve etmeli, ne de ondan bir şey eksiltmeli... Bazı şeyler vardır, canımızı sıkar; «Bu neden böyle? Böyle şeyleri dünyadan kaldırmalı!» deriz. Bazı şeyler de mevcut değildir. İçimizden, bunların olmasını ister, hattâ bu uğurda çalışırız. İkisi de saçma ve faydasızdır. İnsan dediğin mahlûk hiçbir şeyi değiştiremez. Bunun için, gönlünün rahat olmasını istersen, gördüğün fenalıkların bile bir hikmeti olduğunu düşün ve yeryüzünde olmayan iyilikleri oraya getirmek sevdasına kapılma... Sonra en mühimmi: Kendini halinden şikâyet etmiye alıştırma! Ömrünün sonuna kadar dövünsen bu hayatın cefası tükenmez; kendine etmiş olursun. İçkiye de şimdilik pek heves etme. Bazan insan avunmak için başka çare bulamıyor ama, sen nefsine hâkim ol. Biraz daha yaşlandıktan sonra nasıl olsa başlarsın. Hattâ o zaman lâzımdır da. Akşamdan akşama iki kadehin zararı yoktur. İnsana dünyayı unutturur. Eh, bu dünya da unutulacak dünya zaten...»

Evin önüne gelmişlerdi. Salâhattin Bey istemiyerek

---

(2) Şehbenderzâde Ahmet Hilmi'nin (1865-1914), yapıtı. Yeni basımı, Tercüman 1001 Temel Eser, 1973.

lâfını kesti. Kapıyı çalarken, sözlerine bir son vermek ister gibi, çok bilmiş bir tavırla başını sallıyor:

«Ya, işte böyle!» diyordu.

İçeri girdiler. Babası tulumbada elini yüzünü yıkarken Yusuf yukarı çıkıp odada pencerenin önüne oturdu. Muazzez yoktu, herhalde sofra hazırlıyordu. Yusuf kaymakamın sözlerini düşündü, fakat hiçbirini hatırlayamadı. Halbuki yolda dimağını, bu sözleri bir kelime kaçırmadan dinlemiye ve anlamıya hasretmişti. Şimdi bütün bu hikmetlerin, kafasını saran çelik bir duvarı yaladıktan sonra, uçup gittiklerini görüyordu. Dinlediği sırada kendisine ezberlenecek kadar doğru görünen fikirler nasıl oluyor da bu kafada barınacak ufak bir yer olsun bulamıyorlardı? Yusuf kendini zorladıkça aklına tektük kelimeler, cümleler geliyor, fakat bunlar herhangi bir mâna ve ruhtan mahrum bulunuyordu.

Aşağıya, yemek yemiye inip Salâhattin Beyin zayıf ve çökmüş yüzünü, lâkayt ve fersiz gözlerini görünce sokaktaki mükâlemeyi derhal ve tamamen hatırladı. Bu karşısında ağır ağır yemek yiyen adam, bütün o sözlerin hulâsası idi. Fakat ne kadar doğru olursa olsun, Yusuf kendini o fikirlere tamamen yabancı buldu. Zaten onların doğruluğunu da, babasına inandığı için kabul ediyordu. Hayat bu derece mânasız ve insan dünyaya boş durmak için gelmiş olamazdı. Bunların hiçbirinin hakikat olmaması lâzımdı. Yusuf ortadaki bakır sahandan kuskus pilâvı alıp ağzına atarken, o günkü hayatını gözünün önüne getiriyor ve tozlu bir odada, mürekkep lekeli bir masanın başında mutlak surette boş oturmanın hiçbir suretle müdafaa edilemiyeceğini hissediyordu. O oda, o gözlüklü Hasip Efendi, o somurtkan Nuri Efendi nasıl olur da örnek insan diye ele alınabilirdi? İkisi de akşama kadar masa başında uyumak, öğle ve ikindi namazı kılmak suretiyle vakit geçirmişlerdi. Yusuf onla-

rın, omuzlarında havlu ve çıplak ayaklarında nalın ile, kolları sıvalı, aptes almıya gittiklerini ve pembe, çıplak ayaklariyle kirli bir seccadenin üstünde yatıp kalktıklarını tekrar görür gibi oldu. Kendisi için de böyle bir hayat tasavvur etmek korkunçtu. Hattâ şimdi karşısında ağır ağır kuskus pilâvı çiğniyen ve eliyle ağzına bir biber turşusu götüren babasının hayatı da ötekilerden farklı değildi ve o da Yusuf'a bomboş ve korkunç görünüyordu.

İşsizlikten şikâyet etmiş, bir baltaya sap olmak istemiş, eve yük olmaktan kurtulmak için aylardan beri çareler düşünmüştü. İşte şimdi bir iş sahibi idi. Yazık ki bu iş ona boş gezmekten daha az sıkıcı ve daha az mânasız gelmiyordu.

Fakat hâdiseler birdenbire o kadar süratli bir cereyan aldılar ki, Yusuf değil hayatının ilerisini, birçok kereler, içinde bulunduğu günü düşünmiye bile vakit bulamadı.

5

Memur olduğunun haftası idi. Akşama doğru babası Yusuf'u odasına çağırttı. Yüzü sapsarı olarak uzun zaman ona baktı, sonra önündeki bir telgrafı göziyle işaret ederek:

«Yusuf, havadisler fena!» dedi.

«Ne var ki?»

«Bugün seferberlik ilân edildi; harp var!»

Yusuf işin ehemmiyetini tam mânasiyle kavramamakla beraber, ortada müthiş birşey olduğunu seziyordu. Birkaç haftadan beri kulağına heyecanlı havadisler çalınmıştı. Babası da evde birkaç kere, ortalığın karışık olduğundan, bir şeyler çıkması ihtimalinden bahsetmişti.

Kaymakam son günlerde pek meşguldü ve geç vakitlere kadar şube reisi ile kalıp, çalışıyorlardı. Fakat ailesiyle ciddî şeyler konuşmak âdeti olmadığı için fazla tafsilât vermemişti. Yusuf kahveye filân gitmiyordu, ağızdan duyduğu şeyler de yarımyamalaktı. Edremit'e haftada, on günde bir, o da birkaç meraklıya, üç beş İstanbul gazetesi gelir; dünyanın birçok havadisleri, Balıkesir'den veya İzmir'den gelen arabacılar, pazarcılar ve bir de yerli Rumlar vasıtasiyle etrafa yayılırdı.

Hürriyet ilânının, İtalyan, Balkan harplerinin tesirleri buraya muayyen bir müddet geçtikten sonra gelmiş, askerler sessizce gidip, ölmiyenler yine sessizce dönmüşlerdi. Şehirde oldukça kalabalık bir Rum kütlesi olmasa ve bunlar dünya işlerini pek yakından takip etmeğe biraz fazla meyil göstermese, belki bu kasaba dünyanın her hâdisesinden uzak, her vakasına lâkayıt olarak yaşamakta devam edecekti. Fakat seferberliğin ilânı havadisi, bu defa diğerlerine benzemiyen bir şeyler olacağını halka anlattı. Sanki müşterek bir sezişle, geleceğin dehşetini tasavvura muktedir olmuşlardı.

Yusuf babasiyle beraber eve dönerken sokaklarda davullar, zurnalar çalınıyor, kahvelerin önünde kalabalık gruplar hareketle bir şeyler konuşuyor, alay halinde insanlar geçiyordu. Çocukları bile bir ciddilik almıştı. Hepsi kaşlarını kaldırıp mütefekkir[1] çehreler takınıyorlar ve kendilerinden bir parça daha az bilgili olanları yakalayınca büyüklerin mükâlemelerinden kapabildikleri ve muhayyilelerinin bol mahsulleri ile süsledikleri havadisleri ve tahminleri onlara anlatıyorlardı.

Yolda kaymakam Yusuf'u biraz daha aydınlattı:

«Evlâdım, bu sefer iş fena!» dedi. «Bakalım sonu ne olacak. Müttefiklerimiz kuvvetli ama, ihtiyarların de-

(1) Düşünceli.

diği gibi, yedi düvele karşı koymak var. Bu iş uzun sürmez gibi geliyor bana. Yalnız seferberlik çok geniş tutuluyor... Asker kaçaklığına meydan verilmemesi hakkında telgraf üstüne telgraf geliyor...»

Sonra, tâ eve gidinceye kadar, harbin kimlerle ve kimlere karşı yapıldığını ve kaymakamlığa gelen bir gazetede okuduğu şekilde, harbin sebeplerini anlattı.

★

Davul, zurna, ey gaziler, sokaklarda kalabalık... Hem oynayan, hem bağıran, hem de yürüyen coşkun ve genç askerler... Kendilerini nasıl bir âkıbetin beklediğini bilmiyen ve «ya gazi, ya şehit!» diye bağırdıkları halde ölümü akıllarına bile getirmeyen zavallılar... Hayatın yeknesaklığı içinde birdenbire beliriveren bu korkunç değişikliği gülerek kabul eden, ona koşan ve ne için, kimin için ölmeye gideceklerini, nerede ve nasıl öldürüleceklerini sormağı asla akıllarına getirmeyen kahramanlar...

Yalnız kadınlar işin fecaatini daha iyi görüyorlardı. Muhayyilelerinin kısırlığı bu korkunç şeyi yalancı cazibelerle süslemelerine mâni oluyor ve onlara, gelecek günlerin acılarını şimdiden düşündürüyordu.

Yüzlerini kaplıyan şaşkın bir tebessümle karılarına, analarına veda eden erkeklerin arkasından bütün evdekiler dövünüyor, ağlıyor ve nereye gideceklerini düşünmüyorlarmış gibi kendilerine metîn olmalarını tavsiye eden erkeklerin birdenbire gözleri bağlandı sanarak, onlara karşı, daha ziyade bir çocuk için hissedilen bir merhamet duyuyorlardı.

Mahallede her evde bir kişi gitti denilebilirdi. Yusuf'un çocukluk arkadaşları ilk partide sevkedilenler

arasındaydı. Kendisi şimdilik kalıyordu. Babası ona seferberlik ilân edildiğini söylediği zaman derhal ilâve etmişti:

«Senin parmak işe yarıyacak galiba; şube reisi, bu gibi sakatlıkları olanların henüz silâh altına alınmadığını söyledi!»

Yusuf sağ elini kaldırıp baş parmağının yerine baktı. Şahadet parmağının yanında hafif bir yuvarlaklık vücude getiren kemiğin üzerini, hâlâ kırmızılığını muhafaza eden bir deri kaplıyor ve bunun ortasında, içeriye doğru kıvrılmış bir yara izi duruyordu.

Yusuf baş parmaksız elini uzun uzun seyrederken düşünceleri eski ve acı bir hâtıraya doğru uçtu.

Senelerden beri aklına getirmek istemidiği hâdiseleri ve manzaraları bu kadar canlı olarak gözünün önünde görmek, Yusuf'a o zamana kadar duymadığı cinsten bir üzüntü verdi. Yanında giden ve onun yüzünün elemle buruştuğunu gören babası sordu:

«Ne o Yusuf? Kahramanlığın mı tuttu? Askere gidemiyeceğim diye mi üzülüyorsun?»

Yusuf sadece:

«Hayır!»

Dedi ve yarı kapalı gözleriyle tekrar düşünceye daldı.

Hiç de güzel bir yer olmıyan ve arka tarafını ağaçsız, çıplak dağlar saran Kuyucak'tan sanki dün ayrılmıştı. Çamurlu, dar sokaklar; küçük bahçeli evlerinin önündeki hanay; tarlada çalışmaktan yorgun argın dönüp, dinlenmek için etrafına çatan babası; gününün çoğunu alt kattaki toprak zeminli mutfakta bulgur taşını çevirmek, hamur açmak ve ateş yakmakla geçiren annesi, sanki karşısındaydı. Onun ocağa doğru eğilip, bir türlü ateş almıyan odunları, gözleri yanarak üflediğini görüyordu.

Sonra vukuat gecesini hatırladı ve bütün kanlı teferruat zihninden bir an içinde geçti. Yüzünün bütün adaleleri gerilmiş ve şakakları ter içinde kalmıştı.

Kaymakam onun bu halini görüyor, fakat demin cevap alamadığı için bir şey sormuyordu. Oğlunun askere gitmek veya gitmemekten daha ehemmiyetli bir şeyle meşgul olduğunu anlamıştı. Onun dikkatini başka yerlere çekmek için:

«E! Nasıl gidiyor işler?» dedi. «Arkadaşlarınla nasılsın? Öyle ya, bir haftayı geçiyor sen işe başlıyalı!»

Yusuf başını kaldırıp dalgın gözlerle babasına bakarak:

«Hangi işler?» dedi.

«Dairedeki işler tabii!...»

«Dairede ne iş var?»

«Aman Yusuf, pek acaip mahlûksun. Daha geçen gün sana bir kitaplık lâf söyledik. İş deyince sen ne anlıyorsun? Senin orda oturman da bir iş. Ben sana neyle vakit geçiriyorsun diyorum. Korkarım bizim ihtiyarlar seni de namaza başlatacaklar...»

Yusuf yine cevap vermedi. Biraz sonra eve geldiler.

Evde Muazzez'den başka kimse yoktu. Ortalık kararduktan sonra Şahinde geldi. Dört kişi sessizce yemeklerini yediler. Biraz sonra kapı çalındı ve karşıki komşu saatçi Rakım Efendinin yedi yaşındaki oğlu geldi. Kapıyı açan Muazzez'e:

«Annem, teyzemin işi yoksa bize varıversin diyor!» dedi.

Şahinde dışarı çıkıp sordu:

«Ne var oğlum!»

«Anamın böğrüne yine sancı geldi, bir bakıvereceksin!»

Şahinde başına bir yeldirme aldı, «şimdi gelirim!» diyerek karşıya geçti.

Rakım Efendinin hastalıklı karısı ikide birde böyle komşuları imdadına çağırır ve sancıları birkaç dakika sonra geçince çeneye ve dedikoduya başlardı.

Salâhattin Bey ve evdekiler bunu bildikleri ve Şahinde'nin de dönmek için acele etmiyeceğini tahmin ettikleri için bu «şimdi gelirim!» sözünü duymadılar bile.

Yatsıya doğru Muazzez yatakları serdi. Babası beyaz entarisiyle yatağın üstüne oturarak, daireden getirdiği bir gazeteyi okumıya başladı. Ayakları yorganın üstünde duruyor ve krem rengi Selânik fanilâsının paçaları entarinin eteklerinden dışarda kalarak ayak bileklerine kadar uzanıyordu.

Yusuf mindere oturmuş, bir ayağını altına almış, ötekini dikerek kollarını onun üstüne dayamıştı. Gözlerini, babasının baş ucunda titriyerek yanan, lâmbanın ışığına dikmişti. Düşünceleri bir yerde durmayarak seneleri ve kilometreleri ileri geri dolaşıyordu.

Muazzez ise odanın boyunca uzanan yüksek sedirde, elinde dikişiyle, uyuklamakta idi. Hafifçe aralanan gözleri ara sıra babasına ve Yusuf'a çevriliyor, fakat onlarda yatmak alâmetleri görmeyince tekrar kapanıyordu.

Her akşam Salâhattin Bey:

«Hadi! Daha yatmıyacak mısınız?»

Der ve bunlar ondan sonra yukarıya çıkarlardı. Yemeği yer yemez veya babaları söylemeden çekilip gitmeyi ayıp sayıyorlardı.

Fakat Kaymakam bir türlü elindeki gazeteyi bitirmiyor ve Muazzez oturduğu yerden yuvarlanacak gibi önüne eğiliyor, sonra birdenbire kendini toparlıyor ve korkak gözlerle etrafına bakıyordu.

Bir aralık başını yavaşça sol taraftaki pencerenin kenarına dayadı ve derhal kendinden geçti.

Bir müddet sonra garip sesler duyarak uyandı. Otur-

duğu yerde gözlerini uğarak etrafına bakındı. Gördüğü manzaradan bir şey anlıyamadı. Gözleri bir anda yusyuvarlak açılmıştı. Dehşetle:

«Baba!!» diye bağırdı.

Salâhattin Bey yatağın üstünde ayakta duruyor ve sol eliyle arkasındaki duvara tutunuyordu. Sağ eliyle kalbini bastırmakta ve gözleri dışarı fırlıyarak, ara sıra öğürmekte idi. Yusuf da yatağa koşmuş, bir eliyle babasını koltuğunun altından yakalamıştı. Öteki elinde bir tas vardı.

Duvarda asılı duran lâmba Salâhattin Beyin arkasında kaldığı için yüzünü görmek güçtü. Yalnız, nefes almak için uğraşırken tamamen açılan ağzında dişleri parlıyordu.

Muazzez: «Baba!» diye bağırdıktan sonra hemen yere atladı ve Yusuf'u kolundan çekerek:

«Yusuf, ne oluyor?.. Babacığım... Ne oluyorsun?» diye yalvarır gibi sordu. Kaymakam başını çevirip ona baktı. Yüzünü birdenbire müthiş bir ıstırap ifadesi kapladı. Konuşamıyor ve gözleri, derdini anlatamıyan bir çocuk çırpıntısı ile, kızına koşmak istiyordu. İçleri zaman zaman parlıyan ve etrafındaki canlı cansız her şeye, bırakmak istemezmiş gibi sarılan bu gözlerden, şimdi soluk bir renk almış olan yanaklara doğru, birkaç damla yaş süzüldü.

Muazzez babasının boynuna atıldı...

Yusuf onun ellerini çözdü. Gitgide daha güç nefes alan ve öğürme nöbetleri artan kaymakam, eliyle kızını göğsünden uzaklaştırdı.

Muazzez ağlıyarak kocasına döndü:

«Yusuf! Annemi çağıralım. Babama nöbet gelince ne yapılacağını o biliyor!»

Salâhattin Bey kaşlarını kaldırarak «hayır» demek isteyen bir işaret yaptı. Sonra müthiş bir gayret sarfe-

derek kesik kesik:

«İstemez!... Bu sefer cok fena... Bir doktor getirin...» dedi.

Yusuf derhal fırladı. Fakat kapıdan geri dönerek:

«Muazzez... Sen korkmazsın değil mi?..» dedi. «Babam bir şey isterse çabuk yetiştir!»

Yusuf dışarda ceketini giyerken Muazzez:

«Babacığım!.. Yusuf, yetiş!» diye bir feryat kopardı.

Yusuf hemen içeri koştu. Salâhattin Bey yatağa, dizlerinin üstüne düşmüştü. Yine bir eliyle duvara dayanıyor ve diğer eliyle de, kendisine doğru koşan Yusuf'a git diye işaret ediyordu.

Yusuf tekrar geri döndü. Bu sırada babasının sesini duydu. Kaymakam hep eliyle işaret ederek:

«Çabuk!...» diyordu.

Yusuf ayakkaplarını acele giyerek dışarı çıktı, koşarak belediye doktoruna gitti.

Babasını koltuklarından tutan Muazzez ağlıyordu. Kapının kapandığını duyunca aklına bir şey gelmiş gibi telâşla başını çevirdi:

«Yusuf!» diye bağırdı. «Yusuf! anneme uğra! Annemi yolla!» Fakat koşup uzaklaşan adımların sesini duyarak:

«Eyvah!.. İşitmedi!» dedi.

Salâhattin Bey tekrar öğürmeye başladı. Yüzüne hafif bir kan geliyor ve öğürme geçer geçmez derhal kayboluyordu. Muazzez Yusuf'un bıraktığı tası uzattı; fakat babası onu iterek:

«Çabuk... Yukardan lokman ruhunu getir!» dedi.

Muazzez sıçradı. Kapıya geldiği sırada babasının boğuk bir sesle:

«Evlâtlarım!» dediğini duydu. Başını çevirince onun yüzükoyun yatağa serilmiş olduğunu gördü. Geri döne-

cekti. Fakat hafifçe başını kaldıran kaymakam, gözleriyle: «gelme!» diyordu.

Muazzez ne yapacağını şaşırmış gibi, eşikte bir an durakladı. Babasının kendisine dikilen ve «git» diyen gözleri-aynı zamanda mukavemet edilemiyecek bir şiddetle onu çekiyor, uzaklaşmasına mâni oluyordu.

Salâhattin Bey, ağzının içinde kalan kuvvetsiz bir sesle:

«Çabuk getir!» dedi.

O zaman Muazzez deli gibi yukarı fırladı. Babasiyle annesinin yatak odasındaki duvar dolabını açtı. Üzeri yeşil etiketli küçük, beyaz şişeyi tanıyordu. Sinirli parmaklarla onu kavrayarak aşağı koştu. Tahta merdivenler, genç kadının bir an için dokunan adımlarının şiddetiyle, sallanıyor ve çatırdıyordu.

Aşağı inip sokak üstündeki odanın kapısına gelince bir çığlık kopardı. Babası orada, hemen önünde, eşiğin yanında yüzükoyun uzanıyordu. Kollarını, kapıdan gelecek birini kucaklamak ister gibi, ileri uzatmıştı. Başı biraz sağ tarafa çevrilmiş ve ak saçları tahtaların üzerine serilmişti.

Muazzez bu hareketsiz vücudun üzerine atılarak onu sarsmıya ve:

«Babacığım... Babacığım... Bana baksana!» diye bağırmaya başladı. «Babacığım, bak şişeyi getirdim.»

Babasının başını eliyle biraz kaldırdı ve mantarını dişiyle çıkardığı şişeyi onun burnuna yaklaştırdı.

Bu sırada elinin üstünde bir yaşlık hissetti. Durdu ve hayretle babasının yüzüne baktı.

Salâhattin Beyin yarı açık gözlerinden yanaklarına doğru yaşlar süzülüyor ve bunlar, henüz sıcaklığını kaybetmeden, kızının eline damlıyordu.

Biraz sonra Yusuf'la beraber gelen ihtiyar doktor hastayı yatağına naklederek dinledi, göz kapaklarını kal-

dırıp baktı, sonra şehadet parmağının uciyle onları tekrar kapattı; hüzünlü bir tavırla başını sallayarak arkasına döndü:

«Allah bakilere ömür versin!» dedi.

6

Ertesi sabah kaymakamın evinin önü mahşer gibi kalabalıktı. On seneye yakın bir müddet aynı yerde kalan ve hemen hemen kimseyi kendine düşman etmiyen bu adama karşı Edremit halkı son ve içten bir alâka göstermek için yığın yığın toplanmıştı. Bayram yeri camiinin önüne kadar bütün duvar kenarları, çömelip oturanlarla doluydu. Halk, farkında olmadan, bu adamla beraber başka bir şeyin de gömüldüğünü, sessiz Edremit'te senelerden beri devam eden bir sükûnetin artık maziye karıştığını hissediyordu. Dünyadan elini eteğini kesmiş bir kasabanın gene dünya ile pek alakası olmayan bir kaymakamı vardı ve o şimdi burası ile bağlarını büsbütün keserek kasabayı ve halkını, zamanın müthiş bir süratle dönmeye başlayan ve sarsıntıları buralara kadar gelen çarkına terketmişti.

Yusuf şaşkın ve sapsarı kapının önünde duruyordu. İçerden gelen feryatları duydukça dişlerini sıkıyor, fakat bir türlü oradan ayrılamıyordu. Hayatta bir insanı bu kadar üzecek bir hâdisenin mevcut olabileceğine o zamana kadar ihtimal vermemişti. Hiçbir şeye inanamıyor ve kendini hep korkulu bir rüyada sanıyordu. Yüzü o kadar değişmişti ki, o civarda bulananlardan hiçbiri ona yaklaşmıya cesaret edemiyordu.

Mûtad[1] merasimle meşgul olan ve eve girip çıkan

(1) Alışılmış.

ihtiyar Hasip Efendinin gözleri bir aralık ona ilişti. Derhal durdu. Kendisi ağlamıştı. Fakat Yusuf'un ağlamamış olması onu daha çok korkuttu. Omuzundan tutarak:

«Haydi evlât, git biraz dolaş!» dedi.

Bu Hasip Efendi sabahtan beri dört tarafa koşmaktan harabolmuştu. Bir kenarda bir dakika dinlenmek imkânı bulursa derhal gözlüğünü alnına kaldırıp ağlamaya başlıyor ve yaşlar ak sakallarından süzülerek mintanına damlıyordu. Fakat o olmasa kaymakamın cenazesi kaldırılamıyacaktı. Kadınlar yukarda baygın bir halde yatıyor ve başlarında dört beş komşu bekliyordu. Lif ve sabun tedarikinden, müezzine haber vermiye kadar her şeye Hasip Efendi koşuyor, bir taraftan da kadınları susturmaya uğraşıyordu.

Yusuf'un Muazzez'i bile görecek hali yoktu. Asıl ondan, onunla karşı karşıya gelmekten korkuyordu. Kaybettikleri şeyin büyüklüğünü o zaman daha çok anlayacaklarını ve buna tahammül edemeyeceklerini sanıyordu. Zaten mahallenin birçok kadınlarının arasında Muazzez'le karşı karşıya gelmek mânasız ve üzücü bir şeydi.

İki ayak taş merdiveni inerek sola kıvrıldı. Kenarda dizilip, gözleriyle kendini takibeden birçok insanın önünden geçerek meydandaki camiin yanına kadar geldi. Daha gitmek, belki de şehrin dışına çıkmak istiyordu. Birdenbire durdu. Başını kaldırarak yukarıya, minarenin şerefesine baktı. Oradan bütün kasabaya dalga dalga yayılan bir ses Yusuf'u olduğu yere mıhladı. Sarı Hafız en yakıcı sesiyle salâ veriyordu.

Yusuf'un camiyle, namazla, din ve imanla pek alış verişi yoktu. Hele babası, Şahinde'nin tabiriyle «kızıl gâvur»du. Fakat minareden kopup bütün o meydanlardaki insanların yüreklerine bir kanca gibi takılan bu fer-

yat onu kendinden geçirdi. Bu sesle dinin bir alâkası yoktu. Böyle olmasa Sarı Hafız da, pek dini bütün olmadığını bildiği ve camide ancak bayramdan bayrama gördüğü Salâhattin Bey için, bu kadar candan haykıramazdı. Burada Allah filân da yoktu; ölen bir insana, ölümü bütün dehşetiyle duyan bir insanın hitabı vardı. Arasıra yeisle incelip titreyen, bazan tevekkül ve teslimiyetle ağırlaşan ve pesleşen bu sesleri, şimdi evinin bahçesinde dimdik uzanan kaymakam muhakkak işitiyor ve anlıyordu. Yusuf bundan emindi. İhtimal cevap da veriyor ve Sarı Hafız bunun için arasıra böyle daha ateşli, daha mânalı haykırıyordu. Yusuf yanıbaşındaki kavak ağacının kütüğüne dayandı. Her tarafı titriyor ve şu anda ölüm karşısında ürperen bütün dirilerin tercümanı olan Sarı Hafız'la, bahçedeki ölü arasında cereyan eden mükâlemeyi dinliyerek dehşete düşüyordu.

Yusuf bazı sabahlar erken kalkınca gene Sarı Hafız'ın salâ verdiğini ve ezan okuduğunu duymuştu. Fakat bunlar onun üzerinde güzel bir sesin yapacağı tesirden başka bir intiba bırakmamışlardı. Halbuki şimdi dinlediği şey büsbütün başka idi. Burada sesin hiç rolü yoktu. Burada mühim olan, ifade edilen şeylerdi ve bunlar, insanı yerlere kapanıp yüzünü topraklara gömerek düşünmeye sürükleyecek kadar büyük, umumî ve bilhassa «insanca» idi. Bir müddet sonra etraftakilerin yerlerinden kalktıklarını, camie doğru yürüdüklerini gören Yusuf doğruldu. Cenaze namazına iştirak etti. Sessiz bir kafilenin içinde ve başı önünde mezarlığa kadar gitti.

★

Fakat o gün ve ondan sonra, günlerce, hep o rüya

hali devam etti. İlk zamanlar Yusuf'tan teselli bekliyen Muazzez, birkaç gün sonra onun halinden korkmaya başladı.

«Kendini topla Yusuf! Sen böyle yaparsan bizim halimiz ne olur?» dedi.

O zaman Yusuf Muazzez'in farkında olmadan yaptığı bu ihtarın mânasını düşünmeye başladı.

Artık hayatta tek başına idi. Daha doğrusu tek başına ayakta durmaya ve kendinden başka iki kişiyi de tutmaya mecburdu. Dayanacak kimsesi yoktu.

Artık: «Hayatımı nasıl bir düzene koymalıyım?» yahut: «Bu işler benim işim mi, değil mi?» diye düşünemezdi. Hayatının iç ve dış şeklini bundan sonra tesadüfler, icaplar tanzim edecekti. Belki bundan evvel de böyle idi; fakat o içinde: ««İstediğim gün hayatımı değiştirebilirim!» diye bir kanaat beslemiş ve bu ona cesaret ve emniyet vermişti.

Şimdi bu emniyetin birdenbire uçup gittiğini, önünde, ne olacağını bilmediği günlerin, bir uçurum gibi uzanıp esnediğini görüyor, teslimiyetle başını eğiyordu. Fakat kafasının bir köşesinde hâlâ bu baş eğmenin muvakkat olduğuna, bir gün «kendi istediği gibi» hareket etmek imkânlarının tekrar doğacağına dair bir ümit yaşıyordu. Babasının ölümünden birkaç gün sonra tekrar gidip gelmeye başladığı tozlu odanın kendisi için son ve daimî bir sığınak olduğuna inanmaktan onu alakoyan, işte bu müphem ümitti.

Üç hafta kadar hiçbir şey değişmedi. Yusuf hayatın bu kadar ezici günleri olduğunu gördükçe daha ileriyi düşünmekten vazgeçiyor ve kafasını bomboş bırakabilmek için çalışıyordu. Akşamları eve gelip yıkandıktan sonra sokak üstündeki odaya oturuyor, Muazzez'in sofra hazırlamasına bakıyordu. Birdenbire bütün canlılığını, bütün neşesini kaybeden genç kadın, ko-

casiyle göz göze gelmek istemiyordu. Çünkü bakışları ne zaman karşılaşsa ilk akıllarına gelen şey müşterek felâketleri oluyor ve ikisinin de gözleri yaşarıyordu.

Başı daima çatkılı ve gözleri daima kızarmış olan Şahinde sofraya gelip birkaç yudum alır, sonra bahçe tarafındaki odasına geçerek mindere uzanır ve «of, amar!» diye inlemeye başlardı. Hakikaten harap ve perişan bir haldeydi. Günde en aşağı üç dört komşuya gidiyor, Muazzez'den dinlediği ölüm tasvirini, ilâveler yaparak, eve her gelen misafire ve her gittiği komşuya birer kere anlatıyor, sonra onların da iştirakiyle sesli sesli ağlamaya başlıyordu. Maamafih bu burada âdetti. Evinden ölü çıkan her kadın bu merasime riayete kendini mecbur görürdü. Komşular da bu işte pek dikkatli idiler. «Acılı»nın ağlamaktaki en ufak kusurunu bile gözden kaçırmazlar ve mateme fiilen iştirakte hiç bir zaman tekâsül [2] göstermezlerdi.

Bunun için yorgun argın ve geç vakit eve dönen ve komşuların yaptığı ikramlar sayesinde canı hiç bir şey yemek istemiyen Şahinde, felâketine lâyık bir iştahsızlık ve perişanlık ile, çocuklarına bir vefakârlık misali vermekte idi.

Muazzez Yusuf'u fazla üzmemek için kendine hâkim olmaya çalışıyor ve şimdi birçok huylarını babasına benzetmeye başladığı kocasına daha çok sarılıyordu. Gündüzleri o ve annesi evde yokken biraz içini boşaltabiliyor, babasının, bir bohça içinde yüke kaldırılan elbiselerini ortaya çıkararak onları kokluyor ve gözyaşlariyle ıslatıyordu.

Akşam üzerleri yalnız başına evde otururken, sokaktan her geçenin ayak sesiyle yerinden hoplar, kapının çalınmasını ve soluk yüzüyle babasının içeri gir-

(2) Kayıtsızlık.

mesini beklerdi. İnanamıyordu. Onun bir daha kapıyı hiç çalmayacağına, tulumbada Muazzez'e su çektirip yıkanmıyacağına, uzun entarisi ve beyaz saçlariyle bu evin içinde bir daha dolaşmıyacağına inanamıyordu. Bir gün yine gelmesi lâzımdı. Muhakkak lâzımdı.

Fakat kapı sahiden çalınıp Yusuf içeri girince kalbi hem bir sukutu hayal,[3] hem bir sevinçle burkuluyor, yüzü ağlamakla gülmek arasında bir ifade alıyordu.

Birbirlerini pek güzel anlıyorlar ve Şahinde içerde inlerken babalarından bahsetmeyi ve onun için gözyaşı dökmeyi istemiyorlardı. Buna rağmen her ikisinin de gözleri karşı mindere, Salâhattin Beyin her akşam yemekten sonra oturup eski kitapları karıştırdığı köşeye gidince, ikisi de başlarını önlerine eğerek dakikalarca susuyorlardı.

Meğer kendisine 46 yaşında ihtiyarlamış göziyle bakılan hasta Salâhattin Bey bu evi ne kadar çok dolduruyormuş? Dört odalı ahşap bina sanki birdenbire tamamen boşalıvermişti. Gelininin yanından hâlâ dönmeyen ve döneceğe de benzemiyen Rumelili hizmetçi de olmadığı için, üç kişiden ibaret kalan bu aile sanki bir odanın ancak bir köşesini işgal ediyor ve diğer taraflar bomboş, hayır, ölünün hayali ile dolu olarak duruyordu.

Şahinde kavga etmediği zamanlar konuşmazdı. Muazzez lâfa karışmaya korkar ve Yusuf daima susardı. Bu evde konuşan, şaka yapan, soran, hattâ fırsat düştükçe, üç dört kelime ile de olsa, anlatan ve havadis veren hep Salâhattin Beydi. O gittikten sonra ev halkını, uzun zaman bir değirmende bulunan insanlara çarklar birdenbire durunca gelen bir şaşkınlık sarmıştı. Kulaklarında hâlâ uğultular devam ediyordu.

---

(3) Düş kırıklığı.

Yusuf ve Muazzez gibi iki insanın uzun zaman bu teessürlerden kendilerini kurtaramamaları beklenirdi, fakat, evvelce de söylediğimiz gibi, hâdiseler birbirini çok çabuk kovaladı ve zihinleri uzun zaman bir nokta üzerinde kalmaktan menetti.

7

Salâhattin Beyin ölümünden sonra kaymakamlık işlerine on beş gün kadar, en kıdemli memur olan tapu müdürü vekâlet etti. Sonra İzzet Bey isminde, oldukça genç bir kaymakam geldi. Başlar başlamaz ilk işi evvelâ şehrin ileri gelenlerini hükûmete çağırıp onlarla konuşmak, kendileriyle işbirliği etmek oldu. Bu toplantıda söylediği sözlere nazaran memleket çok mühim anlar yaşamakta idi. Yarın öbürgün düşman zırhlılarının Edremit körfezine girmesi ve belki de kasabayı bombardıman etmesi mümkündü. Ne çetin bir devirde yaşadıklarını anlamak için Edremitliler bu dakikayı beklememeli, şimdiden gözlerini açıp hükümetle el birliği etmeli idiler. Ve daha birçok şeyler.

Toplantıya çağırılanlar arasında memleket eşrafı da vardı. Zaten yeni kaymakam sözlerini asıl onlara tevcih etmişti.[1] Kendini diğer memurların hepsinden büyük gördüğü için, konuşurken hattâ ceza reisi ile müftünün ve kadı'nın bile yüzüne bakmamıştı. Herhalde, bu harp vaziyetinde, bir mülkiye âmirinin geniş salâhiyetini onlara hissettirmek niyetindeydi.

Geldiğinin ikinci gecesi Çınarlı Handaki odasında eşraftan birkaçiyle oturup kafayı çektiği kasabaya yayılınca, diğer tecrübeli memurlar:

(1) Yöneltmişti.

«Tamam, Edremit'e malın gözünü göndermişler... Yükünü tutmadan gitmez!» diye söylendiler.

Fakat İzzet Bey, yükünü tutacağa da pek benzemiyordu. Eli pek açık ve eğlenceye biraz fazla düşkündü.

Küçük kasabanın şimdilik en mühim işini, yeni kaymakamlariyle meşgul olmak teşkil ettiği için, onun günlük hayatı, en küçük teferruat bile unutulmamak şartiyle, kulaktan kulağa anlatılıyor, türlü türlü tefsirlere uğruyordu.

Yusuf yeni kaymakamı daha ilk geldiği günlerde gördü. Odasındaki tahta masanın başında oturuyor, kamış kalemlerden biriyle oynuyordu. Birdenbire kapı açıldı. Evvelâ sarışın bir baş, sonra sıska bir vücut içeri girdi.

İzzet Beyin kirli sarı saçları, biraz daha koyu bıyıkları ve kaşları vardı. Otuz beş sularında görünüyordu. Donuk mavi gözlerini süratle etrafında gezdiriyor ve sözünü müteakıp,[2] sanki izah ediyormuş gibi, uzun ve zayıf kollariyle işaretler yapıyordu. Odadakilerin herbirine adlarını sordu, sonra Yusuf'un masasına gelip ellerini dayadı:

«Sen ne iş yaparsın?» dedi.

«Kâtiplik yaparım efendim!»

«Canım, vazifeni değil, yaptığın işi soruyorum!»

«Ne iş verirlerse onu yaparım!» dedi.

Kaymakamın yanında ve elleri bağlı olarak gezen bir memur izahat verdi:

«Merhum Salâhattin Beyin damadıdır efendim!»

İzzet Bey başını çevirerek mânalı bir tavırla:

«Bu mudur o?» dedi.

«Evet efendim!»

---

(2) Sözünün, sözlerinin ardından.

Yusuf masanın başında ayakta duruyor ve gözlerini kaymakamın ellerinden ayıramıyordu. Sarı tüylü ve iri kemikli parmaklarının tırnakları kısa, yassı ve öne doğru kıvrıktı. Ömründe bu kadar çirkin el görmeyen Yusuf hayretle onların hareketlerini takibediyordu. Kaymakam sual sorarken bir elini kaldırıp işaretler yapıyor, öbür elinin parmakları ile de masayı tıkırdatıyordu.

Dilinde biraz Rumeli şivesi vardı, fakat bunu belli etmemeye çalışıyordu. Yusuf da evvelâ farketmemişti. Fakat kulağı evdeki hizmetçinin sözleriyle dolu olduğu için, kaymakam «Bu midir o?» deyince derhal anladı.

Yeni kaymakam gözlerini odanın duvarlarında gezdirdikten, kenarda dayalı duran birkaç büyük ve eski deftere şöyle baktıktan sonra:

«Haydi bakalım, oturun yerlerinize!» diyerek çıktı gitti.

Kaymakamın bu ziyareti Yusuf üzerinde hiç hoş olmayan bir tesir bırakmıştı. Onun, baktığı yeri kirletiyormuş hissini veren yapışkan mavi gözleri ve masanın üzerine yerleşip bir müddet orada kımıldıyan korkunç derecede çirkin elleri, bir türlü zihninden çıkmıyordu.

Ne kadar küstahça, ne kadar istihfafla soruyordu?

«Adın nedir?» yahut:

«Ne iş yapıyorsun?» derken, sanki dudaklarının arasından :

«Sen de adam mısın?» diyen ikinci bir cümle sessizce dökülüyor ve muhatabının dimağına varıyordu. İhtiyar Hasip Efendi ve Nuri Efendilere karşı merhametle karışık görünen bu istihfaf ifadesi, Yusuf'a gelince daha keskinleşmişti. Hele gözü Yusuf'un kalem tutan başparmaksız sağ eline ilişince bu kadar komik bir manzaraya tahammül edilemiyeceğini belli eden bir gülüşle yüzü yayılmış, sarı fakat muntazam dişleri meydana çıkmıştı.

Yusuf, İzzet Beyin kendisi hakkında:

«Bu mudur o?» demesinden de kuşkulanmıştı. Demek bu herife kendisinden bahsedilmişti! Neden acaba? Sonra kim bahsetmişti? Yusuf bunları düşünürken burada, eski kaymakamın oğlu veya damadı sıfatiyle, ne kadar münasebetsiz bir vaziyette olduğunu hissetti. Babası sağken bile memurların mânalı fakat çekingen tavırlarından sinirlendiği halde, şimdi onların, sarih bir ehemmiyet vermeyiş ve küçük görüş halini alan, hattâ bazan alay etmek derecelerine varan muamelelerine tahammül etmiye mecbur kalıyordu.

Hasip Efendi bir aralık başını Yusuf'a çevirerek:

«Ne düşünüyorsun evlât!» dedi.

«Hiç, beybaba!»

«Beğendin mi bu adamı?»

Yusuf omuzlarını silkti.

Bunu menfi bir cevap telâkki eden Hasip Efendi esefle başını sallıyarak:

«Benim de gözüm tutmadı,» dedi.

Nuri Efendi bulunduğu köşeden, gene o asık suratiyle, mütemadiyen mırıldandığı duaları keserek, lâfa karıştı:

«Her akşam beylerden biriyle içiyormuş!» dedi.

Hasip Efendi cevap verdi:

«Merhumun bu heriflerle karşı karşıya oturup eğlenmesine imkân mı vardı? Kimsenin aklına bir fenalık gelmiyeceğini bildiği halde, bir eşraf davetine bile gitmezdi. Hem de on sene burada oturup kendini tanıttığı, herkesin de ne mal olduğunu öğrendiği halde!»

Bir müddet durdu, sonra tekrar başladı:

«Daha geleli üç gün olmadı. Nereden de tanışıp işrete başlarlar. Kendini kurnaz zannediyor ama, üç günde kafese girer. Biz Salâhattin Beyden evvel buna benzer kaymakamlar gördük, bu kasabada benden akıllısı

yoktur diye dolaplar çevirmeye kalktılar da, defolup giderlerken halk arkalarından teneke çaldı. Bilmem ama, bunun da sonu odur!»

Nuri Efendi gene okumayı keserek:

«Yusuf Efendi oğlum!» dedi. «Dün akşam Hilmi Beyle beraber içmişler. Evvelâ Çınarlı Handa bir sofra kurdurmuşlar, sonra Hilmi Beyin evine gitmişler.»

Yusuf bir an düşündü. «Ne çıkar bundan?» dedi. Fakat birdenbire aklına kaymakama kendisinden bahsedenin Hilmi Bey olması ihtimali geldi? «Acaba bu herifler benden daha ne isteyecekler?» diye söylendi.

Nuri Efendiye daha sormak, bir şeyler konuşmak istiyordu. Bugün nedense her zamanki gibi sessizce oturamayacaktı. Fena halde sıkılıyordu. Fakat o sırada her iki ihtiyar çoraplarını çıkarıp ayaklarına nalın giymişler ve teneke ibrikleriyle, apdest almaya gitmişlerdi.

Bir müddet sonra Hasip Efendi önde, Nuri Efendi arkada döndüler. Dualar mırıldanarak kurulandılar ve odanın ortasına serdikleri eski seccadenin üzerinde yanyana namaza durdular.

Yusuf akşamı zor etti. Daireden çıktıktan sonra hızlı adımlarla evin yolunu tuttu. Yukarıçarşıdan geçerken, Avukat Hulûsi Bey, yazıhanesinin penceresinden başını uzatıp onu çağırdı.

Yusuf babasının ölümünden beri Hulûsi Beyi görmemiş, cenaze günü ise, ancak bir iki kelime konuşmuştu. O zaman Hulûsi Bey:

«Oğlum, babanla aramızdaki hukuku bilirsin, bir derdin, bir ihtiyacın olursa hemen bana gel!» demişti. Fakat Yusuf o sırada bir şey dinleyip anlayacak halde olmadığı için Hulûsi Beyin o sözlerini ancak şimdi hatırlıyordu.

Küçük ve basık yazıhaneye girdi. Burası alelâde bir dükkândı. Yalnız içerisi beyaz badana edilmiş ve bir-

kaç kanape, koltukla döşenmişti. Yerde güzelce bir halı, kenarda, avukatın önünde, geniş ve üzeri deri kâğıtlar, kahverengi zarflarla dolu bir masa duruyordu. Duvarlara güzel hatlarla yazılmış birçok levhalar asılmıştı. Hulûsi Beyin tepesindeki büyücek levhada usta bir sülüs ile yazılmış :

Ayinedir bu âlem, her şey hak ile kaim
Mir'atı Muhammedden Allâh görünür daim.[3]

İbaresi vardı. Onun biraz solunda, dükkânın içine doğru yanyana asılmış duran daha küçükçe levhalarda: «Bir işte kasıt ne ise hüküm ona göredir!», «Şek ile yakîn zail olmaz!»,[4] «Zararı âmmı def için zararı has ihtiyar olunur!»[5] gibi mecelleden alınmış cümleler vardı. Hulûsi Beyin tam karşısında, bir ihtar gibi, fevkalâde güzel bir talik ile yazılmış:

Gariki bahri isyanım
Dahilek yâ Resulullah.[6]

Levhası duruyordu.

Hulûsi Bey Yusuf'u içeri çağırdıktan sonra iskemlesini biraz kenara, üzerinde düstur ve mecelle ciltleri bulunan bir rafa doğru çekti, Yusuf'a da karşısındaki kanapeyi gösterdi, sonra havadan bahseder gibi sordu:

---

(3) Her şeyin doğruluk (adalet) ile ayakta durduğu bu âlem bir aynadır, Muhammed'in aynasında daima Allah görünür.

(4) Kuşku ile kesin bilgi yok olmaz.

(5) Genelin, kamunun zararını gidermek, ortadan kaldırmak için özelin, seçkinlerin zararı yeğlenir.

(6) İsyan denizinde boğulmuş olanım, sana sığınırım ya Resulullah.

«Oğlum, hiç uğramıyorsun! Nasılsın bakalım!»

«İyiyim efendim!»

«Hanım kızım nasıl?»

«İyiler efendim!»

«Bir kahve içersin değil mi?»

«Teşekkür ederim efendim, hacet yok!»

«Olmaz! Ne demek! Bir kahve içmeden gidilir mi?» Sonra dışarıya doğru seslenerek karşı sıradaki kahveciye:

«Bize iki şekerli getir!» dedi.

Yusuf etrafına bakmıyordu. Hulûsi Beyin masasının ayakları tornalanmıştı ve yukardan aşağı doğru inceliyordu. Yusuf bir gözünü hafif kapıyarak bu ayaklardaki torna halkalarını seyrediyor ve bir taraftan da Hulûsi Beyin kendisini buraya neden çağırdığını merak ediyordu. İçinde buradan bir an evvel çıkıp eve gitmek ihtiyacı vardı.

Kahveler geldikten sonra avukat sordu:

«Yusuf Efendi, evlâdım, Edremit'te yerleşip kalmak niyetinde misiniz?»

Yusuf hiç beklemediği bu sual karşısında bir müddet durakladı, sonra:

«Bilmem ki?» dedi.

Sahiden de bilmiyordu. Bu sualin cevabını verebilmek için, aylardan beri kafasının içinde dolaşıp duran birçok diğer suallerin halledilmesi lâzımdı. Hayatının ne şekil alacağını bilmeden ve bu hususta bir karar vermeden karşısındakine ne söyliyebilirdi?

Bir kere daha mırıldandı:

«Bilmem!..»

Hulûsi Bey biraz düşündü:

«Burada sizin ne malınız var?» dedi.

«Elli ağaç zeytinimiz, on dönüm kadar tarlamız var!»

«Sizi geçindirmez!.. Sonra bunlarla uğraşacak adam lâzım, sen halbuki artık boş değilsin!»

Bir müddet sustular. Hulûsi Bey tekrar sordu:

«Annenizin kimsesi yok mu?»

«Yok!.. Anası öleli çok oluyor, babası da üç sene evvel ölmüştü galiba. Nazilli'de reji memuru idi. Bir şey bırakmamış...»

«Senin kimsen yok mu?»

Yusuf gözlerini karşısındakinin yüzüne dikerek uzun müddet baktı. Bir şey düşünmüyor, sadece kafasının içinden birdenbire hızla geçmiye başlayan bir hâtıralar şeridinin durmasını bekliyordu. Nihayet yavaşça :

«Benim de kimsem yok!» dedi.

O zaman Hulûsi Bey, çaresiz bir vaziyette kalmış gibi iki elini açarak:

«Öyle ise yapacak bir şey yok!..» dedi. «Burada kalacaksınız. Fakat beni dinle evlâdım! Her şeyi açıkça konuşalım. Siz benim canım kadar sevdiğim bir arkadaşımın yadigârlarısınız. Sözlerime gücenme. Bir kere artık babanızın sağ olmadığını unutmayın. Bu lâfımın sana bir ilişiği yok, daha ziyade valide hanım için söylüyorum. Ne diye saklamalı, siz artık fakir bir aile sayılırsınız. Kendi âleminizde yaşamalısınız. Sonra bilirsin ki bu kasabada herkes senin dostun değildir. Başından türlü işler geçti. Onun için de tetik ol. Bulunduğun işe dört el ile sarıl. Şimdi karışık zamanlar. Kendi kendine bir iş yapamazsın. Ticarete atılayım desen hem sermaye ister, hem tehlikeli iş. Bak, iki haftadır pazarcıları eşkıyalar soyuyor. At araba alsan, yarın hükûmet bir emir verir, askeriye için zaptederler, eline de bir senet verirler, ezip suyunu içersin. Yeni kaymakamın gözü sendedir. Hiç kimse kendinden evvelkinin adamlarını yerinde bırakmak istemez. Hattâ üç dört gündür ne diye

sana bir şey olmadı diye hayret ediyorum. Çünkü henüz daireye mülâzım olarak devam ediyorsun. Çıkarmak kolaydır. Fakat kimbilir, belki vicdanlı bir adamdır. Ben daha görmedim. Hakkında söylenenler pek iyi değil ama, doğrusu ancak Allaha malûmdur. Bak! En mühim şeyi unutuyordum. Senin Şakir'le ve Hilmi Beyle aranda bir geçmiş vardır. Bunu da unut. Dayanacak kimsen yok, içinde onlara karşı en küçük bir düşmanlık sakladığını farkederlerse seni ezerler. Yeni kaymakam ile de hemen arayı doğrultmuşlar... Doğrultmasalar bile, paraları var, efendim, paraya karşı kimin gücü yeter ki!..»

Yusuf ses çıkarmadan dinledi. Hulûsi Beyin onu buraya çağırışının sebebi herhalde yalnız bu nasihatleri vermek değildi. Yusuf onun evvelâ başka bir şey söylemiye hazırlandığını sezmişti. Fakat Edremit'i bırakıp gitmelerine imkân olmadığını söyleyince Hulûsi Bey fikrini değiştirmiş, sözü başka taraftan açmıştı. Yusuf bunu pek güzel hissediyor ve dayanılmaz bir tecessüsle, Hulûsi Beyden asıl söylemiye hazırlandığı şeyi sormak istiyordu.

Fakat buna cesaret edemedi, daha doğrusu bu arzusunu ifade edecek kelimeler bulmaya ve cümleler tertibetmeye muktedir olamadı.

«Sen başka bir şey söyliyecektin; haydi onu da diyiver!» demek olmazdı. Başka yollardan yürümeli idi; fakat böyle ustalıklı sözleri Yusuf zihninin sükûnetle çalıştığı zamanlarda bile yapamazdı. Halbuki şimdi mütemadî bir ihtimal ve sual zinciri kafasının içinde uğultular yaparak dolaşmakta idi.

Yavaşça doğruldu. Avukatın elini öptükten sonra:

«Sözünüzden çıkmam Hulûsi Bey Amca!» diyerek ayrıldı.

8

Ertesi sabah Yusuf daireye gider gitmez bir odacı:

«Yusuf Efendi, sizi kaymakam bey istedi!» dedi.

Genç adam odasına girince Hasip Efendi ona doğru koşarak:

«Evlâdım. Bu herif seni arattı. Pek meraktayız, çabuk gir çık da bize haber ver. İnşallah melûnun fena bir niyeti yoktur!» dedi.

Yusuf'a bir fenalık yapılması ihtimali bile, bu iki ihtiyarın kafalarında kaymakamın aleyhinde toplanmaya başlayan şüphelerin kuvvetlenip kanaat haline gelmesine ve adamın kısaca «melûn» diye adlandırılmasına kifayet etmişti.[1]

Yusuf elindeki öğle yemeği çıkınını masanın üstüne bıraktı. Önünü ilikleyip yanıbaşlarındaki odaya gitti.

Kaymakam bir müddet masanın üzerindeki kâğıtlarla meşgul olarak onun girdiğini farketmemiş göründü, sonra yavaşça başını kaldırarak:

«Sen misin?» dedi.

Tekrar birkaç kâğıdı okuyup imzaladı ve bazı yerlerini değiştirdi, belki on dakika daha Yusuf'u bekletti ve birdenbire yerinden kalkarak ona doğru yürüdü. Yüzü hayırhah[2] bir tebessümle gerilmişti. Yusuf bu tebessümden memnun olacağı yerde korktu, hattâ biraz da tiksindi. Bu insan başkasına, hattâ bir iyilik yapacak olsa bile bunu böyle bir tebessümle evvelden haber vermeye hiç lüzum yoktu. Halbuki Yusuf karşısındakinin kendisine arasıra fırlattığı kaçak ve anî bakışlardan asla iyi mânalar çıkaramıyordu.

---

(1) Yetmişti.

(2) İyilik dileyen, içten.

Öteki kaşlarını kaldırıp, mühim bir nutka başlıyormuş gibi:

«Bak evlâdım!» dedi. «Sen benim merhum selefimin damadısın. Pederin merhuma gıyabî hürmetlerim vardır. Emin ol! Seni de onun devlete bir emaneti sayarım. Baktım, tetkik ettim, bu kâtiplik işi sana göre değil.»

Yusuf'un bu sözleri anlayıp kafasına yerleştirmesini bekliyormuş gibi birkaç saniye sustu. Yusuf içinden: «Ulan, bizi kapı dışarı edeceksin, lâfı ne diye uzatıyorsun?» dedi. Kaymakam tekrar söze başladı:

«Bak oğlum, sağ elinde bir parmak noksan. Geçmiş olsun. Fakat bu vaziyette ne kadar çalışsan güzel bir yazı sahibi olamazsın. Eh, senin memuriyetinde de adamı gösteren yazıdır. Mutasarrıfa giden bir tahrirat evvelâ onun gözünü yazısı ile kamaştırmalıdır. Neyse... Duyduğuma göre sen biraz da serbest tabiatli imişsin. Ben sana tam gönlüne göre bir iş buldum.»

Kaymakam tekrar durdu. Karşısındakinin merakla sözün arkasını beklediğini görüyor ve memnun bir gülüşle ona bakıyordu:

«Anladın mı evlâdım, tam sana göre bir iş. Sen hemen beş on kuruş tedarik edersin; elbet birkaç paranız vardır! Güzel bir at satın alırsın. Ben seni tahsildar yapacağım, süvari tahsildarı. Malmüdürü ile konuştum. Buradaki maaşını vererek seni oraya geçireceğiz. Ayrıca hayvanın için yem parası da vereceğiz. Köylerden devletin alacağını, vergisini tahsil edeceksin. Fevkalâde iş! Öyle değil mi? Odada oturup sıkılmak yok. At üstünde köyleri gez? Hem para da arttırırsın!»

Yusuf biraz şaşkın bir tavırla başını sallıyordu. Kaymakam sözünü bitirince:

«Siz nasıl buyurursanız öyle olsun!» dedi.

Kaymakam elini Yusuf'un omuzuna koyarak:

«Eski kaymakam babandı, ben de ağabeyin sayılırım. Bir derdin olursa bana gel. Haydi bakalım, odana git de emrini bekle!» dedi.

Yusuf çıktı. Kafası karmakarışıktı. Bu adamın kendisine bir fenalık yapacağını düşünerek içeri girmiş, içerde bu kanaati büsbütün kuvvetlenmişti. Halbuki teklif edilen iş hiç de fena değildi. Ne tarafından düşünülürse düşünülsün, tahsildarlık herhalde bu Allahın belâsı tahrirat kâtipliğine tercih edilirdi.

Odada kendisini bekleyen Hasip Efendi ile Nuri Efendiye meseleyi anlattı. Onlar da bunda bir fenalık görmediler. Sadece:

«Belki herif seni civarında bulundurmak istemiyor? Ne kadar olsa biraz tuhaf kaçacak. Fakat bulduğu iş de hiç fena değil. Gençsin. Dayanıklısın. Karda kışta köyleri dolaşmak biraz güçtür ama, sana koymaz. Allah hayırlısı neyse öyle yapsın!» dediler.

Nuri Efendi:

«Bu kaymakam sütü temiz bir insana benzemez ama, bu sefer bir iyi tarafına rastgeldi herhalde!» diyerek başını salladı.

Yusuf eve dönerken avukat Hulûsi Beye uğradı ve kaymakamın kendisine söylediği şeyleri anlattı.

Hulûsi Beyin bu havadisten memnun olacağını tahmin etmişti, halbuki o sadece düşünceli düşünceli başını salladı, tıpkı Hasip ve Nuri Efendiler gibi:

«İnşallah hakkında hayırlısı budur!» dedi.

Yusuf yemekten sonra Muazzez'e yeni vazifesini söylediği zaman, genç kadının ilk sözü, mahzun bir tavırla başını yana eğip dudaklarını büzerek:

«İyi ama, Yusuf, sen köylere gidip günlerce kalırsan, ben burada ne yaparım?» demek oldu.

O zaman Yusuf'un da çehresi değişti; birdenbire düşünceli bir hal aldı. Bu cihet onun da aklına gelmemişti.

Şimdi buna hayret ediyordu: Nasıl olmuş da bunu hiç düşünmemişti?

Birdenbire aklına babasının bir lâfı geldi: Kızılbaş köyünde, Yusuf Ayvalık'ta arabacılık yapmaktan bahsederken, Salâhattin Bey: «Sen çalışmaya gidersen karın ne yapar?» demişti. İşte şimdi Yusuf çalışmaya gidecek ve karısı yalnız kalacaktı. Acı acı gülerek: «Keşke yalnız kalsa!» diye mırıldandı. Köylere gidip belki de haftalarca evden uzaklaşınca, karısı, Şahinde ile beraber kalacaktı. Bunun Muazzez için yalnızlıktan bile fecî olduğunu Yusuf gayet iyi anlıyordu.

Muazzez yavaş bir sesle:

«Yusuf'cuğum!» dedi. «Artık keyfimizin istediğini yapamıyacağımızı biliyorum. Fakat senden böyle ikide birde ayrılıvermek de hoş değil. Sen de bilirsin, annem beni rahat bırakmıyacak, hiç sevmediğim insanlara beni zorla götürecek, evi onlarla dolduracak. Sen kendisine bir şey söyleme! Nasıl olsa o bildiğini okur... Bari evde dırıltı olmasın. Ben onunla başa çıkmaya çalışırım; yalnız çok sıkılacağım. Bak şimdiden bir tuhaf oldum. Canım yukarı kata, odamıza gitmek istemiyor. Sanki sen yokmuşsun da orada seni arıyacakmışım gibi oluyorum. Ah Yarabbi... Ne fena şey!..»

Genç kadının gözleri yaşardı. Yusuf acı acı yutkundu, sonra karar vermiş bir tavırla:

«Üzülme canım!» dedi. «Kaymakam git dedi ise zorla göndercecek değil ya! Hükûmet işinden çıkarım...»

Muazzez hemen onun sözünü kesti ve ancak bir kadının düşünebileceği kadar ince düşünerek:

«Deli misin sen Yusuf!» dedi. «Hükümetten çıkarsın da ne iş yaparsın? Tutacağın iş sanki seni hiç benden ayırmıyacak mı? Bu karışık zamanda insan bulunduğu yeri bırakır mı? Babamdan bir şey kalmadı ki, onunla geçinelim. Sen bu vazifende kalırsan zeytinlik-

le tarlanın işlerine de bakarsın, biraz halimize yardımı olur.»

Yusuf henüz çocuk addettiği karısından bu sözleri duyunca azıcık hayret etti. Fakat bu, onu karısına hak vermekten alıkoymadı.

Babalarının cebinde çıkan beş on sarı lira ile Yusuf'taki paralar cenaze masrafına, imama, müezzine gitmiş, Yusuf'un elinde birkaç mecidiyeden başka bir şey kalmamıştı. Aybaşına on gün vardı. Önleri kış olduğu için birçok masraflar daha yapılacaktı. Bunları gözünün önüne getirince Yusuf: «Hükümetteki işi bırakırım!» demenin mânasız, hattâ gülünç olduğunu farketti.

Hâdiseleri olduğu gibi karşılamıya, kendiliğinden bir şey yapmamaya karar vererek yattı. Pek sâkin olmayan bir geceden sonra uyanınca hayatı biraz daha tatlı buldu. Hâdiseler, gece vakti ve bir idare kandilinin ışığında konuşulduğu kadar ümitsiz ve korkunç değildi. Dışarda ağaçların yapraklarını oynatarak esen bir sonbahar rüzgârı, bu ölüme mahkûm yaprakları henüz koparamıyordu. Bu minimini yeşil mevcudiyetler[3] bile içlerinde bu kadar kuvvetli bir mücadele ve mukavemet kabiliyeti taşırlarken, kendisinin karanlık düşüncelere dalması doğru olamazdı.

Yavaşça yataktan sıyrılarak pencereye gitti. Güneş ağaçların arkasından yükseliyor ve evlerin geniş bahçelerindeki otları nemli bir ışığa boğuyordu. Yusuf böyle bir sabahta atla kırları dolaşmanın asla bir felâket telâkki edilemiyeceğini düşündü. Başını çevirerek Muazzez'i çağırmak, dışarısını onunla birlikte seyretmek istedi, fakat genç kadın başını yastığa gömmüş, sağ elini yanağının altına koymuş, bir çocuk gibi mışıl mışıl uyuyordu.

---

(3) Varlıklar.

Yusuf onu uyandırmaya kıyamadı. Ayaklarının ucuna basarak yatağın kenarına gidip oturdu ve karısına uzun zaman baktı.

Muazzez'in saçları iki örgü halinde beyaz yastığın üzerinde uzanıyordu. Örgülerin ucları biraz çözülmüş ve kumral saçlar bir sırma püskül gibi dağılmıştı. Şakaklarındaki saçların bazıları da yanaklarına kadar uzanıyor ve genç kadının yüzünü ince, ipek bir tül gibi sarıyordu. Ağzı biraz aralıktı ve nefes aldıkça beyaz dişleri parlıyordu. Gözkapaklarında kıl gibi ince mavi damarlar dolaşıyor, biraz dağınık olan kaşları arasıra hafifçe ürperiyordu.

Genç kadın kımıldadı. Başını yukarı çevirdi ve bir kolunu yorganın üstüne atarak daha geniş, daha rahat nefeslerle uykusuna devam etti. Yusuf gözlerini karısının göğsüne dikti. Yakası kapalı beyaz entarisinin altında kabaran göğsü muntazam nefeslerle şişiyor ve yorganın kenarını yükseltiyordu. Mavi yüzlü yorganın üzerinde uzanan beyaz eli hareketsizdi. Biraz içeri doğru kıvrılmış olan parmakları yorganın kıvrımlarından birini yakalamış gibi duruyordu.

Yusuf yarım saat kadar onu seyretti, sonra güneşin yükseldiğini görerek giyinmek için kalktı. Bu esnada Muazzez gözlerini açtı. Başucunda kocasını görünce gülerek doğrıldu ve pencereye vuran güneşe bakarak:

«Aman Yusuf, ne uyumuşum. ne uyumuşum!» dedi.

«Yok canım, o kadar geç değil!»

«Dur sana kahvaltı getireyim!»

Hemen yerinden fırladı, terliklerini ayağına geçirerek aşağı koştu.

Sabahları kalktığı zaman kendisine böyle kahvaltı hazırlayacak veya sadece kolunu mavi yorganın üzerine uzatıp uyuyacak bir kadın yerine, herhangi bir köy odasının isli kalaslı tavanını görmek Yusuf'a bir

ân için pek acı geldi. Sonra bu gibi düşünceleri kafasından uzaklaştırmanın lüzumunu kendine telkin ederek doğruldu ve giyindi.

★

Hemen o gün kaymakam, Yusuf'u malmüdürüne gönderip tahsildarlığa başlattı. Orta yaşlı bir mümeyyiz, önüne beş on makbuz koçanı alarak, Yusuf'a bunlar üzerinde âdeta uzunca bir ders verdi ve delikanlı akşama kadar bunları bellemek için temrinler yapmakla vakit geçirdi.

Şimdi bir at satın almak icabediyordu. Akşam üzeri Aşağıçarşı'dan geçerken uzun zamandan beri görmediği Hacı Rifat'ın İhsan'a rastladı ve ondan akıl sordu. İhsan, onu yanına alıp Soğuktulumba yolundaki bir hana götürdü, yarım saat içinde pazarlığını filân yaparak beş buçuk altına güzel ve beyaz bir at aldı. Parası ayda birer altından verilecekti. Peşin olarak verilmesi icabeden parayı İhsan kendisi verdi ve at yedeklerinde, beraberce kasabaya döndüler.

Ali'nin ölümünden beri adamakıllı bir şey konuşmamıştılar. İhsan, Yusuf'un bu kadar uzun zamandan sonra kendisine eski bir arkadaştır diye başvurmasından büyük bir iftihar duyuyor ve ona arkadaşlığına lâyık olduğunu ispata çalışıyordu. Yusuf ise, bütün insanlardan ümidini kestiği bu sıralarda karşısına böyle bir dostun çıkışını biraz hayret, fakat daha çok sevinç ve teşekkürle karşılıyordu.

Yolda ikisi de hep eski günlerden, beraber yaptıkları gezmelerden, kâğıt kebabı ve irmik helvası ziyafetlerinden bahsettiler. Sözleri Ali'ye ait hâtıralara temas edince sustular. Yusuf bir aralık yan gözle İhsan'a ba-

kınca onun gözlerinin de kendininkiler gibi yaşarmış olduğunu gördü. Bir müddet söyliyecek lâf bulamadılar. Nihayet İhsan:

«İşte böyle Yusuf, ömür bu, geçip gidiyor!» diye mırıldandı. İhtiyarlara mahsus bir eda ile söylenen bu sözler Yusuf'u güldüreceği yerde düşündürdü. Çayiçi'nden Bayram yerine sapan yolun köşesine gelince durup birbirlerinin yüzüne baktılar ve ayrıldılar. İkisinin içinde de hem uzun zaman sonra tekrar görüşmenin verdiği bir memnuniyet, hem de belki bir daha görüşmiyeceklerini sezmekten doğan bir hüzün vardı. Hayat, birbirinden ayırdıklarını, kısa bir müddet için tekrar yaklaştırır gibi olsa bile, uzun zaman yanyana bırakmıyordu. Geçen günleri bir daha geri getirmek mümkün değildi ve sadece hâtıralar, iki insanı birbirine bağlıyacak kadar kuvvetli değildi.

Fakat Yusuf, yanından uzaklaşan İhsan'la birlikte, yalnız beş, on sene evveline ait çocukluk hâtıralarının değil, bu şehirle olan bütün bağlarının da sürüklenip gittiğini zannetti. İhsan'a karşı şu ânda duyduğu yabancılık, ona, artık kendisini Edremit'e bağlıyan bir şey bulunmadığını da hatırlattı. Bir müddet daha düşününce dünyada da hiçbir yere bağlı olmadığını hissetti ve içten içe bu kadar yabancı olduğu bu hayatta kendisini birçok kayıtların kuşatmasına, ondan, istediği gibi hareket imkânlarını almasına müteşiş içerledi.

9

Oldukça serin bir Teşrinevvel günü akşamı, dört günlük bir ayrılıktan sonra, eve dönen Yusuf atını bağlamak için arka tarafa dolaştı. Burada evin bahçe duvarına bir kapı açtırmış ve bahçedeki dut ağacının ya-

nına ahır kılıklı bir yer yaptırmıştı. Hayvanın eyerini alıp yem torbasını ağzına taktıktan sonra içeri girerken kendisine kimsenin karşı çıkmadığına hayret etti. Fakat vakit daha erkendi ve evdekiler herhalde komşuya gitmişlerdi.

Yukarı çıkarak soyundu. Kollarını ve başını sabunla yıkadı. Fena halde karnı acıkmıştı. Mutfağa giderek teldolabı karıştırdı. Bir bakır sahanın dibinde bir parçacık kıymadan başka bir şey yoktu. Taşlıktaki yeşil sandığı açtı, buradan biraz ekmek ve tulum peyniri alacaktı, fakat kurumuş bir kabuktan başka bir şey bulamadı. Boş torbalar bir kenara yığılmış duruyor, sadece bir bulgur torbası, yarı açık, ortada kabarıyordu.

Yusuf tekrar mutfağa dönünce ocağın kenarında bir tencere bulgur pilâvı durduğunu gördü. Orada asılı duran kaşık torbasından bir tahta kaşık alarak soğuk tencerenin başına oturdu.

Karnını doyurduktan sonra yukarı çıkarak odadaki mindere uzandı. Ortalık kararmıştı. Karısını merak etmeye başladı. Yakın komşularda olsalar muhakkak Yusuf'un geldiğini mahalle çocuklarından duyup gelirlerdi. Herhalde Aşağıçarşı'daki memur ailelerinden birine gitmiş olacaklardı.

Kapıda bir anahtarın döndüğünü duydu, pencereye koşarak aşağı baktı, yüreği sevinçle hopladı. «Geldiler!» dedi.

Kendini zaptetmese aşağı koşup karısını kucaklıyacaktı. Şimdi onun sesini duyuyordu. Muazzez hayret dolu bir sesle:

«A!.. Anne, Yusuf gelmiş, baksana, hayvanı bahçede...» dedi.

Sonra:

«Yusuf!» diye bağırarak yukarı koştu:

Kendisini merdiven başında bekleyen kocasının boy-

nuna atılarak:

«Biz seni bugün beklemiyorduk ama, benim içime doğmuş herhalde... Gittiğimiz yerde hep; haydi anne, gidelim artık, geç oldu! dedim, durdum. Demek sen beni çekiyormuşsun!»

Yeldirmesini çıkardı. Yusuf'a dönerek:

«Karnın açtır, ben gidip sofrayı kurayım!» dedi, sonra Yusuf'un bir şey söylemesine meydan vermeden yavaşça, başı önünde, ilâve etti:

«Bir şey getirdin mi Yusuf? Evde yiyecek bir şey yoktu...»

Yusuf şaşkın bir halde doğruldu:

«Evde yiyecek bir şey yok mu?» diye sordu.

«Hayır Yusuf, var tabiî, biraz bulgur pilâvı var, sen yoldan geldin de, belki doymazsın, canın başka şey ister diye sordum. Ama, gelirken bir şey getirmedinse artık istemez... Bir daha dışarı çıkma!.. Biraz turşu koyarım, pilâvla birlikte çok güzel gider. Sen otur, ben seni çağırırım, olmaz mı?»

Koşarak gitti. Yusuf olduğu yerde, mıhlanmış gibi kaldı. Köylerde ekmek, peynir, yoğurt, yumurta gibi şeylerle karın doyurmaya alıştığı için, biraz evvel aşağıda yediği bulgur pilâvı ona hiçbir şey düşündürmemişti. Fakat şimdi, Salâhattin Beyin evinde olduğunu hatırlayınca, sade bulgur pilâvının, yanında hiçbir şey olmadan, veya birkaç biber turşusu ile, bu evde eskiden pek yenmediğini acı acı hatırladı. Demek, o korktuğu günler başlamıştı? Demek gülünç bir tahsildar maaşına kalan bu aile, sade bulgur pilâviyle karın doyuranlar arasına girecekti!

Boş teldolap, boş torbaların yığıldığı yeşil sandık gözünün önüne geldi: «Ah, nasıl oldu? Nasıl olur?» diye dişlerinin arasından mırıldandı.

Yumrukları imkânsızlıkla sıkıldı. Hiç bir çare yok-

tu; hayatları belki daha kötüleşecek, fakat asla daha iyi olmayacaktı. Yusuf, sırtında ne büyük bir mesuliyet taşıdığını şimdi yavaş yavaş anlamaya başlıyor ve bunun altında eziliyordu.

Aşağıdan doğru mırıltılar duydu. Şahinde'nin perde perde yükselen sesinin yanında Muazzez'in yalvarmıya benziyen sözleri duyuluyordu. Fakat konuşulanlardan bir şey anlamıya imkân yoktu. Yusuf kapıya yaklaşınca Muazzez'in:

«Anneciğim, Allah aşkına sus!» dediğini işitti. Eliyle kapıya sarılarak dişlerini sıktı: «Ah bu kadın!..» dedi. Sonra ona kızmaya hakkı olmadığını, Şahinde'nin böyle yapmakta büsbütün haksız sayılmıyacağını düşündü. Kadın, damadının evi doyurmasını pek tabiî olarak ister ve kızını böyle bir kocaya verdiği için elbette üzülürdü. Alıştığı hayatı yaşatabileceğini aklı kesmeden bir kaymakam kızını, hem de kaçırmak suretiyle, alan erkek, kaynanasının her türlü iğnelemesine lâyıktı.

Yusuf: «Ne yapmalı?» diye düşündü.

Bu sefer bu «ne yapmalı?» suali bir bardak zehir gibi kafasından vücuduna doğru döküldü. Bir müddet evvel gene onu işgal eden düşünceler bugünkü dertlerinden çok farklıydı. Bugün ilerisini, hayatının alacağı istikameti, mesleğinin kendine uygun olup olmadığını düşünmüyordu. Bugün çaresi bulunması icabeden şeyin bir gün beklemeye bile tahammülü yoktu.

Fakat ortada yapılacak bir şey de yoktu.

Yusuf bütün vücudunun demir çemberlerle sarıldığını zannederek kımıldadı. Yüzü, pis bir şeyin üzerine tükürüyormuş gibi, tiksinen bir ifade almıştı. Bütün bu sıkıntıları kendine lâyık bulmuyordu. Sanki içinde ayrıca yaşıyan bir başka Yusuf vardı ve o, bu ekmek parası için çırpınan, fakir köylülerden vergi almak için bağırıp çağıran zavallıya istihfafla bakıyor ve ondan iğ-

reniyordu.

Gitgide artan ve gitgide maddîleşen bir bulantıyı geçirmek için Yusuf tekrar geriye, odaya döndü ve pencerelerden birini açtı.

Bu aralık aşağıdan Muazzez'in sesi duyuldu:

«Yusuf, sofraya gel!»

Ağır ağır merdivenleri indi. Havalar serinlediği için, iki yerde ateş yanmasın diye yemeği mutfakta yiyorlardı. Bakır sininin ortasında bulgur pilâvı tenceresi duruyordu. Herkesin önüne birer parça kuru ev ekmeği konmuştu. Yusuf:

«Ben geldiğim zaman birkaç kaşık pilâv yemiştim, iştahım kapanmış!» dedi.

Şahinde garip bir gülüşle:

«Aç olsan da, bugünkü yemeklerimiz iştah açacak gibi değil!» dedi.

Muazzez gözlerini sitemli, fakat keskin bir bakışla annesine çevirdi.

Şahinde gene aynı garip tebessümü muhafaza ederek:

«Bugün geleceğini bilmiyorduk da, bir şey hazırlayamadık!» dedi.

Muazzez: «Buna da lüzum yoktu, herşeyi biliyor!» demek istiyerek tekrar annesine baktı.

Yusuf gözlerini önüne dikmişti. Bir kaşık pilâv alıyor, sonra dakikalarca elindeki kaşığı süzüyordu.

Sofranın yanına, alçak bir iskemlenin üzerine konan lâmba, Muazzez'in ince ellerini sapsarı gösteriyordu. Yusuf'un gözleri bunlara ilişince, içini bir korku kapladı. Yavaşça başını kaldırarak Muazzez'e baktı.

Bakışları karşılaştı. Muazzez'in yüzünü tatlı, fakat yorgun bir gülümseme kapladı. Yusuf kaşığını önüne bırakarak:

«Yarabbi şükür!» dedi.

Karşısındakilerin ikisi de, azaplarının sona ermesi için bu işareti bekliyorlarmış gibi, süratle kaşıklarını ellerinden atarak:

«Yarabbi şükür!» dediler.

10

Zeytin mevsimine daha vakit vardı. Yusuf mahsülü şimdiden satmak için kime başvurduysa, red cevabı aldı. Hiç kimse, ağaçları ve üzerindeki mahsülü yakından görmeden bir alış-verişe girmek istemiyordu.

Muazzez'in ve Yusuf'un satacak başka malları da yoktu. Babasının bir zamanlar aldığı birkaç mücevher Şahinde'nin çekmecesinde kapalı duruyor ve ne Yusuf, ne de Muazzez bunu istemeye cesaret edemiyordu. Vaziyetleri ne kadar sıkışırsa sıkışsın, Şahinde ile alenî bir münakaşaya meydan verecek böyle bir talep ikisinin de elinden gelmiyordu.

Yusuf bir arkadaşından bulduğu iki mecidiyeyi Muazzez'e bırakarak tekrar köylere çıkmış ve on günden beri gelmemişti. Bu kırk kuruştan bir şey kalmadığı için, Muazzez, Yusuf'un dönmesini üzüntü içinde bekliyor, fakat o geldikten sonra da vaziyetin düzelmiyeceğini düşünerek bu bekleyişine acı acı gülüyordu.

Şahinde ise eve akşamdan akşama uğruyor ve zamanını daha ziyade komşularda ve ahbaplarda geçiriyordu.

Kızıyle hemen hemen hiç konuşmuyor, onun süzgün ve altları çürümüş gözlerle evin içinde bir hayalet gibi dolaşmasını, çok bilmiş bakışlarla takibediyordu. Şahinde'nin hali, bir şey bekliyormuş hissini veriyordu. Üşenmeden ve sabırla bekliyor, hiç acele etmiyordu.

Elbet kızı inadını kıracak ve anasına gelip yalva-

racaktı. Şahinde'nin de istediği buydu. Bu evde kendisine sorulmadan yapılan işlerin neticesi olan bu sıkıntılardan dolayı kendini asla suçlu tutmuyor ve suçlu olanların ona gelip yalvaracakları günü bekliyordu.

Yusuf'u aklına getirdiği bile yoktu. Fakat kızını bu hayattan kurtarmak isteyeceği tabiîydi. Nasıl? Bunu hiç düşünmemişti, fakat herhalde bir kolayını bulacaktı.

Bu evde ikinci planda kalmaktan bıkmış, çocukların kendisine hiç ehemmiyet vermeyen tavırlarından sinirlenir olmuştu: Bu sıkıntılı ve fecî hallerinde bile kendisine gelip danışmayı, hiç olmazsa onunla bir çare düşünmeyi akıl edemeyişlerine büsbütün kızıyordu.

Kendisi bu işin sonunun buraya varacağını çoktan söylemişti. Daha Yusuf bu eve getirildiği gün, onunla birlikte bir felâketin de geleceğini sezmişti. Oğlan evvelâ velinimetinin kızına göz koymaktan işe başlamış, rahmetli de bunlara hep göz yummuş, hep müsaade etmişti. Ah kabahatin çoğu da ondaydı ya!..

«Nur içinde yatsın, kendini bu Yusuf'a pek kaptırmıştı!..» diye söyleniyor ve kendisinden çok Yusuf'a bağlanan kocasına adamakıllı kızıyordu.

Yusuf'un gittiğinin onuncu günü akşamıydı. Şahinde aşağıda oturup, bir entarisinin sökülen eteğini dikiyor, Muazzez yukarda mindere uzanmış, yavaş sesle şarkılar mırıldanıyordu.

Kulakları kaç günden beri sokaktaydı. Yusuf hiç bu kadar uzun müddet ondan ayrılmış değildi. Onu müthiş göreceği geldiğini hissediyordu.

Fakat akşam olduğu, yemek hazırlamak icabettiği aklına gelince yüzü buruştu. Boş sofranın başına, kendisine nisbet verir gibi alaycı gözlerle bakan annesinin karşısına, tekrar oturmak ona pek acı geldi. Bu kadına karşı son günlerde âdeta kine benziyen hisler duymaya

başlamıştı. Artık ölse ona açılamaz, ona dert yanamaz sanıyordu.

Aynı evde, yanyana ve birbirine tamamen yabancı olarak yaşamak, fecî bir şeydi. Halbuki bu yabancı onun anasıydı.

Bir aralık düşünceleri istikametini değiştirdi. Anasına bu kadar hücum etmekte, onu bu kadar haksız görmekte biraz ileri gitmiş olmaktan korktu. Öyle ya, kendisi Yusuf'u seviyor ve onun için her sıkıntıya tahammül ediyordu, fakat hayatında oldukça iyi günler görmüş olan anasının şimdi hiç sebepsiz bu kadar mahrumiyete katlanması onu biraz kızdırabilirdi.

Sonra dertlerine anasının ortak olmayışında da bütün kabahat onda mıydı? Onu adam yerine koyup bir derdini söylemiş miydi? Hele Yusuf, o soğuk ve çatık kaşlı tavrıyle, bu evde sanki bir de Şahinde yaşadığını bilmemezlikten geliyor, kat'î bir lüzum olmadıkça ona bir kelime ile olsun hitabetmiyordu. Halbuki bu kadın ne de olsa büyükleri ve analarıydı. Aralarındaki buzun çözülmesi için ilk adımı çocukların atması lâzımdı.

Yusuf gelince bunu söylemeye karar verdi. Bu evin içindeki maddî ve manevî sıkıntıyı bölüşecek bir insana muhtaçtı ve bu günlerce süren mutlak yalnızlık onu neredeyse boğacaktı.

Bu sırada merdivenlerde bir ayak sesi duydu. Elbiseleri hışırdayarak annesi geliyordu. Yüreği hopladı. Mânasını anlamadığı bir heyecan duydu.

Şahinde odaya girince Muazzez hemen doğruldu. Kadın:

«Yat kızım, rahatına bak!» diyerek onun yanına oturuverdi.

Bir müddet konuşmadan bekleştiler. Sonra Şahinde sükûtu bozarak:

«Kocan kaç gündür nerede kaldı ki?» dedi.

«Vallahi bilmem, anneciğim! Ben de merak etmiye başladım!»

«Yok... Merak edecek bir şey değil. Onların işleri böyledir. Yalnız bu sefer biraz fazla uzadı!»

Muazzez cevap vermedi. Uzun bir sükûttan sonra Şahinde tekrar:

«O kadar söylüyorum, benimle bir komşuya bile gitmiyor, evde kapanıyorsun! Bu hep böyle devam edersе senin halin ne olur? Alimallah perili olursun!» dedi.

«Ne yapayım anne?»

«Benimle gel... Birkaç insan yüzü görüp derdini avut!»

«Sıkılıyorum!»

«Burada pek mi eğleniyorsun?»

Hakikaten burda pek mi eğleniyordu? Mütemadiyen gülen ve şarkı söyleyen arkadaşların yanı bu sessiz ve soğuk evden daha mı sıkıcıydı!

Bu düşünce bir anda Muazzez'in zihninden geçti. Anasına verecek bir cevap bulamıyarak:

«Ne bileyim ben, anneciğim, yapamıyorum işte!» dedi.

Şahinde eliyle yavaş yavaş onun dizine vurarak ve sallanarak:

«Beni dinle, kızım!» dedi. «Bak, daha yaşın on beş, diri diri mezara girdin. Senin bu halini gördükçe benim yüreğim kan oluyor. Nedir bu körpe yaşta kızımın tecellisi diyorum. Ben de anayım!» Şahinde ağlamaya başladı. Muazzez'in de gözleri yaşarmıştı. Elini annesinin boynuna sardı. Şahinde titrek bir sesle devam etti: «Ben evde durmayıp gidiyorum ama, keyfime mi gidiyorum sanıyorsun? Evde kalıp senin halini görmeye yüreğim dayanmıyor da ondan. Bir şeydir başımıza gelmiş, kader böyleymiş deyip çekeceğiz, herhalde sonunda bir hayır vardır. Ama insan derdinin üstüne kapanıp otu-

rursa deli olur. Gelip şu kadın benim anamdır deyip bana içini açmıyorsun... Böyle evlâtlık olur mu? Herkes inkâr edilir, ana inkâr edilmezmiş. Ben seni dokuz ay karnımda taşıdım. Sen bana elden beter muamele edersen Allah razı olur mu?»

Muazzez büsbütün ağlamaya başlamıştı. Kollariyle anasının boynuna sarılıyor, onun boyalı yanaklarını ıslatıyordu. Şahinde de adamakıllı heyecanlıydı. Uzun senelerin, içinde biriktirdiği dertleri döktüğünü sanıyor ve şu anda göğsünde hıçkıran kızına karşı müthiş bir sevgi ve merhamet duyuyordu.

«Kızım, aklını başına topla!» diye tekrar söze başladı. «Gençsin. İnsan içine çıkmaktan kaçarsan kendine yazık edersin. Eski ahbaplar her gidişimde seni sorar dururlar. Böyle zamanlarında insana insandan fayda vardır. Halimizi görüyorsun. Bir tatlı söz duymak bile gönlümüze ferahlık verir. Sen böyle kendini evlere kapayıp, aman biz fakir düştük, aman ekmeğimiz kalmadı, aman kocam gelmedi, derken, kocan olacak herif ne yapıyor dersin? Yumurtayı, tavuğu, manda kaymağını yiyip at üstünde safa sürüyor. Karım ne yapıyor, ne ile karnını doyuruyor diye tasa ettiği var mı?..»

Şahinde fırsat bulduğu için Yusuf hakkında aklına geleni söyleyecek, bütün içindeki zehirleri dökecekti. Muazzez eliyle onun ağzını kapadı:

«Sus anneciğim!» diye hıçkırdı. «Bana Yusuf hakkında fena şeyler söyleme, çok üzülüyorum zaten...»

Şahinde kızını bağrına basarak:

«Dilerim Allahtan, seni üzenler iflâh olmasınlar inşallah!» dedi.

Muazzez tekrar onun ağzını kapattı:

«Anne, Allah aşkına böyle lâfları bırak, her dediğini yapacağım, istediğin yere gideceğim... Yalnız sen Yusuf'a karşı daha iyi ol. Ona düşman gibi bakma... O,

benden çok üzülüyor!»

«Üzülecek adam evvelden düşünmeliydi, evlâdım. İnsanı kaçırmak marifet değil, doyurmak marifet... Ah cahil kız!»

Muazzez bağırdı:

«Anne!..»

«Sustum kızım, sustum. Haydi aşağı inelim. Bir iki lokma bir şey yiyelim. O da varsa...»

Muazzez annesinin bütün sözlerinin böyle iğneli ve acı olmasına çocukluğundan beri alışıktı. Bunun için, artık cevap vermedi. Gözlerini silerek aşağıya indi. Yeşil tahta sandığın bir köşesinde duran sofra bezini, yarım ekmeği, ocağın yanında asılı duran torbadan kaşıkları aldı, içini çekerek sofrayı hazırlamaya başladı.

11

Bundan sonra her şey o kadar çabuk ve kolay oldu ki, Muazzez de farkına varmadı. İlk günlerde eski tanıdıklarına, mahalle komşularına kadar uzanan ziyaretler genişledi. Hilmi Beyler bile tekrar ve sık sık gidilen yerler arasına girdi ve onların sık sık vâki olan ziyaretleri memnuniyetle karşılandı. Haftada birkaç gün onlarda akşam yemeğine kalınıyor ve geç vakit eve dönülüyordu. Bir müddet sonra bu ziyaretler yalnız kadınlar arasında kalmaktan çıktı, evvelâ Hilmi Bey, sonra Şakir, akşam yemeklerini hanımın dâvetlisi olan bu ana-kızla birlikte yemeye başladılar. Birkaç kere hep beraber Şahindelere gelip geç vakte kadar kaldılar ve evlerinden getirttikleri gramofonu çalarak eğlendiler. İlk günlerde biraz şaşıran Muazzez, yavaş yavaş kör bir gevşekliğin içine kendini bırakıyordu. Yusuf haftada, on beş günde bir, yorgun ve harap bir halde geliyor, bir gece kaldıktan sonra, sabah ezaniyle beraber tekrar yola

düzülüyordu. Zeytin zamanıydı. Mahsulünü götürü satan köylüden tahsilât yapmanın tam sırasıydı. Malmüdürü ve kaymakam, kendisine mütemadiyen yeni emirler verip yeni yeni köylere yolluyorlardı.

Birkaç aydan beri devam eden bu hal, Muazzez'i âdeta sersemletmişti. Yusuf'u unutmaya başlıyor, fakat bazan, o da geceleri odasında yalnızken, kocasını pek görmek istediği oluyordu. Ziyaretlere başladığı zaman Yusuf'a, annesinin tavsiyesine uyarak, hiçbir şey söylememiş olması, şimdi onu, daha sıkı bir ketumiyete[1] ve hattâ bazan mufassal[2] yalanlar icadına sevkediyordu.

Bir cihetten rahattı: Yiyecek, içecek sıkıntıları azalmıştı. Annesi bu hususta ona bir şey söylemiyor, o da Yusuf'a söylemek mecburiyetinden kurtuluyordu. Yusuf'u üzmemek, onu imkânsızlık içinde kıvrandırmamak Muazzez'i sevindiriyor ve hareketlerinin bir kısmını böylece kendine mazur gösteriyordu.

Bu yolda ileri attığı her adım, mazereti ile beraber geliyordu. Annesi de onu mütemadiyen sözleriyle kolluyor, genç kadında herhangi başka bir şey düşünmek imkânı yavaş yavaş azalıyordu.

Zaten sarhoş gibiydi. Yüzüne çocukça ve daimî bir tebessüm arız olmuştu. Biraz da şaşkınlık ifade eden bu tebessüm ona daha esrarlı bir güzellik veriyordu. Arasıra düşünecek olsa da, hareketlerinde pek büyük bir fenalık görmüyordu. Bir kere, madem ki annesi onunla beraberdi ve o her şeyi muvafık görüyor, hattâ tertip ediyordu, artık kendisine söz düşmezdi. Sonra ortada kimseye bir kötülük yapıldığı da yoktu. Birkaç ahbaba gidip gelmek, onların erkekleriyle oturup kalkmak, büyük bir cinayet değildi. Halbuki bu yüzden evlerinde o

(1) Ağzısıkılığa.
(2) Ayrıntılı.

yıpratıcı üzüntüler görülmez olmuş, Yusuf, Şahinde'nin mânalı ve Muazzez'in mahzun bakışlarından kurtulmuştu. Hattâ yorgun argın eve geldiği akşamlar, Şahinde'den, o zamana kadar alışmadığı bir ihtimam ve alâka görüyor, Muazzez tarafından en ateşli bir muhabbetle karşılanıyordu.

Yorgunluktan bir şey düşünecek halde olmayan Yusuf, bu fevkalâde muamelelerin sebebini aramadan uyuyor ve ertesi gün tekrar gidiyordu. Fakat giderken memnun ve güleryüzlüydü. Bıraktığı birkaç mecidiye ile evin bu kadar sıkıntısız geçinmesine hayret etmiyor, daha doğrusu hiç bir şeyin farkına varmıyordu. Bir tek derdi Muazzez'di. Ondan ayrılmak olmasa, işinden memnun olmaya bile başlıyacaktı. Her gittiği yerde karısının güleryüzü, cıvıldayan çocuk sesi onu takibediyor ve yüzünü, rüya görenlere mahsus tatlı bir gülümseme kaplıyordu.

Karısı her zamankinden güzel ve iyiydi. Ona bu iyiliği veren, son günlerde azalan maddî sıkıntılardı. Sonra kocasının haberi olmadan yaptığı şeylerin hiç de fena bir şey olmadığına dair beslediği kuvvetli kanaat ve bunu kocasından saklaması sebebinin sırf onunla mânasız münakaşalara meydan vermemek olduğu düşüncesi, Muazzez'e tam bir vicdan sükûnu veriyor ve onu kocasının karşısına, kendini daha çok güzelleştiren bir cesaret ve neşe ile çıkarıyordu.

Yaptığı şeylerin memnu olmadığı esasını bir kere kabul ettikten sonra, farkında olmadan, daha ileri gitti. Daha doğrusu, götürüldü.

Annesinin de iştirakiyle oturduğu sofralarda, rakı da görünmeye başlamıştı. Şakir'in ve Muazzez'in anneleri de bunu içiyorlardı. Muazzez bir müddet ısrarla reddettikten sonra bir gün bu beyaz ve yakıcı mayiden tattı. Hafif ve tatlı bir başdönmesini kahkahalar takibetti.

Başka akşamlar bu kadehler arttı. Böyle gecelerde Şakir'in annesi ile Şahinde Hanım çok kere birbiri arkasına odadan çıkıyorlar ve uzun müddet görünmüyorlardı. Bir kere Şakir, babasına gözleriyle çıkanları gösterip mânalı mânalı gülerken Muazzez bu bakışı yakaladı, fakat bir şey anlamadı. Şahinde ile bu kadın arasındaki münasebetin şekli onu hayrete düşürüyordu.

Muazzez, içinde bulunduğu hali hep kendine tabiî göstermeye çalıştı. Yusuf'a bir şey belli etmiyor ve bundan biraz da korkuyordu.

Fakat bir akşam, Şakir Beyler yanlarında uzun boylu, sarışın bir adamla birlikte geldiler. Annesi, bu yeni misafire çok itibar etti. Eliyle mezeler hazırladı. Edremit, harbin ilk mahrumiyetlerini duymaya başlarken, Şahindelerin evinde eskisinden daha güzel ve bol yemek yeniyordu. Muazzez ancak sofra başında ve birkaç kadeh içtikten sonra, bu misafirin yeni kaymakam olduğunu öğrendi. Şaşkın şaşkın onun yüzüne baktı. Demek babasının yerine bu çıyan suratlı adam gelmişti?

Bu çıyan suratlı adam bir müddet sonra sarı dişlerini gösterip sırıtarak Muazzez'in yanağını sıktı. Başı dönen ve alnını avucuna dayıyarak uyuklar gibi sallanan genç kadın başını kaldırıp yanındakine baktı ve sinek kovalar gibi elini salladı. Sonra tekrar daldı.

Gitgide coşan kaymakam, onu oturduğu yerden çekip kucağına almak istedi. O zaman Muazzez ayağa kalkarak, odadakilerin yüzüne aptal gözlerle baktı, sallana sallana dışarı çıkıp odasına gitti ve yatağına serildi.

★

Fakat bu mukavemet de uzun sürmedi. Muazzez'in kollarında şimdi birkaç altın bilezik vardı. Bir akşam

Yusuf bunların nereden geldiğini sordu. Muazzez'in aklına birdenbire, zir zamanlar Yusuf'un Hilmi Beylerin hediyesi bir bileziği nasıl eğri-büğrü yapıp attığı geldi ve şaşırır gibi oldu. Sonra:

«Annem verdi. Eskiden kalma şeylermiş. Çekmecede duracağına kolunda dursun dedi!» diyerek işin içinden sıyrıldı.

Bu nevi yalanları daha kolay uydurmaya başlamıştı. Yusuf'a karşı yalan söylemekte bir mahzur görmüyor, onu âdeta bir çocuk gibi avutmak, oyalamak icabettiğini zannediyordu. Bu düşünceler onu Yusuf'u biraz da küçük görmiye alıştırmıştı. Şimdi içinde yaşamıya başladığı âleme nazaran Yusuf pek basit ve biraz sıkıcıydı. Sonra, aman Yarabbi, her şeye ne kadar çabuk inanıyordu? Alt katta, sokak üstündeki odada yeni peyda olduğunu gördüğü bir masanın ne olduğunu sormuş. Şahinde de:

«Telgraf müdürlerinin! Yeni taşındıkları evlerinde koyacak yer yokmuş da, dursun diye bize bıraktılar!» deyince dudak büküp yürümüştü. Halbuki bu esnada Muazzez ne büyük heyecanlar geçirmişti! Yusuf'un odaya girerek dolapları açacağını, orada gene son günlerde peyda olan peçete ve çatal pıçak takımlarını göreceğini sanmış, onun müthiş hiddetini ve kendisinin her şeyi ağlıyarak itiraf edeceği ve af dileyeceği ânı beklemişti. Ona bir parça da kızıyor ve bu kadar vurdumduymaz olmasına şaşıyordu. Bazan yatakta doğruluyor, idare kandilini kenardan alarak kocasının sükûn içinde uyuyan yüzüne tutuyor ve avaz avaz bağırmak istiyordu:

«Yusuf! Kalk, yakala beni!.. Yusuf! Ben nereye gidiyorum!»

Fakat yavaşça idareyi yerine bırakarak yorganı üstüne çekiyor, kocasının sâkin uykusuna katışmıya çalışıyordu.

Daha her şey kaybolmamıştı, fakat Muazzez kendisini dayanılmaz bir cazibenin çektiğini, kendi iradesinin onu bu yoldan döndürmeye kâfi gelmiyeceğini anlıyordu, arasıra beliren bir hissin sevkiyle, kendini daha kuvvetli bir insana sürükletmek, buradan uzaklaşmak istiyordu. Bu insan Yusuf'tan başka kim olabilirdi? Halbuki o her şeyden habersiz, atını tımar ediyor, köylere gidiyor, ayrılırken de, alay eder gibi, karısının avucuna birkaç gümüş mecidiye sıkıştırarak:

«Al karıcığım, idare etmiye çalış!» diyordu.

Nasıl olur, Yarabbi, nasıl olur da Yusuf hiçbir şeyi sezmez, yavaş yavaş bütün Edremit'te çalkanmıya başlıyan dedikoduların bir parçasını olsun duymazdı? Namuslu tanınan komşular ve ahbaplar bunlarla münasebeti kesmişlerdi. Eğer mahalleli müştereken bir harekete geçmiyorsa, bunun sebebi; işe kaymakamın da karışmış olmasında, fakat daha ziyade, bu gibi şeylere önayak olacak kimselerin askere alınmış bulunmasındaydı. Geride kalan ihtiyarlar veya sakatlar, üstlerine yıkılan maişet derdinden gözlerini açacak halde değillerdi.

Muazzez bazı günler deli gibi çırpınıyor, «Yusuf, Yusuf!» diye bağırıyordu. Onun her şeyi haber almasını, eve gelip kendisini dövmesini, hattâ bıçaklamasını, ortalığın altını üstüne getirmesini istiyor, ancak o zaman bu işlerden sıyrılabileceğini seziyordu. Yoksa kendisi asla ona gidip her şeyi söyleyemez veya annesinin arzularına mukavemet edip başka bir yaşayış şekline dönemezdi. Zaten bu defa fecî olurdu. Evdeki hayatın bu sefer tersine bir değişmeye uğradığını farkeden Yusuf, artık nasıl olsa her şeyi anlar ve Muazzez'in korktuğu ve beklediği kıyamet gene kopardı. Hem, annesine karşı bir harp açıp kazanması icabeden bu yolu tutarsa, bunun arkasından gelecek olan sarsıntıları karşılayabi-

lecek kadar kuvveti içinde saklıyabilir miydi?

Hayır, o hiçbir şeyi kendisi değiştiremiyecekti. Her geçen gün onu bu balçık yolda biraz daha ileri, biraz daha derinlere götürüyordu. Arkasında bıraktığı sahilin gitgide erişilmez olduğunu farkediyor, artık oradan kendisine elini uzatacak birinin bile onu kurtaramayacağını sanıyordu.

Şimdi akşamın olmasını, sofranın kurulmasını, yahut bir yere gitmelerini biraz istiyerek bekliyor, rakı kadehlerini daha az yüz buruşturarak içiyor ve koluna gümüş bir bilezik takan bir erkeğin kucağına oturmaktan eskisi kadar nefret etmiyordu.

Geceleri tertibedilen bu âlemlere şimdi kaymakamın bulup getirdiği birkaç çalgıcı ile candarma bölük kumandanı Kadri Efendi de iştirâke başlamıştı. Buna mukabil Şakir'in annesi son zamanlarda hiç gelmiyor, ihtimal ki Şahindelerin evinin son günlerde aldığı şöhreti şerefiyle mütenasip bulmuyordu. Ne de olsa Edremit'in yerlisiydi ve ailesinin itibarını düşünürdü. Şahsına ait eğlenceler için de, Şahinde gibi hizmete hazır, diğer memur hanımları bulmak güç değildi.

Yeni kaymakam ise daimî misafirler arasına girmişti. Yavaş yavaş vahşiliği azalan Muazzez'e, uzun aşk konferansları veriyor, onu, maaşının yarısını yutan hediyelere boğuyordu. Şakir bu hallere garip bir hazla bakıyordu. İçinde bu anda hâkim olan his, Muazzez'e karşı duyduğu istek değil, Yusuf'a karşı duyduğu kindi. Bir kere başkasının olan bu kızı nasıl olsa elinde farzediyor, fakat onun kucaktan kucağa dolaşmasının Yusuf için ne acı bir talih olduğunu düşünerek gülüyordu. İşte, eninde sonunda bu yabanın Yusuf'undan yediği yumruğun acısını çıkarmıştı. Bu kıza bir zamanlar yan bakmasına müsaade edilmemişti ve bugün onu saatlerce hırpalıyor, kucağına alıyordu. Zamanı gelsin daha ile-

riye de gidecek, hattâ kendisine verilmeyen bu kızın ortaya düştüğünü de görecekti.

Muazzez'in sarhoş halinde bile kendini kaymakamın batıcı puselerinden kurtarmıya uğraştığını gördükçe, bir zamanlar hakikaten sevmiş olduğu bu kıza karşı bir parça merhamet duyar gibi oluyor, fakat arka arkaya gelip onu bir hayli üzmüş olan hâdileselerin hâtırası, içinde yerleşen bir hiddet ve artık her şeyin bitmiş ve tamir edilecek halden çıkmış olduğu düşüncesi, onu derhal soğuk ve lâkayt haline döndürüyordu.

Şahinde işlerin bu kadar ileri gitmiş olmasından biraz şaşırmıştı. Yaşayışları evvelkinden daha mükemmel olduğu, daha çok takıp takıştırdığı halde, eski ahbapların kendisine lüzumu kadar itibar göstermediklerini, hattâ uzaklaşmaya başladıklarını görünce canı sıkılıyor, kendi kendine:

«Bunlara da ne oldu, ayol?»

Diyordu. Halbuki onlara ne olduğunu ve birçok dostları bu evden uzaklaştıran sebebi bilmiyor değildi. Yalnız bunu kendine itiraf etmek istemiyor, belki bundan biraz utanıyordu. İçinde, ona vicdan sükûneti temininе yarıyan bir kanaat vardı ki, asla sarsılmıyordu: Bu yaptıkları, kızının rahatı ve sefaletten kurtulması içindi. Eğer fena bir şey yapıyorlarsa bunun mesuliyeti daha ziyade Yusuf'a, hattâ merhum kocasına aitti. Hiç olmazsa mesuliyetin büyük bir kısmı! Onlar bu evin istikbalini düşünmüş, akıllıca hareket etmiş olsalardı, şimdi Şahinde ile kızı elin heriflerine, dalkavukluk edip onları eğlendirmeye mecbur kalmazlardı. Hele Yusuf haylazlık edeceğine senelerden beri bir baltaya sap olmuş olsa, veya Muazzez'e göz koymayıp kızı Şakir'e verseydi, vaziyetleri herhalde başka türlü olurdu. Bunları düşünmeyen Yusuf'un şimdi herhangi bir şekilde müdahale etmeye, kızmaya hakkı yoktu ve Şahinde,

damadına karşı fena hareket ettiğine asla kani değildi.

12

Yusuf bir gün öğleye doğru eve geldi. Soğuktan donmuş gibiydi. Kapıyı uzun müddet çaldı. Kimse açmıyordu. Neden sonra içerden bir ayak sesi geldi. Tahtaların üstünde sürüklenen terlikler kapıya yaklaştı.

Yusuf içeri girince Şahinde'nin şiş gözlü suratiyle karşılaştı.

«Uyuyor musunuz daha yahu?» dedi.

«Akşam geç yattık da ondan...»

Sonra dudaklarını büküp ilâve etti:

«Misafir vardı da...»

«Mangal yakmadınız mı?»

«Hayır, sen şu odaya gir, ben yakıp getiririm.»

Yusuf gocuğunu çıkarmadan odadaki mindere oturdu. Ellerini hohlıyarak ısıtmaya çalıştı. Sonra dışarı doğru bağırdı:

«Muazzez daha kalkmadı mı?»

Şahinde taşlıktan cevap verdi:

«Bilmem, kalkmadı herhalde. Senin geldiğini duysa aşağı inerdi!»

Yusuf doğruldu:

«Gideyim bakayım!» dedi.

Yün çoraplarının ucuna basarak merdivenleri gıcırdatmadan yukarı çıktı. Odalarının aralık duran kapısını eliyle itti.

Karısı sol tarafına yatmış uyuyordu.

Yusuf olduğu yerde durakladı. Önünde yatana hayretle gözlerini dikti, sonra daha yaklaşarak onu yakından süzdü.

Aman Yarabbi! Bu onun karısı mıydı?

Muazzez'in yüzü yağlı yağlı parlıyordu. Saçları pösteki gibi dolaşmış ve yer yer terli yüzüne yapışmıştı. Burun delikleri genişlemiş gibi duruyor ve nefes aldıkça kanatları oynuyordu. Ağzı sırıtmaya benzeyen bir şekilde yarı açıktı. Gözlerinin etrafı çürük ve yorgundu. Kaşları hafif çatılmıştı. Fakat Yusuf'u asıl korkutan, bu çehrenin kirli sarıya benzeyen rengi idi. Yanaklarının eski pembeliği hiç kalmamıştı. Dudakları kabuk kabuktu. Arasıra sağ yanağı hafifçe oynuyor ve bu ürperme kadının yüzündeki sırıtma ifadesini arttırıyordu. Kaşlarının çatıklığı ile garip bir tezat teşkil eden bu gülüş, Yusuf'a tamamen yabancı geldi. Daha çok eğildi, fakat Muazzez'in ağzından yayılan bir koku onu geri itti.

Bu kokunun ne olduğunu anlayamadı. Yalnız her zaman karısının nefesiyle beraber yüzüne vuran koku olmadığını hissetti. Beyni zonklamaya başladı. Ellerini uzatıp önündeki bu mahlûku sarsmak:

«Ne oldun sen! Ne oldun sen!» diye bağırmak istedi. Sonra bunu yapamayacağını anladı. Karısının, uyandığı zaman kendisine müthiş şeyler söyleyeceğinden korkuyordu. Son günlerin birçok hâdiseleri gürültülü bir hızla kafasından geçti. Olduğu yere düşecekti. Gene yavaş adımlarla, dışarı çıktı, merdiven başında çöküp oturdu...

İki ay... Tam iki aydır karısına dikkatle bakmamıştı. Tahsildarlığa ilk başladığı günün sabahını hatırladı. O zaman da Muazzez'i uyurken seyretmişti. Şimdi aradan iki ay değil, seneler geçtiğini sanıyordu. Ne olmuştu onun karısına? Onu bu hale getiren neydi?

Hâtıralar, dikkat edilmemiş küçük hâdiseler, birbirine bağlı olmayan fikirler kafasının içinde dört tarafa koşup duruyordu. Kâh on sene evvel Muazzez'e söylediği bir sözü, kâh birkaç gün evvel, evden giderken, Şa-

hinde'nin kendisine karşı aldığı tavırları düşünüyor, bilhassa son zamanlara ait birtakım küçük ve ehemmiyetsiz vakaları, hayret verecek bir vuzuhla hatırlıyordu.

Şimdi bu ehemmiyetsiz hâdiselerin her biri korkunç bir mâna almıştı... Kendisine karşı bilhassa Şahinde tarafından gösterilen ihtimam, fevkalâde şüpheli görünüyor, Muazzez'in hem ürkek, hem sokulgan; hem neşeli, hem pek meyus halleri, birdenbire, inanılmayacak şeyler ifade etmeye başlıyordu.

Yumruklarını şakaklarına bastırdı. Çenesi gırtlağındaki adaleleri gererek oynuyor ve alnı yanıyor, zonkluyordu.

Birdenbire olduğu yerden kalktı, aşağı koştu, sokak üstündeki odada yatağını toplayan Şahinde'yi kolundan tutup çekerek:

«Ne yaptınız benim karımı?.. Muazzez'e ne olmuş!..» diye bağırdı...

Şahinde Yusuf'un yüzüne bakınca korktu, kolunu onun elinden kurtararak:

«Bırak beni! Ne olmuş?» dedi.

Sonra birdenbire cesaretlendi. Neden korkacaktı? Olan olmuştu ve sebep bu aylakçı herif, bu haddini bilmez edepsizdi. Şimdi karşısına geçip utanmadan bağırıyordu. Fakat Şahinde de susmayacak, iki misli bağıracak ve ondan aşağı kalmayacaktı.

Lâkin Yusuf bağırmadı, elleri titriyerek minderin kenarına oturdu, yüzü sapsarıydı. Biraz boğuk, fakat sâkin bir sesle:

«Ana, gel şuraya otur. Kapıyı kapa da gel...» dedi.

Şahinde Yusuf'un bu halinden daha çok telâşa düştü, fakat itaat etti.

O zaman Yusuf gene o kısık, fakat sâkin sesiyle:

«Bana hiçbir şey anlatmaya kalkma!» dedi. «Dinleyecek halim yok... Yukardakinin yüzünü görmek bana

yetti. Benim kanım bu halde değildi. Uzun konuşmayalım! Yalnız sana birkaç sözüm var. Bak, bu kadar yıldır bir evde oturuyoruz, karşı karşıya geçip iki lâf etmemişizdir. Şimdi icabetti. Ortada neler olup döndüğünü bilmiyorum. İnşallah sandığım kadar ileri gitmemişsinizdir. Fakat ben seni bilirim, başının doğrusuna gider bir insansın! Babam sağ iken söz bana düşmez diye ağzımı açmazdım, sen de bizim gözümüzü bağlayıp arkamızdan dolap çevirmeye kalkardın. Ana olacaksın, o zaman bile kızını senden korumak bize düşerdi. Şimdi babam yok. Bu evin namusu benden sorulur. Bunu bir tarafa bırak, fakat Muazzez'i yoldan çıkarırsan çok kötü olur.»

Bir müddet durdu. Aklına doğru dürüst bir cümle gelmiyor ve perişan kelimeler dudaklarından teker teker dökülüyordu. Uzun uzun önüne baktıktan sonra birdenbire ve sert bir sesle tekrar başladı:

«Ana, neler oldu bu evde? Çok fena şeyler oldu mu? Bana söyleyemiyecek kadar ileri gittiniz mi?.. Şunu kafana koy! Ne olursa olsun, hiçbir şeyde Muazzez'in kabahati yoktur. On beş yaşındaki kızın ne kabahatı olur ki?»

Tekrar sözünü değiştirdi ve bağırdı:

«Söyle! Akşam evdeki misafirler kimdi?»

Şahinde sinirli ve küstah bir ifade ile onu süzerek:

«Pek mi öğrenmek istiyorsun? Söyleyeyim öyleyse... Kaymakam İzzet Bey vardı. Âmirin, velinimetin İzzet Bey... Merhum babanın geride bıraktığı aile aç mıdır, tok mudur, diye sormaya gelmiş...»

Yusuf yerinden kalkar gibi oldu, tekrar kendine hâkim olarak:

«Gece yarılarına kadar mı oturup hatır sordu?»

«İki lokma yemek çıkardık adamcağıza, bize ettiği iyiliğe karşı yaptığımız az bile!..»

«Ne iyiliği?»

«Evimizde iki lokma yiyecek buluyorsak, senin bıraktığın bir mecidiye ile mi oluyor bu dersin?..»

Yusuf kıpkırmızı bir yüzle, boğulacakmış gibi boynunu oynatarak sordu:

«Ya neyle oluyor?»

«İzzet Bey, bir kaymakam ailesinin sürünmesini kaymakamlık şerefine yakıştıramadığı için, bize hükûmetten yardım ettirdi.»

«Benim neden haberim yok?»

«Muazzez söylemedi mi? Herhalde unutmuştur.»

«Yalan söylüyorsun?..»

«Sen bilirsin...»

«Bana kaymakam da bir şey söylemedi!»

«Sana ne diye söylesin?.. Senin aileni ben besliyorum mu desin... Adam hatır, gönül tanır elbette!»

«Ben şimdi gider, başkasının işine ne diye karıştığını ondan sorarım!»

«Sen mi? Ne yüzle? Ayda aldığın iki buçuk lirayla bu ev geçinir mi sanıyorsun? Seni bu cahilliğinle memurlukta tutan adama ne yüzle çatacaksın?.. İnsan olsan gidip elini öpersin!..»

Şahinde her söylediği söze, ağzından çıkar çıkmaz, inanıyor ve bu ona cesaret veriyordu.

Yusuf susmuştu, bu işlerde bir sakatlık olduğunu hissediyor, fakat kaynanasına verecek bir cevap bulamıyordu. Zaten münakaşaya alışık değildi. En kuvvetli sandığı bir sözüne verilen rasgele bir cevap, onu susturmaya yeterdi. Yalnız, bir müddet sonra, kafasının içinde yeniden azaplı şüpheler uyanır ve onu kıvrandırmaya başlardı.

Bu sefer de Şahinde'nin sözleri onda aynı neviden hisler doğurmuştu. Bir bakıma Şahinde'nin söyledikleri doğru olabilir, İzzet Bey sırf iyilik etmek düşüncesiyle

bu eve devam etmiş bulunabilirdi. Fakat bunun böyle olmadığına Yusuf emindi. Neden? Bunu kendisi de bilmiyordu.

Yerinden fırladı, taşlığa çıkıp çizmelerini giydi ve hiçbir şey söylemeden sokağa çıktı.

Dışarıda rutubetli bir soğuk vardı. Evin içinde de gocuğunu çıkarmamış olan Yusuf, kemiklerine kadar üşüdü. Hızlı hızlı yürümeye başladı. Biraz dolaşmak, kendi kendine düşünmek istiyordu.

Nedense evde kalmak ona birdenbire mânasız gelmiş, Şahinde'nin yanında oturmak, inanamadığı, fakat itiraz da edemediği sözler dinlemek onu boğacak kadar sıkmıştı... Şimdi çamurlu yollarda, etrafa kirli sular sıçratarak yürürken, nereye gittiğini, niçin gittiğini düşündü. Buna da cevap veremedi. Şehrin kenarına gelince durdu ve etrafına baktı. Keskin ve nemli bir rüzgâr esiyor, insanın yüzüne arasıra ince damlalar savuruyordu. Kuru ağaç dalları ıslık çalıyor ve dört tarafa eğiliyordu.

Yusuf Muazzez'in yüzünü hatırladı. Yumrukları sıkılarak:

«Yalan... Bütün söyledikleri yalan!.. Ben ona gösteririm!» diye homurdandı.

Gerisin geriye koşmaya başladı. Eve ne kadar çabuk geldiğine hayret etti. Kapıyı Şahinde açtı ve damadına: «Yine mi sen?» demek isteyen bir göz attıktan sonra döndü, Yusuf onu kolundan çekerek oraya, pabuçların durduğu yere çöktürdü.

Ne söyleyeceğini bilmiyordu. Yolda da bir şey düşünmemişti. Bir müddet öyle durduktan sonra kesik kesik:

«Anacığım...» dedi. Sesi titriyordu. «Anacığım, söyleyecek şeylerim çok, bir araya toplayamıyorum. Beni belki düşünmezsin, kızını düşün. İstersen ellerini öpüp

yalvarayım. Bize kötülük etme... Bizi birbirimizin yüzüne bakamayacak hale getirme. Ben her şeye dayanırım ama, böyle bir şey yapanların ettiklerini yanlarına komam. Ana, bak sana açıkça söylüyorum, şu iş şöyledir, bu da böyledir demiyorum, ama dikkat et, bir kepazelik olursa hepinizi yakarım. Demin de söyledim, Muazzez'e kabahat bulmam, ben onu bilirim. Eğer o da size uyarsa gene sizden bilirim. Parmak kadar çocuğu benim yokluğumda kötü yollara saptıranların kökünü kazırım. Sen, benim dediğimi yapacağımı bilirsin. Söylemedi deme... Kendi kendine ne haltedersen et, kızına elini uzatma. Onun gönlünü benden ayırmaya uğraşırsan...»

Söyleyecek kelime bulamayarak dişlerini gıcırdattı. Şahinde soğuktan titriyerek Yusuf'un yüzüne bakıyor, o da bir şey söylemiyordu.

Yusuf:

«Bak, görüyor musun?» dedi. «Gün doğmadan kalkan karım öğlelere kadar gözünü açamıyor. Bana başka şeyler anlatma... Belki de senin dediğin doğrudur, ama söylediklerime dikkat et! Kıza yazık ederseniz ben dayanamam. Anası olacaksın, onu da, beni de dünyaya rüsva etme... Ne istersen yapayım, bu eve her gün sırtımla taş taşıyayım, fakat gönlüm rahat olsun. Gittiğim yerde burasını düşünmeyeyim...»

Boğulur gibi oldu. Tekrar Edremit'ten ayrılıp köylere gideceğini ve oralarda gecelerin bundan sonra ne kadar korkunç geçeceğini tasavvur ediyormuş gibi içi ezildi.

Yavaşça doğruldu. Sabahleyin geldiği zaman oraya, duvarın kenarına bırakmış olduğu defterleri alarak hükûmete gitti.

13

Yusuf bir hafta kadar şehirde kaldı ve lüzumundan fazla şeyler öğrendi. Gerçi hiç kimse ona açıktan açığa bir şey söylemiyordu, fakat Hasip ve Nuri Efendilerin kendisine karşı takınmıya başladıkları tavır, avukat Hulûsi Beyin birçok şeyler söylemek isteyip bir türlü söyleyemeyen hali, Yusuf'un birdenbire gözüne batmaya başlamıştı. Hele Hulûsi Beyin ağzından kaçırdığı imâlı bir lâftan, evdekilerin Hilmi Beylerle tekrar münasebete geçtiklerini ve onlara gidip geldiklerini anlayınca büsbütün şaşırdı.

Nasıl olup da bu kadar sakin kaldığına kendisi de hayret ediyordu. Bugün öğrendiği şeylerin onda birinin onu çıldırtmaya kâfi gelmesi lâzımdı. Halbuki Yusuf kendine, biraz güçlükle de olsa, hâkim oluyor ve kafasını çatlatırcasına, çareler düşünüyordu.

Belki ona bu kadar sükûnet veren, henüz her şeyin kaybolmadığına, henüz birçok şeylerin kurtarılabileceğine olan inanışı idi.

Muazzez'e hiçbir şey söylemiyor, sadece onun dalgın, perişan halini kalbi parçalanarak seyrediyordu. Muazzez Yusuf'un vaziyetinden herhangi bir mâna çıkarabilecek halde bile değildi, yoksa kocasının bakışları ve mustarip hali genç kadının muhakkak gözüne çarpar ve onu telâşa düşürürdü. Muazzez'in etrafiyle bu kadar az alâkadar olmaya başlaması ve rüyada yaşar gibi süzgün duruşları Yusuf'un elini kolunu bağlıyor ve herhangi bir şey konuşmak, şüphelerini ve dertlerini karısına açmak cesaretini ondan alıyordu.

Genç adam iki birbirine zıt düşüncenin altında kıvranıyordu. Duyduğu şeyler, tahminler ve Muazzez'in hali bu evde bir şeyler olduğunu ona anlatıyor, fakat gene Muazzez'e bir kere bakmak, bu kızcağızın dünyanın

en mâsum insanı olduğundan şüphe etmeyi bile imkânsız kılıyordu.

Başka türlü olsa kendini bu kadar kaybetmez, dalgın gözleri, zaman zaman kocasına iliştikçe böyle çırpınmaz ve Yusuf'a sarılan kolları bu kadar hummalı titremezdi.

Ona bu vaziyette daha başka şeyler söyliyerek, daha başka şeyler sorarak zavallı kızı büsbütün işkenceye sokmak Yusuf'un elinden gelmiyecekti.

Fakat bir şey yapmak icabettiği muhakkaktı. Bu böyle devam edemezdi. Muazzez'in kolları Yusuf'un kaburgalarını kıracak gibi sıkar ve kumral başı kocasının göğsüne, bir tehlikeden kaçar gibi, sığınmaya çalışırken, Yusuf'un gözleri ileriye dikiliyor ve görünmeyen bir düşmanı arar gibi parlıyordu.

Kendisini hiç düşünmeyecekti, fakat bu kıza ne kadar azap çektiriyorlardı? Onu bu hale getirmeye acımıyorlar mıydı acaba? Ne yapıyorlardı bu kıza?

Yusuf bu evde olanları bütün teferruatiyle öğrenmek için yanıyordu. Fakat kime sorabilirdi? Şahinde'ye mi? Dinliyeceği şeyler belli idi. Ne kadar gayret etse bunlara inanamayacaktı. Muazzez'e mi? Herkesin yaptığı yetmiyormuş gibi bu kızı şimdi de kendisi mi üzmeliydi. Muazzez'in hâlâ temiz olduğu ve kendisini sevdiği hakkındaki kanaati kâfi değil miydi?

★

Fakat bu ne zamana kadar devam edebilirdi? Muazzez'e bugün hâkim olan dalgınlık ve dünyaya yabancılık onun yavaş yavaş Yusuf'tan da uzaklaşmasının bir başlangıcı olamaz mıydı?

Bunu düşünmek ona fevkalâde acı geliyordu. Eğer

hâlâ ses çıkarmadan bekliyor ve içinde kaynayıp köpüren çılgınlıklara hâkim olmaya çalışıyorsa, bunu, Muazzez'in kendisine bağlılığından emin olduğu için yapıyordu. Herhangi mânasız veya yersiz bir hareketin onu kendisinden büsbütün alıp götüreceğinden korkuyordu. Karısını tekrar eski haline getireceğinden hâlâ ümidini kesmemişti.

Fakat nasıl? Dairede malmüdürüne hesap verirken, sokakta, evde hep bunu düşünüyor ve düşündükçe aczini daha çok anlıyordu. Ne yapabilirdi? Buradan kalkıp başka bir yere gitmek bile imkânsızdı. Hangi para ile? Nereye?

Evdekilere hâkim olmak, Şahinde'yi tehdit etmek faydasızdı. O gene bildiğini okuyacak ve Yusuf'un uzun süren yokluğu ona hareketlerinde daima serbestlik verecekti.

Muazzez'e bir şey söyleyebilir miydi? Bütün bu korkunç işlerin olmasında karısının iradesinin bir alâkası var mıydı ki, olmamasında da bu iradeye müracaat etsin?

O anasının ve başkalarının bir oyuncağı idi. O bir çocuktu. Onu kurtarmak için kendisine haber vermekten ne çıkacaktı? İçine düştüğü çukurun derinliğini haber vermek belki onu daha çok korkutacak ve meyus edecek; fakat bir işe yaramıyacaktı.

Diğerlerine, kaymakama, Hilmi Beylere, Şakir'e karşı vaziyet almak büsbütün imkânsızdı. Derhal işinden atılır ve bu sefer tamamiyle onların elinde kalırdı. Bu hallere, aldığı paranın azlığı ve fakirlik sebep olmuştu, daha büyük bir sefalet neler doğurmazdı?

Evet, gidip o asker kaçağını, o Şakir olacak herifi, hattâ kaymakamı ve daha birçoklarını haklamak vardı; fakat böyle yaptıktan sonra kendisi ya hapise atılarak veya ölerek ortadan kalkarsa, Muazzez için daha iyi

mi olurdu?

Böyle yapmakla neyi kurtarırdı? O zaman karısı adamakıllı ortaya düşer ve herhalde Yusuf'a dua etmezdi.

Fakat bir şey yapmak, muhakkak bir şey yapmak lâzımdı.

Deli olacağını sanıyordu. Yağmurun altında şehrin kıyılarında dolaşıyor ve düşünüyordu.

Kafasından hâtıralar birbirini kovalıyarak geçmekte idi. Bütün hayatında kendine göre bir iş bile yaptığını hatırlamıyor, bu ömrü başka birinin yaşadığını sanıyordu. Çocukluğu, delikanlılığı, etrafiyle olan münasebetleri hep yabancı bir dünya ile yapılan temaslara benziyordu. Şimdi o, kendisine bu kadar uzak bulduğu bu dünyada, ne kadar müthiş azaplar çekiyordu! Bunlara ne lüzum vardı? Neden böyle korkunç çemberler onu sımsıkı bağlıyor, neden ona yavaş yavaş, sindire sindire en öldürücü işkenceler yapılıyordu? Ne için, kim için?

Bu mânasız ve yabancı hayatta bir tek şeye hakikaten sarılmış, hakikaten inanır gibi olmuştu. Bu da karısı idi. Muazzez'in varlığı Yusuf için büyük, boşlukları dolduracak mahiyette bir şey değildi, fakat onun yokluğu müthişti. Onun bu kadar sebepsiz yere, bu kadar insafsızca Yusuf'un hayatından koparılması çıldırtacak kadar acı idi. Hayatında asıl aradığı şeyin Muazzez olmadığını biliyordu, fakat Muazzez olmadan bunu aramaya muktedir olamayacağını sanıyordu.

Etrafı çevrilmiş bir geyik gibi kin ve yeis ile çırpınan ve bir çıkar yol arıyan kafası mütemadiyen ağrıyordu. Bir aralık aklına Muazzez'i kaçırdığı gün, öğleyin eve gelirken çocukların kovaladıkları arı geldi. Bu anda kendini ona o kadar benzetti ki, gözleri yaşardı.

Tıpkı o arı gibi hem kuvvetli, hem zayıftı. Tıpkı o-

nun gibi etrafını insafsız kimseler sarmıştı. Zehirini akıtmasına imkân vermeden onu kıskıvrak yakalıyorlar ve müdafaa vasıtalarını elinden alıyorlardı.

Önüne bir lokma ekmek tutuluyor ve bunun geri alınması tehdidiyle en olmayacak şeyler yapılıyordu. İstihfaf ettiği,[1] kendisinden zayıf bulduğu mahlûkların mahkûmu olmak çok harabedici bir şeydi.

14

Malmüdürü, Yusuf'un hesaplarını tetkik ettikten sonra onun birkaç gün şehirde kalmasına müsaade etmişti. Kış kıyamette at üstünde dolaşmak kolay değildi ve arada bir sıcak evde istirahat lâzımdı.

Fakat Yusuf'un Edremit'e gelişinin haftasında kaymakam, malmüdürüne, bu tahsildarın ne diye böyle boş gezdiğini sordu. Kırk senelik memur olan müdür derhal önünü ilikliyerek:

«Biraz yorulmuştu da, beyefendi, iki üç gün kalmak için rica etti, bendeniz de ses çıkarmadım! Maamafih, bugün yola çıkmasını tebliğ edeceğim!»

Kaymakam dudaklarını büktü:

«Ehemmiyeti yok canım, sordum yalnız!» dedi.

Fakat Yusuf derhal o gün köylere gitmek emrini aldı. Malmüdürü onu yanına çağırıp:

«Evlâdım, bir haftadır buradasın!» dedi. «Galiba kaymakam bey seni görmüş, ne diye uzun zaman kalıyor? diye sordu. Sen bugün yollan. İnşallah şu zeytin mevsimi geçsin, ben sana bir ay izin alırım. Beş on gün sonra da gene gelir, birkaç gün kalırsın.»

Yusuf, başüstüne! deyip çıktı. Defterleri, koçanları

(1) Aşağıladığı, küçük gördüğü.

yüklenip eve geldi. Bunları heybesine yerleştirdikten sonra atını hazırladı. Bu esnada Muazzez, sessiz bakışlarla kocasının hareketlerini takibediyordu. Yusuf hayvanı bahçe kapısından dışarı çıkarıp oradaki halkaya bağladıktan sonra, tekrar içeri girdi. Çizmelerini giydi. Gocuğunu sırtına aldı ve bahçeye çıktı. Sonra karısına dönerek:

«Annen evde yok mu?» dedi.

«Yok, Yusuf!»

Biraz sonra ilâve etti:

«Galiba komşuya gitti. Bilmem. Giderken bana söylemedi!»

Yusuf bir müddet durdu. Sonra karısına gözlerini dikerek:

«Bana Allahaısmarladık, Muazzez!» dedi.

Muazzez önüne bakarak mırıldandı:

«Ne zaman gelirsin, Yusuf?»

«Belli olmaz; belki haftaya gelirim!»

Bir türlü gidemiyordu. Dudaklarını ısırarak kâh önüne, kâh Muazzez'e bakıyor, sağ ayağının burniyle bahçenin toprağını eşiyordu.

Sükûtu ilk bozan Muazzez oldu:

«Hep böyle gidip duracak mısın, Yusuf?»

Kocası «ne demek istedin?» der gibi ona baktı. Muazzez şaşırarak:

«Ne bileyim Yusuf! Sensiz canım sıkılıyor... Bazan on beş gün gelmediğin oluyor. Seni çok arıyorum, çok göreceğim geliyor!»

«Bu kadar mı, Muazzez?»

Yusuf, bu sözün nasıl ağzından çıktığına şaştı. Bununla ne kasdettiğini pek vazıh[1] bilmiyordu. Yalnız Muazzez'in çehresi birdenbire değişmişti. Evvelâ bir

(1) Açık seçik.

korku, sonra müthiş bir acı onun çocuk yüzünü kapladı. Nefes alır gibi hafif bir sesle:

«Bu kadar değil, Yusuf!» dedi ve hıçkırmaya başladı.

Yusuf onun kolunu tuttu:

«Ne var öyleyse Muazzez?» dedi. «Daha başka neler var?»

Genç kadın büsbütün boşanan bir gözyaşı tufanı ile cevap verdi. Yusuf'un gözleri kararıyordu. Karısını kucaklayıp okşamamak ve teselli vererek onu susturmak, birçok şeyler bildiğini, fakat onu mahkûm etmediğini söyleyerek, aralarındaki buzdan duvarı çözmek istiyordu. Lâkin bir el onu olduğu yerde dimdik tutuyor, parıltısız gözlerle karısına baktırıyordu. Yavaş bir sesle, sadece:

«Sus, Muazzez, çabuk dönerim!...» dedi.

Gitmek için bir hareket yaptıktan sonra tekrar başını karısına çevirdi, bir sır tevdi ediyormuş[2] gibi ilâve etti:

«Belki her şeyi düzeltiriz,»

Bu söz üzerine Muazzez'in vücudundan bir ürperme geçti. Yaşların altında parlayan ve birdenbire büyüyen gözlerle:

«Yusuf... Ah, Yusuf... Her şey düzelir mi!»

«Bilmem... Belki... Sen kendini kaybetme de beni bekle...»

Bu sefer Muazzez onun koluna yapıştı:

«Buralardan gidelim Yusuf!» dedi.

«Gidelim!»

«Sen gelir gelmez gidelim, olmaz mı?»

«Öyle birdenbire nasıl olur? Hele ben döneyim de, beraber oturup düşünürüz!»

---

(2) Veriyormuş.

Genç kadın tekrar eski haline döndü. Gözleri dalarak:

«Bilmem... Çabuk gelirim dedin, değil mi? Hep seni bekleyeceğim...»

Yusuf, elini karısının omuzuna koydu:

«Üzülme... Kendini topla... Çocukluk etme!..» dedi ve bahçe kapısından çıkıp, atına atladı.

★

Bunu takibeden günleri Yusuf, ömrünün sonuna kadar unutamadı ve her hatırlayışında içini kâh nihayetsiz bir kin ve hiddet, kâh günlerce süren bir teessür ve hüzün kapladı.

Evden ayrıldığı zaman hava açık ve soğuktu. Şehrin dışında büsbütün kendini belli eden bir poyraz, ovayı kıvrıla kıvrıla dolaşıyor, kavakları, ıslıklar çalarak birbirleriyle kucaklaşmaya mecbur ediyordu.

Beyaz at, kulaklarını bazan ileri, bazan geri uzatarak ilerliyor ve uzun kuyruğu rüzgârda sol tarafa doğru bir bayrak gibi uçuyordu.

Yusuf'un göğsü hızlı hızlı inip kalkıyordu. Bakışları yolun çakıl taşlarına çevrilmişti. Kafasının içinde onu sersem edecek kadar çok şey vardı. Bunlar, yerine göre, yüzüne bir kırmızılık, bir sarılık ve gözlerine türlü türlü parlayışlar veriyordu.

Yusuf'u en çok üzen, kendi kendine sorduğu şu sualdi:

«Niçin onu bıraktım?..»

Bu düşünce içini bir kurt gibi kemiriyor ve genç adam, dizginlere asılarak gerisin geriye dönmemek için, nefsiyle müthiş bir mücadelede bulunuyordu.

Göğsünden boğazına doğru yayılan bir ateş, gözle-

rinden yaş getirdi. Gocuğunun önünü açtı, göğsünü rüzgâra vererek biraz serinledi.

Yavaş yavaş bütün vücuduna bir hissizlik, bir donukluk yayılıyordu. Kafasındaki düşünceler şimdi tamamen sislenmişti. Kulakları çınlıyor, gözleri yanıyordu. Hayvanı sürdü ve biraz sonra Zeytinli köyüne geldi. Burası Edremit'le Akçay arasında, ova üzerinde bir köydü. Ahalisinin çoğu doksan üç muhacirleri idi. Yusuf tanıdıklarından birinin evine indi. Hayvandan atlayıp ayaklarını yere basınca bütün vücuduna iğneler batar gibi oldu. Ağır gocuğun altında gerinmek istedi, fakat halsizlikten bunu da yapamadı. İçeri girince hemen bir yatak serdirip uzandı.

Tam dört gün yerinden kalkamadı. İlk geceler kendini bilmiyecek kadar ateşi yükselmişti, boğazı yanıyor ve yutkunamıyordu. Ev sahibinin iki karısından biri ona biraz ıhlamur çiçeği kaynatıp içirdi, diğeri tuğla ısıtıp karnına koydu.

Yusuf mütemadiyen terliyor, titriyordu. Birdenbire görülmemiş derecede inkişaf eden muhayyilesinin,[3] önüne sıraladığı çeşit çeşit manzaralar, hayaller onu yatakta mütemadiyen kımıldamaya ve yüzünü ıstırap ile buruşturmaya sevkediyordu. Yanan göz kapakları, sanki beynindeki hayalleri boyuna değiştiren acayip levhalar idi; üzerlerinde bazan daha ziyade mora benzeyen renk kavisleri beliriyor, sonra, gayet vazıh şekilde, birtakım tanıdık şahıslar ve yerler gelip geçmeye başlıyordu. Bazan bunları seyrede ede yorulan ve uykuya benzer bir dalgınlığa düşen Yusuf, bir aralık şiddetle sarsılıyor ve yumruklarını sıkıyordu.

Hele geceleri büsbütün boğulur gibi oluyor ve yorganın altında hırsla dizlerini yumrukluyordu. Karşı-

(3) Gelişen düşgücünün.

sındaki ocağın üstüne konan bir yağ kandili ile, ocakta çıtırdıyarak ağır ağır yanan bir kütüğün alevleri, toprak zeminin ancak bir kısmını örten hasırı kırmızıya boyuyor ve mor yüzlü yorganın üstünde gölgeler uçuruyordu.

Yusuf o zamana kadar duymadığı bir pişmanlıkla çırpınmakta ve: «Ne diye geldim? Ne diye yola çıktım? Ne diye onu yalnız bıraktım?» diyip üzülmekte idi. Derhal geri dönmek istiyor, kendisini buraya bağlayan hastalığa lânet ediyordu. Her saat geçtikçe bu hissi artıyor, sanki Muazzez bir tehlikede imiş de Yusuf onu kurtarmaya derhal koşmuyormuş gibi, yeisle dudaklarını ısırıyordu.

Birkaç kere olduğu yerde doğrulmak istedi, fakat muktedir olamadı. Görünmeyen ağır zincirler ondan kımıldamak imkânlarını alıyordu. Arkasüstü yatarken zannettiği gibi kuvvetli olmadığını, iradesinin ve isteklerinin vaziyetinde bir değişiklik yapamayacağını anlayınca, nefretle dudaklarını buruşturup tekrar sükûnetine döndü.

Uyumaktan ve daha ziyade uykudan evvelki o yarı uyanıklıktan korkuyordu. Hangi kuvvetten emir aldığını bilemediği muhayyilesi o zaman faaliyetini büsbütün arttırıyor ve bazı ihtimallerin levhalarını, Yusuf'u bitap bir hale getirinceye kadar, onun gözlerinin önünden çekmiyordu.

Yusuf tamamiyle karar vermişti. Biraz iyileşir iyileşmez derhal Edremit'e dönecek ve Muazzez'i alarak herhangi bir yere gidecekti. Şahinde'ye hiç haber vermeyecek, bu sefer nikâhlı karısını kaçıracaktı. Salâhattin Beyin hatırı için Edremit'e dönmüş ve o zamandan beri buna kâfi derecede pişman olmuştu. Bu Allahın belâsı yere dönmese ve tesadüfe tâbi olarak hayatını bir kere başlamış olduğu şekilde devam ettirse idi, bu felâket-

lerin hiçbiri onun başına çökmeyecekti. Buna emindi. Ne tahrirat kâtipliği, ne tahsildarlık yapmaya mecbur kalmayacak, kaymakamların önünde korkudan titremeyecek, karısını arkada bırakıp: «Şu anda kimlerle beraber acaba?» diye terler içinde sayıklamıyacaktı.

Fakat bu hatayı, tamamen iş işten geçmeden düzeltmek lâzımdı. Bir dakika bile beklemeden düzeltmek... Hemen gidip Muazzez'i evden almak, kimseye bir şey söylemeden, bilmediği bir tarafa gitmek istiyordu. Onu ilk kaçırdığı gün nereye gideceklerini, ne yapacaklarını, neyle geçineceklerini pek mi düşünmüştü? O halde bunlarla zihin yormaya şimdi de hiç hacet yoktu.

Fakat bu melûn hastalık onu beklemeye, hem de en azaplı bir vaziyette beklemeye mecbur ediyordu. Kendi kendine:

«Ülen domuzun Yusuf'u, tam zamanında başı yastığa vurursun ha!» diye söyleniyor ve hiç durmadan iki tarafına dönüyordu.

Köye gidip yattığının ancak dördüncü günü boğazı biraz düzelir gibi oldu. Şimdi daha rahat yutkunabiliyordu. Fakat halsizliği, baş ağrıları henüz geçmemişti. Birkaç kere kalkıp odada aşağı yukarı dolaştı, başı dönerek tekrar yatağa uzanmaya mecbur oldu.

O gün biraz tarhana çorbasiyle bir kâse yoğurt yiyebildi. Böyle iyileşir gibi olduğunu hissettikçe hiç yerinde duramıyordu. Ev sahibi onu akşama kadar güçlükle zaptetti ve Yusuf Edremit'e ertesi gün gitmeye razı oldu. Fakat ortalık kararıp da yastığa dayanan başında hayallerin o korkunç oyunu tekrar belirmeye başlayınca, Yusuf yerinden fırladı, pantalonu ayağına, ceketi sırtına geçirip dışarı çıktı.

Bu hali gören ev sahibi artık itiraz etmedi; yalnız Yusuf'u odaya sokarak:

«Azıcık ısın, ben hayvanı eyerliyeyim!» dedi.

Biraz sonra, gocuğuna sıkıca sarılan Yusuf, atını dört nala kaldırmış, Edremit'e dönüyordu. Hava birkaç gün evvelkine göre adamakıllı soğumuştu. Hattâ buralarda pek nadir görülen hafif bir kar serpiştiriyordu. Yolun iki tarafındaki zeytinlikler taş kesilmiş gibi hareketsizdi. Hayvan ince ayaklariyle çakıllarda kıvılcımlar saçıyor ve hızlı hızlı soluyordu. Yusuf'un nefesi de, yorgunluk verecek kadar hızlanmıştı. Vücudunu soğuk bir terin kapladığını ve boğazının acımıya başladığını hissediyordu. Tekrar hastalanmaktan adamakıllı korktu. Eve gidip yatağa uzanacak olduktan sonra bu dönüşün mânası kalmayacaktı. Fakat ölüm halinde bile olsa aklına koyduğu şeyi yapmaya niyet etti. Muazzez'i alıp gidecek, ondan sonra hastalansa da düşünmeyecekti. Bir dağ başında, uzak bir köyde, başlarını koyacak bir yer bulurlardı elbette.

Kendini de hayrete düşürecek kadar kısa bir zamanda kasabaya vardı. Bozuk kaldırımlı dar sokaklardan aynı hızla geçti. Kahvelerde oturanlar bu vakitte bu hızla geçen atlıyı görebilmek için başlarını buğulu camlara yapıştırıyorlardı.

Karanlık sokaklarda rasladığı birkaç kadın korku ile «ay!» diye bağrıştılar ve çocuklarını kollarından tutup kenara çektiler. Yusuf Bayram yerini geçtikten sonra hayvanı yavaşlattı, eve yaklaştığı zaman alt katta, sokak üstündeki odada ışık yandığını gördü. Hayvandan indi, dizginleri eline alarak arka tarafa dolaştı. Anahtarı yanında olan bahçe kapısından içeri girdi.

Kendisini kimse karşılamıyordu. Bahçeden taşlığa açılan kapı kapalı olduğu için buna hayret etmedi. Herhalde duymamışlardı.

Kolanı gevşetmek için elini atın karnına götürürken durdu:

«Neden çözüyorum?» dedi. Karısını alıp hemen gitmiyecek miydi?

Bunu hakikaten yapıp yapamayacağını bir an kendi kendine sordu. Şahinde'nin halini düşündü. Muazzez'in ne cevap vereceğini, bu teklifi nasıl karşılıyacağını merak ediyordu. Onu çırçıplak alıp götüremezdi. Fakat genç kadın sırtına bir şey giyinceye kadar Şahinde'nin mahalleyi ayağa kaldırması da mümkündü.

«Ne olursa olsun!» dedi. Hayatını berbat eden şeyin bu duraklamalar, bu boyun eğmeler olduğunu zannederek, artık aklına estiği gibi hareket etmeye karar verdi. Çizmelerini ve gocuğunu çıkarmadan eve doğru yürüdü. Penceresi bahçeye bakan mutfak kapkaranlıktı. Yusuf birkaç saniye bekledikten sonra taşlık kapısını açtı.

15

Bundan sonra anlatacağımız şeyler, iki dakikadan daha az bir zaman içinde oldu.

Yusuf bahçeden taşlığa geçilen kapıyı açar açmaz, yüzüne ılık bir hava ile beraber hafiften gelen bir ud sesi çarptı. Bunun ne olduğunu hiç düşünmeden, sokak üstündeki odaya doğru yürüdü. Kapı parmak kadar aralıktı ve buradan dışarıya turuncu bir ışık çizgisi uzanıyordu.

Bir saniye kadar duraladıktan sonra eliyle kapıyı itti. Gördüğü manzara onu hiç şaşırtmadı. Kendini dört günden beri, farkında olmadan bu sahneye hazırlamış olduğunu anladı. Ortada, son günlerde evde peyda olan masa vardı ve onun etrafında Hilmi Bey, kaymakam İzzet Bey, Şahinde oturuyorlardı. Masadan biraz açık duran bir iskemleye Yusuf'un şahsen tanıdığı fakat kim ol-

duğunu bilmediği kır saçlı bir adam oturmuş ud çalıyordu. Sokak üstündeki sedirin bir kenarında Şakir ile Hacı Etem kulak kulağa bir şeyler konuşuyorlardı. Diğer kenarda, kendini bilmiyecek kadar sarhoş olan Muazzez, yastıklara dayanmış duruyor ve öpmek için üzerine eğilen candarma bölük kumandanı Kadri Beye karşı kendini müdafaaya çabalıyordu. Kalpağı arkaya kaçmış ve saçları yüzüne dökülmüş olan Kadri Bey ter içinde idi. Resmî ceketinin açık duran yakasından kıllı göğsü görünüyordu.

Yusuf kapıyı itip eşikte belirince bütün odadakiler evvelâ hareketsizce birbirlerine baktılar. Kaymakam boynunu sağa sola ve öne doğru kımıldatarak ayılmaya çalıştı. Hacı Etem ile Şakir birbirlerine göz kırptılar. Şahinde titreyerek iskemleye sarıldı ve faltaşı gibi açılan gözlerini Yusuf'a dikti. Ud çalan adam çalgısını yanıbaşına bırakarak kapıyı gözlemeye başladı.

Muazzez'i bırakan candarma zabiti bir eliyle kalpağını düzeltiyor, öbür eliyle de yakasının çengelini takıyordu.

Muazzez oturduğu yerde doğrulmuştu. Evvelâ ne olduğunu anlamayarak gözlerini odada gezdirdi. Kadri Beyin taarruzdan vazgeçmesi ve odayı birdenbire bir sükûtun kaplayışı ona fevkalâde geliyordu.

Gözü, kapıda duran Yusuf'a ilişince, bütün vücudu sarsıldı. Bir hayali kovmak ister gibi elini yüzünde dolaştırdı. Kocasiyle arasındaki mesafeyi sislendiren bulutlar yavaş yavaş kayboldular ve Yusuf karşısında her zamankinden daha büyük ve daha vâzıh [1] olarak durdu.

Sarhoşluğu da geçmeye başlamıştı. Etrafındaki her şeyi gayet iyi görüyordu. İçinde hiç korku yoktu. Bilâkis hayatında o zamana kadar hiç hissetmediği bir rahat-

(1) Belirgin, somut.

lık ve genişlik duyuyor, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra dinlenmek imkânı bulan bir insan gibi, uyanık bir gevşekliğe düşüyordu. Yüzüne tatlı ve keskin bir tebessüm gelmişti.

Yusuf gözlerini odada şöyle bir gezdirdikten sonra içeri doğru bir adım attı. Kaymakam korku ile iskemlesini geri çekti, fakat Yusuf birdenbire kolunu havaya kaldırdı, elinde tuttuğu meşin kamçıyı İzzet Beyin suratına yapıştırdı, ondan sonra bu kamçı müthiş bir çabuklukla inip kalkmaya ve masanın etrafındakilere rasgele vurmaya başladı. Fakat bu sırada, Yusuf kolunu tekrar havaya kaldırdığı zaman, kamçı, kenarda ve konsolun üzerinde duran lâmbaya çarptı ve onun şişesini düşürdü. Bunun rüzgârında birkaç kere yükselip alçalan isli bir alev hemen kayboldu ve oda tam bir karanlığa gömüldü.

Yusuf lâmbanın sönmeden evvel verdiği dalgalı ve kırmızı aydınlıkta, karşı sedirde oturan Şakir'in cebinden tabancasını çıkardığını görmüş ve kendisi de kamçıyı bir kenara fırlatarak gocuğunun cebinden Nagantını çekmişti. Daha kendini toparlamaya vakit bulamadan karşısında bir alevin parladığını gördü ve sağ kulağının dibinden vınlayarak geçen kurşun arkasındaki duvara saplandı.

O zaman Yusuf da ateş etmeye başladı. Evvelâ karşısına doğru iki el sıktı ve sedirden aşağı bir şeyin yuvarlandığını duydu. Fakat bu ona emniyet vermedi. Bu karanlık odanın her köşesinde bir ölüm saklı olduğunu ve buradan çıkmak için her şeyin yokedilmesi icabettiğini sanıyordu. Zaten artık kafası herhangi bir şey düşünecek halde değildi. Uzun senelerden beri nefsine karşı yaptığı tahakkümlerin[2] acısı çıkıyor, içinde bo-

(2) Baskıların.

şandığını hissettiği bir çarkı artık durduramayacağını anlıyordu. Bu anda bütün hayatiyle, bütün muhitiyle, bütün dünya ile hesap kesiyor ve bu hesaplaşma, şimdiye kadar her şeye baş eğdiği nisbette korkunç oluyordu.

En ufak bir kımıldama olduğunu zannettiği köşeye ateş ediyordu. Silâhında kurşun kalmadığını anlayınca bir an durdu. Karanlık odada en küçük bir hareket bile yoktu. Ya herkes ölmüş, yahut korkudan bir köşeye büzülmüştü. Pantalon cebinden aldığı fişekleri el yordamiyle tabancasına yerleştirdi. Odanın rasgele iki köşesine birer kurşun daha sıktı. Sonra tabancayı cebine yerleştirerek başını sol tarafa çevirdi, hafif bir sesle:

«Muazzez!» dedi.

Yusuf'a asırlar kadar uzun gelen bir saniyeden sonra, yanıbaşından ve yerden doğru, bir fısıltı duyuldu:

«Yusuf!»

O tarafa eğildi ve elleriyle bir kumaş yığınına dokundu. Tekrar sordu:

«Muazzez!»

Aynı mırıltı cevap verdi:

«Yusuf!»

«Gel, gidelim!»

«Götür beni Yusuf!..»

Karısını kucaklayıp kaldırdı. Kollarının üstünde dışarı götürdü. Bahçe kapısından taşlığa gecenin kurşunî aydınlığı vuruyordu. Bahçeye çıktı. Beyaz at sahibini görünce başını merakla o tarafa çevirmişti. Yusuf sağ koliyle Muazzez'i belinden yakaladı ve henüz teri kurumayan atın üstüne oturttu. Kendisi de atlayarak karısını kucağına aldı, üşümesin diye sımsıkı sardı, açık duran bahçe kapısından başını eğerek geçti ve hayvanı, iki dakika evvel geldiği gibi, dörtnala kaldırdı.

★

Bu sefer atını Balıkesir tarafına sürüyordu. Soğuktulumba'yı geçtikten sonra zeytinliklerin arasındaki şosede büsbütün hızlandı. Biraz evvelki dondurucu rüzgâr hep devam ediyordu. Kendisini yine şaşırtacak kadar kısa bir zamanda Havran'a geldi ve şehre girmeden, mezarlığın kenarından dolaşarak, çayın öbür yakasına geçti. Hiçbir şey düşünmüyor, sadece kaçmak, hayatının en korkunç devirlerini geçirdiği bu yerlerden mümkün olduğu kadar çabuk uzaklaşmak istiyordu. Nereye olursa olsun! Dağbaşlarına, kimsesiz ormanlara veya kalabalık şehirlere!... Yalnız adamakıllı uzak ve kimsenin onun bulamayacağı bir yere!...

Palamutluk taraflarına yaklaşınca rüzgâr azaldı, fakat akşamdan beri serpiştiren kar arttı. Gocuğunun siyah tüylerinde minimini noktalar yapışıp kalıyordu. Muazzez'i göğsüne doğru çekti ve gocuğuna daha sıkı sardı. Sonra başını onun saçlarına yaklaştırarak sordu:

«Muazzez, üşüyor musun?»

Genç kadın cevap vermedi, Yusuf sualini tekrar edince göğsündeki vücut biraz titredi, hırıltıya benziyen birtakım sesler çıkardı. Yusuf korkuyla onu sarstı:

«Nen var Muazzez?»

İnce, zayıf bir ses cevap verdi:

«Yusuf!...»

«Söyle, Muazzez!..»

«Ben yaralıyım galiba, Yusuf!..»

Genç adam dizginleri elinden attı. Hayvan büsbütün hızlandı. Yusuf'un gözlerine ve ağzına karlar doluyordu:

«Ne diyorsun Muazzez!» diye haykırdı. «Nerenden yaralısın?.. Kim vurdu seni?»

Genç kadın cevap vermedi, kocasına sarılan kolları

onu sıkmaya çalıştı. Yusuf tekrar sordu:

«Yaran nerede? Bir yerde durup bağlıyalım!»

«Bilmem Yusuf... Nasıl istersen... Yaramın nerede olduğunu bilmiyorum. Yalnız bir yerlerim acıyor. Çok acıyor... Sonra canım çekilir gibi oluyor... Ama durmayalım... Çabuk gidelim!»

Yusuf şaşkın gibi:

«Nereye gidelim?» dedi. Muazzez ancak duyulabilir bir sesle:

«Nereye istersen götür Yusuf... Gidelim!» diye fısıldadı.

Yusuf onu kollariyle büsbütün sardı. Başıboş kalan at deli gibi koşuyordu. Gitgide artan kar, Yusuf'un kalpağına, saçlarına hattâ kirpiklerine yapışıyor ve tatlı bir soğukluk veriyordu.

Gece aydınlıktı. Yavaş yavaş zeytin ağaçları azalmış ve yolun kenarında tektük çınarlar belirmiye başlamıştı. At birdenbire sola saptı. Yusuf köpürerek akan bir derenin üstünden geçen bir tahta köprüye geldiklerini gördü. Hayvan köprünün gevşek kalaslarını yerinden fırlatarak karşı tarafa geçti ve orada birdenbire yavaşladı... Çabuk çabuk soluyor ve başını silkiyordu.

Zeytinli köyünden hareket ettiklerinden beri hep koşmuş olan at, kan ter içindeydi. Köprüyü geçtikten sonra önlerine çıkan yokuşta da birkaç dakika yürüdükten sonra durdu.

Yusuf hayvanın daha ileri gidemeyeceğini anlamıştı. Elleriyle Muazzez'i tutarak yere atladı. Sonra karısını da aşağı çekti. Muazzez'in vücudu bir çocuk kadar hafif ve ince idi. Onu tekrar gocuğuna sardı. Kenardaki ağaçların altına doğru yürüdü. Beyaz at dizginlerini yerde sürüyerek arkalarından geliyordu. Yusuf ağzını Muazzez'in yüzüne yaklaştırdı. Yarasının nerede olduğunu sormak ve hemen bir yerinden bir bez yır-

tarak onu sarmak istiyordu.

Karısının muntazam nefesi yüzüne çarpınca durdu. Her tarafı örten karların verdiği bir ışıkta, kucağındaki kadının yüzüne baktı. İçi bir saadet hissiyle ürperdi. Kısa ve belirsiz nefesler alarak uyuyan bu çehre, yine eski Muazzez'in çehresiydi.

Bir müddet evvel yatakta uzandığını gördüğü harap ve yorgun insanla bunun hiç bir alâkası yoktu. Karların yıkadığı yanaklar mat bir beyazlıkla parlıyor, nemli saçlar etrafa bir bahar kokusu neşrediyordu. Cildi şeffaf denecek bir hal almıştı. Bunun altından sanki bir çocuk ruhunun aydınlığı dışarı vuruyordu.

Yusuf yavaşça gocuğundan sıyrıldı, karısının her tarafını sardı ve onu bir ağacın altına yatırdı. Kendisi de sırtını aynı ağaca verip oturdu. Gözlerini geldikleri yola dikerek zihnini toplamaya çalıştı.

Bulundukları yer iki dağın arasında, oldukça yüksek bir geçitti. Karşıya bakılınca sarp kayalardan ibaret bir dağ görünüyor ve arkalarında, geldikleri yolun hizasında, Edremit ovası uzanıyordu.

Fakat Yusuf'un bu tarafta bir şey gördüğü yoktu. Kar ve sis her şeyi beyaz bir vuzuhsuzluğa[3] gömmüştü. Yusuf gözlerini bu tarafa çevirince, üzerine bulutlar çökmüş bir deniz görür gibi oldu.

Bu sırada muhayyilesi onu başka bir geceye, şimdi kendisine asırlarca uzak gelen bir zamana götürdü. Ilık bir yaz gecesinde, çıngıraklarının sesi Ağustos böceği feryatlarına karışan bir yaylı ile yaptıkları yolculuğu hatırladı. Yarabbi, o gece ile bu gece arasında ne müthiş fark vardı. O zaman geniş ve açık olan tabiat bile şimdi böyle iki kaya arasına sıkışmış ve o zaman uçsuz bucaksız, büyük görünen gökyüzü, şimdi beyaz

(3) Belirsizliğe.

ve yumuşak bir örtü halinde üzerlerine çökmüştü.

Arada geçen zaman Yusuf'un ruhunda da birçok değişiklikler yapmışa benziyordu. Muazzez'in orada, yanıbaşında ve tamamen kendisine terkedilmiş olarak yatması ona istediği kadar saadet vermiyor, hattâ içini korkuya benzer bir nevi ürpermelerle dolduruyordu. Hâtıraları Muazzez'e doğru kayınca aklına başka bir gece, hiç de tatlı olmayan bir gece geldi. Muazzez o akşam, bilinmez bir hissin tesiri altında, kocasının boynuna sarılarak: «Yusuf, ben senden korkuyorum!» demişti.

Karısının o sözleri söylerken farkında olmadan bu akşamı kastetmiş olduğu düşüncesi birdenbire zihninde belirdi; yerinden fırlayarak:

«Neden? Neden?» diye bağırdı. «Neden benden korkuyorsun? Ne yaptım ben sana?»

Gidip onu kaldıracak ve soracaktı. Fakat önünde uzanan ve siyah tiftik gocuğun içinde hiç kımıldamayan bu vücuda dokunmaktan korktu. Bir daha yerine de oturamadı. Sabaha kadar hep orada, karısının etrafında dolaştı.

Ortalık aydınlanmaya başlayınca derin bir nefes aldı. Yollarına devam etmek ve hiç olmazsa oralardaki bir köye kadar gitmek istiyordu. Bayır tarafındaki çalılıklara doğru yürüyerek atını aradı. Hayvan bir kayanın dibine sığınmıştı.

Yusuf kendi kendine:

«Eyvah, çulunu örtmemişim, hastalanmasın sakın!» dedi. Dizginleri eline alarak karısının yattığı yere geldi.

Muazzez hâlâ uyanmamıştı. Yusuf yavaşça ona sokuldu, eliyle dokunarak:

«Hadi Muazzez, yola çıkalım!» dedi.

Önündeki vücudun kımıldamadığını görünce gocuğun kenarını kaldırdı ve hiçbir şey söylemeden, bü-

yümüş gözlerle uzun müddet oraya baktı...

Genç kadının yüzü bembeyazdı. Hafifçe aralık duran ağzı ile, uyuyor ve gülümsüyor gibiydi. Yalnız, gözlerinin bir kısmını meydanda bırakan göz kapakları, bu sakin uyku manzarasına korkunç bir mahiyet veriyordu.

Yusuf eğilerek karısını omuzlarından yakaladı. Kucağında arkaya doğru kayan ve kumral saçları yerlere kadar uzanan bu başa yüzünü yaklaştırarak koklamaya, onun donmuş yanaklarını titrek parmaklarla okşamaya başladı. Kendi yüzü de sapsarı idi.

Dudaklarını kanatırcasına ısırdı ve Muazzez'i yavaşça yere bıraktı. Hayvanın terkisinde duran heybeye elini soktu. Burada hâlâ birtakım defterler ve makbuz koçanları duruyordu. Hepsini çıkarıp yere fırlattı. Heybenin tâ dibinden büyükçe bir bıçak aldı ve onunla toprağı kazmıya başladı.

Güneş oldukça yükseldiği için karlar eriyor ve toprağı yumuşatıyordu. Öğleye doğru oldukça derin bir çukur hazırladı. Karısını sarılı olduğu gocukla beraber kollarına alarak oraya getirdi. Hafif bir rüzgâr Muazzez'in saçlarını uçuruyordu. Bu sırada onun sırtında pembe seten entarisi olduğunu farketti. Arkasına bir bıçak yemiş gibi sallandı. Bir eliyle yanıbaşındaki ağaca tutunmasa düşecekti. İlk kaçırdığı akşam da Muazzez'in sırtında bu entari vardı.

Kazdığı çukurun başına çömelerek kucağındaki ölüyü koklamaya başladı. Yüzü korkunç bir hal alıyor, kuru gözleri parlayacak kadar dışarı fırlıyor ve çamur içindeki elleri asabî hareketlerle Muazzez'in soğuk vücuduna sarılıyordu.

Bu sırada gocuk kaydı ve genç kadının vücudu meydana çıktı. Sol omuzunda, boğazına yakın bir yerde kan pıhtıları birikmiş ve elbisesini, tâ aşağılara kadar,

boyamıştı.

Yusuf gözlerini bu yaraya dikti ve belki yarım saat, hiç kımıldamadan baktı. Orada, o kanlı çukurda, şimdiye kadar geçen bütün hayatını görüyor gibiydi.

Bir müddet sonra derin bir nefes aldı; karısını tekrar gocuğa sararak, incitmekten korkuyormuş gibi ihtimamla, çukura yerleştirdi ve yumuşak toprakları avuçlariyle çabuk çabuk onun üzerine attı.

Bütün bunları gayet sükûnetle, âdeta bir diriye hizmet edermiş kadar itina ile yapıyordu. Yalnız önünde sarı ve rutubetli topraktan küçük bir tümsek belirince gözlerini ona dikti, gırtlağı yırtılır gibi bir kere:

«Ah!!» diye bağırdıktan sonra, yumruklarını karısının üstünü örten topraklara soktu.

Sonra ağır ağır doğruldu. Mezarın yanında ayakta durdu ve gözlerini ovaya çevirdi. Güneşin altında pırıl pırıl yanan zeytin ağaçlarının sonunda beyaz minareleriyle Edremit görünüyordu.

Yusuf bir oraya, bir de önündeki toprak yığınına baktı. Dişlerini ve yumruklarını sıktı, dudaklarını ısırdı; buna rağmen gözlerinden yanaklarına doğru iri damlalar yuvarlanmaya başladı. Bu yaşlar bütün manzarayı örtüvermişlerdi. Kollarının yeni ile gözlerini sildi. Hayvanına atladı. Bir kere daha dönüp geriye baktıktan ve ömrünün en korkunç senelerinin geçtiği bu kasabaya yumruğunu uzatıp tehdit eder gibi salladıktan sonra, atını ileriye, dağlara doğru sürdü.

İçindeki bütün yıkıntılara, bütün kederlere rağmen başını yere eğmek istemiyordu. Matemini ortaya vurmadan tek başına yüklenecek ve yeni bir hayata doğru yürüyecekti.

«KUYUCAKLI YUSUF» İÇİN...

HÜSAMETTİN BOZOK

«Kuyucaklı Yusuf» bir kavga romanıdır. Ondaki kavga meselâ Çitra Roy'daki gibi açıktan açığa yapılmıyor. O, durgun bir yangın gibi için için devam ediyor. Kavga meydanı Osmanlı İmparatorluğunun sosyal hayatıdır. Muharrir bir tarafa, eski feodalite devrinin sosyal mirasları üzerine tüneyen ve halkın, köylünün sefaletini, açlığını meydana getiren yerli derebeylerini, köy eşrafını koymuş. Ezilen insanların, bunlarla çarpışmasını tespit ediyor. Fabrikatör Hilmi Bey, oğlu Şakir ve bunların kirli işlerde kullandıkları Hacı Etem... İşte ezen sınıfın kahramanları. Hilmi Bey ve oğlu Şakir bin bir türlü alçaklıkla kucak kucağa yaşayan kimselerdir. (Yeni Adam, s. 168, 1937).

YAŞAR NABİ NAYIR

Küçük hikâyelerini daima zevkle takip ettiğimiz değerli muharrir Sabahattin Ali roman vadisinde ilk tecrübesi olan «Kuyucaklı Yusuf»la bize, ilk defa merkezî kahramanı bir halk adamı olan orjinal bir memleket romanı okumak fırsatını vermiştir.

Gerçi şimdiye kadar vakası memleket içinde geçen bazı romanlar okumamış değiliz. Bunların arasından «Yeşil Gece» ve «Yaban» bilhassa hatırladığımız isimlerdir. Ancak, bunların hemen hepsinde, vaka, halkın ve hattâ köylünün arasına karışmış bir veya birkaç ay-

dının, muharrir tarafından iyi tanınan şahısları bakımından yürütülmüş ve bunlarda entellektüelle halkın ve cahilliğin tezatları çarpıştırılmıştır. «Kuyucaklı Yusuf»ta ise entellektüel hiç kimse yoktur. Mevzuun içine bir kaymakam, avukat vesaire gibi bazı kaza aydınları karışmışsa da bunlar ya entellektüel düşünce ve hislerle hiç münasebetleri olmayan kimselerdir yahut da bu cepheleri muharrir tarafından kasten ihmal edilmiştir. Bütün şahısları karanlık halk tabakaları içinden alınmış roman olarak ancak Mahmut Yesari'nin «Çulluk»unu hatırlıyoruz. Fakat bu roman vakasının İstanbul'da geçmesi dolayısiyle «Kuyucaklı Yusuf»a bir geçmiş teşkil edemez.

Şu halde, Sabahattin Ali'nin ilk romanında her şeyden önce dikkatimizi çeken nokta orjinalliğidir. Bu sahanın şimdiye kadar işlenmemiş kalmasının sebebini araştırırsak, pek az bilinen ve örneği hiç mevcut olmayan bu yolda yürümenin son derece güç oluşundan başka bir izah bulunamaz. (Ulus gaz., 10 Nisan 1937).

•

VEDAT GÜNYOL

Sabahattin Ali hikâyelerinde her zaman veremediği İç'i romanlarında verebiliyor. «Kuyucaklı Yusuf»ta ruh incelemeleri yok ama, davranışlardan çevrenin, bir bakıma da kişilerin psikolojilerine girilebiliyor. Olaylar öylesine ustalıkla seçilmiş, ayrıntılar sanki üzerlerinde hiç işlenmemiş gibi öylesine tabii tertiplenmiş ki, insan pek farkına varmadan kendini çevrenin ortasında buluveriyor. Romancı, işlediği ayrıntıları belli etmeden bütün'e gerçeklik vermesini biliyor.

...Sabahattin Ali'nin kişileri bambaşka: Edremit'e gelen Kuyucaklı Yusuf'un geçmişini unutamıyorsak, bunun nedeni onun köylü olduğunu aklımızdan bir an çıkaramamızdır. Yoksa, romanla ilgimiz onun yaşadığımız an içinde gelişen davranışlarında toplanıyor. O davranışlardan psikolojiye inmeye bakıyoruz. Çünkü önümüzde bir sorun var: Köyün kasabayla karşı karşıya gelmesi, ya da savaşması. Gözlerimiz hep, kasabanın bozmaya çalıştığı ama bir türlü bozamadığı Yusuf'un davranışlarında. Bu davranışlardan onun ruh durumunu yakalamaya çalışıyoruz. Muazzez'e olan sevgisinin kasaba insanlarıyla karşı karşıya getirdiği Yusuf yine aynı sevgi yüzünden onlarla ilişkisini kesiyor, ya da ters yönlü ilişkilere girişiyor.

Sabahattin Ali'nin kişileri çevrelerinin ürünüdürler. Birçoklarında

ortak yan şu: İradesizlik. Kuyucaklı Yusuf çoğu zaman kararsız ve iradesizdir. Kaymakam Selâhattin Bey, **İçimizdeki Şeytan**'ın Ömer'i hep iradesiz kimselerdir. Bu iradesizlik kişileri çevrede eritiyor. (Dile Geiseler, s. 39-41, 1966).

TAHİR ALANGU

Onun roman yolundaki ilk eseri «Kuyucaklı Yusuf» (1937), kişileri, zaman içinde genişliğine kuruluşu, çevre özelliklerini işleyişi ile en başarılı eseri oldu. Bu eserinde, düşlerine bağlı, duygulu yönü ile, düşüncelerinden gelen gerçeği anlatışı, bütün roman boyunca içiçe gelişir. Nazilli'nin Kuyucak taraflarında başlayıp hikâyelerine has bir hızla gelişen, asıl özü Edremit'te geçen bu romanın dokusunda, yazarın çocukluğunun geçtiği çevrelerden gelen manzaralar, yerli yaşama sahneleri, töreler, aslında yaşamış kişiler yer almıştır. Hattâ Kuyucaklı Yusuf'un babayiğit, sâkin, ölçülü kişiliğinde bile, Sabahattin Ali'nin ülküsü, kendine güvenli Anadolu delikanlılarına duyduğu imrenme ve özenti ile kendi karmaşık mizacından bazı parçalar karışmıştır. (...) Kişilerin yaşayışları, olayların öze bağlanarak gelişmelerinde, toplumdan gelen etkilerin, kişiden gelen etkiden çok gerilerde kaldığını görüyoruz. Ama diğer romanına ve büyük hikâyesine bakımla, bu eserinin, gerçekçi hikâyeciliğine en yakın yerde durduğu belli olmaktadır. Romanın bütününü bağlayan, kişilerini ve gündelik yaşantılara giden ayrıntılarını kucaklayan epizodlar var ki, her biri başlı başına bir hikâye niteliğinde oldukları halde, burada birer ek gibi duruyorlar. Yazarın anlatıcılık gücü, roman kişileri ile olan ilişkileri, çevreyi çok yakından tanıyışı, bütün unsurları roman bütünü içinde tutmağa yetmiyor. (...) Yazar, gerçek çevreyi ve hayatı, romanın dışında kalan bir fon, kişilerini de, bunun dışında kalan, aşk romanlarının serüvenli yaşamalarına bağlayarak birer denge kurmaya çalışıyor. Yusuf'un tutkulu aşkı, yerli törelere ve şartlara uygun bir düzende yürütülen romanı birdenbire bir duygu şahlanması ile yolundan çıkarıyor. Kişiyi gündelik yaşantı yolundan çıkaran duygulu aşkı, kapıp kaçırma romantizmini, kaynağını duygulardan alan en soylu insan davranışı olarak yüceltiş, topluma, görev ve sorumluluklara karşı çıkarış, kişinin aşka adanmış davranışını yüceltiş, öteki roman de-

nemelerinde de eserlerin özünü veriyordu. Aşkı, içinde yaşadığımız gerçek hayatın baskısı altında değil de, onun çok üstünde, kişinin dokunulmaz ve kutsal özgürlüğü olarak görüş, Sabahattin Ali'nin öteki eserlerine de yerleşmiştir.

... Sabahattin Ali Edremit'i doğum yeri gibi severdi. Anası ve ailesinin ise bu kasaba ile ilişkileri hiç bir zaman kesilmemiş, bu kasabadaki yaşantılarına değinen birçok hikâyeler yazmıştı. Ama Edremit kasabasını, hayat ve manzaralarını genişliğine tasvir eden asıl eseri «Kuyucaklı Yusuf»tur. Buradaki çocukluğu, mahalleler, gezinti yerleri, babasının hayatı ile ilgili ayrıntıların bu romanın dokusuna işlediğini görüyoruz. Anadolu'nun küçük kasabalarındaki hayatın, çocuklardan büyüklere, erkeklerden kadınlara, memurlardan yerli eşraf takakasına doğru kat kat açılan töresel özellikleri vardır. Sabahattin Ali'nin bu özellikleri, kendini zorlamadan işleyebildiği görülüyor. Edebiyatımızda yerli halk yaşayışını bu ölçüde işleyebilen romanlar o tarihlerde yoktu. (Değirmen-Dağlar ve Rüzgâr, önsöz, Varlık yay., 1965).

FETHİ NACİ

1910'ların Anadolu kasabaları (çoğunlukla bugün de öyledir yal) tragedyalar için en elverişli mekânlardır. Kasaba eşrafı ve mütegallibesi öylesine ezici bir güce sahiptir ki bu güce herhangi bir karşı geliş, «doğa ve töre yasasını» bozmuşcasına, zorunlu olarak, bu karşı gelişin sonucunu doğurur. Sonuç, eski Yunan'da Tanrıların isteği ise, Anadolu kasabasında da —eski Yunan Tanrılarının gücüne sahip— eşrafın isteğidir.

Roman, «soylu olanla bayağı olan arasında ayrılıkların bulunduğu bir yerde», «bayağı» ama güçlü olanın isteğine göre gelişir. Kasabanın Tanrılarını kızdıran Yusuf yıkılır, yenilir, ezilir. Modern bir tragedyadır **Kuyucaklı Yusuf.**

... Sabahattin Ali, «Kuyucaklı Yusuf»ta, bir Anadolu kasabasını, bütün insanî ve sosyal gerçekliğiyle veriyor: Soylu insanlarıyla, bayağı insanlarıyla; sevinçlerle, üzüntülerle; sevgilerle, nefretlerle; fakirlikle, zenginlikle; umutla, umutsuzlukla... Yarattığı insanlar, o çağın, o çevrenin insanları; birbirleriyle ilişkileri, belirli şartların biçim verdiği ilişkiler.

Romanın mükemmelliğini sağlayan ögelerden biri Sabahattin Ali'nin romanının kişilerine karşı davranışı ise, ötekileri de ayrıntıları kullanmaktaki şaşırtıcı ustalığı ile olayları geliştirmekteki üstün başarısıdır.

Sabahattin Ali'nin kişilerine karşı davranışı ilginçtir: Gerçekten kendi dışında, gerçekten kendinden bağımsız kişiler gibi görür onları. Davranışlarına müdahale edemediği bu insanlara kimi zaman kızar, kimi zaman onların yardımına koşmak için çırpınır. Ama karışmaz —sanki— onların davranışına. Kafka'nın Max Brod'a söyledikleri geliyor aklıma: «Gerçek bir sanatçının kişileri gitgide kendilerini bağımsız kılar, yaşama güçlerini içlerinden alır, kendi içlerinden gelen bir güçle devinimlerde bulunur ve kimi zaman bu kişilerin alınyazıları yaratıcılarını şaşırtan eğriler çizer.» (Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk, s. 53). «Kuyucaklı Yusuf»da da kişiler gitgide kendilerini bağımsız kılarlar, ama burada devinimlerini belirleyen şey «kendi içlerinden gelen güç» değildir, kasabanın nesnel şartlarıdır; kişiler (daha doğrusu, halktan kişiler), bu nesnel şartların tam bilincinde değildirler, ama romancı bu şartların bilincindedir. Sabahattin Ali'nin öfkesinin kaynağını burada aramak gerek.

«Kuyucaklı Yusuf», okuduğum Türk romanları içinde ayrıntıların en mükemmel, en ustaca kullanıldığı roman. Sabahattin Ali'de inanılmaz bir gözlem gücü, inanılmaz bir bellek var. «Kuyucaklı Yusuf»da çizdiği dünyanın böylesine renkli, sıcak ve inandırıcı olması, bence, büyük ölçüde yaşantısından gelen gözlemlere, ayrıntılara bağlı. O pek önemsizmiş gibi görünen küçük küçük ayrıntılar, romana tam bir somutluk kazandırıyor; birdenbire kendinizi anlatılan kasabada, olayların ve insanların arasında buluveriyorsunuz; romandaki dünya, sanki romanın çerçevesini kırıp dışarıya fırlıyor, sizin dünyanıza karışıyor.

...Romanın başarısını sağlayan bir başka önemli öge de Sabahattin Ali'nin olay kurmakta, birbirleriyle bağlantılı olarak ve roman kişileriyle kasaba gerçeğini ortaya çıkaracak biçimde olayları sürdürmekte, giderek, bu olaylar dizisine gergin bir dram havası katmaktaki büyük ustalığıdır. Romanın çok sağlam bir olaylar örgüsü vardır ve her olay belli bir görev yüklenmiştir.

...Sabahattin Ali, Edremit'i ele alarak, kasaba gerçeğini bütün töresel, ekonomik ve sosyal gerçekliğiyle verir. Ama bunu bir romancı olarak yapar. Hiç bir zaman öğretmenlik etmeye kalkışmaz. «Kuyucaklı Yusuf»da nesnel gerçeklerle roman kişileri haşrüneşr olmuşlardır. Roman kişileri, nesnel gerçeklerin belirlediği biçimde davranırlar, düşünürler. Sabahattin Ali, dış gerçeklere, romanının gerektirdiği ölçüde yer verir.

...Kasabanın eşrafından fabrikatör Hilmi Bey, Hilmi Beyin oğlu Şakir, bunların yakın adamları Hacı Etem, Avukat Hulûsi Bey, Hasip Efendi, Nuri Efendi, Yusuf'un yakın arkadaşı Ali (Sabahattin Ali İhsan'ın düğününü, Ali'nin vuruluşunu, vurulmadan önce Ali'nin pisikolojik durumunu ne güzel anlatır!) ve başka ikinci derecedeki roman kişileri tam bir gerçekçilikle çizilmiştir. Sabahattin Ali, bütün öfkesine rağmen, Hilmi Beyi, Şakir'i, Hacı Etem'i oldukları gibi göstermeye çalışır. İkinci derecedeki kişilerin ayrıntılarla beslenen bir gerçeklik içinde verilmesi, romanın başarısına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır.

Ama Sabahattin Ali'nin asıl özenle çizdiği kişiler Yusuf, kaymakam Salahattin Bey ve Şahinde'dir. Bu ailenin asıl reisi sanki Sabahattin Ali'dir: Aile fertlerinin hataları karşısında çileden çıkar; biri güzel bir davranışta bulununca duygulanır; ve çoğu aile reisleri gibi, bazı aile fertlerini öbürlerinden fazla sever, onlara biraz iltimas eder. Meselâ Yusuf'u oğlu gibi sevdiği bellidir, üstüne titrer Yusuf'un; öte yandan, Şahinde'ye olan antipatisini saklamakta güçlük çeker. Şahinde'nin, belirli şartlar içinde, giderek böyle olacağını bilir, bilir ya, gene de tutamaz kendini, bakarsınız, «Alelâde zamanlarda bile bir şeyi başından sonuna kadar düşünemeyen kafası» ya da «Herhangi bir mesele üzerinde durup düşünmeye alışmamış olan kafası» deyiverir!

...Yusuf'u oğlu gibi sever Sabahattin Ali, üzerine titrer, demiştim. Yusuf sanki ringdedir, Sabahattin Ali de yanı başında; elinde havlu, durmadan yardım etmektedir. Romanın başından sonuna kadar bu böyledir. Ama Sabahattin Ali, bu sevgiyi gösterirken, romancı titizliğini bir yana bırakmaz; Yusuf'u hep belli şartların içinde alır, yaşatır; bu şartlara göre davrandırır, düşündürür, konuşturur; gerçeği zorlamaz. Roman boyunca bir tek cümle buldum Yusuf'un ağzına yakışmayan: Yusuf, Muazzez'e, «Kızım, sen de gençsin, tabiî akranlarını görünce senin de için çekecek,» dedikten sonra ekler: «Hele böyle Şakir gibi hovardaları kadın kısmı nedense pek beğenir, sonunda da başını taştan taşa vurur.» Yusuf söyleyemez bu sözleri. Hani kötü dublajlı bazı filmlerde perdedeki oyuncu sustuğu, dudakları kıpırdamadığı halde konuşması devam eder ya, ona benzer bir durum var burda da: Devam eden ses Yusuf'un değil, Sabahattin Ali'nin.

...Düşünmek zorunda kalmadıkça düşünmez Yusuf. Meselâ süvari tahsildarı olduktan sonra, Şahinde'nin suçluluk duygusu içinde gösterdiği özen ve ilginin nedenini ancak Muazzez'in halini gördükten sonra anlar. Ve ondan sonra, kendisini bekleyen sona doğru karşı durulmaz bir biçimde yaklaşır. Sabahattin Ali, Yusuf'u o kadar canlı,

o kadar mükemmel anlatır ki, Yusuf'un mutsuzluğa adım adım yaklaşması karşısında, insan, romanı okurken sinemalarda, filmin kahramanına yaklaşan tehlikeyi ya da gizli bir saldırıyı haber vermek için kendini tutamayıp bağıran çocuklar gibi bağırmak, Yusuf'a tehlikeyi haber vermek ihtiyacını duyar.

Yusuf'un, kaymakam İzzet Beyin suratına yapıştırdığı kamçı, korkunç bir hızla inip kalkmaya başlar: Masada oturanlara rasgele indirir kamçıyı. Sonra çıkarır nagantını, başlar ateş etmeye. Yılların biriktirdiği öfke, kamçı ve nagantta dile gelir. Yusuf'un isyanı, başkaldırması, düşünce yapısına uygun olarak, kötülüğünü günlük yaşantısında gördüğü fabrikatör Hilmi Beye, Şakir'e, İzzet Beye, yani belirli kişilere isyandır, başkaldırmadır. Öfkesinin kaynağı, görüp tanıdığı kişilerin namussuzluklarıdır. Yani henüz bir düzen ölçüsünde bilinçlenmemiş bir başkaldırma. O şartlar içinde de başka türlü olamazdı.

... Romanın sonu gerçekten unutulmayacak bir sondur. Yusuf'un anasının babasının ölümüyle başlayan roman karısının ölümüyle biter. Muazzez aldığı yarayla ölür. Yusuf, hayvanın terkisinde duran heybenin dibinden büyükçe bir bıçak çıkarır. Onunla toprağı kazar. Karısını çukura yerleştirdikten sonra yumuşak toprakları avuçlarıyla çabuk çabuk üzerine atar. Büyük bir sükûnetle, bir diriye hizmet eder gibi. Yalın ve trajik bir son.

... «Kuyucaklı Yusuf», kişilerinin canlılığıyla, ayrıntıları kullanmaktaki ustalığıyla, olay örgüsündeki mükemmellikle, mahalli renkleri vermekteki üstün başarısıyla, sosyal gerçeklikle insanî gerçekliği tam bir uyum içinde, dengeli olarak yansıtmasıyla eskimeyecek, tazeliğini sürdürecek bir roman. Bana en beğendiğim üç Türk romanını sorsalar, hiç duraksamadan Yaşar Kemal'in «Ortadirek»i ve Halit Ziya Uşaklıgil'in «Aşk-ı Memnu»u ile birlikte Sabahattin Ali'nin «Kuyucaklı Yusuf»unu sayardım. (On Türk Romanı, 1971).

ASIM BEZİRCİ

... «Kuyucaklı Yusuf» bir aşk hikâyesidir. Ne var ki bu, sadece bir «eksen konu»dur. Onun çevresinde daha önemli «yan konu»lar yatmaktadır: Meşrutiyet döneminde Edremit'in görünümü, toplumun yapısı, memurların yaşayışı, eşrafla idarenin ilişkileri, halkın durumu... Ve bunlara bağlı olarak birtakım gerçekler: Çiftler arasında anlaşma

ve eşitlik bulunmayan evlenmelerin çürüklüğü, sağlam bir ekonomik temele dayanmayan ailelerin çöküşü, idarenin ve kanunların eşraf karşısındaki geçersizliği, zenginlerin egemenliği ve halkın kimsesizliği...

Bütün bu konular ve gerçekler, birbirine geçmiş halkalar halinde, romanın içeriğini meydana getirirler. Yazar, bu geniş içeriği —romanın kuruluşunu örselemeden— ustaca ortaya koyar. Herhalde «Kuyucaklı Yusuf»u başarılı ve değerli kılan sebeplerin başında bu «ortaya koyuş» gelmektedir.

...Sabahattin Ali kahramanlarının dış yaşayışını iç yaşayışıyla birlikte veriyor. Dış gözlemi iç gözlemle tamamlıyor. Kişileri yalnızca beden yapıları, hareketleri ve konuşmalarıyle değil, duyguları, düşünceleri ve inançlarıyla da canlandırıyor. Böylece, sözü edilen kişiler bir bütünlük kazanıyorlar.

Üstelik bu bütünlük kişilerin çevre ve çağ içine oturtulmasıyla daha da güçleniyor. Kahramanların belirli bir toplumsal, yerel ve doğal çevreye bağlanması, yaşantıların belirli bir ortam ve sürece dayanması, ince ve önemli ayrıntıların gözden kaçırılmaması kişileri soyutluktan kurtarıyor, somut bir kimliğe kavuşturuyor. Çünkü yazar bireyin bir yandan çevresi (toplumu, sınıfı, tabakası, ailesi, mesleği), öbür yandan yöresi (yurdu, ili, köyü, mahallesi) ile sınırlandığını, ayrıca bir zaman ve tabiat dilimi içinde hareket ettiğini unutmuyor.

Kahramanları canlı kılan bu sebepler aynı zamanda, onların hem kendi «özel» hayatını yaşayan, hem de toplumun «genel» hayatını temsil eden birer tip olmalarını sağlıyor. Örneğin Yusuf, Salâhattin Bey, Şakir, Şahinde Hanım böyle tiplerdir.

...«Kuyucaklı Yusuf»ta, hikâyelerdeki gibi, olaylar ağır basıyor. Ama çevre tasvirleri ile ruhsal çözümlemeler de ihmal edilmiyor. Dış gözlemle iç gözlem kolkola yürütülüyor. Bu arada sırası geldikçe Edremit'in doğal görünümü, toplumsal yaşayışı, yerel töre ve gelenekleri de belirtiliyor. Böylece, hem kişiler bildik bir ortamda yaşamış, hem de olaylar somut bir çerçeveye yerleşmiş oluyor. Hepsinden önemlisi: Bütün bu çevre tasvirleri büyük bir çoğunlukla kahramanların ruhsal durumlarına ve olayların gelişimine bağlı olarak yapılıyor, boşlukta kalmıyor. Bu da sözü edilen durumların daha kuvvetle belirmesine, somutlaşmasına yardım ediyor. (Sabahattin Ali, 1974).

«KUYUCAKLI YUSUF»UN FRANSIZCA ÇEVİRİSİNİN ÖNSÖZÜ

Paul DUMONT

Sabahattin Ali, 2 nisan 1948'de, Bulgar sınırını geçmeye çalışırken öldürüldü. Yazar, hareketli, dönem dönem hapisanelerde geçen bir yaşamın sonunda, beş öykü kitabı, üç roman ve şurada burada yayımlanmış bir dizi yazı bırakmaktaydı arkasında. Toplam olarak, çağdaş Türk edebiyatının en belirleyici yapıtlarından birini...

⁂

1906'da Gümülcine'de doğan Sabahattin Ali, (*) bir asker çocuğu olarak ilk yıllarını avare bir şekilde geçirdi. Bir garnizondan ötekine babasının peşinde, önce Çanakkale ve İzmir'e, ardından daha sonra ilk romanı Kuyucaklı Yusuf'a çevre olacak küçük Ege kasabasına, Edremit'e geldi. Çabucak eğitimciliğe yöneldi. Balıkesir Lisesinde geçen birkaç yıldan sonra, öğrenimini tamamlamak üzere İstanbul'a gitti. İlk yapıtlarını da bu dönemde yayımlamağa koyuldu: İlk şiirleri, bir de gerçekçilikten alabildiğine uzak, romantik esinlenmelerin ürünü olan ilk öyküleri. Kısacası «gençlik yapıtları».

(*) Paul Dumont, Sabahattin Ali'nin yaşam öyküsünü verirken, sanıyorum Tahir Alangu'ya dayandığı için olacak, kimi yanlış bilgileri aktarmaktadır. (A. Ö.).

1929 - 1930 yıllarında, onu Almanya'da buluyoruz (Potsdam ve Berlin). Burada, kendini öğrenimine verecek yerde, 1930 yazı başında birdenbire kesiliveren bir bohem yaşam sürdü. Anlaşıldığı kadarıyla, gerisin geriye ülkesine dönmesini isteyen Türk yetkililer, onu, eğitimini sürdürdüğü okulun müdürüyle çatışmakla suçlamışlardı. Türkiye dönüşü ise yazın alanında, Sabahattin Ali'nin yapıtında yeni bir dönemin başlangıcını belirlemektedir. Bundan böyle, ilk denemelerindeki sisli romantizm, yerini giderek daha gerçekçi bir gözleme ve toplumcu başkaldırıya bırakacaktır. Artık Sabahattin Ali, düşlerinin ve endişelerinin içine hapsolmuş bir genç değildir; yavaş yavaş (kuşkusuz Berlin'de görüp geçirdiklerinin de etkisiyle) kendisini çevreleyen insanların sorunlarını ve düşkünlüklerini keşfetmektedir.

Aydın kolejine Almanca öğretmeni olarak atanan Sabahattin Ali; 1930 - 1931 öğretim yılı sonunda, bazı öğrencileri tarafından «yıkıcı propaganda» yaptığı gerekçesiyle ihbar edildi. Böylece tatil aylarını hapisanede geçirdi, ancak mahkemesi takipsizlikle sonuçlandı. Bu birkaç aylık gözaltı, yazarın düşüncesinin oluşumunda, yadsınamayacak biçimde belirleyici bir rol oynamıştır. Sabahattin Ali, yapıtlarındaki kahramanlardan çoğuna hapisanede rastlayacak, içinde yaşadığı topluma ilişkin çeşitli görüşlerini hapisanede biçimlendirecektir. Beri yanda, yine bu hapisane deneyinin yazarda, bundan böyle kurulu düzene karşı giderek sarsılmaz bir saldırganlıkla dışlaşan ataklığına yol açacak bir zulme uğrama duygusu geliştirdiği anlaşılıyor.

1931 yılı sonunda Sabahattin Ali, Anadolu'nun tam göbeğine, Konya'ya sürüldü. Kuyucaklı Yusuf'un, Aydın hapisanesinde tanıdığı ve gözünde Anadoluluğun simgesini oluşturan o kaygısız ve çopur adamın öyküsünü yazmaya burada girişti. Romanın ilk bölümleri yerel bir gazetede 1932 yılında yayımlandı. Ancak bir süre sonra gazetenin sahibiyle ilişkileri bozulunca, romanın yayımını durdurdu. Gazete patronu öcünü almakta gecikmeyecekti. Sabahattin Ali'yi, bir özel toplantıda, dönemin Halk Partisi yöneticilerini hedef alan bir şiir okumakla suçladı. O dönemler, ülkenin rejimi böylesi eleştirilere karşı oldukça duyarlıydı. Ülke, muhalefetin yasaklanışıyla perçinlenen cıddi bir siyasal bunalımdan çıkageliyordu. İktidar her türlü «kargaşa»yı acımasızca bastırmaktaydı. Yazar böylece, bir yıl ağır hapse mahkûm edildi.

1933'de salıverildiğinde, yeniden eğitimciliğe geri dönmeyi başaracaktır. Bundan böyle de, bir ölçüde kimliğini dışlamayan bir ortamda yaşayacaktır. Gerçekten de şimdi Ankara'ya, yeni Türkiye'nin başkentine atanmıştır. 1934'den başlayarak, önce, gerçek bir başarı

sağlayan şiir kitapçığı, Dağlar ve Rüzgâr'ı yayımladı. Bir yıl sonra da ilk öykü kitabını, Değirmen'i çıkardı. Dağınık, sayfaları boyunca yazarın 1926'dan 1934'e dek geçtiği yolları izleyebileceğimiz bir derlemedir bu. Kitabın, Sabahattin Ali'nin hapisanede topladığı materiyelden derlediği son öyküleri (Kazlar, Kanal, Jandarma Bekir), gerçekçiliğe ve güdümlü edebiyata doğru kararlı bir yönelişe tanıklık ederler.

Böylece Sabahattin Ali, Birinci Dünya Savaşı öncesinin büyük «ulusal» yazarlarını izleyen kuşak içindeki yerini almaktadır. Doğrudan öncülleri arasında, 1910'lardaki yazının yenileştirilmesi akımının başlıca yapıcılarından Ömer Seyfettin'i (1884 - 1920) ve 1919'da yayımlanan «Memleket Hikâyeleri» Türk aydınlarınca Anadolu'nun «keşfedilmesinde» önemli bir tarihi işaretleyen Refik Halid Karay'ı (1888 - 1965) saymak gerekir.

Değirmen'in yayımlandığı dönemde ülkenin güncel durumunun güdümlü edebiyata bir ölçüde elverişli olduğu görülmektedir. Rejimin yöneticileri bu tür edebiyatı yüreklendirmekte (en azından Kemalizmin ortodoks çizgisi dışına çıkmadığı sürece) ve Halkevleri'nin yayın organı Ülkü'de, yazarların «genel seferberliği»nin gereğinden bile sözedilmektedir. Edebiyatçılar yapıtlarıyla Yeni Türkiye'nin inşasına katılmaya çağırılmaktadırlar. Toplumsal uyanışın romanları, öyküleri, şiirleri çoğalmaktadır. Ne var ki, Halk Partisi'nin iki seçkin temsilcisi olan Yakup Kadri (1889 - 1974) ve Memduh Şevket Esendal (1883-1952) bir yana bırakılacak olursa, o yıllarda, güdümlü edebiyat pek az gerçek yeteneğe sahiptir. Bir Sadri Ertem (1898-1943), etkisi oldukça önemli olmakla birlikte, alabildiğine kötü, öğretici yazılarıyla tanınmaktaydı. Genç kuşak yazarları arasında ise, Sabahattin Ali, yadsınamayacak biçimde gerçek bir edebî duyarlılık ortaya koyan birkaç kişiden biriydi. (Bu kişiler arasında, biraz daha değişik bir çizgide Kenan Hulusi Koray ve özellikle Sait Faik Abasıyanık'ın adlarını saymak gerekir.)

1936'da çıkan Kağnı ve 1937'de çıkan Ses'te topladığı öyküleriyle birlikte Sabahattin Ali'nin de seçişleri belirginleşmektedir. Artık fukara halkın —özellikle köylü kitlelerin— düşkünlüğünden söz edecek, güçlülerin acımasızlığını ortaya serecek, otuzlar Türkiye'sinde yaşanan toplumsal karşıtlıkların üzerinde duracaktır. Bunlara koşut olarak da biçemi incelmekte, tümceleri daha vurgulu, benzetmeleri daha çarpıcı bir nitelik kazanmaktadır. Adı geçen iki kitapta toplanmış öykülerin çoğu, çağdaş Türk düzyazısının yadsınamayacak başyapıtlarındandırlar.

1937'de, Sabahattin Ali Kuyucaklı Yusuf'u yayımlar. Başlangıçta, üç cilt altında toplanacak bir Anadolu freski gibi tasarlanan yapıtın tamamlanabildiğine kısaltılmış olduğu görülmektedir. Ancak bu ilk roman denemesi, herşeye karşın bir başarı olarak gerçekleşir. Kuyucaklı Yusuf'u iki başka roman izleyecektir. 1940'da, toplumsal eleştiri ögelerinin (yazar İstanbul Üniversitesine vurmaktadır) bir sevda öyküsüne karıştığı, değişkenlikler gösteren bir yapıt olan İçimizdeki Şeytan çıkar. Üç yıl sonra da Sabahattin Ali, Almanya'daki yaşamının bazı dönemlerini betimlediği Kürk Mantolu Madonna'yı yayımlar.

Türkiye'de, kırk yıllarında yayımlanmış başka romanlardan çoğuyla, karşılaştırıldığında, Sabahattin Ali'ninkiler, yazılışlarındaki üstün nitelik ve kompozisyonun güçlülüğüyle ayrılırlar. Ama Kuyucaklı Yusuf'un yazarı asıl öykü alanında sivrilecektir. Yeni Dünya'da toplanmış, 1936 ve 1943 yılları arasında yazılmış öyküleri, bu alanda ulaştığı olağanüstü ustalığı kanıtlamaktadırlar. Dilinin doğallığından ve yumuşaklığından güç alan gerçekçiliği, bir kahinin gerçekçiliğidir: Birkaç sözcükte, kahramanlarını, ruhlarına dek ortaya sermesini ve güncel yaşamın tüm acılarını söylemesini bilir. Gerçi karanlık renklere karşı bir tür eğilim göstermektedir, ama bu kadarcık bir «yoksulluk edebiyatından» ötürü suçlanamaz. Ondaki, doğal bir eğilim sonucudur, yoksa sistemli bir yöneliş değil.

Yeni Dünya'da, kent yaşamına ilişkin bir dizi öykünün yanısıra, Anadolulu şarkıcı kadınların ve fahişelerin yaşantılarından sözeden parçalar buluruz. Tüm bu düşmüş kadınlar, Sabahattin Ali'nin yapıtındaki başlıca motiflerdendir. Böylesi bir kadınlık yazgısından yola çıkarak, yazar, Anadolu kasabalarının boğucu havasını ortaya serer ve kısıtlı bir yaşamın sıkıntısından kurtulabilmek için kendini içkiye ve ahlaksızlığa kaptırıp koyuvermiş küçük memurların, eşrafın üzerinde eleştiren bakışlarını dolaştırır.

Yeni Dünya'nın yayımı, Sabahattin Ali'nin de yaşamındaki o göreli olarak esenlikli dönemin sonunu işaretlemektedir. Üzerinde iki ayrı hapisane deneyinin ağırlığını taşıyan yazar, on yıl boyunca tedbirli davranmayı bilmişti. Ne var ki 1944 yılından başlayarak, sağın aşırıları tarafından kaynatılakonan cadı kazanı için başlıca hedeflerden biri olacaktır. Önce turancı Orhun dergisi saldırıya geçer. Sabahattin Ali «yıkıcı faaliyetlerde» bulunmakla suçlanmakta ve tıpkı 1932'de Konya'da başına gelenlerde olduğu gibi, «rejimi yönetenlere sövdüğü» öne sürülmektedir. Yazar, derginin yöneticileri aleyhinde hakaret davası açarsa da düşmanlarını susturmayı başaramaz. Tersine, berikiler saldırganlıklarını daha da artıracaklardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu getiren o yıllarda, Türk solu gerçekten de pek kötü bir durumdadır. Cumhuriyet hükümeti ise, uluslararası politikada kartların yeni baştan dağıtılışına tanık olunan böyle bir dönemde, sol muhalefetin (ki bir avuç aydın tarafından temsil edilmektedir) hırpalanmasından kuşkusuzdur ki hoşnutsuz görünmemektedir.

1945 sonlarında bir gün, büyük bir kalabalık, bir dizi «sosyalist» eğilimli dergi ve gazetenin basıldığı Tan matbaasını yakıp yıkar; «yıkıcı» sayılan etkinlikler gösteren kitapçılar yağmalanır; solcu aydınlar kovuşturuya uğrar. Sabahattin Ali'nin de aralarında yeraldığı bazı üniversite öğretim üyeleri ve eğitimciler, Tan matbaasında basılan Görüşler dergisinde yazı yazma vaadinde bulunmuşlardır. Derginin yazı kadrosunda adı görülenlerin tümünün görevlerine son verilir. Bununla birlikte, cezalandırılan aydınların çoğu Danıştay'a başvurarak yeniden görevlerine dönmeyi başarırlar. Ancak, yoğun bir heyecan içinde olduğu anlaşılan Sabahattin Ali bu yolu izlemez, kavgayı sürdürebilmek için istifa etmeyi yeğler.

1946 yılında onu, Türk siyasal yaşamındaki ivmenin hızlandığı bu dönemde, yankıları çok büyük olan bir mizah dergisinin, Marko Paşa'nın başında buluyoruz. Sıkıntının her türlüsünü getiren kalem tartışmalarının yanısıra, Sabahattin Ali, elbette edebi etkinliğini de sürdürecektir. Gelgelelim, 1947'de Sırça Köşk'te topladığı öyküleri, içinde yaşadığı ortamın bozukluğundan belirgin biçimde etkilenmiş görünmektedir. Gerçekçiliği daha bir «toplumcu», daha bir öğretici olmuştur. Yeri düştükçe alegorilere, parabollere bile başvurmaktadır. Bir koyun Hikâyesi'nde, bir sürünün çoban ve köpeklerine başkaldırışını anlatır; koyunların zaferi, «bu dünyada da çobansız ve köpeksiz yaşanabileceğini» olanca vuruculuğuyla ortaya sermektedir. Sırça Köşk'te, sahneye, onaylanamayacak birtakım özveriler pahasına gizemli bir sırça köşkün inşasına koşulan tüm bir halkı çıkarır. Hiç kimse ne için yapıldığını bilmediği halde, köşkü yükseltmekte duraksamaz. Yapının içine girebilmeyi başaran birkaç kişi bir daha oradan çıkmak istememektedir; dışardakilere gelince, onların da elbette tek düşüncesi vardır: Sıraları geldikte bu garip binaya dalabilmek.

Cumhuriyetçi bürokrasi bu kıssadan hisseye pek fena alınmıştır. Doğrudan doğruya kendisinin hedef alındığı inancındadır. Devlete asalaklığı suçlamakla Sabahattin Ali çizmeden yukarı çıkmıştır. Kitabı yasaklanır ve toplattırılır. Beri yanda da sansür Marko Paşa'ya karşı işlemeğe koyulur: Yasaklamalar ve yayımı durdurmalar birbirini izler. Sabahattin Ali, başka başka adlar altında dergisinin yayımını

sürdürmeyi denerse de, iflasa sürüklenince yenilgiyi kabul etmek zorunda kalır. 1947 sonunda, o günlerde Ali Baba adı altında çıkmakta olan Marko Paşa, yayın yaşamına son verir. Kısa bir süre sonra da Sabahattin Ali «hakaret» suçundan üç ay hapse mahkûm olur. Düşmanları, onu altetmeyi başarmışlardır.

Neden ısrarla onun üzerine düşmüşlerdi? Düpedüz, içinde yaşadığı topluma karşıt bir dünya görüşünü ortaya koyma cesaretini gösterdiği için olsa gerektir. Yeniden bir ulus oluşturmaya koyulmuş olan hükümet, böylesi eleştirileri sineye çekip geçemezdi. Cumhuriyet'in getirdiklerini korumak ve dolayısıyla eleştirileri ezmek zorundaydı.

Hapisten çıktığında Sabahattin Ali derin bir çöküntü içindeydi. Yazı çiziye bir son verip, tümüyle başka bir yaşama yönelmeye kararlı görünüyordu. Umutsuzca, ülkesini terketmeyi bile düşünmekteydi. Belki de bu, uzun bir süredir kafasında geliştirdiği bir düşünceydi. Her ne olursa olsun, 1948 martında, bu eski Almanca öğretmenini tuhaf bir kılık içinde kamyon şoförü olarak karayolu taşımacılığı yaparken görüyoruz. Herhalde böylece, polisin izlemesinden kurtulacağını ve kazasız belasız sınıra dek ulaşacağını umuyordu.

1 nisan 1948 günü her şey, tümüyle başarılı bir «kaçış» için hazır görünmekteydi. Sabahattin Ali, Ali Ertekin adında bir adamın yardımını bile sağlamıştı. Bu kuşku verici kişi ona Bulgar sınırını aşmakta yardımcı olacaktı. Ne var ki gerçekte şeytanca bir tuzak sözkonusuydu. Bu «yardımcı» tarafından, sınıra kırk kilometre kadar uzaktaki Kırklareli ili dolaylarında bir yerde öldürülecekti. Öldürülenin Sabahattin Ali olduğu ise ancak 9 ocak 1949'da belli olacaktı.

⁂

Kuyucaklı Yusuf, çeşitlilik gösteren bir yapıt; aynı zamanda hem bir aşk romanı, hem bir toplumsal roman ve bir ölçüde de, bir macera romanıdır. Doludizgin bir romantizmin yansıdığı kimi bölümleri, Sabahattin Ali'nin «gençlik yazıları»nı anımsatır. Kimi bölümleri ise, kırklı yılların yapıtlarını, daha o günden haber vermektedir. Kısaca, 1932-1937 yılları arasında yazılmış olan Kuyucaklı Yusuf, henüz kendini arayan ve güdümlü edebiyatın eşiğini aşıp aşmamak arasında bocalayan bir yazarın yapıtı olarak belirmektedir.

Daha önce de söylediğimiz gibi, yapıt üç cilt halinde tasarlanmıştı. İlk ciltte Sabahattin Ali, çocukluğunun büyük bir bölümünü geçirdiği o küçük Ege kıyı kasabasının, Edremit'in güncel yaşamını anlatmayı tasarlıyordu. İkinci cilt Anadolu kadınlığının romanlaştırıl-

mış incelemesi olarak düşünülmüştü. Üçüncü cilt ise, Sabahattin Ali'nin hapisanede nicelerine rastladığı «yoldan çıkmış»lardan biri olan Yusuf'un serüvenlerine ayrılacaktı. Ancak bu çeşitli ögeler, sonuçta, bir aşk, hattâ bir duygusallık romanının çizgilerini izleyen tek ciltte kaynaştırıldı.

Edremit'in betimlendiği sayfalar, folklora ve yerel özelliklere önemli bir yer ayırır. Sabahattin Ali'nin pitoreske olan tutkunluğu yadsınamaz. Kasabanın eski sokaklarını inceden inceye çizer, bulgur değirmeni çevresinde toplaşan kadınları anımsar, çocuk oyunlarını anlatır, küçük kenti yüzyılın başlarında taşıması gereken havaya geri götürecek bir dolu enfes ayrıntı biriktirir. Ama söylemek istediği, bizi yalnızca o «eski zamanların» canayakınlığının tadına vardırmak değildir. Ayrıntılı bir biçimde çizilmiş görüntülerden oluşan fon üzerinde, gerçekte, tümüyle bir toplumsal fresk belirginleşmekte, buradan kalkarak, Sabahattin Ali, yaşadığı dönem Anadolusunun kusurlarına saldırmaktadır.

Çevresine bakışı, kabul etmek gerekir ki, oldukça maniheist olarak belirir. Bir yanda «iyiler», öte yanda «kötüler». Bir yanda Yusuf ve sevdiği genç kız, Muazzez, öte yanda güvenilmez memurlar, aç gözlü, tembel jandarmalar, ahlaksız eşraf, alabildiğine bilgisiz hekimler, vb... Sabahattin Ali'nin tüm yapıtlarında görülen, Anadolu toplumuna bu kötümser yaklaşım, düşmanlarını asıl rahatsız eden şeydir işte. Ülkenin «kadroları»nı gözden düşürmek ve ulusal canlanışta onlara düşen önemli rolü yadsımakla suçlamışlardır onu. Anadolu âleminin yeniden düzenlenmesi gerekliliğini elbette ki kimse yadsımıyordu, ancak Sabahattin Ali'nin hatası, varolan toplumsal yapıları köklü bir eleştiriye konu yaparak yoldan çıkmış olmaktı.

Gerçi romanda anlatılan olaylar, Kemalist rejimin kuruluşundan önceye, Birinci Dünya Savaşı arifesine rastlatılmıştır. Sabahattin Ali, olası kovuşturmalardan kurtulabilmek için böylesi bir kaçamağı ilk düşünen yazar değildir. Ama buna kim kanardı? Kitabının hedef aldığı kötülükler, düpedüz yaşadığı dönemin kötülükleridir. Hattâ belki de, şu ya da bu kahramanının arkasında kimi gerçek kişilikleri görmek gerekir.

Kuyucaklı Yusuf'un yazarını «ortodoks» aydınlardan ayıran uzaklığı daha iyi saptayabilmek için, onun düşüncelerini, Kemalist akımın en belli başlı yazarlarından biri olan Yakup Kadri'ninkilerle karşılaştırmak ilginç olur. 1932'de Yakup Kadri, yankıları çok geniş olan «köy» romanını, Yaban'ı yayımlamıştır. Bu kitabın da Anadolu toplumuna ilişkin tanıklığı en az Kuyucaklı Yusuf'unki ölçüsünde kötümserdir. Tip-

kı Sabahattin Ali gibi, Yakup Kadri de «güçlüler»in açgözlülüğünü sergiler ve kentli seçkinlerin, köylülüğün sorunlarını çözmedeki yeteneksizliklerine acınır. Bununla birlikte Yaban, bir umut ışığıyla sona ermektedir: Ankara yönünden doğru top sesleri duyulmaktadır. Kemalist devrim, geçmiş dönemin yardakçılarını alaşağı edecek ve çeşitli toplumsal tabakaları birbirleriyle uzlaştıracaktır. Sabahattin Ali'de ise yaklaşım hiç de böyle değildir. Tek bir Kemalist top sesi gelmez ufuktan. «Ulusal uzlaşma» olanaksız görünmektedir. Eşraf ve bürokrat takımının tek kaygusu halkın kalıntılarını bölüşmektir. Yakup Kadri'nin reformist umudunu, Sabahattin Ali, görüldüğü gibi, kesinlikle tam bir kargaşaya varan, tümüyle olumsuz bir çözümlemeyi karşı çıkarmaktadır.

Anadolu kadınının yazgısı üzerine eğildiğinde (bu Kuyucaklı Yusuf'un başlıca temalarından biridir) Sabahattin Ali, göreli olarak biraz daha farklı bir yaklaşımda görünür. Romanında, her biri ötekinden alabildiğine değişik, birden çok kadın portresi önermektedir. Kübrâ'nın annesi «geleneksel» Anadolu evkadınını temsil eder. Erkeğinin istek ve kaprislerine alabildiğine boyun eğmiş, onun sultasını, sorun yapmak aklının ucundan bile geçmeksizin, sırtlanmıştır. Kitabın başlıca kişilerinden olan Şahinde, kadın-nesne'nin belirgin örneği olarak betimlenmiştir. Ama yine de bu havai ve kararsız yaratık, kocasının despotluğunu yerle bir edecek ve gerektiğinde kendi yaşamını kendi başına yaşayabilecek yetenekte bir kimlikle karşımıza çıkar. Nihayet, Kaymakam Selahattin beyin kızı Mutezzez, bir bakıma «modern» genç kızı kişileştirmektedir. Onunla birlikte, bir cenderedeн çıkışın başlangıcına tanık olunur. Hâlâ oldukça edilgindir, ama mutluluğu tehlikeye düşünce, aile bağlarına karşı koymaktan da çekinmez.

Kuyucaklı Yusuf yalnızca bir toplumsal roman değildir. Aynı zamanda ve belki de asıl, bir adamın öyküsüdür. Sabahattin Ali'nin Aydın'daki mapusane günlerinde tanıdığı, o sessiz, ağır kanlı Anadolulunun öyküsüdür. Fırtınalı ruh yapısının roman boyunca uzun uzun irdelendiği bu Yusuf, garip bir kişiliktir. Karakterinin en çarpıcı çizgilerinden biri toplumsal ortamıyla uyum sağlamakta gösterdiği beceriksizliktir. Kendini «dünyaya yabancı» (bu deyim kitapta birçok kez yinelenir) gibi duymakta ve başkalarının yanındayken saldırganlıkla mutlak bir tutukluluk arasında, kararsızca bocalamaktadır. Burada, Sabahattin Ali'nin yapıtında sık sık rastlanan bir karakter tipinin sözkonusu olduğunu belirtmek yerinde olacak. Gerçekte Yusuf (İçimizdeki Şeytan'ın Ömer'i, Kürk Mantolu Madonna'nın Raif'i gibi) Sabahattin Ali'nin kendisinin romansal bir yansıması olsa gerektir.

Güçlü biçimde kişileştirilmiş kahramanlara karşı Sabahattin Ali'deki bu düşkünlük, yapıtının en çarpıcı değişmezlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Türk yazarlarının (Memduh Şevket Esendal ve özellikle Sait Faik Abasıyanık gibi yetenekleri yadsınamayacak sanatçıların) «sıradan adamlar»ın betimlenmesine yöneldikleri bir sırada, Kuyucaklı Yusuf'un yazarı, 19. yüzyılın büyük yazarlarından miras aldığı bir estetikten esinlenerek, romanlarını ve öykülerinin birçoğunu, olağanın dışındaki karakterlerin yörüngesinde gerçekleştirmeyi sürdürmektedir. Çünkü bu «güdümlü» gerçekçi, daha önce de belirttiğimiz gibi, aynı zamanda bir romantiktir. «Sıradan adam»a ilgi göstermekte, onun için gerçek bir acıma duymakta, ama onu asla bir roman kahramanı olarak düşünmemektedir.

Bu yüzden, Kuyucaklı Yusuf'ta «örnek» niteliği taşıyanlar, asıl ikinci planda kalan kişilerdir. Bunların bir kısmı klişe kimliklerdir —eşraftan Hilmi Bey; asalak hacı Ethem; ahlâksız Şakir; yoldan çıkmış bürokrat İzzet Bey—, ama başkaları, doğadaki örneklerinden yansımış izlenimini veren, etten, kemikten varlıklardır. Bunlara örnek olarak, özellikle yüzyıl başında, Anadoludaki devlet memurunu olağanüstü bir biçimde kişileştiren Kaymakam Selahattin beyi anmak gerekiyor.

Kuyucaklı Yusuf, sonuç olarak, iki ayrı yüzü olan bir yapıt olarak ortaya çıkmaktadır. İkinci plandaki kişilerde karşımızda gerçekçi ve öğretici bir roman buluruz. Romanın kahramanı Yusuf'la ise, romantik bir tefrika karşısındayızdır. Belirtmek gerekir ki, yapıtın bu ikinci yönü hiç bir türlü azımsanamaz. Tersine, Sabahattin Ali'nin öyküsüne, ona başlıca sevimliliğini veren bir «halk romanı» görünümü kazandırır. Hiç kuşkusuz Sabahattin Ali için, olabilecek en fazla okuyucuya ulaşmak sözkonusuydu ve hiç bir şey, buna, geçmişin duygusal masallarının bir modern yinelemesi olan Yusuf ve Muazzez arasındaki aşkın romanından daha çok yardımcı olamazdı. Aslında böylesi bir yöntem Sabahattin Ali'ye özgü de değildir. Tezli romanların tefrika kılığına sokuluşu, pek çok örnekte görüldüğü gibi, çağdaş Türk edebiyatında alabildiğine yaygın bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda, özellikle Sabahattin Ali'nin kuşağından sıradan bir yazar olan Reşat Enis'in romanları ve günümüze daha yakınlaştıkta Yaşar Kemal ve Orhan Kemal'inkiler sayılabilir.

Burada elbette sorulması gereken soru, bu «avamlılık» cilasının, kapladığı yapıtların sanatsal değerlerine zarar verip vermediğidir. Kuyucaklı Yusuf söz konusu oldukta, bazı bölümleri biraz «kolayca çırpıştırılmış» bulmak olasıdır. Sabahattin Ali, halk romanı geleneği içinde kalırken, tumturaklı ve basmakalıp benzetmelere başvurmaktan ka-

çınmamıştır. Roman boyunca gözyaşları dereler gibi akar, gözler «yuvalarından uğrar», yüzler «solar», vb.. Ama bu belermiş gözler, deli gibi çarpan kalpler, sel gibi akan gözyaşları öylesine **sevimlidir** ki (kitsch), sonunda insan bu benzetmelerden gerçek bir zevk duymağa başlar. Kaldı ki, bu tefrika-roman sayfalarına, yazarın becerisi konusunda hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak bir dizi güçlü bölüm karşı çıkarılabilir. Sabahattin Ali, özellikle mükemmel bir doğa betileyicisi olarak kendini kabul ettirir. Bizlere nice coşturucu güzellikte doğa görüntüleri, «gece izlenimleri» vermektedir.

Genel bir deyişle, onunla, çağdaş Türk düzyazısının büyük ustalarından biri karşısında olduğumuz yadsınamaz. Dili, belki bir Memduh Şevket ölçüsünde duru değildir, ama tümceleri yumuşak ve kendiliğindendir. Cumhuriyet öncesi dönemin en iyilerinden olan iki yazardan, Ömer Seyfettin ve Refik Halid'ten, halk dilinin tadına varmayı özümlemiştir. Bu dil, yazında ancak elli yıllarında (Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın vb. ile) kendini gösterecek olan Anadolu köylülüğünün kaba Türkçesi değil, İstanbul'un aşağı tabaka halkının kullandığı, canlı ve benzetmelerle dolu Türkçedir. Gariptir, bu «taşra» romanında, taşraya özgü olanların hiçbiri görülmez. Bu arada, bazı konuşmalarla, betimleme bölümleri arasında farkedilen aykırılıklara işaret edelim. Bir yanda, tatlı deyimlerle süslenmiş «konuşulan» Türkçeyi buluruz, öte yanda daha çok özenildiği açık seçik belli olduğu halde yine de yeterince basit bir dili. Aşırı özenilmiş bir sözcük bolluğuna ya da sentaksa başvurulan bölümler oldukça seyrektir.

Romanın kurgusunun özellikle özgün bir yanı yoktur. Ama kesinkes başarı yadsınamayacak biçimde ortadadır. Kuşkusuz şurada burada, bazı tutarsızlıklara ve bazı yinelemelere rastlanmaktadır. Kübrâ ve annesiyle ilgili her şey, sanki romana sonradan eklenmiş gibidir. Ancak tümde, anlatım şeması sağlamca kurulmuş olarak belirmektedir. Sabahattin Ali koşutlukları ve çelişkili sahneleri kullanmaktan özel bir zevk almaktadır. Eylemli sahnelerin anlatıldığı sayfalarla, betimlemelerin yer aldığı sayfaların girişikliği, kitaba tatlı bir ritm verir. Olayların gelişimi göreli olarak hızlı bir eğri boyunca ilerler ve kitabın başlarında, Yusuf ile Şakir arasındaki atışma sırasında yerleşen gerilim, tüm öykü boyunca; gerektiği ölçüde okuyucunun soluklanmasına olanak verecek ölü zamanlara da yer bırakarak, varlığını korur.

Kuyucaklı Yusuf, Sabahattin Ali'nin kuşkusuz en iyi romanıdır. Kitap aynı zamanda, Türk edebiyatının belirsizlikler içinde olduğu bir dönemde, ön safta yeralan bir ilk yapıttır. Yusuf'un öyküsü ile Saba-

hattin Ali, ellili yıllarda yaşama geçirilecek olan büyük toplumsal romanlara da yolu açar. Ama bu öncü yapıt, belirtmek gerekir ki, bir prototip yapıt niteliği taşımaz. Yirminci yüzyılın ikinci yarısının romanlarındaki başlıca ögelerden biri onda yoktur: «Olumlu» ve yapıcı bir kahraman. Yusuf edilgen, olayların üzerinde hiç bir etkinliği olamayan bir kişi olarak belirmektedir sonuçta. Gerçekten değiştirmeye kalkışmadan, toplumsal çevresini çekmektedir o. Apaçık bellidir ki, Sabahattin Ali, henüz sosyalist gerçekçiliği keşfetmemiştir.

Türkçesi: Turhan Ilgaz

KAYNAKÇA*

Alangu Tahir, S. Ali Bütün Eserleri, 1. kitap Varlık yay., 1965 (Önsöz)
Bezirci Asım, Sabahattin Ali, 1974.
Bozok Hüsamettin, Yeni Adam, s. 168, 1937.
Bürün Vecdi, Çınaraltı, 17.10.1942.
Fethi Naci, On Türk Romanı, 1971.
Güler Mehmet, Öykü der., s. 7, 1976.
Günyol Vedat, Dile Gelseler, 1966.
İleri Selim, Yeni Dergi, Aralık 1972.
M.M.K., Yücel, Haziran, 1937.
Körükçü Muhtar, Yücel, Haziran 1937.
Kutlu Mustafa, Sabahattin Ali, 1972.
Mutluay Rauf, Dost, Mayıs 1962.
Nayır Yaşar Nabi, Ulus gaz., 10.4.1937; Varlık, 15.5.1937.
Özansoy Gavsi, Servetifünun-Uyanış, 13.5.1937.
Örik Nahit Sırrı, Ülkü, 1.4.1937; Varlık, 15.5.1937.
Sevük İsmail Habip, Cumhuriyet, 29.7.1942.
Tanrı Refika - Bezirci Asım, Seçme Romanlar, 1973.
Tatarlı İbrahim, Marksist Açıdan Türk Romanı, 1969.
Toprak Ömer Faruk, Yürüyüş, 15.11.1942.
Yalçın İrfan, Yeni Adımlar, Haziran 1973.

* Edebiyat tarihi, ansiklopedi, antoloji, sözlük niteliği taşıyan yapıtlar kaynakçaya alınmamıştır. Genel kaynakça dizinin son kitabında verilecektir.

Cem Yayınevi, toplumcu gerçekçi Türk öyküsünün öncülerinden Sabahattin Ali'nin bütün eserlerinin yeni basımlarını sunmaktadır. Atilla Özkırımlı'nın basıma hazırladığı kitaplar, tanıtıcı ve eleştirel bir önsöz, o eserlerle ilgili yazılardan yapılmış seçmeler, gerekli notlar ve kaynakça eklenerek yayımlanmakta, bütün basımlar karşılaştırılarak en doğru metnin sunulması amaçlanmaktadır. Öykü ve romanların özgün dilinin korunduğu bu diziyle Türk edebiyatının bir büyük ustasına gereken değeri vermenin kıvancını duyuyoruz.

ISBN 975-406-026-6

9 789754 060263